

**FRANȚA
,
ȘI
BANATUL
1789–1815**

REȘIȚA, 1994

N. BOÇŞAN ● M. DUMA ● P. BONA

FRANȚA ȘI BANATUL

FRANȚA
și
BANATUL
1789 — 1815

REȘIȚA
1994

**EDITOR
MUZEUL DE ISTORIE
AL JUDEȚULUI CARAȘ-SEVERIN**

CAIETELE „BANATICA“

**Tehnoredactor: DIOSZEGHY ERIKA
Bun de tipar: 24.II.1994. Apărut: 1994.**

**Tiparul executat sub cda 353/1993,
la Imprimeria de Vest, Oradea,
str. Mareșal Ion Antonescu nr. 105.**

CUPRINS

Introducere	7
Imaginea Franței și a francezilor în Banat	14
Influența franceză. Eșouri. Reacții. Atitudini	71
Participarea grănicerilor bănățeni la campaniile împotriva Franței	129
1. Campaniile din Italia (1796—1800)	129
2. Campaniile din Germania (1796—1800)	184
3. Campania din 1805	200
4. Campania din 1809	204
5. Campania din 1813	212
6. Campaniile din 1814 și 1815	226
Résumé	229
Indice	238

INTRODUCERE

Imaginea Franței, și a francezului în epoca revoluției și a imperiului a preocupat istoriografia română de la Pompiliu Eliade, Nicolae Iorga, Germaine Lebel, până la Al. Duțu, Florin Platon, Ștefan Lemny, Gye-mant Ladislau, C. Șerban, Szabo Nicolae, Mircea Popa și exemplele pot continua. Metodologic studiile s-au concentrat asupra ecourilor revoluției și ale spiritului revoluționar în spațiul românesc, la nivelul unor provincii sau a unor zone mai restrânse, precis delimitate din punct de vedere cultural, politic sau teritorial, deși nu au lipsit nici tentativele de a reconstitui interferențele româno franceze din perspectiva imagologiei. Scoasă din contextul istoric, metodologia generic denumită imaginea celuilalt, a unei alterități, în funcție de care se definește propria identitate, nu este întodeauna relevantă și utilă cercetării istorice. Pentru a fi plauzibilă și mai ales pentru a lărgi sau adânci istoria cunoaștere, imaginea celuilalt reclamă respectarea riguroasă a metodei, analiza din acest unghi într-un spațiu limitat sub aspect teritorial, cu o relativă autonomie culturală, istorică sau politică, suficient deschis dialogului civilizațiilor, aculturației sau în relații directe cu civilizațiile continentale, reconstituirea imaginii pe niveluri intelectuale sau la nivelul mentalităților colective.

În funcție de aceste exigențe, am abordat tema la nivelul Banatului, în mare măsură a teritoriului militarizat din Banat, unde imaginea ce s-a cristalizat a fost mai complexă, mai amplă, diferită de ceea ce a înfățișat istoriografia noastră până acum. De regulă istoricii români au identificat o imagine favorabilă revoluției, spiritului francez sau lui Napoleon, scriind despre o adeziune cuasitotală la ideile franceze. În realitate imaginea a fost mai complexă și mai diversificată, alternând atitudini sau comportamente mentale diferite, contradictorii sau suprapuse, inclusiv de opoziție sau respingere a spiritului francez, ceea ce presupune integrarea unora dintre manifestările românești în fenomenul contrarevoluției europene.

Banatul oferă un avantaj incontestabil prin poziția sa deosebită, de-a lungul căilor de comunicație ce legau Europa de Orient, puncte obligatorii de trecere, prin vecinătatea cu zone fierbinți ale istoriei acestei perioade — Serbia, Vidin, Bulgaria, Dalmația, Ungaria, Principatele Române, prin dimensiunea multinațională și multiculturală a provinciei, dar și prin importanța militară a acesteia în sistemul austriac. Am reconstituit imaginea Franței în societatea românească din Banat, cu deosebire în granița militară, care a avut cel mai important rol în istoria interferențelor româno franceze în epoca revoluției și a imperiului. A fost categoria asupra căreia revoluția și Napoleon au avut cel mai mare impact, cea care s-a aflat în contact direct cu francezii și care a lăsat cele mai multe mărturii despre confruntarea cu Franța. A fost categoria mai instruită la nivelul societății românești, cu un orizont incomparabil mai larg decât al țăranilor din provincia civilă. Fără a neglija nivelul elitar,

pentru care modelul iluminist francez a fost neânsemnat, mult mai interesantă apare imaginea Franței la nivelul mediu sau de jos al societății românești, unde sursele relevă o mare bogăție de imagini și atitudini.

Incorporat în Ungaria, dar conservând o mare parte a autonomiei sale anterioare, Banatul a fost mereu în atenția trimișilor diferitelor forțe europene, a găzduit emisari, diplomați, soli, a constituit zonă de trecere obligatorie pentru prizonierii francezi ș.a. Prezența masivă a grănicerilor în provincie și contribuția lor deosebită la campaniile împotriva Franței ne-au determinat să reconstruim imaginea Franței și a francezilor, ecourile, reacțiile și atitudinile societății românești față de spiritul francez sau față de Napoleon. A doua secțiune a cărții este consacrată participării grănicerilor bănățeni la campaniile împotriva Franței.

Prezența românească, participarea la marile evenimente care au remodelat chipul Europei la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor, constituie, din păcate, un subiect asupra căruia istoriografia noastră a zăbovit puțin, cu toate că ea a avut serioase consecințe în mișcarea națională a românilor din Imperiul habsburgic.

Nu lipsesc tentativele, mai ales în privința uneia dintre cele mai spectaculoase aspecte ale implicării românești — aceea militară — dar adeseori ele au degenerat în afirmații lipsite de o bază documentară. Cei care au generat inevitabil clișee, a luat în stăpânire subiectul, cel puțin în ceea ce privește Banatul. Este un fapt arhicunoscut că soldații regimentelor grănicerești de aici au luat parte la marile campanii, că au străbătut un continent în fierbere, că au dat jertfe și s-au acoperit de glorie. Sursele invocate, atunci când se face acest lucru, sunt însă mereu aceleași, cele mai multe fiind studii puțin preocupate de aparatul critic și de claritatea izvoarelor folosite. Ele au fost generate, în cele mai multe cazuri, de impulsurile unei viziuni încă romantice asupra istoriei. În aceste condiții o repunere în discuție a problemei este inevitabilă.

Primele manifestări ale interesului pentru istoria regimentelor bănățene s-au produs în anii din preajma desființării acestor unități. Faptele de vitejie, masivitatea participării românești la efortul militar al imperiului, devin argumente istoriografice ce fundamentează acțiunea politică națională a momentului. Dualismul austro-ungar a fost privit de români ca o trădare din partea monarhului, care s-a sprijinit deseori pe fidelitatea acestor formațiuni românești și sârbo-croate. În aceste împrejurări poate că nu este întâmplător faptul că primul studiu românesc asupra istoriei Graniței s-a fixat asupra unui moment dificil al imperiului — războaiele napoleoniene — dar și asupra unui aspect de nesupunere a grănicerilor bănățeni, de revoltă chiar, insurecția militară de la Crușița din 1808¹. De altfel subiectul va face carieră nu doar în istoriografie, ci și în literatură și, preluat în coloanele unei încă tinere prese, va fi pe larg popularizat de un Petre Broșteanu², Sofronie Liuba și A. Iana³.

Foarte utile informații, inclusiv pentru bănățeni, conține lucrarea lui George Bariț dedicată regimentului II năsăudean⁴, cu toate că ei sunt pomeniți doar ocazional și nu constituie obiectul unui interes special din partea autorului. Intenționalitatea politică în redactarea cărții este evidentă, dar, în acest caz, ea nu s-a făcut în detrimentul celei științifice. Totuși, trebuie să spunem că nici pînă în prezent problema izvoarelor

pe care s-a întemeiat acest demers nu a fost pe deplin lămurită. Ches-tiunea este importantă pentru că pe această lucrare se fundamentează cele mai multe cercetări ale istoriografiei ardelenе, de mai bine de un veac încoace, ceea ce a dus la preluarea unor afirmații în fond neverificate despre războaiele napoleoniene și participarea românească la ele. Astfel de scrieri, de la sfârșitul veacului trecut, menite să justifice o atitudine politică a momentului, au sfârșit prin a justifica o anume mândrie locală. Așa este, de pildă, episodul luptei de la Arcole în legenda napoleoniană, dar și în cea grănicerească, „revendicat“ atât de ardeleni, cât și de bănățeni argumentele primilor fiind datoare lui George Bariț.

Bănățenii nu au beneficiat de o monografie românească a participării la campanii, ca și ardelenii. Patriciu Drăgălina intenționa însă ca, în al IV-lea și ultimul capitol al cărții sale, Din istoria Banatului de Severin, I—III, Caransebeș, 1899—1902, să realizeze de fapt o istorie a Graniței militare, în principal a regimentului româno-banatic, unde și-ar fi găsit loc și descrierea epocii revoluției și a imperiului din perspectiva implicării grănicerilor în aceste evenimente. Inițiativa însă nu s-a materializat.⁵ Sigur este însă faptul că s-a străduit să adune cât mai multă informație. Intre documentele care i-au stat la dispoziție se afla și un manuscris în limba germană, avându-l autor pe Carol Schwab, ofițer în regimentul de la Caransebeș. Era de fapt o monografie a unității redactată la ordin cu prilejul aniversării a 100 de ani de la înființarea Graniței bănățene. Simpla lui publicare ar fi umplut un mare gol în istoria provinciei românești dintre Mureș și Dunăre, în general în istoria noastră militară în ansamblul ei. Din păcate nu s-a putut, cum nu a fost posibilă nici apariția volumului al IV-lea a cărții lui Patriciu Drăgălina. În perioada interbelică Coriolan Buracu a încercat să continue proiectul, tocmai în secțiunea militară și deși a reușit să publice o broșură cu titlul lucrării lui Drăgălina, ea nu reprezintă nici pe departe o contribuție la mai buna cunoaștere a problemei ce ne preocupă aici.⁶ Siguranța informației sale se pierde în capitolul tratând epoca napoleoniană. Probabil că a cunoscut unele însemnări ale lui Patriciu Drăgălina, dar în mod cert n-a cunoscut manuscrisul lui Carol Schwab, altminteri nu s-ar putea explica erorile săvârșite, între care participarea bănățenilor la bătăile de la Austerlitz nu este cea mai mare. De fapt lucrarea sa se referă în mod sumar la evenimente, o simplă înșiruire de date și locuri de bătălii, unele la care grănicerii au luat parte, deși pot fi întâlnite în orice lucrare despre Napoleon.

Cea mai consistentă monografie, chiar și astăzi, dedicată Graniței militare bănățene, apărută în 1941 și datorată cercetărilor lui Antoniu Marchescu, nu cuprinde — cu excepția evenimentelor de la Crușița⁷, preluată de la L. Bhöm⁸ — nimic referitor la perioada 1789—1815, la războaiele cu Franța. Ea este însă foarte bine informată despre evenimentele militare ulterioare. Prefața cărții, semnată de ing. Ștefan Bor-nuz, pe atunci director al Comunității de Avere a fostului regiment confiniar românesc din Banat, nr. 13, sesizează faptul și-l atribuie tocmai lipsei unuia dintre cele mai prețioase izvoare, manuscrisul căpitanului Schwab, prilej pentru noi de a afla lucruri importante: „Fostul regiment

confiniar româno-bănăţean, No 13, în anul 1863 a hotărât să întocmească istoria acestui regiment. S-au adunat de la toţi ofiţerii în viaţă acum şi preţioase documente în acest scop. Căpitanul Carol Schwab, bazat pe acestea, a întocmit lucrarea, iar manuscrisul s-a păstrat şi la Comunitatea de Avere. În timpul războiului mondial, însă, a dispărut din arhivă⁹. Se precizează deci anul începerii redactării, izvoarele care au stat la dispoziţie, autorul şi mai ales momentul dispariţiei monografiei din circuitul public. Primul şi ultimul istoric care îl semnalează, popularizându-şi intenţia de a-l utiliza într-o lucrare destinată regimentului, a fost Patriciu Drăgălina, care a murit în 1917. El fusese preşedinte la Comunitatea de Avere şi astfel a avut acces la manuscris, dar moartea l-a împiedicat să-l restituie, cum l-a împiedicat să-l folosească. Pierderea produsă atunci, odată cu risipirea arhivei şi bibliotecii sale, din care puţin a mai ajuns până la noi, a fost resimţită de toţi cei preocupaţi de trecutul Banatului şi al Graniţei în special. Este vizibilă în lucrarea lui Cariolan Buracu, așa cum am arătat, dar şi în cele ce i-au urmat. În 1970 Marin Muţiu publică un studiu referitor la participarea grănicerilor ardeleni şi bănăţeni la campaniile împotriva lui Napoleon¹⁰. Cu toate că în titlul se precizează că este vorba şi despre bănăţeni, în fapt la ei se face doar o referire, nesemnificativă şi ea, preluată de la Cariolan Buracu. Nici monografia lui Carol Göllner asupra Graniţei transilvane nu aduce, sub aspectul participării ostaşilor români la operaţiunile militare, informaţii importante. Aproape totul se datorează unei bibliografii cunoscute¹¹ şi, mai ales pentru epoca napoleoniană, lui George Bariţ, rămas la rândul-i tributar unor manuscrise pierdute, unele, în vârtejul revoluţiei de la 1848—1849 şi, deci, pentru noi imposibil de verificat.

Lipsa din arhivele bănăţene a documentelor despre campanii accentuează penuria de surse, sporind totodată valoarea manuscrisului răscălit în 1917. Peste exact 60 de ani, Liviu Groza — cercetător preocupat de istoria militară a Banatului — ne-a semnalat existenţa unei copii dactilografice după manuscrisul lui Carol Schwab, pe care, cândva, i-a pus-o la dispoziţie Antoniu Marchescu¹². În momentul acela însă nu o mai avea nici el şi nici n-a reuşit s-o folosească decât pentru 3—4 note. După mulţi ani şi nu cu puţine eforturi am reuşit recuperarea aceluiaşi document şi am constatat că este vorba despre traducerea în româneşte a părţii din manuscrisul Schwab, cuprinzând evenimentele militare între 1796—1800. Paternitatea traducerii aparţine inginerului Alexandru Balaş, funcţionar superior al Comunităţii de Avere a fostului regiment confiniar nr. 13. A fost un semnal care ne-a redat speranţa în regăsirea manuscrisului original. Căutările s-au finalizat în 1993, când a fost achiziţionat de către Muzeul Judeţean din Reşiţa, cu sprijinul organelor financiare, care au acordat imediat suma necesară recuperării lui pentru judeţul Caraş-Severin. În tot acest timp s-a aflat la Timişoara, în posesia unui descendent al istoricului Patriciu Drăgălina. Din manuscris lipsea însă tocmai partea tradusă de Balaş, ceea ce înseamnă că singura sursă rămasă este tocmai dactilograma sa. Pe de altă parte, această absenţă confirmă că traducerea s-a făcut după manuscrisul lui Carol Schwab şi nu după altul. Noi o vom cita ca aparţinând lui Carol Schwab, indicând în paranteze numele traducătorului.

Acum putem avea, în sfârșit, o imagine completă asupra prezenței grănicerilor bănățeni la campaniile antifranceze din vremea Revoluției și a lui Napoleon, depășind faza ipotezelor și presupunerilor, restituindu-se istoriei noastre militare o pagină glorioasă. Din păcate, deși manuscrisul cuprinde chiar și fișele, ciornele de lucru ale autorului, el nu cuprinde tocmai foaia de titlu, încât, convențional, îl vom numi *Cronica regimentul românesc de graniță nr. 13, pe scurt, Cronica regimentului*... Numerotarea în original lipsește sau s-a făcut, în unele cazuri, numai pe capitole. În acest fel vom face și noi trimiterile. Trebuie să precizăm și faptul că perioada 1805—1815 s-a păstrat în două variante, între care nu există diferențe decât în ceea ce privește formatul și aspectul neângrijit al uneia, care pare a fi fost doar o ciornă. Cealaltă este desigur varianta finală pe care am folosit-o și noi. Din cuprinzătoarea scriere a lui Carol Schwab noi am cercetat, pentru cele de mai jos, partea cuprinzând anii 1792—1815. Am păstrat numele de localități așa cum au fost consemnate în manuscrisul original.

Există, totuși, în istoriografia noastră o lucrare în care monografia în discuție a fost folosită, deși nu se spune nimic despre adevăratul autor. De fapt a fost pusă la dispoziție, probabil într-o variantă prelucrată de Patriciu Drăgălina și nu în transcriere sau traducere propriu-zisă, lui Valeriu Braniște, directorul ziarului „Drapelul“ din Lugoj. Era vorba doar de un fragment, cel despre campania din 1813, când bănățenii au luat parte la faimoasa „bătălie a națiunilor“ de la Leipzig. Studiul, fără note, a fost publicat în foileton în „Drapelul“, nr. 113—116, din 1913, sub numele de Români la Lipsca, 1813. Prilejul l-a constituit aniversarea mării bătălii când s-a dezvelit uriașul monument ce străjuiește vechiul câmp de luptă. Din păcate, spune Valeriu Braniște — și lucrul este adevărat — niciunde românii nu au fost pomeniți între participanți, între acele „popoare“ care și-au vărsat sângele acolo, ceea ce era nedrept. Dorința restabilirii adevărului dar și o evidentă motivație politică au generat articolul citat. „S-au rostit discursuri festive — scrie Braniște — s-au scris articole comemorative și din toate și din toți, răsună gloria germanilor, a prusienilor, a rușilor, a austriecilor, suedezilor, ba chiar și a ungarilor, care alcătuiau armatele aliate, nicăieri însă nu găsim o vorbă bună și despre români, care au luat parte nu numai la luptă, ci și-au luat și partea glorioasă din învingere.

Adevărat că nu au luptat sub steagurile proprii, ci ca soldați austrieci, dar cronicile regimentelor, care au luat parte la «lupta popoarelor» relatează și despre faptele vitejești ale românilor“.

Că Valeriu Braniște a folosit manuscrisul lui Schwab rezultă din precizarea că a primit „cronica“ regimentului chiar de la Patriciu Drăgălina: „N-am pretenția — scria el — să scot aici la iveală întregul rol al românilor la Lipsca, dar grație bunăvoinței domnului Patriciu Drăgălina, președintele Comunității de avere a fostului confiniu militar al Regimentului româno-balcanic nr. 13, sântem în situația a da aici următorul extras din cronica acestui regiment românesc bănățean de graniță, care mai bine decât orice comentator va scoate la iveală rolul românilor la Lipsca“. Deși a fost publicat încă în 1913, acest studiu a rămas practic necunoscut. Nimeni, din cei preocupați de subiect nu-l citează.

Rămâne desigur de răspuns la o întrebare care până acum nu a fost pusă: cine a fost Carol Schwab? Deocamdată răspunsul este mult prea scurt și incomplet, pe măsura informației de care, în acest moment, dispunem și care, nu ne îndoim, va fi în curând îmbogățită.

În 1832 coloniștii boemi așezați în pădurile Muntelui Semenici, așadar pe teritoriul regimentului caransebeșean, se plâneau de tratamentul aspru la care îi supunea împuternicitul unității militare, un anume căpitan Schwab¹³. Ținând seama de cronologia, el nu l-ar putea fi una și aceeași persoană cu autorul ce ne interesează, dar, după nume, după meseria de ofițer, după vârstă, este posibil să-i fie rudă, poate chiar părintele său. Despre Carol Schwab prima informație certificată chiar de semnătura sa se referă la anul 1848, când, tânăr ofițer, ia parte în rândurile regimentului româno-banatic din Caransebeș la luptele din Italia, distingându-se la operațiunile de asediu a Veneției. Facea parte, pe atunci, din al II-lea batalion de marș¹⁴. La 4 noiembrie 1851, când semna raportul ce cuprinde datele de mai sus, avea gradul de locotenent. Acestui document îi datorăm buna cunoaștere a unor episoade de război din acea vreme, cu deosebire luptele de avanposturi din lunile iulie-octombrie 1848. Din ele, ca și din monografie de altfel, reiese limpede simpatia cu care îi privea pe români, admirația chiar pentru disciplina și vitejia lor. Pentru a doua și ultima oară, documentele îl semnalează peste aproape 20 de ani, în 1866¹⁵. Atunci era unul din cei 6 căpitani ai primului batalion din regiment aflat în campanie împotriva prusacilor. În acest război a fost rănit: „În pozițiunea de rezervă de la Lipa, în care întreaga brigadă (2 regimente) era expusă gloanțelor artileriei inamicului, fură greu vulnerați căpitanul Carol Schwab și adjunctul de batalion Matei Hurduzescu . . .” În anul 1872, la desființarea regimentului românesc de graniță nr. 13, el nu mai figura pe lista ofițerilor transferați la alte unități și în alte garnizoane, ceea ce pare să însemne că în acel moment el nu se mai număra între cadrele active. Probabil că în urma răniilor din 1866 a fost pensionat.¹⁶ Când și unde s-a sfârșit nu știm încă. Acest ofițer a făcut însă un imens serviciu istoriografiei noastre, redactând o monografie a unui regiment românesc în baza unor documente definitiv pierdute.

NOTE

1. V. Maniu, *Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților*. București, 1867, p. 56—62.
2. P. Broșteanu, *Traista cu povești istorice*. Brașov, 188, capitolul privitor la Pârnu Jumanca.
3. S. Liuba, A. Iana, *Topografia satului Măidan*, în „Foaia Diecezană”, X (1895), nr. 2.
4. G. Barițiu, *Istoria regimentului al II-lea românesc granițar transilvanu*. Brașov, 1874.
5. În prefața lucrării lui A. Marchescu, *Grânicerii bănățeni și Comunitatea de Avere, Caransebeș, 1841*. St. Bornuz face o precizare importantă în acest sens: „Patriciu Drăgălina, eruditul istoriograf al Banatului a murit înainte de a fi publicat și vol. IV al monumentalei sale lucrări: „Din istoria Banatului Seve-

- rin", care trata istoria grănicerilor din regimentul 13. Din nefericire, manuscrisul nici până azi nu a văzut lumina zilei".
6. C. Buracu, *Din istoria Banatului Severin*. 1932.
 7. A. Marchescu, *Op. cit.*, p. 150—151.
 8. L. Bhöm, *Délmagyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme*, II Pesta, 1867, p. 235—237.
 9. A. Marchescu, *Op. cit.*, p. III.
 10. M. Muțiu, *La participation des régiments de gardes-frontières roumains C. Transylvanie et de Banat aux campagnes contre Napoléon*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, IX (1970), nr. 2, p. 291—304.
 11. C. Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania, 1764—1851*. București, 1973, p. 127-143.
 12. L. Groza, *Grănicerii bănățeni*. București, 1983, p. 132.
 13. A. Marchescu, *Op. cit.*, p. 159—160.
 14. *Ibidem*, p. 181.
 15. I. Bartolomeu, *Schițe istorice și culturale despre teritoriul fostului regiment 13 român bănățean*. Caransebeș, 1892, p. 55.
 16. *Ibidem*, p. 56—58.

IMAGINEA FRANȚEI ȘI A FRANCEZILOR ÎN BANAT

Epoca Luminilor la români a conturat imaginea despre Europa în multitudinea componentelor ce o definesc¹, conferindu-i și o semnificație distinctă, ce transforma această imagine într-o tendință, într-un militanțism sui generis pentru solidarizarea cu valorile europene sau integrarea în sistemul acestora. Ea se complică și se diversifică pe măsură ce evenimentele de pe continent se amplifică până la începutul secolului trecut, descoperind elitelor românești nu numai un nou discurs politic sau cultural, ci și un loc distinct al românilor în constelația națiunilor europene, o poziție geografică, un destin sau, cum spunea Gh. I. Brătianu, o misiune².

Imaginea propusă de cultura iluministă din Banat despre Europa păstrează, în linii generale, trăsăturile modelului elaborat de Luminile românești, adăugându-i o suită de particularități generate de receptarea și adaptarea specifică a idealului european în spațiul bănățean, determinat și de un orizont mental diferit în comparație cu cel al românilor din Principate sau din Transilvania. Este o mentalitate marcată de poziția deosebită a Banatului și cu deosebire a teritoriului militarizat, la intersecția căilor de comunicație continentale, între Europa de vest și Imperiul otoman, unul din punctele obligatorii de trecere spre Balcani sau spre Rusia. Este un teritoriu în care fenomenul de aculturație, întâlnirea și suprapunerea mai multor modele culturale și de civilizație au provocat o emulație, o complementaritate și în egală măsură originalitate de civilizație sau cultură, ce explică particularitățile mentalului colectiv, ce exprimă o lume aparte. Distincția este și mai mare între Banatul militarizat și provincia civilă, ce invederează chiar de la finele secolului două tipuri diferite de comportament, două mentalități.

În acest mozaic de limbi, credințe, manifestări etnografice, unde se întâlnește Orientul cu Occidentul, sinteza culturală este poate mai spectaculoasă la nivelul mediu său de jos decât la cel elitar, deoarece la aceste niveluri indicele de cultură depășește mult nivelul altor zone³. Concluzia este și mai relevantă în Granița militară. Aici realitatea etnografică și culturală, receptarea sau promovarea unei imagini, mai nuanțate sau adaptate despre Europa este rezultatul contactelor multiple cu reprezentanții Europei Luminilor, a unui contact direct cu civilizația și lumea occidentală în timpul războaielor revoluției și imperiului francez. În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea și mai ales la începutul celui următor, societatea românească din Banat a asimilat sau a definit principalele componente ale imaginii și trăsăturile idealului european ce anima conștiința colectivă, cel puțin la nivelul elitelor, așa cum le-a enunțat o încercare anterioară de sinteză⁴. Componentele acestei imagini — geografică, culturală, politică, de civilizație — se suprapun într-un concept global, care exprimă, în același timp, după cum observa Adrian Marino, admirație și complex de inferioritate, nevoia de a fi „Europa” și conștiința apartenenței la aceasta, „revelația ființei și conștiinței sale europene”, dimpreună cu relevanța propriei identități.

Descoperirea Europei și revelația conștiinței sale europene coincide cu descoperirea și asumarea conștiinței de sine. Cel mai plastic exemplu îl oferă acest pitoresc personaj al lumii bănățene și în particular a satului grăniceresc, Nicolae Stoica de Hațeg, puțin instruit, mai mult autodidact, cu intense lecturi, nesistematizate, dar care știa multe, cunoștea lumea, înalte personaje, era un produs tipic al Graniței, al mediului militar promovat de Habsburgi și nu în ultimul rând al Banatului cu toate particularitățile așa de evidente⁷.

Din aceste motive, ipostazele modelului în Europa, cum le definea Adrian Marino, le regăsim cu ușurință în manifestările românești din Banat de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea: ideal normativ, sistem ideologic, schemă teoretică abstractă.

În scurta *Intrare la Cronica Banatului*, Nicolae Stoica de Hațeg folosește frecvent sintagma „Europa noastră”⁶, identificând locul unde se plasează românii și în particular bănățenii: „Europa noastră are mari chiline 3 împărții: a Austriei noastre, a roșilor, a turcului, a papii de la Roma și 13 crăii, adică: a Anglii, Franții, Praizului, Svedu, Denemarc, Spania, Portugal, Sardinia. Neapole, Baiern, Vittemberg, Sacsen, Holand. Oamenii tot albi, învățați”⁷. Idealul european, echivalent de altfel cu cel de modernizare, progres, dezvoltare, este cel mai mult asociat în Banat idealului luminării, înțeles ca ideal normativ. Literatura românească utilizează frecvent expresiile „Luminata Europă”⁸, „Europenii luminați”⁹, pentru a desemna o realitate culturală, de civilizație spre care tinde lumea românească, mărturisind un complex de inferioritate, o tendință integraționistă. Numai prin luminare „vom fi desăvârșit și înțelepți bărbați — scria Tichindeal — și în numărul celor înțelepte, luminate și mărite noroade ale Europei vom fi socotiți”¹⁰. Luminarea națiunii, a poporului reprezenta o cale de integrare în această Europă. Era în egală măsură — observa Adrian Marino¹¹ — un ideal patriotic, pentru că progresul și dezvoltarea națiunii nu se putea concepe în afară acestei tendințe. Nicolae Stoica de Hațeg încheie solemn prezentarea Europei pe care o imaginează „ca pe o față șezând”, cu o judecată ce nu lasă nici o îndoială: „Europa e școala științelor, a învățaturii și pre alte părți ea le întrece”¹². Europa este pentru Dimitrie Tichindeal o sinteză a cunoștințelor acumulate de-a lungul veacurilor, o continuitate de cultură și civilizație, rezultatul unei evoluții istorice: „Și fiindcă pre pământul acesta se fac multe schimbări, vedem astăzi că tocma acei înțelepți filosofi grecești nicicât nu se sfiiesc a trece în luminata Europă, ca să-și dobândească și câștige lor învățatură și înțelepciune”¹³. Metodologic literatura iluministă definește relația dintre idealul european și cel patriotic, privity în complementaritatea lor. Ele apar într-o relație de interdependență, nu sunt incompatibile, ci se presupun: „A ști legile, obiceiurile altor noroade pre lume — scria Tinchideal — aceea e a ști ce e la ei bine și înțelept, ce e rău, nebun și de răs; când vom cunoaște ale altora atuncea vom putea ști pentru ale noastre judeca cum merg, drept sau costis sau totul îndărăt”¹⁴.

Un rol important în cristalizarea acestei conștiințe europene l-a avut ideea identității lingvistice, remarcată de Adrian Marino pentru întregul spațiu românesc, invocând cunoscuta expresie a lui Petru Maior că limba română este o „limbă de Europa”¹⁵. Prestigiul european al lim-

biei latine — scria Adrian Marino — se răsfrânge și asupra limbii române. Ideea se regăsește excelent ilustrată în scrierile bănățene ale epocii luminilor. Secretarul societății pentru cultivarea limbii române din 1808, un bănățean, scria cu nedisimulat orgoliu că „limba română e potrivită ca să devină o limbă generală, cum au fost în vechime limbile greacă și latină sau cum sunt azi limbile italiană și franceză”¹⁶. Cultivarea limbii a fost o temă majoră a iluminismului românesc, în particular a celui bănățean¹⁷. Afirmarea înrudirii lingvistice cu marile popoare și culturi ale Europei (limba română „e înrudită cu cultele limbi — italiana și franceza”) este nu numai un mijloc de afirmare a solidarității cu Europa, dar și un mijloc, o cale de integrare în universalitate, prin luminare, cultivarea științelor și mai ales a literaturii, poeziei: „deși limba noastră este capabilă de cea mai mare cultivare, fiind înrudită cu limba greacă și latină, cu italiana și franceza modernă și astfel e potrivită pentru exprimarea îndrăzneță și naturală a gândurilor poetice...”¹⁸ Menționatul secretar, în care istoriografia a văzut un bănățean, Constantin Diaconovici Loga sau Dimitrie Tichindeal, ajunge chiar să susțină că „limba românească este dintre limbile europene și azi cea mai potrivită pentru versificație”¹⁹.

Solidaritatea europeană pe această cale lingvistică, demonstrând o conștiință europeană și, în același timp, o conștiință a propriei identități, puternic afirmată în contextul ideii europenității, reclama și crearea instrumentelor care să o legitimizeze, să o demonstreze, cel mai aplicat fiind în concepția iluminiștilor dicționarul, în care „ar căuta și dovedi originea cuvintelor românești de la limbile italiană și franceză”²⁰.

Pentru Alexie Lazaru, identificat ipotetic de noi cu Dimitrie Tichindeal²¹, unul din caracterele europenității îl constituie presa, considerată printre cele mai audiente căi de luminare: „Toate neamurile Europei cele deșteptate au aflat cum că a scrie Gazete sau Novele și acele a le împărtăși oamenilor neamului său e cea mai incuviințată mijlocire a lumina noroadele...”²² Strategia integrării în civilizația europeană relevă momentul pe care îl traversau românii ca unul esențial și prielnic, epoca favorizând această tendință. Secolul era luminat — remarcă Adrian Marino — lumina și luminarea constituiau trăsături distincte. Era convingerea contemporanilor care o proclamă ca o lozincă. Pentru Dimitrie Tichindeal perioada ce o traversau românii aparținea unui „veac luminat”, pentru că „acum au început popoarele ca din somn a se deștepta”. Motiv pentru care o caracteriza semnificativ „aceasta de acum pentru noi aurită epohă”²³. Diagnosticul este valabil și pentru românii bănățeni, pentru care mult timp stăpânirea otomană a însemnat izolare, închistare în tradiții. Solidarizându-se cu programul reformist al monarhiilor luminate, iluminiștii bănățeni subliniază circumstanțele favorabile ce le-au oferit reformele cultivării, luminării, difuzării valorilor europene: „Nouă aicea în Banatul Timișoarei care sântem afară de alte noroade întru științe și întru cunoștința datoriilor noastre cei mai din urmă au strălucit razele luminării...”²⁴ Manifestele luminării, cu valoare programatică, proclamă această realitate, atât *Înștiințarea Societății filosoficești* a neamului românesc, cât și manifestul program al Societății pentru cultivarea limbii române, atribuită bănățenilor, care scria: „Azi între toate națiile Europei stăpânește dorința spre lumină și timpurile acestea par a fi în-

ceputul unei epoci însemnate, când multe popoare ținute până acum în robie și întineric își îndreaptă privirile spre o nouă libertate și o nouă civilizație²⁵.

Sentimentul de inferioritate a dominat această strategie ce vehicula imaginea Europei cu valoarea de model (ideal) normativ²⁶. „Să nu ne lăsăm mai înapoi decât toate națiile Europei“, scria Vasile Gergely de Ciocotici²⁷ sau cum scria Constantin Diaconovici Loga: „Așa au făcut și alte neamuri care astăzi strălucesc pe față pământului, așa să facem și noi acum și să ne îmbărbătăm că prea departe am rămas“²⁸. Dincolo de valoarea enunțată de model abstract, „ce funcționează conform logicii sale interioare, chiar dacă imaginea nu ține seama de toate datele realității occidentale“²⁹, Europa este o realitate pe care bănațenii au atins-o, au străbătut-o cu prilejul războaielor la care au participat și grănicerii români, pentru care cronicarul târziu care a fost Nicolae Stoica de Hațeg îi invidia: „Iară părinții voștri, unchi, veri, neamuri ce-au fost în sus, în feldsoldați ei nu numai că Estraihu, Baieru, Țara nemțească, Niderlandu, apa Rainii, Svaițu, Saxonia, toată Italia, ce și Franța le-au văzut și cu mult m-au întrecut“³⁰.

Epoca Luminilor consacră și această imagine concretă, palpabilă a Europei, nu numai modelul abstract, o Europă formată din state și națiuni, difuzând și imaginile despre diferite popoare, care se precizează tot mai clar, pe măsura progresului cunoștințelor geografice, a multiplicării informațiilor despre acestea. Clișeele valabile pentru modelul de Europa se răsfrâng aproape automat asupra popoarelor creatoare de mari culturi, asupra popoarelor mari, care au constituit state puternice din categoria marilor puteri. Concomitent deci cu imaginea Europei occidentale ca un bloc omogen, unitar, marcat de aceeași aură a civilizației și culturii, iluminismul românesc din Banat propune și o imagine în diversitate a ideii de Europa: „... după dezvelirea culturii, după ivirea științelor frumoase... la acea floare a fericirii am ajuns la care astăzi Austria, Anglia, Franța, ș.a. cu frumusețea culturii lor... ales exemplul strălucesc...“³¹.

Imaginea Europei în diversitatea popoarelor și a culturilor ce o compun favorizează apropierea publicului românesc din Banat de o anumită percepție a individualităților naționale, ce-și asociază trăsăturile modelului continental, dar și elemente distincte, ce particularizează imaginea țării și a poporului respectiv. De regulă se vehiculează imaginea popoarelor occidentale purtătoare ale culturii, științelor, a unor popoare civilizate, creatoare de mari opere și a unor țări ce au ajuns la un înalt nivel de dezvoltare a științelor sau culturii: „cele nenumărate și prea înțelepte scrise cărți, care se află la englezi, franțuzi și la nemți...“³². Este o imagine exemplară, oferită ca model contemporanilor, sugerând imitația ca posibil mijloc de recuperare a decalajului românilor de această civilizație, cum observa Adrian Marino, împrumutul de bunuri culturale, ca o metodă rapidă și sigură de progres. O exprima deschis D. Tichindeal, când scrie că „s-ar afla destule fețe care ar putea prea frumoase și alese cărți despre cele nemțești, latinești și muscalicești, încă și despre cele italinești și franțuzești în limba noastră a preface“³³.

Diferențierea acestei imagini globale, a modelului general european, abstract în imagini particulare ale popoarelor europene, se reali-

zează la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului trecut, când se cristalizează o imagine complexă despre Franța și francezi, pe fondul evenimentelor ce bulversează Europa în această perioadă.

Această imagine s-a cristalizat în mentalitatea colectivă românească într-o manieră mai complexă, pornind de la un orizont de așteptare care s-a definit treptat, pe două căi: a tradiției populare, ce a sublimat în folclor o anumită imagine a frâncului, difuză, imprecisă, ce asocia numelui de francez ideea de străin, catolic, războinic sau cavaler, în general o alteritate îndepărtată, imprecis receptată, ce poate fi generic denumită aceea a occidentalului³⁴; a doua direcție o constituie imaginea cultă, propusă de mediile culturale, precizată îndeosebi în secolul al XVIII-lea de scrierile iluministe. Dacă în primul caz imaginea a fost una negativă, de respingere, asociată des și flagelului veneric, frecvent denumit și boala franțuzească, galică etc., a doua direcție a corectat până la exaltare imaginea Franței și a francezului, asociindu-le, fără excepție, civilizației, culturii, luminii și rațiunii³⁵.

Direct sau mediat, scrierile iluministe românești din Banat au receptat influențe dinspre cultura franceză, este adevărat mai puțin sistematic, decisive însă pentru câteva domenii, în care cultura franceză a înrăurit, pentru o lungă perioadă de timp, literatura, lingvistică, și parțial pedagogia. Bibliotecile iluministe demonstrează o familiarizare cu limba și gramatica franceză. După cum o dovedesc dicționarele și gramaticile franceze existente în biblioteca mănăstirii Mesić sau a lui Nicolae Stoica de Hațeg. Mai puțin este reprezentată literatura franceză, am identificat pe Voltaire cu *Istoria lui Carol al XII-lea* într-o ediție din 1749 și câteva scrieri de teologie³⁶.

Din literatura franceză cea mai mare audiență a avut-o Marmontel³⁷ prin *Belizarie*, tradus de Grigore Obradovici (din limba franceză) și prin câteva povestioare moralizatoare — *Adelaida*, *Maica cea cu nedreptate*, *Lauzus și Lidia*. Prestigiul lui Marmontel în literele românești din Banat se prelungește până în preajma anului 1848, integrându-se unei receptări mai largi, central-sud-est europene, cu care se sincronizează și se aseamănă³⁷. Același Grigore Obradovici a tradus direct din publicații franceze în contextul preocupărilor sale pedagogice, dintre care „L'ami des enfants“ și „L'ephemerides de la jeunesse“ se pare că au circulat în Banat³⁸. De altfel, publicații franceze au circulat în zonă, deși atestate mai târziu decât epoca la care ne referim, după congresul de la Viena, între ele „Gazette de France“, „Journal des Debats“, „Journale de Paris“, „Moniteur“, „Quotidienne“³⁹. Cea mai pregnantă influență iluministă franceză a fost înregistrată la Paul Iorgovici, personaj insolit în peisajul cultural românesc, nu numai prin elevația gândirii sale filosofice, pedagogice sau filologice, cât mai ales pentru predilecția sa pentru ideile franceze, respectiv pentru Rousseau și Condillac⁴⁰. De la acesta din urmă, Iorgovici a împrumutat ideea gramaticii filosofice, și substanța ideatică a cărții *Observații de limbă românească* cea mai izbită lucrare a iluminismului românesc din Banat, comparabilă cu realizările europene. Ea a imprimat o direcție în filologia românească, o metodă (analitică și genetică) care a marcat pentru o anumită perioadă cugetarea românească de pretutindeni. Dacă influența franceză nu este reprezen-

tativă pentru interferențele europene ale iluminismului românesc⁴¹, are meritul de a fi înriurită pentru o durată de timp mai îndelungată gândirea românească, atât în plan local, cât și la nivelul întregului spațiu național. Predilecția pentru Marmontel și nu pentru marile personalități ale iluminismului francez este explicabilă prin evoluția generală a literaturii române puternic marcată de moralismul european și a culturilor central-sud-est europene, cu care este sincronă și comună. Iluminismul tardiv cu accente preromantice și liberale va diversifica tabloul influențelor franceze în Banat, când se constată și traducerea sau utilizarea lui Voltaire, Montesquieu, dar și prelungirea influențelor dinspre Rousseau, Condillac sau Marmontel⁴².

Imaginea Franței sau a francezilor se completează prin contacte directe cu emisarii acestei civilizații în contextul marilor bulversări pe care le traversează Europa la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Prin poziția sa geografică, la intersecția unor importante căi de comunicație europene, de-a lungul principalei artere fluviale continentale, Banatul a găzduit mai mulți reprezentanți ai Franței, călători, diplomați, agenți secreți. În acest interval sunt atestați Roger de Damas, în 26 mai 1790 la Mehadia, Auguste de Lagarde în 1812, Madame de Reinhard⁴³, soția cunoscutului diplomat francez. Roger de Damas lasă și o interesantă descriere a Orșovei, „una din fortărețele cele mai interesante prin situație și din cele mai remarcabile prin construcție“, o descriere militară a războiului austro-turc nu de mult încheiat⁴⁴.

În timpul revoluției și a perioadei napoleoniene, Banatul a fost o zonă unde s-au intersectat solii franceze în diferite direcții, cu deosebire la Constantinopol, la Vidin sau în Persia. Nicolae Stoica de Hațeg consemnează cu exactitate trecerile într-o parte sau alta de diplomați francezi sau turci, care zăbovesc în Banat: „Bonaparte din Beci îndată două hirtii de domni franțozii, la 1 ianuarie 1806, prin Mehadia la turci și la Persia cu daruri îi trimise“⁴⁵; sau: „Doi turci soli de la Praizi îndărăt viind, în Orșova Veche la Marcu Tenovici veniră“⁴⁶. Aceasta din urmă solie turcă dezvăluie un episod interesant. Unul dintre solii turci întors de la Paris era Hristodor, „român din Iași“, acum în slujba la Țarigrad, cu care cronicarul bănățean a conversat mai mult. Deranjat în mod vizibil de opiniile sale politice, Nicolae Stoica de Hațeg scrie: „Apoi începutu a lăuda pre marele împărat Napoleon, cum că el vrea să facă pace lumii, însă prostul rus Alexandru, un tiran și varvar, vrea să-l oprimească“⁴⁷. Cunoștințele până la detalii despre emisarii francezi ce traversează Banatul demonstrează o informație mai bogată decât cea pe care o bănuiam despre evenimentele europene și combinațiile politice. Trecerea ambasadorului francez și a suitei sale spre Constantinopol este consemnată cu minuțiozitate: „Napoleon pe-aicea trimisese la Constantinopol, ambasador, sol pre ghegeneralu său Sebastiani, cu femeia și 3 prunci, cu căruți mari, una cu 18 cai, grea. După el veni Gardan cu mare suită și aicea 10 zile așteptă de la ruși slobozenie de-a trece înjos la Țarigrad. Și veni adiutantul lui Isaiev, porucic, la Băi și strigă să-l petreacă la ghegeneralul Gardan la Orșova, cu scrisori. Și cu strajă militară pre picioare l-au dus, cu carii pre Dunăre să dusără. Apoi încă un ocris-laitnant, viți-colonel, cu două carâte grele la Țarigrad trecu.

Dar alții, turci, persiani, câți încărcăți de la Pariz, cătră Pariz, să petreacă, nu să număra⁴⁴⁸. Ambasadorul francez a apreciat, se pare, calitatea băilor deja celebre în Europa, devreme ce și-a manifestat intenția de a reveni la Băile Herculane după decesul soției sale. Evenimentul a reținut atenția locuitorilor prin pregătirile ce s-au făcut în onoarea diplomatului francez: „De la Temeșvar o companie ungurească, căpitanu Lioj, la băi veni, precum și banda regimentului nostru, la băi 5 zile îl așteptară. Apoi se auzi că Sebastiani din Țarigrad prin București la Lemberg în Polen, de-acolo la Beci au mers; și banda, compania să dusără⁴⁴⁹.”

Deoarece Ungaria s-a aflat mereu în atenția politicii franceze, cu prilejul misiunilor desfășurate în acest regat, unii emisari francezi au ajuns și în Banat. Nu știm dacă G. Lacuée și A. Lezay, veniți în Ungaria cu ocazia dietei din 1802 au parcurs și Banatul, dar Leon Dupleix a fost în mod cert în Banat și la Timișoara. Un anonim, identificat cu Fleury, a înaintat un memoriu intitulat „L'aspect politique de la Hongrie et de la Transylvanie“, în care analiza raporturile națiunilor cu Habsburgii. Un interesant caz l-a reprezentat Janos Toth, originar din Timișoara, cumpărat de francezi pentru a difuza manifeste, proclamații și scrisori către demnitari. Capetele de acuzare împotriva sa erau furnizarea către francezi a numelor de demnitari din Arad și Timiș^{49a}.

Revoluția și războaiele cu Franța au contribuit cel mai mult la diversificarea și lărgirea imaginii Europei în general, a Franței în particular, la românii din Banat, la grăniceri în primul rând, care au ajuns în contact direct, în calitate de adversari, cu armatele franceze.

Prin poziția strategică excepțională a Banatului la intersecția unor căi de comunicație, în vecinătatea Serbiei răsculate sau a lui Pasvanoglu, a Principatelor dunărene și a principalelor căi de acces spre Transilvania sau Ungaria, interesul francez pentru această zonă a crescut proporțional cu cristalizarea unei politici orientale coerente a Franței.

Este un adevăr de mult acceptat că în politica internațională Franța revoluționară și napoleoniană a continuat politica sa externă tradițională, a monarhiei franceze, cu deosebire în Orient, utilizat deseori ca o zonă de manevră pentru a crea diversiuni și a degaja centrul. Mai ales Turcia și Polonia ocupau în vechiul sistem francez un loc important, furnizând „instrumentul și teatrul marilor diversiuni“. În egală măsură Ungaria era mereu în atenția diplomației franceze din cauza atitudinii sale față de Habsburgi și a importanței sale militare pentru Imperiul austriac⁵⁰. În instrucțiunile ministrului de externe francez pentru Descorches, recent numit ambasador al Franței la Constantinopol, se preciza și misiunea de a determina Poarta să provoace tulburări în Ungaria și să atace în Austria în momentul când aceasta era angajată pe Rin. La 11 octombrie 1793, Descorches era solicitat să grăbească atacul Turciei împotriva Austriei, oferindu-se în acest scop 4 milioane⁵¹. În extremitatea Ungariei, la granița cu Turcia, Banatul dobânda o importanță deosebită. Parisul concentra informații despre realitățile din zonă prin emisarii săi de la Constantinopol, din Principate sau de la Viena, prin agențiile comerciale dintre care cea de la Ancona a fost deosebit de activă. Din Hamburg, grecul Stamati trimitea informații utile despre aceste zone, iar de la Viena agentul Franck⁵². Între agenții cunoscuți care trimit informații despre

spațiul românesc s-a aflat și Parandier⁵³. Parisul urmărea cu mare atenție tulburările provocate de iacobini în Ungaria și Austria. Sunt semnificative în acest sens instrucțiunile pentru E. Gaudin, trimis ca agent la București, însărcinat să observe mișcările din Ungaria, „care întreține o nemulțumire secretă contra unui dușman implacabil al Franței (Austria)”⁵⁴ și să-și formeze „o idee precisă despre starea din Ungaria, a afla dacă nemulțumirea ungarilor este generală, dacă ține de opresiunea jugului austriac, de greutatea impozitelor și a conșcripțiilor militare sau de o dorință determinată de independență”⁵⁵, Misiunea lui Gaudin referitoare la Ungaria a fost confirmată și de ambasada franceză la Constantinopol în 19 noiembrie 1795⁵⁶. Aceleași instrucțiuni primea și consulul C. Stamati, care trebuia să informeze ambasada franceză din Turcia despre mișcările din Ungaria și „să dezvolte germeii tulburărilor care nu așteaptă decât momentul ca să se răspândească”⁵⁷. Precizate foarte clar, instrucțiunile pentru C. Stamati prevedeau între obligațiile sale, să se ocupe de tulburările din Ungaria, să cunoască adevărata situație de acolo prin călători și negustori, să se ocupe de conjurația din Pesta, să informeze Parisul despre progresul conjurațiilor, să incite mai ales mica nobilime, principalul dușman al Austriei, în general să întrețină agitațiile promițând intervenția Franței⁵⁸. În rapoartele sale din 7 și 9 februarie 1795 adresate Comitetului Salvării Publice, Stamati recomanda numirea unui consul general, care să procure informații despre starea de spirit din Ungaria și agitațiile de acolo, „care incită în mai multe comitate din Ungaria”, care să fie un observator inteligent la granița Ungariei și a Transilvaniei, în măsură să studieze puterea, resursele, industria și comerțul unei monarhii ce aspira a fi pe continent rivala Republicii franceze⁵⁹. La rândul său consulul Fleury primea instrucțiuni asemănătoare, să-și concentreze toată atenția asupra Ungariei, să obțină informații precise despre posibilitățile de a provoca agitații și o diversivă utilă republicii⁶⁰. În aceste condiții interesul pentru Banat, dar și reacțiile de aici față de francezi se multiplică, cristalizând o imagine cel puțin dublă despre revoluție și Napoleon. Dacă misiunea consulilor din Principate sau a ambasadorilor francezi la Constantinopol privea în mod expres Ungaria, implicit și teritoriul bănățean, interesul francez pentru răscoala lui Pasvanoglu și relațiile directe întreținute de acesta cu Serbia insurecționară au influențat direct sau indirect și zona bănățeană. Politica orientală a lui Napoleon reprezenta unul din elementele cheie ale întregii politici externe franceze, orientare ce se va accentua după încoronarea acestuia ca împărat. Principatele dunărene⁶¹, Serbia și Vidinul⁶² ocupă un loc tot mai important în politica franceză în perioada napoleoniană.

Relațiile Banatului cu Vidinul, Serbia și Oltenia sunt exemplar surprinse în cronică de Nicolae Stoica de Hațeg, care relatează o serie de amănunte despre evenimentele din zonă și personajele din Banat angajate. Sunt interesante relațiile lui Daniel Alexiovici și Stancu Alexiovici cu pașa de Belgrad, implicarea bănățenilor în asediul Vidinului, vizita căpitanului Henig, comandantul companiei de la Mehadia la Pasvanoglu, cu o misiune din partea Comandei militare bănățene (a stat la Vidin 8 luni), pentru care a fost avansat maior și numit comandant de cordon la Orșova, relațiile bănățenilor cu insurgenții sârbi ș.a.⁶³

În acest sens scria consulul austriac de la Iași, Schilling, în 9 august 1798, despre planul lui Napoleon de a se uni cu Pasvanoglu⁶⁴. Misiunea Sebastiani la Constantinopol din 1801 prevedea și obținerea de informații despre provinciile rebele, în primul rând despre Pasvanoglu, care dorea să se rupă de Poartă, amenințându-i integritatea. De altfel doi agenți ai acestuia s-au prezentat la ministerul de externe francez, oferind informații asupra rezentelor rebelului de la Vidin⁶⁵.

La solicitările lui E. Gaudin pentru amplificarea comerțului francez la Dunăre și Marea Neagră, din 1802 se remarcă un interes sporit al Franței pentru această zonă, Napoleon numind pe Ruffin comisar general al relațiilor comerciale franceze la Constantinopol și o serie de agenți sau comisari în cele mai importante schele. Noul ambasador francez la Constantinopol, Brune, împreună cu fostul agent Parandier, în calitate de secretar, trebuiau să informeze sistematic Parisul despre mișcările rebelilor și în primul rând despre Vidin⁶⁶. Instrucțiuni asemănătoare avea și ambasadorul francez de la Travnic, M. David, numit pe lângă pașa din Bosnia, în vecinătatea rebelilor sârbi, care trebuia să informeze Parisul despre tulburările din zonă⁶⁷.

În 25 aprilie 1804, Saint-Luce informa pe Talleyrand despre întâlnirea cu medicul lui Pasvanoglu, care i-a vorbit despre prietenia sinceră ce o poartă Pasvanoglu francezilor și lui Bonaparte. Când Capitan-pașa a asediat Vidinul, Pasvanoglu a expus portretul lui Napoleon, pe care îl invoca de câte ori începea o acțiune militară. A multiplicat portretul lui Bonaparte în fortăreața sa și a compus chiar un cântec pentru soldații săi unde elogia curajul ostașilor francezi⁶⁸. Același consul informa despre insurecția sârbă și legăturile ei cu Pasvanoglu, care o susținea cu oameni, muniții și provizii⁶⁹, ca și despre medierea operată de principatele române între sârbi și Poartă⁷⁰, despre care dă detalii Nicolae Stoica de Hațeg, relatând misiunea episcopului Gavril, care a venit la tratative împreună cu Regep aga din Ostrov și patru boieri din Muntenia⁷¹.

Datorită importanței Vidinului și a atitudinii profranceze a lui Pasvanoglu, Saint Luce cerea lui Talleyrand, în 24 septembrie și 20 octombrie 1804, numirea unui comisar sau consul francez la Vidin, deoarece „ei sunt cei mai fideli Franței decât orice națiune”⁷². Oferte spre Franța veneau și dinspre Serbia răsculată. Un roman, M. Ramondi, venind din Ungaria pe Dunăre, a fost contactat de unul din șefii insurecției sârbe care i-a vorbit despre forțele răsculaților, rugându-l să ceară ajutor consulului francez din principate în armament, muniții și 12 ofițeri francezi, singurii în care insurgenții aveau încredere⁷³.

Din vara anului 1805 informațiile franceze despre nemulțumirile din provinciile austriece se înmulțesc. Sant Luce știa de zvonurile privind o insurecție în Boemia și alarmarea unităților austriece din Transilvania și Bucovina⁷⁴, Fleury despre frământări în Bucovina și Galiția, iar Parant scria în 26 noiembrie 1805 despre spiritul de revoltă ce domnea în Polonia și care influența direct provinciile vecine din Austria—Podolia, Galiția, Bucovina, Transilvania și Ungaria, aflate și ele într-o stare de „agitații și nemulțumiri, ce atinge pe cea de rebeliune” din cauza foametei și a recuțărilor forțate. În opinia consulului francez din Iași, țările de sub dominația Austriei au fost decimate în plină pace, mai ales Polonia și Ungaria, unde spiritul de revoltă era cel mai puternic, Austria

fiind pierdută, deoarece criza acestui stat se întinde din centru până la extremități⁷⁵.

E. Driault observa cu temei că începând din anul 1806 Orientul a devenit scopul carierei lui Napoleon, formula ambițiilor și a rolului său istoric⁷⁶. Scopul lui Napoleon a fost să-i alunge pe ruși din Balcani, să le ia orice posibilitate de acțiune la Constantinopol și să-și rezerve dominația în Orient, după vechile tradiții franceze. Constantinopolul a fost câmpul de bătălie principal al cuceririlor napoleoniene⁷⁷ și în acest scop, în 2 mai 1806 a fost numit Sebastiani ca ambasador acolo, cu misiunea de a aduce Moldova și Țara Românească sub stăpânirea absolută a Turciei, să militeze pentru existența și integritatea Imperiului Otoman ca parte a sistemului european, considerându-l un baraj eficient în calea expansiunii ruse și un important mijloc de a promova preponderența franceză în Levant, controlul strâmtorilor și al Mării Negre⁷⁸. În planurile sale orientale Napoleon întâlnește politica rusă, care se preciza cu mai multă claritate la începutul anului 1806, când prințul Czartoryski a desenat în fața țarului și a consiliului întrunit la Petersburg strategia politicii ruse în sud-est, ce urmărea să-și asigure o mai mare libertate de manevră de-a lungul Dunării pentru a contracara francezii care amenințau dinspre Iliria. Politica propusă de Czartoryski urmărea constituirea unor state naționale sub suzeranitatea și protectoratul rus în Balcani și fixarea frontierei Imperiului rus pe Dunăre, mai sigură decât Nistrul. În acest scop Basarabia, întreaga Moldovă și Țara Românească urmau să fie ocupate și încorporate Imperiului rus pentru a descuraja expansiunea franceză spre Orient⁷⁹.

De altfel epoca abundă în planuri de reorganizare a Orientului, ce vizau în mod direct și teritoriile românești⁸⁰. Așa a fost celebrul memoriu de la Strassbourg al lui Talleyrand către Napoleon, din 17 octombrie 1805, prin care propunea ca Franței să-i revină Europa occidentală și Mediterana, Austriei, să-i rămână Europa estică și Balcanii, iar Rusiei numai Asia. Basarabia, Moldova întreagă, Muntenia și o parte din Bulgaria, chiar și spații pe litoralul pontic ar fi revenit Austriei. Înălăturată de la Dunăre și Bosfor, Rusia ar fi fost silită să se orienteze spre India și spațiile asiatică⁸¹. Napoleon însă nu a reținut concluziile memoriului lui Talleyrand. Un alt plan aparținea cunoscutului emisar al Franței, Codrica și a fost prezentat în rapoartele adresate lui d'Hauterive după Austerlitz. Obiectivul principal al planului său era expulzarea Rusiei din Europa de sud-est, lichidarea preponderenței ruse pe continent și edificarea unei bariere între Rusia și restul continentului. Mijloacele principale preconizate erau reformarea Imperiului otoman, transformarea părții asiatice într-un stat teocratic și reformarea zonei europene, pusă sub protecția Franței, sub conducerea unui principe creștin numit împărat al grecilor, prin recunoașterea autonomiilor provinciilor, între acestea și Principatele române. În acest context Pasvanoglu urma să devină guvernator al Bulgariei. Propunerile lui Codrica relative la partea europeană a Imperiului otoman au reținut atenția lui d'Hauterive, iar Talleyrand a extras din rapoartele sale o serie de idei în instrucțiunile date consulului David de la Travnice și ambasadorul Sebastiani la Constantinopol⁸². E. Driault a stabilit o serie de similitudini între politica orientală franceză și cea balcanică a Rusiei, amândouă definindu-se una în

funcție de cealaltă. Ideea centrală a politicii franceze era crearea unei bariere în calea expansiunii ruse de la Marea Neagră la Marea Baltică. Polonia și Turcia constituiau din acest punct de vedere elemente cheie ale strategiei orientale franceze. În această politică Principatele române și Ungaria aveau o importanță strategică deosebită în politica antirusă ce o preconiza împăratul. Rapoartele consulilor francezi din Principate o repetă sistematic Parisului. La 22 decembrie 1805, Parant trece în revistă avantajele ce le oferea Moldova pentru francezi în relație directă cu planul polonez al împăratului⁸³. În același context s-a răspândit zvonul că Massena a fost trimis în zonă cu o armată de 30 000 de oameni pentru a lua în stăpânire Moldova. Diplomații francezi urmăresc cu neliniște veștile îngrijorătoare din Ungaria, unde războaiele au creat o stare de spirit antifranceză, imediat prezentată Parisului. Saint Luce raporta în 4 ianuarie 1806 despre o serie de știri confuze din Ungaria, vehiculate prin „gazeta de Buda“, cu privire la masacrarea francezilor de populația Ungariei, despre pericolul prin care a trecut Parandier, salvat la Timișoara de General Comando sau despre decapitarea lui Jaubert și a altor doi francezi la Vidin, unde s-au dus pentru a declanșa o revoltă⁸⁴. Consulul francez din Țara Românească vorbea de injuriile aduse Franței pentru că a trimis emisari în Ungaria care „răspândesc nesupunerea față de suveran“. În contextul politicii orientale, Franța a tatonat și Austria în chestiunea garantării integrității Turciei. La întâlnirea cu agentul austriac, baronul Vincent, împăratul a avansat problema apropierei dintre cele două imperii, reținând și cererile austriece în detrimentul Turciei: Orșova și Belgradul⁸⁵.

Informații despre Austria și Ungaria a transmis și consulul Reinhard de la Iași, la 1 august 1806. Pe drumul său de la Viena, peste Ungaria, a fost suspectat de spionaj. Informând despre insurecția sârbă, Reinhard vorbea despre ajutoarele austriece date insurgenților pentru a provoca astfel diversiuni antiotomane. De asemenea, avansa opinia că Rusia întreține și conduce mișcarea⁸⁶. Cu misiunea realizării alianței franco-otomane împotriva Rusiei și a garantării integrității Imperiului otoman a fost trimis Sebastiani la Constantinopol în calitate de ambasador al Franței. În 1806 Principatele erau în centrul atenției franceze, a demersurilor lui Sebastiani și a relațiilor turco-ruse. Creșterea influenței franceze la Dunăre și în Balcani se reflectă și în atenția ce o acordă Franței domnitorii și boierii din Principate. Schimbarea domnitorilor Moruzi și Ipsilanti, filoruși, prin Callimachi și Al. Suțu, favorabili francezilor, indică noua orientare favorabilă lui Napoleon la Constantinopol⁸⁷. La 17 septembrie 1806 divanul Țării Românești cerea Franței printr-un memoriu să intervină la Vidin pentru a curma invaziile⁸⁸.

Saint Luce a tradus și multiplicat în greacă și română buletine ale mării armate, pe care le-a difuzat în Principate. În cercurile boierești existau grupuri favorabile Franței, ca familia Ghica⁸⁹. Pregătirea planului polonez, cu tentă antirusă, determina Parisul să acorde o atenție sporită bazinului dunărean. Talleyrand făcea cunoscut lui Al. Suțu, în 7 noiembrie 1806, interesul lui Napoleon pentru Principate în momentul când se pregătea să intre în Polonia, asigurându-l că le va lua sub protecția Franței⁹⁰. Menținerea lui Al. Suțu sub influența franceză era esențială pentru ministrul de externe francez în condițiile intrării mării armate în

Polonia. În acest sens solicita lui Parant, în 7 noiembrie 1806, să facă publice în Muntenia succesele marii armate⁹¹. Îngrijorarea lui Talleyrand era prilejuită de o posibilă diversiune rusă, ce putea afecta și poziția Serbiei rebele. În 7 noiembrie 1806 îi scria și Napoleon lui Al. Suțu în același sens, comunicându-i intenția de a proteja pe domnitor și Principatele⁹². În aceeași zi scria și Talleyrand lui Callimachi despre intenția împăratului de a-i acorda înalta protecție⁹³, anunțându-i intrarea armatelor franceze în Polonia și apropierea lor de granița Principatelor.

Presiunile ruso-engleze la Constantinopol și incapacitatea Turciei de a-și formula o linie politică consecventă au condus la instaurarea lui Moruzi și Ipsilanti pe tronurile celor două principate, ceea ce constituia un serios motiv de îngrijorare pentru diplomația franceză. Talleyrand îi scria semnificativ în acest sens lui Sebastiani că nu va restitui Berlinul și Varșovia până ce țările române nu vor reveni sub autoritatea Porții, cu domni fideli⁹⁴. Aceleași instrucțiuni le transmitea și consulilor Reinhard și Parant, la 19 noiembrie 1806, cerându-le să facă eforturi pentru readucerea lui Suțu, favorabil francezilor, deoarece Napoleon intră în Polonia, iar Principatele deveneau esențiale în acel moment⁹⁵.

Intrarea armatelor franceze în Polonia a fost bine primită în Principate. Reinhard informa pe Talleyrand despre creșterea influenței franceze în Moldova, pe măsura victoriilor marii armate și despre posibilitatea înlocuirii protectoratului rus cu cel francez⁹⁶, despre starea de spirit din Polonia. Intrarea armatelor rusești în Principate și reacțiile franceze prompte la Constantinopol au determinat declanșarea războiului ruso-turc, care servea foarte bine interesele franceze. Ipsilanti și Moruzi au fost din nou destituiți și în locul lor a fost numit pentru amândouă țările Suțu. În timp ce Sebastiani garanta Porții integritatea imperiului și restaurarea suveranității sultanului asupra Principatelor române și a Serbiei în ianuarie 1807, când războiul anglo-francez era inevitabil, Anglia a dat instrucțiuni ambasadorului său la Constantinopol să abandoneze rușilor Moldova și Muntenia până la pacea generală⁹⁷.

Pentru dezvoltarea succeselor înregistrate de politica franceză în sud-est și pentru realizarea unui posibil continuum între principalele zone controlate de francezi — Dalmația, Travnic și Vidin, a fost trimis în misiune la Vidin comandantul adjutant Meriage, din legația franceză de la Viena, însărcinat să observe comunicația pe Dunăre, să faciliteze comunicația cu Constantinopolul și circulația liberă a curierilor și pentru a împiedica joncțiunea trupelor ruse din Principate cu rebelii sârbi, să fie intermediarul dintre marea armată aflată în Polonia, turcii concentrați la Dunăre și armata franceză din Dalmația. El trebuia să soneze pașa de la Vidin despre proiectele împăratului de a trimite un corp expediționar la Dunăre. Vidinul era un punct strategic deosebit prin situația sa geografică și prin rolul jucat în zonă de Pasvanoglu. Așezat pe Dunăre, asigura principala rută a curierilor dintre Constantinopol și Viena după închiderea rutierei muntene prin ocupația rusă; era în vecinătatea Serbiei, a Principatelor și a Imperiului austriac. Prin fortărețele de la Cladova și Negotin, Pasvanoglu controla insula Ostrov, singurul loc pe unde rușii puteau fi tentați să intre în Serbia⁹⁸. Misiunea a fost pregătită de Sebastiani încă din 1806. Ambasadorul francez la Constantinopol a înțeles, încă de la intrarea armatelor rusești în Principate, im-

portanța vitală a rutei de comunicație Vidin—Orșova, după închiderea frontierei muntene de ruși și a celei austriece de către rebelii sârbi. În acest scop, în ianuarie 1807 a fost trimis la Vidin în misiune de tatonare, unul din secretarii ambasadei, Jaubert, însărcinat să obțină menținerea comunicației libere între Poartă și armatele franceze prin Orșova⁹⁹. Colonelul Meriage a ajuns la Vidin în 20 februarie 1807, după o ședere utilă la Orșova, unde a fost oaspetele pașei din cetate, care l-a introdus în atmosfera plină de incertitudini de la Vidin, cauzată de moartea lui Pasvanoglu. Urmașul acestuia, Molla Aga Hasnadar, numit de sultan ca administrator provizoriu, controla toată linia Dunării, din vecinătatea Orșovei până aproape de Nicopole și Bulgaria, până aproape de Niși¹⁰⁰. El avea un puternic corp înarmat la Cladova pentru a observa mișcările sârbilor și un efectiv de aproximativ 30 000 de oameni cu o puternică artilerie. Meriage a intervenit în favoarea lui Al. Suțu la Vidin, deoarece acesta nu a reușit încă să intre în stăpânirea scaunului celor două principate. Pentru a intra în stăpânirea Olteniei, aflată sub controlul pașei din Vidin, la insistențele lui Meriage i-au fost puse la dispoziție armament și trupe, însărcinându-l să grupeze în jurul lui partida boierilor adversari Rusiei și lui Ipsilanti. La solicitările lui Meriage, Sebastiani a acționat la Constantinopol pentru a obține numirea lui Molla ca pașă și guvernator. În 5 aprilie 1807, Talleyrand îi scria în termeni elogioși lui Meriage la Vidin, încurajându-l să-și dezvolte activitatea de observare și informare, deoarece „Vidinul a devenit un post foarte important ca punct militar și ca centru de observație“, iar cartierul general francez era interesat „de toate evenimentele care ar avea loc pe întregul curs al Dunării“. Cu sprijinul lui Meriage, Molla a rezistat atacurilor insurgenților sârbi care au înaintat pe două coloane împotriva turcilor, interceptând comunicațiile cu Orșova. La începutul lui mai sârbii se retrag și ruta Vidin—Orșova a devenit din nou liberă. Același comandant adjutant a avut un rol interesant în desfășurarea operațiunilor din războiul ruso-turc după invadarea Olteniei de trupele ruse (întărite cu voluntari români) sub comanda generalului Isaev, care ajung să controleze malul stâng al Dunării până în fața Orșovei, punct strategic cheie, care împiedica joncțiunea rușilor cu insurgenții sârbi. După mai multe victorii turcești, neexploatate din cauza „revoluției“ ce a avut loc la Constantinopol, generalul Isaev a făcut joncțiunea cu trupele sârbe ale lui Carageorghe în 23 iunie, la Palanca. După Tilsit, Meriage a participat la tratativele cu generalul Isaev pentru încetarea ostilităților, reușind să ajungă la pacificarea întregii zone. Schimbările de la Constantinopol, cu urmări și pentru politica otomană față de francezi, l-au obligat să se refugieze în tabăra rusă din Oltenia, de unde va pleca spre București și apoi spre Iași¹⁰¹.

Am insistat asupra misiunii lui Meriage la Vidin, deoarece nu a fost lipsită de legături cu zona bănățeană și, cum s-a văzut, cu teritoriul Olteniei. Informațiile transmise la Paris sunt deosebit de prețioase pentru spațiul care ne interesează. Raportul său din 20 aprilie 1808¹⁰² transmite date interesante despre grănicerii din Banat. În opinia sa, adevărata forță a insurgenților sârbi este în milițiile de graniță austriece, care îi susțin când este necesar și chiar le furnizează soldați. Meriage confirmă și amestecul austriac în revoluția sârbă. Alături de cauzele interne și Austria a contribuit la izbucnirea insurecției și înarmarea sârbilor. După

Meriage insurecția sârbă a făcut progrese rapide pentru că a fost susținută de regimentele de graniță austriece. El face și o scurtă descriere a milițiilor pentru ministrul de externe, prezentându-le ca niște colonii militare formate din țărani sârbi, slavoni, români, care sunt în același timp și militari și agricultori. Trei dintre ele — scria Meriage — sunt formate numai din români, două în Transilvania și unul în Banat. Comandamentul militar austriac din Banat furniza arme și muniții insurgenților sârbi și, preciza Meriage, „la nevoie face să treacă detașamente numai cu titlul de dezertori“. În planurile pe care Sebastiani le elabora la Constantinopol pentru a împinge pe ruși de la Dunăre și a întări frontierele Imperiului otoman, la care trebuiau să participe pașalele favorabile politicii franceze,¹⁰³ s-a ridicat la un moment dat și chestiunea trimerterii unui corp expediționar francez sub conducerea lui Marmont la Vidin, de 25 000 de oameni, dar oferta a fost respinsă de Baraictar pașa¹⁰⁴ și de pașa din Travnic, care a găsit-o chiar insultătoare¹⁰⁵.

Pacea de la Tilsit a readus în atenția diplomației franceze chestiunea Principatelor române, al căror statut a rămas suspendat până după încheierea păcii generale ruso-turce. Petersburgul a cerut lui Napoleon încorporarea celor două Principate la Rusia, iar tratativele ruso-franceze pe această temă lăsau să se înțeleagă dispoziția francezilor de a ceda în această chestiune, în schimbul unor compensații. Pacea de la Tilsit a făcut o proastă impresie la Constantinopol și a compromis influența franceză greu realizată și susținută de ambasadorul Sebastiani. Convenția ruso-franceză de la Erfurt, îndreptată împotriva Austriei și Angliei, a grăbit reconsiderarea poziției Constantinopolului față de Franța, la care au contribuit și revoluțiile succesive ce au dus la căderea câtorva sultani. Convenția recunoaștea apartenența Principatelor la Imperiul țarist, condiționând integritatea imperiului otoman de această concesie ce fixa granița Rusiei pe Dunăre.

Această poziție se menține și în perioada următoare, în ciuda succesele ruse din 1810 în Balcani. Napoleon amenința la acea dată pe ruși că dacă trec Dunărea, se va înțelege cu Austria pentru a-i opri pe această barieră. Franța nu putea concepe ca Rusia să devină protectoarea Serbiei dacă aceasta devenea independentă. Pozițiile franceze în Balcani s-au întărit după Wagram și noile achiziții realizate prin pacea de la Viena, în urma căreia Istria și Dalmația au fost raliatelor noilor teritorii obținute, formând Provinciile ilire¹⁰⁶.

În contextul politicii orientale franceze Austria revine în atenția diplomației pariziene în tentativa de a stăvili expansiunea rusă la sudul Dunării, iar desfășurările din zonă obligă politica franceză să-și reconsidere și poziția față de insurecția sârbă. Rapoartele consulilor francezi din Principate confirmă acest interes. În februarie 1810 Ledoulx comuniquează din Viena despre zvonurile unor convorbiri ruso-ungare și despre simpatiile pentru ruși existente în rândurile populației sârbe și grecești din Banat și Ungaria¹⁰⁷. Un alt raport menționa faptul că a văzut în Banat și Ungaria insurecția dezarmând, că locuitorii din această parte a monarhiei doreau o pace durabilă cu Franța, privind favorabil căsătoria lui Napoleon cu o principesă austriacă¹⁰⁸. Un raport al lui Fernetty către Champagny, din 24 aprilie 1810, informa că sârbii au venit la Palanca pentru a face joncțiunea cu rușii, dar comandamentul rus a

refuzat mitropolitului din Belgrad sprijinul Rusiei¹⁰⁹. Abia în 30 ianuarie 1811, un raport din București confirma faptul că delegatul sârb Melenco a obținut colaborarea trupelor ruse, pentru a se reuni cu cele sârbe, acordul ce prevedea ocuparea fortărețelor Semendria, Belgrad și Sabaț¹¹⁰. Episodul era cunoscut și în cercurile românești din Banat. Nicolae Stoica de Hațeg relatează despre aceste tratative: „În Petresburg de la Tirni Gheorghe și bătanul Dositei Obradovici filosoful, deputat cu alții pentru ajutoriu veniră, cerură. Și măcar că roșii cu Napoleon se bătea, le dete pe feldmarșalu Prozorovschi, Miloradovici și ghenearl Isaier ș.a. și Vodă Ipsilanti veniră în București, împărțiră manifeste, proclamații și beserieilor pomelnice pentru familia împărătească. Cu servienii un reghiment roși și cu un ghenearl și oberșteru Nichici la Belgrad merseră, altele în țară stătură. La Belgrad veni ghenearl consul Rodofinichiu¹¹¹. Cu toate imperfecțiunile de cronologie, protopopul bănățean era relativ bine informat despre evoluțiile politice din zonă. Diplomația lui Caragheorghe face în paralel avansuri și Franței pentru a susține cauza sârbă. Ledoulx informa pe Champagny, la 23 aprilie 1811, că secretarul lui Caragheorghe a venit cu o misiune la comandantul rus din Muntenia și în secret l-a vizitat noaptea, asigurându-l de simpatia sârbilor pentru Napoleon. Confirmă prezența militară rusă în Serbia, estimată la 700 de soldați, care nu au intrat însă în Belgrad, relatând și despre nemulțumirea sârbilor față de aceștia. Prin intermediul lui Ledoulx a expediat o scrisoare colegului său din Paris¹¹², probabil căpitanul Radu Vucenici, din anturajul lui Caragheorghe, care se știe că a făcut o călătorie la Lubliana și Paris¹¹³.

Pericolul ce-l reprezenta prezența militară rusă în Principate și Balcani pentru pozițiile franceze și integritatea Imperiului otoman au determinat Franța să ia măsuri pentru contracararea lui. Însăși organizarea Provinciilor ilire și înzestrarea lor cu decretul organic din 1811, un fel de constituție, reprezintă una din aceste măsuri. În Iliria au fost luate măsuri militare pentru o posibilă expediție spre Serbia, s-au multiplicat, am văzut, relațiile cu insurgenții sârbi și s-au reînnoit relațiile cu pașalele de la Scutari și Travnic. Curierii francezi circulau regulat spre Constantinopol prin Travnic, Sarajevo, Pristina, Adrianopol¹¹⁴.

În paralel, Napoleon prin Champagny sondează cercurile diplomatice austriece, în particular pe Metternich cu privire la atitudinea Austriei față de Principatele române, arătând că dacă acestea nu sunt importante pentru Franța, sunt de un interes major pentru Austria. După Wagram relațiile dintre Austria și Franța au fost reluate. Acordul franco-austriac a avut o importanță comercială deosebită, deoarece deschidea posibilitatea exportului cerealelor din Ungaria prin Iliria¹¹⁵. Problema maghiară neliniștea însă Casa de Habsburg. Opoziția făcută de unguri Habsburgilor a mers până acolo, încât au trimis o deputație la Petersburg, confirmată, am văzut, și în rapoartele consulare, ce a provocat emoții la Viena. După închiderea dietei s-a răspândit zvonul că Austria intră în război alături de Franța pentru a distruge libertățile maghiare, atribuind lui Francisc II intenția de a lua titlul de împărat al Panoniei¹¹⁶. În preajma încheierii alianței cu Franța, Austria era neliniștită de atitudinea ungarilor și dorea un eveniment de răsunet, care

să-i sporească prestigiul. Deoarece se temea de progresele expansiunii ruse, un război contra rușilor ar fi fost popular în Ungaria¹⁷.

*

În asemenea împrejurări imaginea bănățenilor despre Franța revoluției sau cea napoleoniană se multiplică, colaborând la această diversificare o mulțime de factori, instituții sau evenimente. Chiar dacă efectele spiritului revoluționar nu pot fi descoperite imediat, ecourile revoluției pătrund direct sau mediat. Un rol deosebit l-a avut discursul contrarevoluționar, întreținut de autoritățile austriece, care și-au asociat în propaganda anti-franceză biserica de la Carloviț. Campania de contracarare a propagandei franceze purtată prin biserica de la Carloviț este impresionantă. Circularele bisericești¹¹⁸ au preluat ordonanțele imperiale sau ale Consiliului Locumtenențial al Ungariei, dezvoltând la rândul lor o campanie împotriva spiritului revoluționar, în particular a celui francez, în care pot fi regăsite principalele componente ale discursului contrarevoluționar general european. Datorită acestei campanii și a existenței regimentelor de graniță din Banat, a puternicei influențe ce o deținea Viena prin funcționarii camerali, în Banat s-a dezvoltat și un puternic curent antifrancez, amplificat mult de angajarea grănicerilor bănățeni în campaniile împotriva Franței, Un exponent al acestei lumi, legat de cercurile bisericești și de comanda militară a graniței, protopopul Nicolae Stoica de Hațeg, sintetiza în cronică o imagine a Franței revoluționare, ce reprezintă acest nivel al societății românești din Banat: „Într-acești anii ai armășiei ce-o avură turcii întră sine, le-am arătat, iară altele le-am lăsat și nu-s de zăuțat. Adecă de turbata, venita constituție a Conventului franțuzesc, ca cu ridicarea pomului: liberté, egalité, credința să călca, legea să lepăda, altași alegea, alte luni, alte zile nemaiauzite și săptămâni și însurăciuni nove deteră. Însă iarăși ce prăzi, ucideri, morți urâte, cu care marea Franție cu voe, fără voe, supt arme o pusără. O nespusă mulțime de om, carea în toate părțile, vrând toată lumea a o înghiți, spaima, frica, răsfirară, toate potențiile din Europa le deșteptară⁴¹¹⁸.

Campania bisericii ortodoxe împotriva Franței și spiritului francez a fost declanșată după izbucnirea războiului franco-austriac. Ea urmărea să contracareze expansiunea spiritului revoluționar, să unească populația română sau sârbă în jurul efortului de război al imperiului, în sprijinul Casei austriece. Propaganda bisericii din Carloviț se încadrează unei campanii mai ample, desfășurată și de instituțiile laice cu aceleași scopuri, împletindu-se organic cu propaganda contrarevoluționară coordonată de Viena. Observațiile formulate de Albert Sorel despre spiritul ce domnea între popoarele Austriei și ecourile Revoluției franceze rămân în mare parte valabile și astăzi. Conflictul dintre diferitele grupuri naționale le raliau în jurul casei domnitoare. În țările de sub coroana austriacă spiritul de independență și de libertate politică nu făcea decât să le îndrepte în mod natural împotriva doctrinelor revoluției. Țăranii care formau majoritatea acestor națiuni preferau să fie guvernați direct de către împărat și așteptau de la acesta reforma socială, abolirea iobăgiei. Spiritul dinastic unea aceste popoare în rezistența lor față de spiritul revoluționar¹²⁰.

Autoritățile imperiale estimau că un cordon sanitar era suficient pentru a opri propaganda franceză. „Nu există decât un lucru de făcut — scria Kaunitz la începutul anului 1792 — a împiedica ideile franceze să treacă frontiera și a lăsa Franța să se degradeze tot mai mult”⁴¹²¹.

Din 1793 episcopiile de Vârșeț și Timișoara dezvoltă o campanie fără precedent pentru susținerea războiului și împotriva spiritului revoluționar. Referindu-se la războiul declanșat de Franța revoluționară, pe care îl califică „răzmirița aceasta necuvioasă asupra împăratului nostru și tuturora”, episcopia Timișorii comunică la 15 ianuarie sarcinile fixate de cancelaria aulică maghiară mitropoliei de Carloviț, „ca să fie toți într-un sfat rădicându-se care-și în eparhia sa cu norodul de obște, până trăiește răzmirița aceasta, 10 000 de soldați cu bani a plăți, cu bună vrere”, precizând că un soldat costa 100 fl.⁴¹²². La 3 mai episcopia revine, condamnând războiul purtat de Franța, implicit revoluția, care cu „adevărat au fost abătută pentru legea creștinească a o prăpădi și să nu fie dumnezeiasca slujbă și să nu fie obișnuitele țeemonii bisericești și duhovnicești obștii cu aceea otravă care ar fi fost întăritat și lărgimea în toate și spre pierderea sufletelor omenești, pentru care și pre sfântul Dumnezeu mântuindu-l, ci numai pe al nostru împărat, numai pe alții mulți foarte tare s-au rădicat spre dâșii și acest foc care din nou s-au aprins a-l potoli”⁴¹²³. Relevând costurile mari ale războiului, după pustiitorul conflict cu Turcia, episcopia cerea ca odoarele de preț ale bisericilor sau mănăstirilor, „argint sau aur din bătrânețe, lucruri făcute ce acuma nu-s de trebuință” să se dea împăratului. Propaganda episcopilor bănățene urmărea să legitimizeze războiul împotriva Franței revoluționare în satele românești și sârbești și să contracareze spiritul revoluționar: „să fie știut ce fel de război și răzmiriță a tot augustei și stăpânitoare case a Austriei de la norodul cel franțuzesc cu nedreptate s-au oglăsuț”⁴¹²⁴. Circulara episcopiei Vârșețului din 24 mai 1793 se adresa semnificativ „protopopilor, parohilor, ofițerilor, obărchinejilor și chinejilor, juraților, negustorilor, maistorilor, lucrătorilor de pământ”⁴¹²⁵. Dacă unul din motivele des invocate a fost spiritul anti-religios și anticlerical al revoluției, pe măsura desfășurării evenimentelor, campania bisericii ortodoxe vizează și alte aspecte ale Revoluției franceze. Discursul contrarevoluționar ce îl dezvoltă episcopia Vârșețului în circulara din 24 mai 1793 este și mai complex, vizând implicațiile sociale sau politice ale revoluției: „acum mai mult de un an de zile norodul acela asupra noastră bate război, care nici o pricină n-au avut, fără numai precum chiar să arată și să adeverează, să samene în toată lumea gândurile sale cele răzvrătite și cu aceea nepăciuire și gâlceavă să se sălășuiască și stăpânirile cele bine rânduite și dregătoriile cele cetățenești să le surpe și legea creștinească să o defaime și bisericile lui Dumnezeu să le pustiască și toată rânduiala cea bună și înțeleaptă și tot prieteșugul dintre oameni să-l dezrădăcineze, care acestea toate au rădicat mai pe toate împărățiile din Europa cu împrumutată legătuință, adunând laolaltă toate puterile sale să bată război împotriva acestui norod răzvrătit al franțuzului, ca cu ajutorul lui Dumnezeu celui prea înalt toate începerile lui cele ticăloase să le contenească...”⁴¹²⁶. Sunt sintetizate aici principalele motive ale propagandei contrarevoluționare, iar pledoaria pentru întoarcerea la tradiție este completată de o justificare a războiului și a coaliției monarhilor euro-

peni împotriva Franței revoluționare: „monarhul nostru Franțiscus al II-lea împreună și cu ceilalți împărați care într-o împrumutată dragoste și legătuintă cu ei sunt, are cu dreptul a bate război asupra acestui norod răzvrătit, pentru ca socotințele lui cele mărețe și fără de lege să le sfarme și pacea cea de obște și buna norocirea noastră să o întărească și bisericile lui Dumnezeu neclătite să le păzească și sfințenia legii cei creștinești întregă și nevătămată să o țină”¹²⁷.

Campania episcopiiilor ortodoxe încorporează periodic rugăciuni solemne rostite în biserici la praznice sau în zilele de duminică pentru biruința oștilor austriece sau rugăciuni de mulțumire pentru victoriile obținute, cum s-a întâmplat în 8 august 1793, când episcopia de Vârșeț cerea preoților să înlesnească rugăciuni pentru biruința austriacă în trei cetăți franceze¹²⁸.

Din 1794 biserica este și mai puternic implicată în efortul de război austriac, îndeosebi pentru completarea efectivelor regimentelor diminuate în urma luptelor, cu atât mai mult cu cât recrutarea avansa foarte greu în provincie. Circulara episcopiei Vârșețului din 6 februarie 1794, păstrată în mai multe sate, confirmă această realitate: „devreme ce încă până acuma nu s-a adunat numărul regruților celor pedestrași ungurești care pentru cea obște buna norocire a noastră și pentru starea cea bună a moșii sale împotriva franțuzului și neprietenului celui de obște și împotriva defăimătorului legii și a credinței noastre cei creștinești cu vitejie oștesc”¹²⁹. Este un apel adresat clerului să susțină recrutarea întreprinsă de autoritățile camerale, militare sau administrative („datori veți fi voi mai înainte să vă puneți într-un gând bun cu domnii beamteri cei de câmară și cu ofițerii rânduiți la verbonc, încă și cu chinejii și cumeții cei de prin locuri”), deoarece, preciza circulara, „fieștecare paroh știind năravurile și obiceiurile parohialnicilor săi, el mai bine trebuie să știe în ce chip mai lesne s-ar putea aduce spre verbuirea cea de bună voie tinerimea din parohia lui”¹³⁰. Eficiența propagandei antifranceze, sesizată de autoritățile politice sau bisericesti determină episcopia să dezvolte și o metodă adecvată de persuasiune a poporului, ce avea în vedere evitarea tulburării satelor, cunoscută fiind reacția violentă a populației la recrutările forțate, ce putea provoca seisme sociale pe fondul propagării spiritului revoluționar: „tuturor poruncesc ce în ce chip a lor sfințită mărimă au oprit aici într-un chip cu sila verbunc regruților să nu facă, nici vreo mijlocire cu silnicie să nu să întrebuinteze, așa și lucru îndemnării aceștia a voastră foarte cu pază și cu prileji să fiți ca nu cumva cu îndemânarea și cu ajutorința aceasta a voastră cât mai puțin să dați cale să se facă vreo sfadă sau gâlceavă sau bătaie, ci cu chip bun și povățuitoriu pășind . . .”¹³¹. În tentativa de a atrage populația la recrutare pentru un război pe care-l califică „nedreaptă și cumplită răzmeriță”, episcopia oferea o serie de avantaje celor care se înrolează de bună voie, între care posibilitatea înviorii acasă pentru munca câmpului sau eliberarea imediată după încetarea războiului.

Biserica se angajează și în opera caritabilă de colectare a ajutoarelor pentru răniți, în primul rând fașe necesare pansamentelor. Episcopia Timișorului cerea la 26 mai 1794 ca „preoții prin parohiile lor pre norodul său să îndrepteze pentru acea netrebuită dărză, fiește cârpă, numai curată și

spălată de bumbac, pânză, iară nu cu bumbac mestecată a scărmana pentru a lega săracii rănitori soldați...¹³².

Radicalizarea revoluției modifică și termenii discursului contrarevoluționar promovată de biserică, care atacă tot mai insistent fundamentele acțiunii revoluționare, schimbarea rânduielilor sociale și a regimului politic, propagarea spiritului revoluționar, păstrând desigur motivul apărării credinței. Episcopia de Vârșeț condamnă la 10 ianuarie 1795 nația franțuzească „care n-au pus alta în gândul său precum din cercare cu-noaștem, fără numai de a răsfirea cugetele sale cele fără de lege prin toată lumea a deșrădăcina legea creștinească în pământurile acelea carele fieștecine în hrana păcii bună nărvire între sine în plină slobozenie și fără spaimă de avuția sa s-au îndulcit; aprinde scânteia nepăciurii, răscoboala neunirii și prin aceea a surpa toată diregătoria cetățenească, a scoate și a deșrădăcina din societatea omenească toată rânduiala ce se apleacă spre folosul de obște¹³³.

Discursul contrarevoluționar și antifrancez al bisericii ilire incumbă în mod logic o stăruitoare propagandă pentru loialitate față de instituția monarhică în general, ca expresie și simbol al tradiției, față de Casa austriacă în special, dinasticismul fiind unul din motivele permanente ale propagandei bisericesti („cu dădinsul spre aceea să stea ca slava și lauda cu care norodul nostru încă de la început pentru credință și scultarea cătră pre luminata Casa a Austriei au strălucit să nu să stângă, ci încă mai vârtos să strălucească și să se rădăce cu vază...¹³⁴. Din atari motive critica revoluției franceze devine și mai virulentă când ea atenează la instituția monarhică, spiritul sau armatele ei ajung până în vecinătatea imperiului austriac sau ecourile sale provoacă tulburări populare de necontrolat. O asemenea filipică adresa episcopia de Vârșeț, la 1 septembrie 1796, denunțând „crimele“ francezilor: „luând în seamă mânia lui Dumnezeu cea pornită spre biserică și spre legea creștinească prin norodul cel franțuzesc carele legile cetățenești și creștinești le-au surpat, spre împăratul său și soțul său mâinile au pus și pe fiul său și moștenitorul lor cu înșelătoare moarte au ucis, bisericile, altarele și jertfelnicile lui Dumnezeu le-au surpat, legea cetățenească au lepădat și nu numai împărăția și pământul lor, ci la marginele noastre au pășit și cu sabia și cu cumplite apucături ei prăpădează, băgând în uriachea norodului celui prost și fără socotință necuratele lor gânduri¹³⁵.

Confruntarea militară directă, înfrângerile suferite pe câmpurile de luptă și apropierea francezilor de granițele imperiului intensifică propaganda. Nevoia acută de recruți determină episcopiile să revină frecvent asupra acestui subiect, cum a făcut episcopul Iosif Ioanovici de Sacabent la 6 februarie 1796¹³⁶ anunțând recrutare în comitatul Caraș, prilej de a reaminti preoților circulara 2.183 din 6 februarie 1794 pe tema recrutării, care recomandă preoților o anumită metodologie a propagandei sau în octombrie 1796, când rezuma biletul de mână al palatinului Iosif cu același subiect, prilej favorabil de a justifica rațiunile războiului cu Franța: „Oștirea aceasta cea grea și întristată a franțuzilor și a lor urâtă de Dumnezeu gândire, adică toate legile dumnezeiești și cetățenești și însuși creștineasca cinstire de Dumnezeu a le schimba, deci dară că împotriva așa felu de neprieten așezămintelor celor dumnezeiești și omenești, nicidecum

nu-i în putința ca să nu ne împotrivism, fiecare lesne poate înțelege⁴¹³⁷. Episcopul cerea populației ajutor „în răgruți, în bani și în hrană” în sprijinul armatelor imperiale, pentru a „strămuța oastea cea franțuzească, cea urâtă de Hristos și a lor îndrăzneată gândire”.

Pericolul iminent ce amenință împărăția determină biserica să prezinte francezii în imagini apocaliptice, desigur și sub impresia manifestărilor violente ale terorii iacobine. În aceeași zi, 1 octombrie 1796, Iosif Ioanovici redactează o nouă circulară, mai elaborată, spre a convinge poporul de importanță războiului cu francezii și de necesitatea susținerii efortului de război. Episcopul apelează la metafora familiei ajunsă într-un moment dificil, când toți alegă în sprijinul părintelui familiei, desemnând cu aceasta imperiul și împăratul, aflați la un moment de grea încercare, care au nevoie de sprijinul tuturor supușilor. Circulara îi oferea prilejul de a acuza Franța și națiunea franceză în termeni violenți, construind, cum am spus, o imagine apocaliptică, o amenințare pentru întreaga Europă, pentru omenire și creștinătate: „norodul cel de Hristos urât și lui Dumnezeu potrivnic a franțuzilor de toate părțile cu sălbăticire l-au înconjurat (pe împărat — N.A.), carele or lepădat toate legile și dreptățile dumnezeiești, cetățenești și singur omenirea, fără de sfială spre noi or pornit și până la hotarele noastre s-au apropiat, amenințând lui și nouă cu foc și cu sabie și cu luarea a toate avuțiile noastre cele mișcătoare și neclăti-toare și prin înșălătoare a lor pășire, asemănarea și slobozia oamenilor cea de la Dumnezeu dată, întru începutul facerii și prin ei iară în lume s-au preînnoit, jăfuiesc cetăți și sate și cu sila altora avuțiile le iau și neamul omenesc îl dezrădăcează și iaste cinci ani de când mare turburare întru toată Europa fac, împărățiile și noroadele întru mestecare adună, a cărora a lor rele gânduri toți or cunoscut până la cine ei cu foc, sabie și cu sânge or venit, numai cei ce puțină judecată au și nimica neștiind aceia nu înțeleg...⁴¹³⁸

Este interesant faptul că mecanismul propagandei contrarevoluționare apelează la aceleași motive folosite de propaganda revoluționară pentru a ridica popoarele la insurecție, pentru a le elibera de spaimile specifice mentalității țărănești tradiționale: teama de Dumnezeu, de monarh, de legea și autoritatea civilă.¹³⁹ Tocmai acestea sunt invocate în discursul contrarevoluționar menit să apere tradiția, denunțând revoluția franceză că dislocă fundamentele pe care se întemeiază vechiul Regim. Adresându-se unei populații majoritar țărănești, fixată încă în clișeele mentalității tradiționale, propaganda antifranceză a bisericii ortodoxe din Banat utilizează însă argumente și concepte preluate din arsenalul iluminist, plasate într-o schemă de discurs accesibil celor cărora se adresa, ce face deseori apel la morala creștină și la sentimentul dinastic. Cerând ajutor pentru împărat „în regruți, în hrană, așa și în bani”, circulara se adresează explicit țăranilor din provincia civilă, oferindu-le ca exemplu de comportament și fidelitate față de monarhie starea militarilor: „priviți iubirea și osârdia vecinilor noștri, adecă a militarilor și a grănicerilor, care mai toți au luat arma cu osârdie împotriva vrăjmașilor... urmați dară și voi lor, carii locuiți în satele provincialnice, fiii mei prea iubiți, ca să împreunați toată puterea și să înmulțiți oastea

noastră cea neluptată, să puteți birui și a dezrădăcina gândurile cele îndrăznitoare a neânfrântului norod franțuzesc...¹⁴⁰.

În pofida campaniei de propagandă desfășurată pe toate canalele posibile, a subtilităților la care a recurs sistemul de propagandă în efortul de persuasiune a populației, rezultatele recrutării erau încă slabe. Intensitatea cu care s-a desfășurat campania în 1796—1797 demonstrează că și rezistența era foarte mare, mai ales în rândurile populației nemilitarizate, care a recurs la o serie de metode de evaziune. Unele dintre ele au fost surprinse în circularele bisericești, care, bineînțeles, le-au condamnat. Cele mai frecvente au fost, se pare, automutilările, dezertările, falsuri pentru a se prevala de unele scutiri de recrutare prevăzute de lege. Circulara 1/19 a episcopiei de Vârșeț, din 12 februarie 1797, condamnă faptele de automutilare pentru sustragere de la obligațiile militare înfierând pe acei care refuzau astfel înrolarea pentru „apărarea împărăției, patriei, legii și a bisericii și fără de omenie pă sine, trupul său pedepesc, adecă degetele lor își taie, dinții cei de nainte și ochii săi din cap cu sila îi socot și altele pe trupul lor rele fac... care toate pășiri întru judecare luând lui Dumnezeu, firii și datorinții omenesti protruivnice sunt.”¹⁴¹ De această dată mijloacele de convingere sunt dublate de amenințări cu pedepse aspre („judecăți vor fi, tunuri a trage și alte lucruri grele la oaste a face unde și viața lor lesne pot pierde, care încă și cătră această slujbă nu vor fi vrednici, așa la robie de cetăți să zidească, zece ani vor fi osândiți”¹⁴²).

Inevitabil, circularele sugerează și fundamentele spiritului revoluționar, indirect propagându-le, ca și dimensiunea la care a ajuns expansiunea revoluționară la sfârșitul secolului, în epoca napoleoniană. Campania episcopilor bănățene reușește tot mai puțin să convingă și este obligată să recurgă la argumente noi. Mai întâi utilizează un mijloc caracteristic oricărei propagande de război, o mare publicitate în jurul victoriei obținute, oricât de mică ar fi fost ea, în jurul păcilor încheiate care însemnau momente de răgaz, de ușurare și, mai ales, întoarcerea celor plecați la oaste, pe front. Erau tot atâtea prilejuri de a rosti rugăciuni de mulțumire în biserici, recomandate de ierarhiile diecezane. La 25 aprilie 1799, episcopul de Vârșeț denunța „norodul cel viclean și stricător de pace franțuzesc” pentru că nu a respectat pacea de la Campoformio și a început un nou război. Providența însă l-a pedepsit obligându-l „spatele a da și cu rușine a fugi și dintră aceea zi a sfărâării păcii până astăzi de ostașii noștrii bătut și gonit iaste”¹⁴³. Peste două săptămâni, la 9 mai, reia această temă cu detalii, precizând că „pre oastea franțuzească au spart-o și mulți dintr-inșii au ucis, hrane și armele și tunuri multe de ale lor au apucat, cetăți multe din Italia, unde s-or fost întărit franțuzii... au câștigat”¹⁴⁴.

Tonul mai optimist și momentul de răgaz oferea ierarhiilor bisericești posibilitatea să treacă în revistă strategia viitoare, „ce avem dă trebuință pe acel norod al franțuzului răzvărăitor și netemător de Dumnezeu a-l potoli desăvârșit sau a-l birui și a-l sili ca ei iară pace să ceară...”. Argumentând nevoia ajutorării frontului, în primul rând cu noi recruți („dă trăbuință iastă oastea noastră ceea ce stă împotriva lui a o înmulți”), discursul propagandistic face apel la un motiv nou, nemai-

întâlnit pînă acum în propaganda antifranceză, ce îl apropie de discursul patriotic austriac care începe să se cristalizeze în aceeași perioadă. Circulara din 9 mai 1799 invoca tradițiile istorice, vremurile de demult, când locuitorii acestor locuri s-au luptat „pentru moștenire și pentru lege cu neprietenii... slăvit nume ș-or câștigat, pre care și astăzi în istorie îi cetim și înalt să cinstesc”¹⁴⁵. Faptul în sine este important pentru că preliminează demersul lui Hormayr din 1808—1810, când se cristalizează mai coerent ideea austriacă fondată pe tradiția istorică glorioasă a Austriei și pe misiunea acesteia în Europa, încurajat de guvernul Stadion. Apelul la tradiția istorică este mai timpuriu în Banat decât în țările germane și atestarea lui documentară corectează concluzia formulată de André Robert că ideea sau idealul austriac nu există decât în provinciile germane ale imperiului.¹⁴⁶ Circulara din 9 mai 1799 a episcopului din Vârșeț se referea precis la tradițiile războaielor cu turcii, menționând exact recent încheiatul război cu aceștia care a pustiit Banatul: „Aduceți-vă aminte de răzmerița cea turcească de curând trecută cum țara noastră și sate și orașe și bisărici și norodul s-au pierdut și în robie duși fiind or pătimit. Și luați în socoteală pe dușmanul nou, acesta, franțuzul, cu adevărat mai milcom e decât turcul, iară mai amar și mai rău în năravul, în toate pășirile lui iastă. Când or intra el în țările noastre. O, păzește-ne Doamne, ce ne-or rămâne nouă? Mai rău ne-ar fi decât de la însuși turcii”¹⁴⁷. Imaginea francezului mai rău decât turcul, pînă acum cel mai periculos adversar, este un motiv nou în propaganda antifranceză, la care ierarhia bisericească recurge fără îndoială pornind de la o bună cunoaștere a mentalității colective țărănești din Banat.

Și în acest caz este menționat exemplul de loialitate și devotament față de tron al militarilor din graniță, „câtă mulțime dă ei au eșit și în tabără să află”, spre deosebire de țărani din provincia civilă, care, „dacă să și iau câtă vreun fecior în răgruți, aceia plînge ca când ar merge la moarte, mai vîrtos a zice la spânzurătoare”¹⁴⁸. Circulara sesizează diferența de mentalitate dintre grăniceri și populația de țărani din provincia civilă, elogiind fapta primilor care și-au asumat plener sarcinile stării lor militare, fiind în prima linie a efortului militar austriac împotriva Franței. Era o datorie, o obligație ce le incumbă prin statut, rezultatul unei educații și nu în ultimul rând al instrucției și disciplinei militare. Cel mai apropiat exemplu îl oferă elvețienii din serviciul regelui francez, care au fost, cei mai mulți, adversari constanți ai revoluției, cu deosebire cei din cantonul Fribourg¹⁴⁹.

În propaganda antifranceză se individualizează și un motiv de ordin extern, neutilizat pînă acum, care este însă urmarea desfășurării evenimentelor pe continent. Expansiunea Franței revoluționare și napoleoniene în Europa a declanșat o puternică reacție antifranceză în diferite țări și la diferite popoare, o mișcare de rezistență purtată în numele idealurilor de libertate și independență națională, ale naționalismului modern. Ierarhia bisericească din Banat venea să acrediteze ideea că rezistența austriacă nu era unică și deci lipsită de șanse în Europa, că Franța avea la acea dată mai mulți adversari, iar Austria nu era singură în fața marelui pericol, ci se bucură și de alianța cu alte monarhii. Sugerând aceste elemente noi, circulara episcopului de Vârșeț indirect indică și

proporțiile la care a ajuns expansiunea franceză în Europa: „Judecați că mulți dintre noi nici nu știu prăcum multe hotară care au fost aproape de acești vicleni franțuzi în care cu a lor hiclenie o intrat și acolo a lor urâte de Dumnezeu lucruri și răpiri s-or arătat, nu numai asupra lor s-or rădicat care spră aceia sânt vrednici cu anii și cu virtutea, ci tot norodul întru ajutor, mari și mici cunose și zogon pră ei ca pră niște păgâni și oameni netemători de Dumnezeu¹⁵⁰. Ideea unei Austriei angajate în prima linie a luptei împotriva Franței, înconjurată și susținută de alte națiuni și state, în alianță cu alte monarhii, contribuie la cristalizarea sentimentului sau idealului austriac, fondat în mare măsură pe motivul misiunii istorice a Austriei în Europa. Circulara o subânțelege scriind că „împărăția muscalului văzând atâta fără de Dumnezeu și sălbătice pășiri a lor or venit cătră noi a ne ajutora nouă, fraților săi și a înmicsora urăta de Dumnezeu a lor gândire și așa alte împărății nu numai creștinești, ci și turcii s-or rădicat împotriva acestor înclivitori francezi¹⁵¹”.

Circulara asupra căreia am insistat a constituit un moment de referință în propaganda antifranceză a episcopiei de Vârșeț. La 18 mai episcopul revine printr-o nouă circulară pentru a o explicita pe cea din 9 mai, dezvoltând detaliile unui sistem de propagandă, ce funcționa deja, cu centre și personaje specializate în acest scop, între care figura principală a fost cea a preotului Petru Iorgovici din Oravița, însărcinat cu o misiune intinerantă în protopopiatul respectiv pentru explicarea poruncilor de la 9 mai, secondat de Trifon Lupulovici din Vărădia și Vasile Văliugean din Calina¹⁵².

În pofida anunțurilor optimiste, biserica trebuie să comunice, la 11 iunie 1799, scrisoarea de mână imperială și faptul că împăratul era obligat „și mai departe bătaia a purta, ca să poată păzi biserica lui Dumnezeu, legea cea creștinească, împărăția, pe noi singuri și părinteasca a noastră moștenire“, ceea ce reclamă refacerea contingentelor și susținerea lor materială, solicitând credincioșilor ca „precum al bisericii argint și aurul cel ce nu-i de trebuință cătră slujirea lui Dumnezeu cel bătrân... așa și iosagul vostru cel ce aveți prin casele voastre de argint și de aur să-l aduceți în casa cea cameralnică...¹⁵³”.

Intrarea armatelor franceze în Tirol aduce populația Austriei în contact direct cu francezii. Episcopiile bănățene colectează ajutoare în sprijinul locuitorilor din Tirol, spoliați de „vicleanul și fără omenie norodul franțuzesc, intrând în pământul lor taberile franțuzești în anul trecut 1797 cu robie și nemiloase apucături a lor mișălătate s-au adus¹⁵⁴. Reamintește suferințele bănățene în trecutul război cu turcii, când otomanii au ocupat o parte a Banatului, devastând numeroase sate („știind ce fel de nevoi iaste când întră neprietenu în pământul nostru, prinde și robește locuitorii“)¹⁵⁵.

La 23 mai 1800 episcopia de Vârșeț revine cu această problemă, dar cu referire la Austria superioară, unde locuitorii „au fost robiți sălbăticește și neomeneste, aprinși și arși și așa jefuiți de starea lor cea bogată ce or avut la cea mai de pe urmă sărăcie s-or adus¹⁵⁶. Circulara transmite ordonanța Consiliului Locumtenențial al Ungariei, din 4 martie 1800 prin care se cerea locuitorilor „să ajutăm de bună voie după pu-

tința noastră acestor creștini și frați ai noștri ce or ajuns prin năvala neprietenilor franțuzi în marea sărăcie, știind bine după cum am și cunoscut ce fel de mare răutate iaste când vine și intră neprietenul în vreun oras și sat și tot ia și duce cu el, dar ce nu poate să ducă, aceea aprinde“.¹⁵⁷

„Lunga și multa răzmeriță“, cum o numește circulara din 11 iunie 1799 a istovit și satele bănățene¹⁵⁸. Fenomenul rezistenței tinerilor la încorporare se amplifică, susținut de populația locală în frunte cu preoții. Proportțiile sale au fost mari devreme ce episcopia de Vârșeț difuzează la 10 ianuarie 1800 o drastică circulară în acest sens, ce sugerează, credem, dimensiunile evaziunii de la încorporări și metodele utilizate de preoții satelor: „în toate zilele îmi aduc împotriva parohialnicilor preoți de la crăeștile cameralnice amt și fervaltamturile cum că preoții nu numai că nu învățatură dau oamenilor și pe parohialnicii să-i deșteaptă și să-i indemnează ca de bună voie să se prindă în răgruți și ca acuma să să rădice întru ajutor întru tot prea milostivul nostru împăratului... împotriva urâtului și de Dumnezeu hulitoriului norod al franțuzului, ci mai vârtos întorc și răzvrătesc pe oameni de la soldăție în ce chip amturile celor de cămară, așa și chinejilor și cumetilor de prin satele, prilejul prinderii răgruților în loc de ajutorință împedecări fac, căci unii din preoți, după cum mi s-au adus jalbe, pe ascuns învață oamenii în vremea răgruții să fugă și să să ascundă, dându-le lor spre aceea singuri vreme cu prilej, iară alții pre așa tineri care sânt vrednici de soldăție îi țin la sine supt nume de slugi sau supt astfel de pricină și părere, iară alții încă pre cei prinși și dați în răgruție în tot chipul căută să-i scoată de acolo, sfātuindu-să să fugă și fiindu-le lor întru aceea îndemnînd cu adevărat“¹⁵⁹.

Episcopiile au reprimat actele de solidaritate ale preoților satului cu locuitorii care au încercat să se eschiveze de la serviciul militar. La reclamația comitatului Caraș, formulată în congregația din 1 iunie 1807, adresată episcopiei Vârșețului, consistoriul diecezan a judecat pe Ștefan Popovici, preotul din Târnova, condamnîndu-l la 6 săptămâni închisoare severă cu pâine și apă, sentință comunicată de arhimandritul Sinesie Radivoievici de la Mesici, în circulara din 1 mai 1808, unde prezintă spre exemplu celorlalti preoți cazul și vinovăția parohului din Târnova: „unul carele lăcuiori de acolo, Magdalena Minola, au avut pre fiul său Isaia Minola, carele s-au fost dat între cătane la anul 1805 prin mijlocirea slăvitei varmeghii a Carașovei, din datorie a scoate atestatul nedrept cum că feciorul ei al doilea, Petru Minola, întru aceeași vreme ar fi murit, devorbindu-să cu obștea, cu iscălitura sa au întărit ce scria“¹⁶⁰.

Pe lângă metodele semnalate de circulara anterioară, continuă, se pare, în proporții mari fenomenul automutilării, împotriva căruia a fost dată circulara din 12 februarie 1797. La 27 martie 1800, episcopia de Vârșeț difuzează o nouă circulară în acest scop, în termeni aproape identici, precizînd numai că în comitatele bănățene se constată că „unii tineri dintru norodul nostru sârbesc și românesc temându-să de soldăție și de răgruție, singuri lor însuși mădularile trupului său, adecă degetele mâinii cei drepte taie, dinții din gură nainte scot...“, precizând pedepsele la care vor fi supuși cei vinovați.¹⁶¹

Dezertarea a luat proporții mari după numai câțiva ani de război, de vreme ce din 1796 șirul decretelor de amnistiere este neîntrerupt: decretul lui Francisc II din 1 decembrie 1796, ordonanța consiliului de război din 18 noiembrie 1797, ordonanța generalului Tige, dată în numele împăratului, din 25 mai 1800, ordonanța arhiducelui Carol din 12 octombrie 1801, ordonanța contelui Latour, dată în numele împăratului, din 10 noiembrie 1805, ordonanța arhiducelui Carol, din 2 martie 1806, ordonanța feldmareșalului Colloredo, din 17 ianuarie 1810, ordonanța Consiliului aulic de război din 28 octombrie 1813 și ordonanța feldmareșalului Schwarzenberg, din 3 septembrie 1814¹⁶². Biserica a fost asociată efortului autorităților politice și militare de stăvilire a fenomenului, difuzând decretul de amnistie prin circulare sau incurajând reîntoarcerea dezertorilor. Circulara 16/289 a episcopiei de Vârșeț, din 18 iunie 1800, după ce se referă la ordonanța din 18 noiembrie 1797, dă în traducere românească ordonanța din 25 mai 1800, prin care se prelungea perioada de amnistie a dezertorilor de la 1 iulie 1800 la 28 februarie 1801, poruncind preoților să lămurească oamenii, „chiar cum de vor ști ei vreun dezertor ascuns în pământul nostru sau într-alte părți străine în Țara turcească sau rumânească sau unde poate or fi...“¹⁶³ La 24 noiembrie 1801, episcopia Vârșețului transmite prin circulară traducerea românească a ordonanței arhiducelui Carol din 12 octombrie 1801, prin care se prelungește termenul de amnistie a dezertorilor cu 4 luni, de la 1 noiembrie 1801 la 28 februarie 1802.¹⁶⁴ În 15 ianuarie 1806, aceeași episcopie a difuzat în limba română, prin circulara 1/3, ordonanța contelui Latour prin care se prelungea amnistia dezertorilor cu 6 luni, de la 1 noiembrie 1805 la 30 aprilie 1806.¹⁶⁵ Cunoaștem din circulară și timpul parcurs de o asemenea ordonanță, de la emiterea sa până la difuzarea prin circulară. Ordonanța contelui Latour a fost trimisă de Consiliul Locumtenențial la 12 noiembrie 1805, la două zile după emiterea ei, a ajuns la episcopie la 26 decembrie și s-a trimis sub formă de circulară la 15 ianuarie 1806. La 11 aprilie 1810, episcopul de Vârșeț difuza ordonanța feldmareșalului Colloredo, din 17 ianuarie 1810, prin care se prelungea termenul de amnistie de la 1 mai la 31 iulie 1810¹⁶⁶, la 26 noiembrie 1813 difuza ordonanța Consiliului aulic de război din 28 octombrie 1813, prin care se stabilea perioada de amnistie 1 noiembrie 1813—31 ianuarie 1814¹⁶⁷, iar în anul următor ordonanța feldmareșalului Schwarzenberg, prin care se prelungea termenul de amnistie a dezertorilor de la 18 octombrie 1814 la 31 martie 1815¹⁶⁸.

Pe lângă măsurile de atragere a dezertorilor, consistoriul episcopal de la Vârșeț a luat și măsuri punitive, cum a fost cea din 4 septembrie 1808, transmisă prin circulară, prin care anunța că „oprit iastă ca de aici înainte nici unuia dezertor din crăiasca armade, care or pofti într-o oarecare parte străină a viețui și a să întări, nici scrisoare de botez sau altele pentru moșiile lor sau fieștece în nume de document să nu se dea“¹⁶⁹.

Fiecare pace încheiată cu Franța era comunicată credincioșilor prin circulare, cu recomandarea să se rostească rugăciuni de mulțumire și să se laude vitejia ostașilor care au luptat pe front: „să le lăudați vitejia lor și să le mulțumiți pentru osteneala ce or avut la oaste, pentru

prea luminatul împăratul nostru, țara și legea noastră cea pravoslavnică. Grăiți de bine și pe aceia ce au vărsat sângele sau împotriva neprietenului stând și mucenicească cunună pentru vitejia lor au câștigat¹⁷⁰. Pentru soldații răniți, aflați în spitale, protopopul Mehadie, Nicolae Stoica de Hațeg lansează chemarea pentru colectarea de fașe și scame necesare pansamentelor.¹⁷¹

Răgazul a durat foarte puțin, pentru că la 24 noiembrie 1805 episcopia Vârșetului anunță izbucnirea unui nou război cu Franța¹⁷², în care „neprietenul împărăției noastre, franțuzul zic, cu toate puterile sale din născuta și înrădăcinată în sine viclenie spre aceea s-au pornit ca împărăția milostivului împăratului nostru să o tulbure și să o pună întru neodihnă iarăși, pe sine și pe ai săi, carii întru așa necuvincioasă și cu viclesug pășire știu să se înalțe și să se proslăvească . . .”¹⁷³ Episcopia anunța decizia împăratului, care „cu prilejul nu de mult a ținutei diete, rădicarea cea de obște sau insurecția spre mai bună stare a împărăției sale și țării a rânduit”, chemând populația la împotrivire în cazul unei invazii: „Cu toate puterile năvălirii neprietenului să ne într-armăm¹⁷⁴. De asemenea, circulara face publice avantajele pe care le oferă comitatul Caraș celor care se înrolau voluntari „pentru împărat și pentru țară”: eliberarea din serviciul militar la încheierea războiului, scutirea de serviciul militar pentru toată viața, de porția pe cap și pe culuc, vor primi 10 fl. și vor avea întâietate la unele slujbe.¹⁷⁵

Operațiunile militare din apropierea sau de pe teritoriul Imperiului austriac reagită ierarhiile bisericești ca și pe cele politice de altfel, care se angajează într-o sfortare supremă în 1809. De această dată inițiativa războiului aparține Austriei și declanșarea lui s-a produs într-o atmosferă de entuziasm și de ridicare generală, de solidarizare cu dinastia. Campania de propagandă pentru legitimarea războiului în rândurile populației și susținerea lui materială se intensifică, reluând motive și teme mai vechi, tot mai insistent însă apelând la tradițiile istorice glorioase ale imperiului și la misiunea Austriei în Europa. La 12 martie 1809, episcopul Vidac anunță că împăratul este silit „multe năvăliri a stăpânitorului franțuzilor, care de mulți ani mare pagubă neamului omenesc a pricinuit nu să lasă cu armele a o dărăpăna”. Episcopia cerea populației ajutoare în „răgruți sau cai sau alte dobitoace, fân sau ovez sau dar în bani gata sau în căratul sau măcar în ce gode altele . . .” Obiectul războiului contra Franței era precis formulat și popularizat printre locuitorii din Banat, „grozavului, zburdatului stăpânitor al franțuzilor statornic hotar a pune, pre dânsul din pământurile altora în al său cu rușine a-l zgoni și cătră pacea cea de obște și statornică a-l sili”. Pentru a convinge satele, episcopia reînvie epoci anterioare, cu deosebire a Mariei Theresia, vremuri fericite pentru că era pace în împărăție, „dar mai vârtos în toată Europa au fost”.¹⁷⁶ Este invocat ca model exemplul arhiducelui Carol și tradiția glorioasă pe care o exaltă în spiritul mișcării care a dominat în această perioadă statele Austriei, fondată pe o abordare istorică a ideii de patrie, în care erau întrunite statul și dinastia, în slujba cărora s-au pus toate activitățile spirituale și în primul rând istoria, ce le-a marcat și pe celelalte. Istoria era cultivată ca un izvor de mari lecții pentru timpurile prezente, ca o pedagogie națională. Ine-

vitabil mișcarea inițiată de Hormayr a avut o orientare antifranceză, antinapoleoniană, reproșând Franței că a adus în lume dezordinea. Încurajată de guvernul Stadion, această mișcare patriotică, ce a teoretizat, după opinia lui André Robert, un fel de idee națională austriacă, a promovat ideea colaborării tuturor popoarelor și națiunilor din imperiu, în propriul interes, al Europei și al civilizației. Mișcarea are conotații politice evidente, acreditând ideea devotamentului față de coroană și Austria și credința în misiunea istorică a Austriei. Istoricul american W. C. Langsam aprecia că experiența spaniolă a fost utilă în afirmarea mișcării patriotice.¹⁷⁷

Reflexe ale acestei direcții generale în țările germane se regăsesc în Banat. Câteva motive ale sale apar frecvent și, am văzut, chiar mai de timpuriu în circularele episcopiei Vârșetului. Mitul împăratului luminat, Maria Theresia, care a asigurat pacea, liniștea și prosperitatea locuitorilor împărăției, glorioasele tradiții de arme în luptele cu turcii, misiunea istorică a Austriei pentru apărarea credinței și a valorilor creștinătății, apar frecvent în circularele episcopiei Vârșetului. Circulara din 12 martie 1809 cerea locuitorilor să urmeze „strămoșilor, moșilor și părinților noștri, care de vreo câteva sute de ani prea luminatei casei Austriei nu numai cu purtarea armelor de oaste credincioși, cu vitejie au slujit la multe locuri a Europii“. În termeni mai violenți decât până acum, circulara marginaliza până la a-i scoate în afara societății pe cei care refuzau să se alăture efortului general din imperiu, declarându-i „protivitori stăpânirii“, care „în lumea cealaltă pedeapsă de la Dumnezeu și vecinică osândire va căpăta, iară pre sine și următorii lui rușine și scandal în lumea aceasta va agonisi“. Textul se încheie printr-un blestem cumplit aruncat asupra acestora, acreditând ideea că cei care sunt potrivnici împăratului sunt potrivnici lui Dumnezeu, așa încât cel ce nu ascultă glasul lui Dumnezeu, „blăstămat tu în cetate și blăstămat tu în țarină și blăstămate jitnițile tale și rămășițele tale, blăstămate nasterile pântecului tău și fiii săi și turmele oilor tale să le ajungă lipsa și foamea și topirea peste toate unde vei pune mâna ta până unde te va surpa“.¹⁷⁸ Este un caz unic în practica bisericească că oficial, prin circulare către parohii, biserica ortodoxă să lanseze un atare blestem general. El demonstra încreștarea extraordinară la care fusese supusă Austria și momentul excepțional ce îl traversa imperiul. Aceeași imagine a mobilizării tuturor forțelor umane și a resurselor rezultă și din circulara episcopului Vidac, de la 6 aprilie 1809, prin care se difuza ordinul Consiliului Locumtenențial nr. 6 268, din 14 martie, ce porunea în termeni de urgență ca „soldații care sânt sloboziți la urlab și carele să află în țară, cătră regimenturile lor să meargă“.¹⁷⁹

Victoriile sunt popularizate în termeni ce amplifică semnificația lor, dincolo de cea reală. La 26 mai 1809, episcopul Vidac transmite știrea primită în 21—22 mai de la Comandamentul militar bănățean că „cea mai mare și de căpetenie bătaie întră ai noștri, cea binecuvântata oaste și întră a franțuzului prin singur povătuitor împăratul franțuzesc Napoleon au fost. La care bătaie oastea noastră supt îndreptare și povătuire a viteazului și slăvitului herou a lor înalt crăiesc Erthertog și generalisimus Carol, cu mare biruință l-au biruit și pe ostașii cei fran-

țuzești până în capăt bătuți și risipiți or fost, așa ca 6 000 numai de cei răniți franțuzi or căzut în mâinile noastre, iar acum în spitale să găsim pentru ca să vindece. Această bucurioasă și de folos biruință mare bucurie au făcut la toată oastea.¹⁸⁰ O ultimă sfortare are loc în vara anului 1809, când comitele Timișorii anunță recrutarea generală în imperiu, popularizată de episcopia Vârșetului prin circulara din 15 iulie, cu recomandarea de a folosi ideile cuprinse în circulara din 15 martie, anul respectiv.

Episcopia interzicea „sub multe chipuri de la slujba soldătească a-i ascunde“, invocând multe reclamații în acest sens și preciza scutirea de recrutare a membrilor familiilor de preoți, a slugilor acestora, dar numai a celor angajați mai demult, nu recent, care au făcut-o pentru a scăpa de recrutare.¹⁸¹

Insurecția din 1809 a avut ecouri puternice în mediul ortodox din Banat. În Timiș s-au înrolat voluntar câteva personaje importante ale vieții publice, cum au fost Vasile Georgevici, Constantin Lucacec sau Moise Nicoară,¹⁸² căruia i s-a încredințat formarea legiunii voluntarilor români din comitatele Bichiș, Arad, Cenad. Au contribuit cu importante sume Petru Malenița, cartierul Mehala cu 2 029 fl., episcopul Petru Vidac cu un călăreț.¹⁸³ Ecouri despre acest eveniment apar și la Nicolae Stoica de Hațeg, care a cunoscut inițiativa lui Vasile Georgevici de a recruta români pentru războiul cu Franța: „Cinstit părintele Vasilie Georgevici, parohul din Țerniteazu, român, într-asa vremi, 150 de feciori românești, recruți adună, făgăduindu-să ca el căpitan cu ei la oaste merge. Însă în loc de căpitan, de la împărat, colaina cu lanți de aur, de a-și chiti pieptul, au căpătat. Acu-i protoprezviter Timișorii“.¹⁸⁴ Abia la 12 noiembrie 1809, episcopia Vârșetului anunță „dorita și poftita pace“, comunicată prin ordonanța Consiliului Locumtenențial, nr. 19 450 din 31 octombrie 1809¹⁸⁵. Expresia utilizată lasă să se înțeleagă starea de istovire generală și de epuizare ce o acuza monarhia după lungile războaie. Șirul circularilor prin care episcopiile bănățene au desfășurat campania cotrarevoluționară și apoi antinapoleoniană nu au pomenit niciodată numele lui Bonaparte, cu excepția celei din 1809, ce anunță victoria arhiducelui Carol, când se preciza că Napoleon personal a condus oastea franceză, evident pentru a mări meritele arhiducelui și a demola mitul invincibilității lui Napoleon. Este singurul caz în care apare numele lui Napoleon în circulari. Celelalte, fără excepție, vorbesc despre „frantuzi“ sau „norodul frantuzesc“, asociindu-le epitele menționate: viclean, neprieten, urât de Hristos, potrivit lui Dumnezeu, urât de Dumnezeu, răzvrătit, răzvrătit ș.a. Termenii discursului se modifică în 1812, când Austria era aliată cu Franța împotriva Rusiei. Încetează acuzele împotriva Franței, tonul circularilor se potolește. Cea din 20 iulie 1812, semnată de episcopul de Vârșet, Vidac, consemnează scrisoarea imperială din 29 iunie același an, care înștiințează că împăratul „împrumutat legământ cu împărăteasca curte a frantuzului au făcut și aceleia curți care cu muscalul răzmeriță au început a ave făgăduit după legământ ajutor a da“.¹⁸⁶ Este numai o obligație contractată prin tratatul cu Franța și în virtutea acesteia împăratul cerea completarea regimentelor pentru corpul expediționar, pentru paza granițelor, colec-

tarea de ajutoare în produse pentru ostași și pentru cei care vor fi răniți. Campania din Rusia nu a avut ecouri în propaganda bisericească. Mai pe larg este descrisă în cronica lui Nicolae Stoica de Hațeg, care preciza că plecând în Rusia, „și militarii horvați din 6 reghimenturi lua. Întră alții și maiorul Iosif Mamula fu“. El estima efectivul corpului expediționar austriac la 30 000 de oameni, „auxiliar-cor“, având în frunte pe feldmareșalul Schwarzenberg. La expediția lui Napoleon au participat, după Nicolae Stoica de Hațeg, „franțuzi, italieni, nemți, hunguri, serbi, rumâni“.¹⁸⁷

Acest ton se păstrează până la sfârșitul campaniilor împotriva Franței, chiar și după ce Austria revine în coaliția antinapoleoniană. Singura noutate ce o aduc circularele bisericești o constituie modificarea metodelor de recrutare. În locul recrutării forțate, biserica optează pentru formula voluntariatului, de fapt ea se angajează într-o largă propagandă a inițiativei colonelului Mihailovici de a organiza un corp constituit în acest mod, dar pe criterii naționale. Prin intermediul episcopiei de la Vârșet s-a difuzat proclamația lui Mihailovici, datată Timișoara, 1 septembrie 1813, în care prezintă noul război cu Franța ca o „mare bătaie, care pentru pacea a toată obștea și pentru odihna a întregii Europii înainte luată iaste“. Însărcinat prin „înalta poruncă“, ca să ridice „fraicor sârbesc“, Mihailovici se adresează „sârbilor, românilor și boșneșilor“, chemându-i „cu aceia voinici să vă împreunați, care pentru părinteasca țară să luptă, ca cu această aplecăciune vitejia și voinicia sa să arate, de care strămoșii lor nu s-au înfricoșat, ci întru tot prea înaltei Curții Austrii prin mai multe sute de ani cu dragoste credincioși au fost“¹⁸⁸. Proclamația descrie pe larg avantajele oferite voluntarilor: eliberarea din serviciul militar imediat după încheierea războiului, pensie pe viață pentru cei care rămân invalizi, decorații pentru cei care vor lupta exemplar, cei care nu sunt din împărăție vor primi dreptul de a se stabili în confiniile militare bănățene. Familiile sârbești din Serbia, care vor trece în monarhie și vor da voluntari, „vor căpăta slobozenie să să poată ținea și așeza în graniță“, iar la încheierea războiului au libertatea să opteze pentru țara în care doresc să viețuiască. Voluntarii vor primi plată echivalentă cu a infanteriei chesaro-craiești și au dreptul să păstreze pradă de război ce o dobândesc, vor primi „mondir precum e obișnuit portul acestei nații, dar asăminea și cuviincioasa armă“, descriindu-se pe larg înzestrarea fiecărui voluntar. Pentru asistența religioasă, voluntarii vor beneficia de un capelan „de nația lor“¹⁸⁹. Colonelul Mihailovici spera că vor răspunde mulți la chemarea împăratului „și în slujba părinteștii țări vor mărturisii că încă mai au în sine duhul vitejiei a părinților săi“¹⁹⁰. Episcopia de Vârșet face o largă publicitate inițiativei, confirmând eșecul sistemului de recrutare forțată, care „până acuma una după alta de două ori au fost, dar cu feli de muncă și chinuire, fieștecarele răgrutație mai vârtos prin satele noastre să sfârșească și ce feli de neplăcute urmări răgrutația aceasta după sine lasă“. Episcopia încearcă să dea și o explicație eșecului acestui sistem la un popor „de însuși a sa fire viteaz spre război gata de slujbă cătânească“, găsind că „alta nimic nu poate fi pricina, numai aceasta că ei fiind acuma bașcașiți și dăspră ai săi dăspărțiți să

trimit la toate răgămenturile și dăznădăjduiți fiind cătră neamul său și patria sa, întorcere între oameni a neamului și limbii străine zilele sale sunt siliți.¹⁹¹ Precizând că oberșter Mihailovici este „fiu al bisericii noastre și al neamului nostru“ și că acest fraicor „spre inimă ne iaste“, episcopia recomanda ca propaganda să se facă mai ales în satele din provincia civilă, să lămurească „mai vârtos pre aceia care de frica cătăniei în codruri și în lături au fugit, casa și gloata lor or părăsit“, oferindu-le astfel o șansă, desemnând în acest scop pe notarul consistorial Ioan Gruci cu misiunea de a propaga inițiativa în eparhie. Circulara lasă să se înțeleagă că succesul acestei inițiative „nu puțină dobândă bisericii, dar și neamului său mărire și cinste a câștiga“, sugerând o modificare a atitudinii oficialității față de biserica ortodoxă și față de națiunile din Banat.¹⁹² Formula este nouă în practica de război austriacă, care până acum a încorporat batalioanele combinate din regimentele bănățene în diferite regimente străine, integral sau pe companii. Organizarea corpului de voluntari după criteriile naționale și sub comandă națională relevă și progresele naționalismului modern în societatea bănățeană, de care autoritățile militare trebuie să țină cont. Inițiativa nu a fost lipsită de succes, confirmat de Nicolae Stoica în *Cronică*, unde scrie: „Oberșterul nostru M. Mihailovici, pre poruncă din servieni două batalioane verbui, îmbracă și prin Italia pân în Franția le dusă. Și aducându-le îndărăt, 1814, la Ciacova acas le-a slobozit“.¹⁹³ Nu au lipsit nici poruncile „să să facă rugăciune în biserici pentru biruința asupra protivnicului“, recomandându-se rugăciunea ordonată în 1 septembrie 1796 și 23 aprilie 1809.¹⁹⁴

Propaganda contrarevoluționară și antifranceză a bisericii ortodoxe în perioada 1793—1815 se încadrează campaniei inițiată și susținută de Viena, pe multiple canale, pentru a stăvili expansiunea revoluționară, difuzarea spiritului și ideologiei revoluției, a ridica o barieră la granițele monarhiei în calea propagării spiritului francez. Ea conține principalele teme, idei și manifestări ale discursului și fenomenului contrarevoluționar european, cu care prezintă o mulțime de analogii, propunând populației din Banat o imagine despre Franța și națiunea franceză adecvate. Spuneam mai sus că cea mai bună analogie cu situația din Banat o găsim în cantonul elvețian Fribourg, unul din centrele contrarevoluției europene, unde factorul militar a avut un rol covârșitor prin numărul mare de locuitori din canton angajați în gărzile elvețiene din slujba regelui francez. Ei au constituit un suport important al acțiunii contrarevoluționare.¹⁹⁵

Similitudinile cu Banatul sunt frapante, mai ales cu teritoriul regimentelor confiniare. În spiritul onoarei și fidelității militare, grănicerii au fost, în cea mai mare parte a lor, pentru că au existat și excepții, fideli apărători ai cauzei monarhiei austriace și înverșunați adversari ai Franței și francezilor, cu care s-au confruntat direct pe câmpurile de luptă, înrolându-se în războaiele purtate de Austria împotriva Franței cu o energie deosebită, cu o mare capacitate și disponibilitate de mobilizare, atât pe front, cât și în teritoriul regimentului, încât mereu au fost oferii ca exemplu celorlalți locuitori ai Banatului și în primul rând țărănilor din provincia civilă. Ei au format un însemnat contingent al

contrarevoluției acționând însă în numele Casei de Habsburg. Biserica ortodoxă de la Carloviț, consecvent fidelă Habsburgilor în tot secolul pentru avantajele ce i le-a creat prin sistemul privilegiilor ilire, a fost obligată să țină seama de prezența factorului militar în cuprinsul eparhiilor din Banat, importantă și cu mare pondere în viața publică, adaptându-și discursul propagandistic și în funcție de categoria grănicerească.

Subordonată deplin, încă din secolul al XVIII-lea, exigențelor rațiunii de stat biserica ortodoxă bănățeană a fost obligată apoi să-și adapteze propaganda contrarevoluționară potrivit sugestiilor venite de la autoritățile politice și administrative centrale sau locale și să se integreze în sistemul oficial de propagandă realizat de Habsburgi pentru contracararea expansiunii revoluționare.

Dar, fără îndoială, cel mai important factor care a influențat și a explicat amploarea, respectiv consecvența și continuitatea discursului contrarevoluționar până la sfârșitul domniei lui Napoleon, cel puțin până la campania Rusia, a fost factorul religios. Alături de factorul militar, cel religios a avut cea mai mare contribuție la cristalizarea discursului și a propagandei contrarevoluționare. Politica de secuiarizare a bisericii, promovată de revoluția franceză, spiritul antireligios și anti-bisericesc a nemulțumit în primul rând ierarhiile ecleziastice, plasându-le în tabăra contrarevoluției chiar dacă au resimțit sau au asimilat ideile iluministe. Ierarhia bisericescă a difuzat constant, uneori cu un limbaj surprinzător de modern, format în abianța ideatică a luminilor, imaginea Franței și a națiunii franceze ce amenința credința și biserica creștină, motiv cu largă audiență la o populație formată în majoritate din țărani atașați credinței și tradiției. Tema religiei în primejdie, a națiunii franceze imorale și nereligioase, domină categoric discursul contrarevoluționar al episcopiiilor ortodoxe bănățene. Favorabil tradiției, pe care o apără în cadrele monarhiei austriace, discursul bisericii dezvoltă și tema pericolului răspândirii ideilor revoluționare în rindurile poporului, al răsturnării instituțiilor politice și a rânduielilor sociale, acreditând și o atare imagine despre națiunea franceză și revoluția acesteia, cu deosebire după radicalizarea revoluției și răsturnarea monarhiei.

Desigur că dinasticismul a avut un rol important în cristalizarea acestui fenomen ce aparține contrarevoluției. Propaganda bisericească a construit imaginea împăratului austriac restaurator al religiei și al Vechiului Regim, motiv prezent și în cantonul elvețian Fribourg, ca de altfel toate motivele semnalele până acum, așezându-l pe Francisc II în centrul efortului pentru contracararea sau combaterea pericolului francez. Mitul împăratului ce sublima în fapt rezistența Europei împotriva francezilor s-a edificat pe mai vechiul dinasticism al bisericii ilire, dobândind de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primii ani ai secolului trecut o coloratură patriotică, semnificația unui naționalism austriac sintetizat în persoana împăratului, fondat ideologic pe imaginile unei istorii glorioase a Austriei și pe misiunea acesteia în Europa, idei fundamentale ale mișcării cristalizate în provinciile din Austria în jurul lui Hormayr și încurajată de Stadion.¹⁸⁶

Propaganda bisericii ortodoxe din Banat, realizată în termenii contrarevoluției europene, a avut și un caracter pragmatic ce nu poate

fi omis, fiind principalul canal prin care s-a realizat concentrarea efortului uman și material în Banat în jurul tronului, pentru susținerea efortului de război sau pentru legitimarea acestuia în ochii poporului de rând. Angajarea bisericii ortodoxe în această campanie are și o explicație de ordin politic, poate fi considerată o tactică a ierarhiei, ce aprecia că printr-o asemenea conduită poate determina o atitudine mai bună a Vienei față de ortodoxie și față de națiunile ortodoxe, sperând într-o îmbunătățire a statutului lor politic, social și cultural. Evoluția evenimentelor la începutul secolului trecut le-a confirmat parțial așteptările, bucurându-se de o serie de avantaje. Oricum mobilurile confesionale și naționale nu pot fi omise în explicarea acestei angajări a bisericii ilire, ele fiind de altfel și mărturisite explicit spre sfârșitul perioadei.

Propaganda antifranceză a întâlnit însă un obstacol serios în lumina satului bănățean, ca de altfel pretutindeni în Europa în perioada acestor războaie, iar în vecinătate în Transilvania — povara recrutărilor și a dărilor de război — ce au dat naștere unor fenomene de evaziune de la înrolare sau de la susținerea economică și materială a războiului și pe care biserica le-a combătut sistematic. Ele au diminuat eficacitatea propagandei și au provocat manifestări de rezistență sau împotrivire la război, greu de apreciat dacă se datorează influenței spiritului revoluționar sau sunt pur și simplu consecințele sociale ale războaielor lungi și istovitoare. Ceea ce se poate afirma cu certitudine este că propaganda contrarevoluționară a episcopiiilor bănățene, prezentând defavorabil revoluția, a răspândit, ca pretutindeni în Europa, imaginile și ideile revoluției, dar efectul acestora se va manifesta mai târziu.

*

La sfârșitul domniei lui Napoleon, imaginea Franței și a francezilor se îmbogățește și se modifică datorită unei noi categorii de scrieri, recent apărute, inspirate de propaganda oficială, cu o nedisimulată orientare antinapoleoniană. Ele au apărut cu o frecvență mare în tipografia de la Buda, în tiraie mari și s-au bucurat de o difuzare remarcabilă, răspândindu-se cu deosebire în Banat. Anul 1814 a fost, din acest punct de vedere, dominat de problematica napoleoniană, subiectul regăsindu-se, de altfel, și în alte publicații ce au apărut la Buda. *Gheografia sau scrierea pământului*, 1814, spre exemplu, la capitolul despre *Crăia franceză* consacra un important spațiu căderii lui Napoleon pe care, am văzut, propaganda bisericească nu l-a menționat în circularele difuzate în sate. Tipografia de la Buda îi consacra spații importante însă. Menționata geografie scria că „multă putere și stăpânire luase asupra Franței și alte mai multe titule. Supt aceste nume porni să meargă și asupra împărăției Rusiei cu gând, după cum alte stăpâniri supuse, să supuie și pre aceasta. Dară cum se întoarse ei de acolo, istoriile bătailor pre larg spun⁴¹⁹⁷. A prezentat apoi coaliția celor doi împărați și doi regi împotriva lui Napoleon, încheind cu triumful acestora: „Aceste patru puteri, sculându-se asupra lui, nu numai îl biruiră, ci și din scaunul împărăției îl scoaseră, punând pre numitul crai Ludwig al XVIII-lea întru aceștia an 1814, mai 18/30, aflându-se în Paris biruitoarii, împă-

ratul Austriei, împăratul Rusiei și craiul Prusiei, încheiară pacea cu craiul Ludwig al XVIII-lea și cu tot națiunea franceză și Franția luă iarăși hotarele ei ceale vechi⁴¹⁹⁸. Era un nivel general și sintetic de percepere a sfârșitului celui mai mare adversar al Austriei, mult timp aureolat de mitul invincibilității pe care literatura se străduie să-l demoleze, confecționând o imagine nouă, în care separa Franța și națiunea franceză de Napoleon, în tentativa de revenire la o situație de legitimitate. Restaurarea Franței în hotarele sale anterioare și la monarhia legitimă, semnifică reînnoirea legitimității și tradiției.

În această tendință generală a propagandei austriece de a demola mitul invincibilității lui Napoleon se încadrează broșurile apărute în 1814—1815, menite să disloce legenda în curs de infiripare: *Întâmplările războiului francezilor și întoarcerea lor de la Moscova s.c.l. Tălmicite de pre nemție de un iubitor de neamul românesc și cu cheltuiala lui Alexie Lazaru date în tipar*. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității ungurești, 1814; *Scurtă arătare despre luarea Parisului și alte întâmplări de la un iubitor de pace*. În Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității ungurești, 1814; *Tristă întâmplare a cetății Dresda de la spargerea încoace a podului pînă la apărarea cetății*. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității ungurești, 1814; *Napoleon Bonaparte ce au fost și ce iaste, o întocmită arătare despre viața și faptele lui cu bătaia ce s-au întâmplat la luarea Parisului până la ducerea lui în insula Elba*. La Buda, în Crăiasă Tipografie a Universității Ungariei, 1815¹⁹⁹, *Semne de biruință*, Buda, 1815 și *Vrednica de pomenire biruință*, Buda, 1815²⁰⁰. Sunt traduceri după lucrări germane, cel puțin unele, realizate în ambianța tipografiei din Buda într-un moment interesant din istoria acesteia. În ce privește paternitatea acestor traduceri sau scrieri, în istoriografia română s-au vehiculat mai multe opinii. M. Popa invocă opinia lui O. Ghibu, care atribuia lui Gh. Lazar traducerea primei broșuri citate. Despre patronul acestei publicații s-a scris de asemenea mult. Iosif Pervain îl identifica cu Zaharia Carcalechi. Nicolae Bocșan, cu titlul de ipoteză, propune identificarea sa cu Dimitrie Tichindeal, întemeiat pe acel prospect în care anunța apariția unui ziar în limba română. Tichindeal era în acea vreme angajat în afacerile tipografiei, unde publica fără viza cenzurii o carte, ca și *Fabulele*, de altfel rapid confiscate. În aceeași vreme petiționa la arhiducele Rainer pentru aprobarea unui ziar în limba română, în termeni aproape identici cu cei din prospectul publicat sub numele lui Alexie Lazaru. Pentru broșurile din 1814, cel puțin, lucrurile se simplifică datorită unei descoperiri întâmplătoare. Calendarul de la Buda, 1833, exemplarul de la Biblioteca Universității din Cluj-Napoca (C. 834) păstrează o însemnare care a scăpat atenției cititorilor: „Aceste următoare cărți se află la lăcașul autorului lor, Ioan Teodorovici, parohul românesc din Peste, consistorialnic asesor și a cărților românești int. cr. țenzor, *Întâmplările războiului francezesc și întoarcerea de la Moscova* — 20 cr.; *Bătaia de la Dresda* — 6 cr.; *Luarea Parisului* — 4 cr.”⁴²⁰¹ Însemnarea lămurește paternitatea fără dubii a lui Ioan Teodorovici, bănățean de origine, care într-una din cărți a și mărturisit că traduce după o lucrare germană.

Este confirmată originea bănățeană a traducătorului și de bănățenismele frecvente în text: goști, zburdat etc.

Întâmplările războiului franțozilor este, din această serie, cea mai interesantă și mai bine cunoscută în Banat. Într-o posibilă ordine cronologică se pare că a fost prima din seria broșurilor oficiale cu caracter anti-francez, după cum atestă conținutul său. Este prețioasă și pentru prefața traducătorului, om de cultură din Banat, preot și cenzor, unde explica mobilurile care l-au determinat să o traducă: „Întâmplările franțozilor și fuga lor cea amară din țara muscalului o pui eu înaintea cetitorilor români în cărticica aceasta nu pentru ceva dobândă a mea, ci pentru petrecerea cetitorilor și pentru ca și românilor celor ce nu știu limbi streine să fie cunoscute aceste mari lucruri ale Europei cu prilejul franțozeștii răzmiriță căzute⁴²⁰². Succinta introducere relevă o imagine despre Franța și francezi ce reprezintă un alt nivel mental și intelectual decât al ierarhiei bisericești: „Nu puțini ani sânt de când începând franțozii răzmirița în țara lor și de aici înainte nu vrură să aibă craiu stăpânitor peste dânșii, ci își întocmiră republică, cu care a frâncilor grea faptă se atâță acel război în Europa, a cărui sfârșit abia acum nădăduim să-l vedem. Mulți ani steagurile oștilor franțuzești pretutindenea zburdate, flutură biruitoare, cât nu numai franțozii se credea pre sine a fi nebiruiți și cum că preste scurtă vreme ei vor stăpâni preste toată Europa, ci și alții mulți se aluneca cu aceeași părere...⁴²⁰³. Surprindem două motive ale unei imagini ce a guvernat mult timp spiritele cultivate: revoluția și răsturnarea monarhiei s-au aflat la originea lungilor și istovitoare războaie ce au bulversat Europa și care au creat mitul invincibilității Franței, spulberat odată cu compania din Rusia. Narațiunea istorică a fost construită pe tema creșterii și descreșterii puterii franceze. Prima parte consacrată ascensiunii Franței, respectiv a lui Napoleon, poartă titlul semnificativ, *Vestea sau lauda lui Napoleon Buna-parte* și trece în revistă campaniile militare conduse de acesta, punând biruințele obținute pe seama superiorității numerice a armatelor franceze. Succesele din țările germane le explică prin tactica îndrăzneată folosită („grabnica și îndrăzneța pășire înainte⁴²⁰⁴), exploatarea economică a teritoriilor ocupate, lipsa unei rezistențe mai viguroase și chiar sprijinul acordat de unii localnici: „Aceasta au putut să facă în jingăsa și moalea țară nemțească, căci acolo au fost aflat ei destul vânzători“. Lucrarea acuză franțuzirea moravurilor, exprimându-și neddisimulat simpatia pentru Rusia și rezistența ei în fața crotopitorilor, considerând arderea Moscovei „o jărtfă ce numai o nație mare poate aduce împărăției⁴²⁰⁴. Broșura lansează un virulent manifest antifrancez, poate unul dintre cele mai violente în care se face procesul națiunii franceze pentru toate suferințele Europei din ultimul sfert de veac: „Franțozilor. Cum puteți vorbi de cinste. Nația voastră e rușinată, cinstea voastră pierdută că întru acest război ostașii voștri mai multe fapte de rușine au făcut, mai mult au răpit și jertfit, mai multe besearici au spurcat, mai mult au aprins și ars decât în toate celelalte războaie. Nici o țară în Europa de pofa răpirii voastre n-au fost scutită, nici o curte mare, nici un oraș sau cetate. Lucrurile cele vechi a Italiei le-ați tras la Paris. Besearicile Portugaliei le-ați ars. Spania o ați pustiit, arhiva Austriei prin în-

șelăciune o ați răpit, pre Praizu 6 ani de zile l-ați supt. În Țara muscălească ați împlinit toată măsura faptelor voastre celor urâte...²⁰⁵. Severa judecată se încheie cu o concluzie care este cheia întregii campanii de propagandă împotriva Franței. Singurul vinovat pentru toate aceste acuze este Napoleon, făcându-se de acum distincție între acesta și națiunea franceză rău condusă. Fără a absolvi total pe francezi, focul criticii se concentrează asupra personajului principal ce trebuie demascat. Cheia salvării păcii europene o deținea acesta („Încă ar mai fi vreamă Europa în pace a o pune de ar fi Bonaparte îndestulat numai cu Franța și țările cele supuse de bună voie înapoi ar vrea să le întoarcă...²⁰⁶), pe seama lui sunt puse toate nenorocirile sau fărădelegile războaielor. Stilul de pamflet și tenta de îngroșare a realităților dau o imagine negativă, denigratoare: „Numai lui unul dară și soților lui întru răpire e slobod pre moșteanii cei adevărați ai izgoni, binele lor al trage, tu-turor împăraților, crailor legi înainte a le pune, ordinele lui în pământ străin a le înmulți, neguțătoria a o sparge, sângele supușilor prin nedrepte bătăi a-l vărsa, orașe și sate pustii, besearici a jefui și cele foarte urâte fapte a face?”²⁰⁷ În mod semnificativ imaginea era prezentată popoarelor ce se aflau sub stăpânirea împăratului („vedeți nemților, franțozilor, italienilor, acestea sunt faptele împăratului vostru“). Europa a obosit de război, concluziona broșura, buna primire de care se bucurau aliații din coaliție „arată cât sânt de apăsătorul franțozesc osteniți. Glasul nordului e cea mai mare mărturie cât de grele au fost asupririle ispravnucilor a împăratului“.²⁰⁸

A doua secțiune a broșurii este consacrată declinului lui Napoleon inaugurat prin campania rusească, considerată de francezi, în opinia autorului broșurii, „bătaia sau lovitura cea de pe urmă supt care era să se piardă slobozenia Europei din partea franțozească“²⁰⁹. Critica napoleoniană pune pe seama împăratului francez intenția de „prăpădirea Rusiei“ și a rușilor, care ca niște varvari potrivnici educației europenești, păria la marginile pustietăților Asiei se vor goni²¹⁰. Autorul anonim descrie episoade din lupta de rezistență a rușilor, încheind că aici s-au luptat armatele „pentru slobozenia Europei“²¹¹. Finalul optimist, provocat de bătălia națiunilor de la Leipzig, transmite un mesaj încurajator către populație: „Ceasul mântuirii au bătut. Toate supărările și patimile deodată au fost uitate și toți își întoarsese privirea către mai bună și mai norocoasă vreme“. Pentru autor sfârșitul lui Napoleon și al nenorocirilor era aproape, bătălia de la Leipzig fiind un semn „că toți cei ce au fost mai înainte cu el împreunați l-au lăsat“²¹².

Spre deosebire de lucrarea anterioară, care a depășit 100 de pagini, *Scurtă arătare despre luarea Parisului* este numai o broșură de 16 pagini, unde sunt publicate proclamația lui Schwarzenberg către parizieni, intitulată *Locuitorilor din Paris*, declarația țarului Alexandru I, înștiințarea acestuia, „adresa stăpânirii vremelnice către armata franceză“, înștiințarea senatului, descrierea capitulării orașului, abdicarea și exilul în insula Elba, itinerarul și însoțitorii, inclusiv actul de abdicare al împăratului. Caracterul oficios este evident. Din manifestele sau declarațiile ce le publică se desprind câteva teme însușite și de propaganda antifranceză austriacă. Prințul Scharzenberg invoca 20 de ani

„de când înoată Europa în sânge și în lacrimi“, și se adresează francezilor în numele Europei „într-armată“. Mai interesantă este declarația țarului, pentru că relevă linia politică adoptată de aliați față de francezi, preluată și de campania de propagandă austriacă. Deși Napoleon a adus Rusiei „nenorocire, care încă mulți ani se va vedea“, țarul declară fără echivoc: „eu știu că pricina nu sânt frantuzii, ei sânt prietenii mei... Napoleon singur e vrăjmașul meu“²¹³, promițând în continuare o nouă guvernare care să instaureze pacea, menținerea gărzii naționale.

Nu lipsesc din această critică aluziile la originea modestă a lui Napoleon, spre deosebire de monarhii din coaliție, ce sunt „din neam de stăpânitori“, acreditând o altă imagine a lui Napoleon, uzurpator al tronului, proclamat împărat fără nici un fel de legitimitate. Într-o altă declarație a țarului este clar explicitată atitudinea aliaților față de Franța, care revenea în granițele sale vechi și care, declara țarul, „pentru norocul a toată Europii lipsește să fie mare și puternică“. Toată demonstrația se încheie cu manifestul „stăpânirii vremelnice către armata franceză“, ce înfierează dictatura, cerând armatelor să-l părăsească pe Napoleon: „Țara franțuzească au lăpădat acuma jugul sub carele atâția ani de zile împreună cu noi au gemut. Voi totdeauna singur pentru țara voastră v-ați luptat, așadar nu e cu puțință să mai rămâneți sub steagul celui om... căci asupra singurei țării voastre întru așa chip v-ați lupta... Aduceți-vă aminte ce ați pățimit supt a lui tiranie“²¹⁴. Ostașii nu sunt ostașii lui Napoleon, care nici măcar francez nu era, iar numele francezilor „la toate neamurile l-au fost făcut urât“.

Campania antinapoleoniană continuă în 1815 cu elemente noi ce se adaugă motivelor deja semnalate. *Napoleon Bonaparte, ce au fost și ce iaste* inventariază principalele teme ale unei imagini despre Franța și Napoleon, în aceeași tentativă de demolare a unui mit pe care războaiele victorioase ale împăratului francez au început să-l edifice. Primul motiv, semnalat și în 1814, îl reprezenta originea socială modestă a lui Napoleon și a familiei, el fiind „cel mai ales și mai de mare vrednicie din toată familia sau seminția bonapartească“. Al doilea îl constituie educația. Napoleon a fost format exclusiv în spiritul războiului, „nemic altceva n-au auzit, nici au văzut, fără numai despre lucrurile cele de căpetenie ale răzmeriței“, nu avea alt talent „decât lucrurile militărești“, într-un cuvânt era omul războiului, îl dorea cu orice preț, „măcar deși toată lumea s-ar prăpădi“. În același spirit de creștere și descreștere, mărturisind o concepție ciclică despre istorie, autorul scria, nu fără oarecare admirație, că „din vremea aceea de când stăpâna romanii, în istorii nu se afla scris să fii fost altă stăpânire asemenea decât cum fu aceasta a lui Napoleon, însă curând se micșoră“²¹⁵.

Nu lipsesc din lucrări note de admirație pentru gloria și succesele militare ale lui Napoleon, pentru longevitatea stăpânirii sale și chiar pentru devotamentul său personal și spiritul de jertfă. *Trista întâmplare a cetății Dresda*²¹⁶ mărturisește admirație pentru strălucirea trupelor și a parăzilor, pentru disciplina și calitatea armatelor sale și a ofițerilor.

Discursul propagandei oficiale împotriva Franței și a lui Napoleon a dezvoltat o serie de teme și motive diferite decât cel al bisericii ortodoxe, ce au rezultat din faza în care s-a cristalizat, sfârșitul împăratu-

lui francez și din obiectivele ce și le-a propus, denigrarea lui Napoleon, pacificarea Franței și a Europei. Așa se explică faptul că apar o serie de elemente noi, nemaiîntâlnite în propaganda antifranceză de până acum. În primul rând națiunea franceză este absolvită de toate nenorocirile pentru care a fost acuzată în anii anteriori, singurul vinovat fiind Napoleon. Propaganda distinge între Franța și Napoleon, ajungând în finalul stăpânirii acestuia să proclame că Napoleon este împotriva Franței și a intereselor ei, este principalul și unicul vinovat pentru compromiterea națiunii franceze în Europa. Al doilea motiv interesant a fost tema Napoleon împotriva Europei, dușmanul tuturor națiunilor și statelor, care a pricinuit cel mai mare rău continentului de peste 20 de ani, care a vrut să o subjuge și în final a avut întreaga Europă împotriva sa, nu numai Europa legitimistă și a tradiției, dar și popoarele care au suferit jugul ocupației franceze cu toate consecințele acesteia. Napoleon — dictatorul este al treilea motiv care s-a delimitat, deoarece a impus prin forță instituțiile, legile, inclusiv moravurile franceze, lăsând a se intui reacțiile individualităților naționale la acest proces care a însemnat expansiunea spiritului francez. Impunerea acestui spirit prin forța armelor a fost unul din capetele de acuzare ale propagandei oficiale, ce sensibiliza astfel individualitățile naționale deja cristalizate. Acestui motiv i se poate asocia originea nefranceză a împăratului, dar și Napoleon uzurpatorul, care a instaurat propria dinastie fără nici un fel de legitimitate, mai mult chiar, venind dintr-o categorie socială modestă. Atentat la ideea monarhică tradițională, Napoleon uzurpator completează imaginea dictatorului. În sfârșit prin tema om al războiului, exclusiv militar, cu o instrucție redusă la aspectele militare, cu porniri din educație spre război și brutala meserie a armelor, propaganda oficială construiește și explică o imagine a violenței, brutalității și a războinicului interesat numai și numai de meseria războiului.

Seria broșurilor antinapoleoniene se înserează în mișcarea pentru revigorarea idealului austriac, relansată de guvern din 1813, însă cu precauții și rezerve. Ea s-a prelungit până în 1815, fără ecurile și succesele din 1809—1811. Formele în care s-a manifestat în provinciile germane sunt identice cu cele depistate în Banat, cu observația că acolo a existat o mai mare diversitate de genuri decât în provincia românească.

•

În același spirit antinapoleonian se înserează o anumită literatură ce a circulat mai mult în manuscris, greu încadrabilă unui anumit gen, pentru că din punct de vedere al formei se prezintă într-o mare varietate de genuri, de la cronică la ode, alegorii, maxime etc. Apropiată estetic de literatura barocă, este surprinzător de unitară în ideologia sa antinapoleoniană, cu nuanțe de la un gen la altul, ce nu pot ascunde uneori admirația pentru geniul militar. Este interesantă pentru că reține teme și motive din propaganda oficială antinapoleoniană, investindu-le cu o capacitate mărită de penetrare prin forma literară, ce s-a întrepătruns cu folclorul. Sunt scrieri culte, la granița cu literatura populară, sau uneori adaptări ale temelor antinapoleoniene la formele literare populare.

Un text mai timpuriu decât broșurile semnalate mai sus, datat în 1809, aparține lui Moise Nicoară. Este oda *Contra lui Bonaparte*²¹⁷, realizată cu prilejul insurecției din 1809, în contextul mișcării antinapoleoniene semnalată în provinciile germane. Interesant este că această odă suprapune motivele propagandei contrarevoluționare cu cea antinapoleoniană, ceea ce în broșurile semnalate mai sus nu am întâlnit. Portretul lui Napoleon este în întregime negativ, perfect explicabil în atmosfera de eferescență și mobilizarea antifranceză din 1809. „Nesațiul Bonaparte“ apare în odă etichetat cu toate epitetele denigratoare cu care l-am întâlnit în broșuri: „tiranul franțuzilor“, „dușmanul neamurilor“, „răpitorul țărilor“, care de 15 ani „el lumea toată varsă sânge și să bate a potopi să o poată“, „prin amăgire silire franțuzilor împărat s-au făcut“, „milione de suflete moartei el au jertfit“, „în tron împărătesc prin tăiere s-au suit“, „legile țării au răsturnat, pe neam în robie au pus“. Recunoaștem toate motivele propagandei împotriva lui Napoleon de mai târziu. Surprinzător, însă, este faptul că se atasează imaginii împăratului clișeele vehiculate de propaganda contrarevoluționară, suprapunere ce le identifică. Broșurile ulterioare nu au realizat această confuzie, delimitând suficient de clar imaginea împăratului de cea a revoluției, chiar dacă a susținut geneza regimului napoleonian din cel revoluționar. Este interesant că textul se adresează țăranilor, pentru a evita o contaminare de mitul napoleonian, acceptând ideea că Napoleon și politica sa sunt în realitate împotriva țăranilor: „Vezi iubite plugarule, nu crede celui ce-ți spune că Bonaparte se bate cu împărăția pentru al tău bine“. Napoleon și francezii apar în text „șerpi și amăgitori“, „înșelători“, „lăcomși la alte averi“, „vrednici de spânzurători“, „spurcați“, „fără lege-n suflet“, „a păcii turburători“, „fără drept, lege, credință“, „legea lui Dumnezeu ocărăște“ ș.a. Ca și în propaganda bisericească motivul religios este foarte accentuat, punând în seama lui Napoleon politica antireligioasă și antibisericească a revoluției:

„La vlădici slobozenie să ia muieri au dat

*Au stricat mănăstirile, călugării afară au țipat
 Așa din sfintele locuri, care toate-au spurcat
 Au făcut grânare de grâu și cazărmi l-ai săi cătane*

Popii cari pân-aci au fost, din pită afară i-au șters“

Napoleon adversar al Europei tradiționale, al monarhilor legitimi, uzurpatorul tronurilor apare și în oda lui Moise Nicoară:

„Sânge cu alți crai a vărs-n care el s-au înfruptat

*Pace, liniște a face-n țară, de el (nu) poate nime
 Din crai cu sfântul mir unși și alți principii de neamuri crăiești.“*

*„Au făăcut săraci, ba culduși și alte lucruri blestemătești
Unii din ei i-au duduït peste mări și peste valuri
Într-alte a lunei părți, alții au fugit l-alte neamuri
Crai pe fratele său au pus, ca atâția feciori să-i dea
.*

Așijderea din mișei, goli, pe alții au făcut crai“.

Napoleon viclean, care nu respectă tratatele și înțelegerile internaționale a fost un motiv mult vehiculat în propaganda oficială: „Cu-mpărați, crai, dacă pace de multe ori au făcut / N-au ținut credința cu ei, îndată iară au rupt“. Dar această imagine are o adresă precisă, este oferită ca model poporului de rând, avertizându-l de pericolul ce-l reprezintă pentru monarhia austriacă, pentru țara și locuitorii ei:

*„Așa tiranul și cu noi se abate ca să facă
.*

*Vrea de-al nostru împărat dulce, milostiv să ne despartă
Ca pe noi robi să ne facă, țara să ne-o împartă“.*

Nu lipsește nici motivul remarcat și în alte documente al unui Napoleon spoliator al popoarelor:

*„Găzdaci, săraci fără privință plugari la mormânt au dus
Ceia c-avuțiile lor după moarte să le înghită
Eștia, ca pământurile la soți să facă mită
Așa țară de bătrâni și tineri toată au golit
Cei ce-n bătaie n-au perit, de-a lui poruncă au murit“.*

În sfârșit, imaginea lui Napoleon înrobitor al neamurilor, pe care le-a înrolat sub stindardurile sale din nevoia sporirii efectivelor militare a fost vehiculată mult și de propaganda oficială:

*„Că el de feciori de arme foarte are lipsă
.*

*Neavând mai mult destui frânci, oameni care i-au robît
Amu-i duce-n foc, se bate ca să ieie alte țări“.*

Pamfletul lui Moise Nicoară, împotriva lui Napoleon este un episod și poate nu cel mai reprezentativ al literaturii cu această temă, explicabil în conjunctura din 1809, când autorul a fost numit comisar pentru formarea unui corp de voluntari români în comitatele Arad, Bichiș, Cenad²¹⁸. Atitudinea sa este contradictorie, pentru că în 1805 a trimis un memoriu lui Talleyrand,²¹⁹ în 1807 ambasadorului Franței la Viena²²⁰ și în 1814 ambasadorului francez de la Constantinopol²²¹ solicitând sprijinul lui Napoleon în favoarea românilor.

Mult mai apropiat de mentalitatea grănicerilor bănățeni a fost Nicolae Stoica de Hațeg. Textele sale ilustrează convingător spiritul anti-

napoleonian ce a dominat mentalitatea grănicerească, chiar dacă uneori scapă și unele exclamații de admirație la adresa geniului său militar. Rămâne, însă, un adversar al spiritului revoluționar și al lui Napoleon, prin educația sa, mediul ofițeresc și episcopal în care s-a mișcat și nu în ultimul rând ca reprezentant al grănicerilor care s-au confruntat direct cu oștirile franceze. El a contribuit la cristalizarea unei imagini nefavorabile și prin influența sa deosebită în mediul grăniceresc. Cronica narează mai mult evenimentele, rar formulând judecăți asupra lui Napoleon, dar rămâne un document reprezentativ pentru mentalitatea ce a guvernat această lume grănicerească. Declarându-și invidia pentru grănicerii care au străbătut Europa, ajungând până în Franța, încheie semnificativ prin cuvintele „nici văduvile ofițerești pre Bonaparte să nu-l pomenească”.²²² Prezentându-i succint cariera militară, Nicolae Stoica remarcă: „lui mare putere îi deateră și toate ce-i venea în gând le și făcea. El încheia știlștande și care când vrea, după poftă și scurta. El înșăla divanu și pre sultanu turcesc...”.²²³ Cronica este o istorie a biruințelor și a ascensiunii lui Napoleon, a coalițiilor și păcilor, presărată cu evenimente locale, nu lipsită de cuvinte de admirație, ca în episodul retragerii din Egipt, despre care scrie: „ca nezdăvani, cu corabia printră flota corăbiilor englezilor în Pariz au venit.” Admirația se relevă și în bilanțul cuceririlor făcute, scriind că „franțuzii subpusără vreo 29 de crăii mari și domnii mici, cu țările lor, adecă: Ghermania, Venetia, Roma, 13 cantoane în Svaiț, cu cele 7 adunate, apoi Piemontul, Neapolu, Toscana, Luca, Modena, Malta, Eghipetu. Cu aceasta au perit vro 18 milioane de oameni”²²⁴, finalul umbrind în fapt gloria marelui cuceritor. Descrierea retragerii din Rusia propune o imagine dezolantă, ce estompează aproape cu totul succesele anterioare: „Brumariu mare îi lovi... Franțozii, ușori șmbrăcați a câmpi, degera toți, ci târziu, căpătară clăbețe, sojboace, încă și ștrimfi de piele de oi. Mii de cai cădea, călărimea pe jos, slabă; cazacii bravuri, corajii făcea. Așa văzându-să închiși de toate părțile, mării ghenearali, marșali, cu câte ceva oaste, care prea unde potea, rupea și fugea. Așa și împăratul Napoleon, până în Paris, fuga, însă fără oaste”²²⁵

Mult mai interesantă este alegoria sa, cuprinsă în culegerea *Povești moșăști școlarilor rumânești*, cu titlul *D-zăii cu dzinele pre muntele Olîmf, în Thesalia, la sobor 1814, adunați*,²²⁶ redactată în 1815, după propria sa mărturisire, făcută în *Cronica Mehadiiei*, unde spune: „1815, mi-am scris istorioarele și anecdotele simple”²²⁷ Alegoria pune în scenă un proces al lui Napoleon în Olimp, cu zeii acuzatori, fiecare din unghiul său de interes. Evenimentele se petrec după căderea Parisului, ceea ce face posibilă redactarea într-o primă formă chiar în 1814. Jupiter îl numește fără echivoc „uzurpator”, iar Mercur îi vestește „căderea lui de tot”. Imaginea pe care o propune Junona reia motive din propaganda anti-franceză, îndeosebi cel religios: „în legea părintească au slăbit, s-au apucat de-a lui Moysei, a lui Hristos și a lui Muhamet, după cum l-au tras politica lui”²²⁸ Sensul discursului zeiței este unul antimit, urmărind desacralizarea lui Napoleon, înlăturarea aurei de legendă: „S-au îmflat cum nu i s-au căzut... El ca un fiu al norocului au zăuitat de moarte și să cade a-i aduce aminte că-i numai om slab”²²⁹ Sensul antimit apare peste tot în alegorie și coincide cu efortul întreprins din 1814 de pro-

paganda aulică de a demola mitul invincibilității și legenda în curs de înfiripare. Nemulțumirea zeului Marte rezulta tocmai din acest motiv, „fiind el cu mulțime preste măsură de oameni, câteva biruinți au făcut și au căpătat numele «cel Mare», lăsând să se înțeleagă și faptul că aura de invincibil a construit-o propaganda franceză, prin niște „biletine, care nu zece mii, ci 60 de milioane de oameni au asurzit“.²³⁰

Napoleon asociat morții, vinovat de milioanele de victime pe continent, ce satisfac zeitățile adâncurilor în acest proces, este o temă mult vehiculată în broșurile analizate mai sus, prezentă și la Nicolae Stoica, care încheia acuzarea lui Pluto prin cuvintele: „faptele sale puțin bine, iară multe reale au făcut“. Deplângînd soarta femeilor rămase văduve de timpuriu sau în „nevoită veacinică fetie“, „nevoite după nestatornicul port de epee să aleargă, ca într-acele nevoite vremi, care numai uniform, iar cu bărbați de cununie a afla, numai cât să nu fie făr de iubilibhabern“, zeița Venus încheia semnificativ: „Ostașii lui Napoleon au spurcat slujba mea și pre mine întră muritori m-au batjocorit“.²³¹ Acuzarea zeiței Diana justifică, indirect, alianța cu casa de Habsburg, scriind: „cu neprocurmatele răzmeriți din lume nici fecioarele fetite, cucoanele ceale de neam, de înșelăciuni n-au scăpat“, creionând totodată și imaginea lui Napoleon nefericit: „măcar că pentru numele „Marele“ îl pizmuiesc. Duhul lui cel neodihnit au zburat preste împărăția potinții și nici stealele cerului nu să odihnesc. El grăbește să-și vadă căderea sa; lumea să va bucura și dzăilor îi slobod pentru căderea ghigantului, spărgătoriu ceriului a se bucura“.²³²

Judecata severă a zeilor din Olimp, care fără excepție l-au acuzat pe Napoleon de toate relele de pe pământ, se încheie, paradoxal, prin invocarea principiului suveranității popoarelor, afirmat de revoluția franceză și consacrat de războaiele napoleoniene: „Acuma nu mai trebuesc zăii mai mult ca să împlinescă patimile muritorilor, nu ni de lipsa a trimite pe Nemesis spre urgisirea de unealte a puterilor. Noroa-dele sale vor fi Nemesis lor, celui de demult să apropie cu înșălăciune, ascunzând urăciunea a acelui norod; îngâmfarea cu pornirea și voia cătră deschilinite mutări și schimbări le dăm acelui trufaș mândru. De mai este vreo pedeapsă, carea așa să o simtă, decât că l-au năpustit credincioși(i) lui și tot norodul“.²³³ În pofida acestui fragment, discursul final al lui Nicolae Stoica este antifrancez, legitimist, favorabil tradiției monarhice franceze, acuzând revoluția, pe Napoleon și spiritul secolului XVIII iluminist. Jupiter îi cerea în final lui Mercur să coboare în Tartar, să adune „o tabără aleasă din franțuzii cei morți, pre carea eu ca pre o deputăție cătră umbrele de Bourbon o voiu trimite-o, Robertpier să fie condamnat și, ca un dictator, ceii dintâi, vechii, crăeștii familii a se închina. Marșalii Junot, Duroc și Besieres ei să fie de fațe. Duhul cel frumos, Voltăr, carele partea cea mai mare a păcatelor norodului său pre umerii săi o poartă, el tocma în urmă, la locul cel dindărăt să stea și în cătă vreme va fi audienție, el nici un cuvânt să nu grăiască, căci mai bine de așa, pe un așa fel de îmbolditoriu a-l pedepsi nu putem“.²³⁴

Textul literar surprinde o mare parte a motivelor propagandei oficiale, amestecând, însă, ca și la Moise Nicoară, teme campaniei contrarevoluționare cu cele ale discursului antinapoleonian, într-o diatribă

antifranceză ce reflecta un nivel mental distinct, reprezentativ pentru cercurile ofițerești și ecleziastice din graniță.

Au circulat în imperiu și pamflete antifranceze, ce reiau motivele frecvente în broșuri sau în textele analizate de noi. Un exemplu tipic este cel din 1799, publicat de T. G. Bulat, unde soldații francezi sunt înfierăți pentru excesele ce le săvârșeau: „cătanele acelea proaste, pe unde au ajuns, ce au văzut cu ochii, tot au cules cu mâinile; casăle acelea care amărăți și săraci locuitori le prădesc, le-au stricat și le-au prădat . . . tot ce au aflat, culegând și prădând, au dus cu sine împotrivorii franțozi. Țipetele, vaietele și necazurile acelor care se roagă de ajutori sănt . . . vrednice de milă“.²³⁵

Dacă în alte țări sau provincii austriece, inclusiv în Transilvania, presa a avut un rol important în cristalizarea imaginii despre Franța, în Banat, în special în regiunea graniței, contribuția acesteia la difuzarea unei imagini despre Franța a fost redusă. Cercetarea istorică a remarcat importanța ce au avut-o două publicații în limba maghiară și germană pentru difuzarea informațiilor despre revoluția franceză, care au avut circulație sau corespondenți în Banat și în regiunile limitrofe: „Der Kriegsbote“ și „Becs Magyar Kurir“²³⁶. Ultimul, mai ales, a publicat constant, câțiva ani, informații despre revoluția franceză, inspirându-se din ziare europene. Amândouă descriu căderea Bastiliei: „Magyar Kurir“ publica *Declarația drepturilor omului* și un rezumat al proiectului constituției franceze, dar rămâne fidel ideologiei iosefine a redactorului său, Al. Szacsvay, ce repudia insurecția populară. Răscoalele țărănești izbucnite sub influența evenimentelor din Franța în Elveția sau țările germane sunt numite „molime contagioase și primejdioase“. În coloanele ziarului se afirmă: „răscoalele țăranilor francezi au început să atâțe și popoarele aflătoare dincolo de Rin, ca să prade. Au fost trimise armate ca să oprească ciurma aceasta la granițele Germaniei, căci dacă ajunge să treacă Rinul, datorită acestui exemplu al francezilor, toate neamurile se vor franțuzi atât, încât vor voi să se declare stăpâni pe soarta lor“²³⁷. Aceeași publicație denumea Franța, în 1791, „bolnavul Europei, plin de datorii și de la ea se trag toate primejdiile care amenință celelalte țări ale continentului european“²³⁸, acuzând Adunarea Națională Constituantă că „a răspândit în Europa cea mai primejdioasă «ciumă»“.

Tipograful Hochmeister rezerva regulat în ziarul din Sibiu 3—4 pagini știrilor și informațiilor despre Franța, semnalând pericolul extinderii spiritului de libertate francez ca o „epidemie“, ce ar „putea instiga poporul împotriva stăpânirii“²³⁹, sau: „pretutindeni spiritul de libertate se propagă ca o scânteie electrică la toate popoarele mature de a o primi“.²⁴⁰ Comentând discursul regelui englez despre revoluție, atenționa asupra pericolului ce-l reprezenta pentru monarhiile europene: „dacă lucrurile continuă tot așa, în 20 de ani nici un rege din Europa nu mai rămâne în siguranță“.²⁴¹ „Der Kriegsbote“ nu agreează caracterul violent al evenimentelor din Franța și condamnă excesele populare, numindu-le „un exemplu instructiv, arătând la ce poate duce ideea rău înțeleasă de libertate“. Ziarul sibian a avut circulație și în afara Transilvaniei, în cercuri care cunoșteau germana, iar „Magyar Kurir“ a avut abonați la

Timișoara, Arad, Deva, Oradea și chiar corespondențe din Oradea, Deva sau Hunedoara. „Der Krigsbote“ a popularizat sau a recenzat broșuri despre evenimentele revoluționare din Franța, cum au fost *Beschreibung der Bastille welche den 14 Julius 1789 von der Burgen mit Sturm eingenommen und geschleijt*, Augsburg, 1789; *Beitrag zum neuesten französischen Staatsrecht*, Strasbourg, 1789; A. V. Zimmermann, *Briefe eines Einwohners von Paris au Seim Freunde in der Schweiz und in England, über Begebenheiten von Jahr 1789 und 1790, bis zum 4 April 1791*, Berlin, 1791.²⁴²

În această atmosferă se încadrează și inițiativa lui Paul Iorgovici, care încerca împreună cu Ioan Piuariu Molnar, în 1794, editarea unei gazete românești la Viena. Tentativa a fost blocată de autorități, care au interzis ziarul motivând că „astăzi, când lucrurile se agravează din zi în zi, răspândirea de ziare e mai inadmisibilă ca oricând, căci periculoasele idei de libertate ale francezilor se pot propaga cu mare iuteală, încât orice apare în ziar ușor s-ar putea răstălmăci, iar opiniile pot produce zguduirea opiniei publice“.²⁴³ Se pare că cei doi învățați au și tipărit câteva exemplare din proiectata gazetă, pe care le-au trimis lui Gherasim Adamovici, episcopul de la Sibiu.

Probabil că aceiași cărturari participă și la proiectul din 1795 privind organizarea *Societății filosoficești a neamului românesc*, ce propunea înființarea publicației „Vestiri filosoficești“, a cărei cenzură o încredințau tot lui Gherasim Adamovici. Această inițiativă se lega de activitatea lojei masonice din Sibiu, frecventată de o populație eterogenă, ofițeri, funcționari, intelectuali, în relații cu episcopul ortodox și cu boierii din Principate, din care făcea parte și Ioan Piuariu Molnar sau nobilul Coste din Beiuș.²⁴⁴

A doua inițiativă de creare a unui periodic în limba română datează din 1814. În anexa la *Intâmplările războiului franțuzilor*, Buda, 1814, se publica o *Înștiințare* semnată de Alexie Lazaru, ce anunța apariția unei reviste românești. Acest manifest face o pledoarie în favoarea presei, ca instrument de luminare și cultivare, invocând exemplul altor popoare din Europa, în particular al grecilor și al sârbilor din monarhia austriacă, ale căror publicații constituie modele dar și precedente pentru români. *Înștiințarea* subliniază rolul presei în informarea publicului despre realitățile din afara țării și nevoia ce o resimt și românii în acest sens: „Prin Novele ne înștiințăm, așa zicând, că mai iaste lume și afară de țara noastră și ni se descoperă a ști și cele ce se întâmplă în toate zilele prin alte împărății și țări departe... Nu numai dară frumos și desfătat lucru iaste a cetii Novele, ci și de lipsa celui ce nu vrea să rămâie orb de amândoi ochii... Singuri noi românii, măcar că ne tragem vița de la cel mai slăvit neam în lume, adecă de la romani, sântem de acest scump vistiariu lipsiți“.²⁴⁵ În 1977 și 1986, Nicolae Bocșan a susținut identificarea lui Alexie Lazaru cu Dimitrie Țichindeal,²⁴⁶ întemeiat pe acțiunea lui Dimitrie Țichindeal la Viena și petițiile adresate arhiducelui Rainer în acest scop, al căror text este foarte apropiat de cel din *Înștiințare*. Identificarea cu Țichindeal este confirmată și de inițiativa lui Uroș Nestorovici din 1814, care consulta în secret profesorii de la Preparandia din Arad în legătură cu proiectul de editare a unei foi românești cu titlul „Ephemerides Valachiae“, pentru cultivarea poporului român și

îmbunătățirea moravurilor, „care sânt în floare la toate popoarele Europci”.²⁴⁷ Este cunoscută legătura existentă între Dimitrie Țichindeal și Uroș Nestorovici.

*

Un rol important în propaganda franceză în Banat, insuficient luat în considerare până acum l-au avut prizonierii francezi. Ioan Georgescu are meritul de a fi pus în circulație o informație importantă despre acest subiect.²⁴⁸ După constatările sale, armatele austriece au făcut prizonieri din rândurile francezilor 55 670 soldați, 2 057 ofițeri inferiori și 27 generali. Dintre aceștia, 36 075 soldați, 1867 ofițeri inferiori și superiori și 5 generali au fost internați în lagăre din Banat și Transilvania.²⁴⁹ În toate provinciile imperiului prezența acestora era considerată periculoasă și Consiliul aulic de război a decis să fie trimiși în lagăre cât mai îndepărtate de front. Cele din provinciile orientale au devenit deci cele mai solicitate. Întreținerea lor revenea comitatelor, în cadrul sarcinilor ordinare și extraordinare. Din 1792 Consiliul aulic de război a ordonat comandamentelor militare provinciale să organizeze lagăre de prizonieri în Bavaria, Austria Superioară, Carintia, Stiria, Ungaria, Croația, Slavonia, Banat și Transilvania. Cele mai multe au fost organizate în Banat și Transilvania, dar și în alte părți, în Ungaria: Petrovaradin, Osijek, Brad, Gradiška, Vârșeț, Szeged, Pécs, Buda, Timișoara, Ciacova, Freidorf, Sânicolaul Mare, Arad, Mediaș, Făgăraș, Deva, Alba Iulia, Sibiu, Brașov, Cluj, Târgu-Mureș, Munkacs.²⁵⁰

O parte din armata franceză a lui Dumouriez și un grup din armata lui Condé, trecute la austrieci, au fost repartizate la Timișoara. Comandamentul militar bănățean a dispus la 3 ianuarie 1804 ca ofițerii din armata lui Dumouriez și toți emigranții francezi să fie încadrați în armata austriacă cu gradul ce l-au avut în 1793. Cu același prilej a fost reactivat și un grup de ofițeri și subofițeri din armata lui Condé. Comandamentul bănățean a urmărit dispersarea și izolarea lor la diferite regimente. Ofițerii din Marele Stat Major al lui Dumouriez au fost pensionați sau trecuți în rezervă deoarece nu cunoșteau limba germană și regulamentele de instrucție austriece, unii dintre ei stabilindu-se la Timișoara, cum a fost căpitanul Paquet, pensionat în 1804, cu o pensie de 400 fl., care a trăit până în 1831.²⁵¹

În octombrie 1793 Comandamentul general maghiar comunica comandamentelor provinciale din Slavonia, Banat și Transilvania să organizeze cât mai multe lagăre pentru că soseau continuu prizonieri. Comandamentele provinciale au afectat pentru nevoile lagărelor cazărmile și fortărețele unităților plecate pe front, imobile ale fiscoșului și chiar unele mănăstiri. Transporturile de prizonieri au fost efectuate de comandamentele militare provinciale, de regulă pe Dunăre, pentru Slavonia, Banat și Transilvania, la ordinul generalului Wurmser. Până la Bratislava escorta era asigurată de Consiliul aulic, iar de aici de comandamentele provinciale. Transporturile se efectuau numai pe traseele fixate de Consiliul aulic de război. Instrucțiunile privind transporturile și asistența medicală prevedeau staționarea numai în localitățile ce aveau spațiu de locuit, aprovizionarea fiind asigurată de autoritatea locală. În timpul transportului era interzis orice contact al prizonierilor cu populația, ca

și cumpărarea de alimente. Pentru a fi recunoscuți mai ușor, prizonierii francezi erau îmbrăcați în alb. Instrucțiunile prevedeau o atenție sporită la paza ofițerilor considerați primejdioși pentru regimul habsburgic, pentru care se organizau lagăre speciale. Întreținerea ofițerilor francezi era mai costisitoare deoarece ei primeau soldă conform gradului, în timp ce trupa avea asigurată cazarma, hrana, asistența medicală gratuită și numai o indemnizație de internare. Datorită faptului că supravegherea ofițerilor reclama măsuri suplimentare de siguranță și o vigență sporită, ofițerii francezi prizonieri au fost obligați să semneze declarații tip emise de Consiliul aulic de război, prin care se obligau sub cuvânt de onoare să nu părăsească locuința indicată și să respecte ordinele date de comandant. Transporturile de ofițeri se făceau separat. Lagărele din Banat au funcționat și ca lagăre de tranzit pentru cei dirijați spre Transilvania. Generalii și ofițerii superiori puteau călători cu diligența, plătind 1 fl. pentru fiecare popas de poștă. Generalul Charles Creutzer, colonei Springer și Brussé, făcuți prizonieri în bătălia de la Leipzig, din 1813, internați la Lugoj, au venit de la Pesta la Timișoara cu diligența, efectuând 8 schimburi de poștă. Generalii aveau un regim privilegiat în timpul internării. Ei nu erau cazați în cazarmile din Lugoj și Ciacova, ci în imobilele fiscului sau ale civililor ce locuiau în apropierea lagărelor.²⁵²

Ofițerii beneficiau pe durata internării de soldă. În timpul războaielor aceasta a variat. La 1 iulie 1793, Consiliul aulic a stabilit ca echivalent solda prizonierilor austrieci, fixînd-o între 94 și 86 fl./lună pentru generali și colonel de infanterie, până la 10,48 fl./lună pentru aghiotant de regiment. Soldele erau plătite după gradele echivalente din armata austriacă, ceea ce a provocat nemulțumiri printre prizonieri, deoarece în armata franceză erau mai multe grade. De exemplu, 13 ofițeri internați în lagărul de la Vârșet au refuzat solda pentru că aveau un grad mai mare decât cel indicat. În 1814 Consiliul aulic a reglementat soldele ofițerilor prizonieri, fixându-le între 2 000 fl./an pentru un general de divizie și desigur, mult mai mici pentru gradele ofițerești inferioare.²⁵³ Instrucțiunile Consiliului aulic de război prevedeau respectarea întocmai a planului și graficului de transport. Un lot de prizonieri cu destinația Timișoara, ajuns cu două zile mai repede, a fost reținut în acest răstimp la Freidorf, până la data indicată. Până în 1813 prizonierii bolnavi erau obligați să suporte privațiunile transporturilor. Abia din acest an Consiliul aulic de război a dispus predarea bolnavilor autorităților administrative unde se găseau până la însănătoșire și numai după aceea urmînd să se facă trimiterea în lagărul unde au fost repartizați.

Deoarece lagărele din Slovenia și Banat nu mai puteau cuprinde numărul mare de prizonieri trimiși în aceste provincii, în 1813 Consiliul aulic a dispus expedierea surplusului spre Transilvania, Timișoara avînd rolul de triere, repartizare și tranzit, orientînd loturile peste Arad sau peste Lugoj—Făget. Tot în Timișoara se schimbau escortele prizonierilor repartizați pentru lagărele din Banat, vechile escorte întorcîndu-se la Buda, Bratislava sau Viena pentru a prelua noi transporturi.

Ioan Georgescu a estimat că 70% din prizonierii francezi capturați de austrieci în campanii au fost repartizați în provinciile răsăritene ale monarhiei. Numai pentru Ungaria, Banat și Transilvania dă cifra de

36 075 prizonieri. În Banat și Arad au fost internați 875 prizonieri la Vârșeț, 2 630 la Lugoj, 2 195 la Ceacova, 5 110 la Arad, 6 115 la Timișoara și 5 660 la Sănnicolaul Mare.²⁵⁴ Situația ofițerilor internați a fost următoarea: Vârșeț — 320 (1 general, 8 ofițeri superiori, 310 ofițeri inferiori, 1 ofițer medic), Lugoj — 322 (1 general, 14 ofițeri superiori, 305 ofițeri inferiori, 2 ofițeri medici), Ciacova — 322 (12 ofițeri superiori, 310 ofițeri inferiori), Arad — 161 (1 general, 14 ofițeri superiori, 146 ofițeri inferiori), Timișoara — 248 (3 generali, 16 ofițeri superiori, 226 ofițeri inferiori, 3 ofițeri medici), Sănnicolaul Mare — 91 (3 ofițeri superiori, 85 ofițeri inferiori, 3 ofițeri medici)²⁵⁵.

Cea mai grea problemă pentru comandamentele provinciale o constituia încartiruirea și întreținerea prizonierilor. Toate cheltuielile pentru întreținerea soldaților cădeau în sarcina comitatelor, care le procurau din obligațiile ordinare și extraordinare impuse populației. Au existat mereu dispute între comandamentul bănățean și comitate în legătură cu aceste chestiuni. O altă sarcină grea pentru autoritățile locale o constituiau transporturile gratuite impuse pentru revoile lagărelor. Din cauza creșterii continue a prețurilor alimentare între 1793—1815, alocația pentru întreținerea unui prizonier era insuficientă. Spitalul de campanie din Sănnicolaul Mare raporta comandamentului bănățean, la 26 noiembrie 1813, că suma de patru cr./zi era prea mică. La 4 decembrie 1813 Consiliul aulic a ordonat mărirea alocației pentru hrană.²⁵⁶

În condițiile excepționale de război, comitatele din Banat trebuiau să asigure toate sarcinile de aprovizionare, cazare, cărăușie, în natură sau în bani, atât pentru armată, cât și pentru prizonierii francezi. Aceste obligații aruncate pe umerii populației locale au creat tensiuni și conflicte între autoritățile administrative bănățene și Comandamentul militar banatic. Comitatul Timiș raporta în 1814 că notarul comunei Sănnicolaul Mare trebuia să aprovizioneze lagărul din localitățile cu alimente rechiziționate din satele vecine la prețuri convenabile. În 1814 Consiliul aulic de război cerea comandamentelor provinciale să asigure aprovizionarea cu alimente a trupelor austriece la întoarcerea din campanie, ca și a prizonierilor. Deoarece orașul Novi Sad a refuzat să distribuie alimente corpului de voluntari sârbi constituit sub conducerea lui Mihailovici, Consiliul aulic a ordonat municipalităților să nu facă diferențe între trupele ce au luptat pe front, cele care au făcut serviciul de garnizonă și prizonieri.

Sarcinile aruncate pe seama comitatelor, respectiv a populației erau atât de grele, încât deseori nu puteau fi satisfăcute. În 1794 Consiliul Locumtenențial al Ungariei cerea comitatului Arad să-și achite datoritiile față de cetate. În 1796 fortăreața Arad a cheltuit 4 200 fl. pentru întreținerea prizonierilor, al căror număr se ridica la 3 780.²⁵⁷

Echipamentul prizonierilor a constituit o permanență problemă pentru autoritățile militare bănățene. Instrucțiunile Consiliului aulic de război nu prevedeau acordarea de efecte militare decât în cazuri speciale. Datorită echipamentului degradat, mulți prizonieri nu puteau fi transportați din zona frontului în lagăre, fiind necesară echiparea lor de comandamentele provinciale.

Asistența sanitară a prizonierilor era deficitară. Instrucțiunile Consiliului aulic prevedeau o asistență gratuită pentru soldați, în timp ce

ofițerii, care aveau soldă, conform acordurilor internaționale, plăteau costul îngrijirii medicale. Deoarece în timpul captivității prizonierii nu primeau asistență, decât la sosirea în lagăr, numărul celor care mureau era foarte mare. Pentru a evita propagarea maladiilor contagioase și a epidemiilor, Consiliul aulic a ordonat ca prizonierii bolnavi să fie internați până la vindecare în spitalele militare sau civile, dar acestea, cele mai multe, erau lipsite de medicamente, fiind trimise unităților de pe front. O altă problemă cu care s-au confruntat autoritățile militare bănățene a fost penuria de personal sanitar, îndeosebi de medici. La Sănnicolaul Mare s-a recurs la serviciile medicilor pensionați, dar fiind doar doi medici la câteva mii de bolnavi din spital și din lagăr, Consiliul aulic a dat dispoziție să fie utilizați și medicii militari francezi prizonieri. Ce urmau a fi retribuiți ca și cei localci. Bolile sau epidemiile au lovit și populația locală, aflată în contact cu prizonierii, deoarece trebuia să efectueze prestațiile obligatorii de război. În 1815 văduvele mai multor locuitori din Pecica, care au murit la Arad îngrijind prizonieri, cereau subsidii de la comitat, dar au fost refuzate pentru motivul că numai familiile celor căzuți pe front primeau ajutoare.²⁵⁹

Condițiile precare din lagăre și spitale au provocat epidemii și o rată ridicată a mortalității. Statisticile indică că în 3 spitale și 2 lagăre din Banat, 53% din prizonierii bolnavi au murit, rata cea mai înaltă de mortalitate fiind la Sănnicolaul Mare (59%), unde s-au declanșat, de altfel, și mai multe epidemii. La ofițeri mortalitatea era mai redusă, deoarece ei plăteau spitalizarea.

	Bolnavi	Morți	Vindecați
Spitalul de campanie Sănnicolaul Mare	1 650	967	683
Spitalul militar Timișoara	665	481	184
Spitalul militar Lugoj	173	48	125
Lagărul Ciacova	158	68	90
Lagărul Vârșeț	115	45	70

Banatul a fost considerat cea mai potrivită regiune pentru internarea prizonierilor. În 1809 provincia era deosebit de importantă pentru aprovizionarea imperiului, adăpostirea obiectelor de preț ale coroanei și paza prizonierilor francezi. La începutul lunii mai 1809, Comandamentul banatic estima că în provincie puteau fi internați cam 4 000 de prizonieri, dar creșterea a fost masivă ajungând în acest an la 9 000. Numai în iunie au fost dirijați spre Banat 5 000 de prizonieri din Osijek și Petrovaradin. La întreținerea lor participau cu o pondere însemnată fabricile de la Bocșa și Reșița.²⁶⁰

Această prezență masivă a ridicat o serie de probleme pentru autoritățile preocupate să stăvilească expansiunea ideilor franceze. Problemele respective au fost generate de contactele frecvente ale populației locale cu prizonierii sau de încercările emisarilor francezi de a intra în legătură cu aceștia. La 25 octombrie 1796, lt. col. baron Wagner, comandantul fortăreței Arad, raporta Comandamentului bănățean și comitatului că în oraș au pătruns 2 emisari francezi îmbrăcați în haine turcești, pentru a provoca nemulțumiri și agitații. Comandamentul ordona garai-

zoanei Arad să ia măsuri de întărire a vigilenței și să îndepărteze pe toți francezii care nu aveau acte în regulă. La 27 decembrie 1813, comandantul armatei prusiene comunica Comandamentului militar ungar arestarea secretarului cabinetului francez, La Lorge, la care s-a găsit lista celor 75 de emisari francezi trimiși în provinciile germane și în statele austriece. Autoritățile militare și civile ordonă măsuri severe pentru controlul actelor și arestarea suspectilor, interzicând orice contact al populației civile cu prizonierii francezi. Chiar și în iulie 1815, după terminarea campaniei, aceștia mai erau căutați în imperiu. La 27 iulie 1815, Consiliul Locumtenențial al Ungariei a trimis o circulară unităților militare din Banat și Transilvania pentru arestarea emisarilor francezi Martin Marton și Iacob Schmidt, care operau în aceste provincii.²⁶¹

Nemulțumirile prizonierilor pentru tratamentul aplicat în lagăre au dat naștere la mici răzvrătiri sau manifestații care au îngrijorat autoritățile politice sau militare. Deoarece înmormântările ofițerilor francezi decedați erau transformate în asemenea manifestații, Consiliul aulic de război ordona ca acestea să se facă discret, fără participarea soldaților austrieci. Un ordin din ianuarie 1795 transmis comandamentului bănățean relata despre înmormântarea unui ofițer francez, dus la cimitir de 6 soldați austrieci, însoțit de un cortegiu de ofițeri ce intonau cântece franceze. Ordinul prevedea respectarea integrală a instrucțiunilor, pentru ca aceste înmormântări să nu se transforme în manifestații contrare securității statului.²⁶²

Din cauza nemulțumirilor frecvente, prizonierii s-au dat la acte de indisciplină, comandamentul lagărului din Ciacova fiind obligat să impună restricții în libertatea de circulație a prizonierilor. În 16 mai 1814, zece ofițeri francezi și-au dat cuvântul de onoare că nu vor dezerta dacă li se permite să circule în localități fără escortă. Pentru a preîntâmpina manifestațiile împotriva autorităților austriece, în lagăre ofițerii au fost separați de soldați.²⁶³

În câteva cazuri nemulțumirile s-au transformat în revolte, fie împotriva tratamentului inuman, fie pentru că după pacea de la Luneville, până în 1804 nu au fost repatriați încă mii de prizonieri. Cel mai des invocat exemplu este revolta internaților în închisoarea comitatului Caraș din Lugoj, transformată în lagăr, care împuneună cu o parte dintre deținuți au dat foc clădirii.²⁶⁴

Evadările au reținut permanent atenția autorităților. În 1813 au fugit trei prizonieri din fortăreața Arad, în iulie 1814, la Aradul Nou erau urmăriți fugari din lagărul de la Sănnicolaul Mare. La 5 august 1814 Comandamentul bănățean admonesta comandamentul lagărului din Sănnicolaul Mare pentru lipsa de vigilență, deoarece au dezertat mai mulți prizonieri. Evadați din alte lagăre din imperiu erau prinși în Banat, cum s-a întâmplat cu locotenentul Querin Binnet, evadat de la Bratislava și internat în Banat la Ciacova.²⁶⁵

Pentru a degaja lagărele bănățene de numărul mare al prizonierilor, Consiliul de război a aprobat în 1809 înrolarea unui număr mic de prizonieri francezi pentru unitățile de interior și pentru folosirea lor la servicii administrative. Prima de angajare era identică cu cea pentru alte naționalități angajate în armata austriacă, 15 fl., precizându-se în

10 august 1809 că ea putea urca la 25 fl., dacă prizonierii se angajau pentru 6 ani. Ofertele austriece nu s-au bucurat de prea mult succes, deoarece numai 95 de soldați s-au înrolat în 1810, respectiv 19 din lagărul de la Vârșeț, 38 din lagărul de la Sânnicolaul Mare și 38 din lagărul de la Timișoara. Până în 1815 s-au trimis numeroase apeluri către prizonierii francezi pentru înrolare, dar fără nici un rezultat, chiar și prizonierii de origine germană refuzând înrolarea.²⁶⁶ Este vorba de prizonierii bavarezi, foști aliați ai Franței, care aveau un statut identic cu al prizonierilor francezi. În Banat au fost internați 523 de prizonieri bavarezi, dintre care 16 au fost ofițeri, dispersați în toate lagărele. După statisticile lui Ioan Georgescu, dintr-un lot de 6 572 de prizonieri francezi, au fost repatriați 77%, decedați 21%, înrolați la austrieci 2% și au rămas în lagăr 3%. Din cei 523 de bavarezi, au fost repatriați 52%, au decedat 46% și numai 2% s-au înrolat în armata austriacă.²⁶⁷

Datorită refuzului prizonierilor francezi, Consiliul aulic autoriza comandamentele provinciale să folosească prizonierii la diferite munci de interes militar sau economic, respectând următoarele condiții: să fie angajați numai voluntarii, numărul lor depindea de escortele disponibile, nu se angajau ofițeri, în caz de apropiere a inamicului se evacuu în spatele frontului, pe lângă drepturile obișnuite primeau 8 cr./zi, iar dacă lucrau la cald 10 cr./zi.²⁶⁸

În colaborare cu organele comitatului, comandamentele provinciale au început să folosească prizonierii la munci agricole, lucrări publice sau în ateliere meșteșugărești ale unităților militare. Prizonierii meșteșugari puteau lucra în atelierele orașelor la maeștrii care prezentau încredere și care puteau acorda cazare gratuită. Exista o evidență foarte riguroasă a acestor prizonieri pe ateliere, pentru a fi supravegheați și controlați tot timpul de patrulă speciale organizate în acest scop. Lipsa mâinii de lucru se resimțea acut și în granița militară, unde aproape toți bărbații erau plecați în campanie. La 30 octombrie 1813, Regimentul românolilor cerea Comandamentulul bănățean să-i pună la dispoziție prizonieri francezi pentru muncile agricole.²⁶⁹

Supravegherea prizonierilor francezi a ridicat mari probleme autorităților, atât în ce privește contactele cu populația locală, cât și corespondența cu familiile din Franța. Au fost instituite restricții în corespondența prizonierilor, care era cenzurată de Consiliul de război, pentru că relata despre răul tratament la care erau supuși. Prizonierii de la Petrovaradin și Osijek, de exemplu, se plîngeau familiilor că erau obligați să doarmă pe pământ. Din 1794, Consiliul aulic de război a ordonat comandamentelor provinciale să urmărească îndeaproape raporturile prizonierilor cu populația locală. Consiliul Locumtenențial maghiar a interzis meșteșugarilor și negustorilor să primească, sub motivul „comerțului cu negustori“, scrierile prizonierilor pentru a fi publicate în alte țări.

Supravegherea prizonierilor era și mai dificilă în momentul repatrierii. Aceasta a fost organizată metodic, pe etape, sub o severă supraveghere, pentru a evita contactul cu populația din localitățile pe unde se efectuau transporturile spre Franța. Deoarece primele loturi de prizonieri repatriați au avut manifestări de insubordonare, Consiliul aulic de război a ordonat ca deplasarea ofițerilor să se facă numai ziua, separat, până la punctul de frontieră pe unde se intra în Franța. Toate con-

voaiele treceau obligatoriu prin Viena pentru verificarea lor înainte de a fi dirijate spre Franța.

Planul de repatriere a prizonierilor prevedea în prima etapă repatrierea celor născuți în provinciile de la răsărit de Rin și numai în al doilea rând cei născuți în Franța. Ofițerii erau obligați să dea declarații scrise că se angajau să nu mai servească în armata franceză împotriva Austriei. Soldații au fost repatriați fără condiții.

Statistica lui Ioan Georgescu relevă următoarea situație:

Lagărul	Nr. prizonieri	Ofițeri	Ofițeri	Repatriați Soldați	Rămăși — bolnavi
Vârșeț	203	—	—	202	1
Ciacova	995	2	5	927	61
Timișoara	2 074	4	10	1 564	496
Sănnicolau	2 000	—	—	1 145	855
Lugoj	1 455	4	142	1 248	61
TOTAL:	6 727	10	157	5 086	1 474 ²⁷⁰

Din 1814 repatrierea s-a făcut pe categorii, combatanți, medici și farmaciști militari, meseriași, în funcție de nevoile comandamentelor militare pentru lichidarea lagărelor. Problema repatrierii a fost cuprinsă în convenția încheiată în aprilie 1814, între Franța și Austria, care prevedea repatrierea reciprocă. În urma acestei convenții, la 30 mai 1814 Consiliul de război a ordonat repatrierea tuturor prizonierilor francezi și cerea comandamentelor provinciale tabelul nominal al acestora, planul de deplasare, pentru a asigura transporturile și cazarea în colaborare cu Consiliul Locumtenențial. La 1 iunie 1814, comandamentul bănățean a emis ordinul de deplasare pentru 280 ofițeri superiori și inferiori, 53 soldați. Generalii și coloneii puteau merge pe cont propriu, fără să mai aștepte deplasarea în transport organizat, cu condiția să dețină pașapoarte eliberate de autoritățile militare provinciale. La 4 iunie 1814, din lagărul de la Vârșeț erau repatriați 3 colonei, 4 lt. colonei, 31 căpitani, 46 locotenenți, 16 soldați. În vederea repatrierii, ofițerii primeau o sumă egală cu solda pe două luni. O parte a prizonierilor francezi din lagărele de la Lugoj, Ciacova și Vârșeț au fost răscumpărați și au intrat în Franța fără a mai fi planificați.²⁷¹

O problemă interesantă a constituit-o repatrierea emigranților francezi din perioada revoluției. După prima abdicare a lui Napoleon, aceștia au cerut permisiunea să se întoarcă în Franța, deoarece erau de mult timp în captivitate. Ei au fost internați numai în lagăre din Slavonia și Banat. Erau strict supravegheați pentru a nu fi între ei și emisari ai revoluției. În baza convenției din aprilie 1814 privind repatrierea, emigranții nu se puteau reîntoarce decât cu aprobarea Ministerului de interne francez și a Consiliului aulic de război. Cazul armatei lui Dumouriez a provocat destule complicații autorităților imperiale. După ce au fost internați în 5 aprilie 1793 în lagărul din Timișoara, în aprilie 1799 au cerut repatrierea, dar au fost refuzați. În această situație au cerut

aprobarea pentru a-și stabili domiciliul în Timișoara, dar Consiliul aulic de război le-a răspuns numai în 1804, aprobând înrolarea unui mic lot în armata austriacă pentru unitățile din interior, iar pentru ceilalți repatrierea, cu condiția de a nu se mai înrola în armata franceză, în campaniile împotriva Austriei. Cu acest prilej s-a prezentat într-un document numele ofițerilor superiori și generalilor de stat major din armata lui Dumouriez, din care o parte au fost puși în retragere de Consiliul aulic de război, din motive de vârstă sau de boală. Tot aici se menționau și numele ofițerilor repatriați în Franța, care s-au înrolat în „Legiunea Bourbonilor” și au luptat în armata austriacă împotriva lui Napoleon.²⁷²

În lagărele din Banat existau și alți ofițeri regaliști francezi, reținuți din epoca revoluției, care după prima abdicare a lui Napoleon au cerut repatrierea. La 26 mai 1814 comandantul lagărului din Lugoj înainta Comandamentului bănățean cererea lor de repatriere, în care motivau că au luptat împotriva insurgenților și se angajau să rămână fideli „regelui Ludovic al XVIII-lea al Franței”. La 26 mai 1814, în lagărul de la Ciacova a fost descoperit un grup de ofițeri în frunte cu locotenentul conte de Guithome, care făceau propagandă printre prizonieri și populația locală în favoarea Bourbonilor, arătând că guvernul lui Napoleon și al revoluționarilor francezi era terminat și că Franța a revenit la vechiul regim „just”. Regaliștii francezi se angajau să meargă în Franța pentru a sluji noul regim, fie din convingeri politice, fie pentru a scăpa de regimul greu din lagăr. În septembrie 1815 încă se mai găseau dintre ei în lagăr. Printre ofițerii regaliști de la Ciacova care făceau propagandă în favoarea Bourbonilor au fost căpitanii d'Armont, d'Orlodont, locotenentii Louis Jean Hubert, Joseph Gillaucher, Jean Tornigand, căpitanul de rangul I Honoré de Fontaille.²⁷³

Și în lagărul de la Lugoj activa un grup regalist în frunte cu căpitanul Darvest, decorat cu ordinul „Legiunii Bourbonilor”, ai cărui părinți au fost „victimele revoluției franceze”, apărind „drepturile coroanei Bourbonilor”. Aceștia cereau Comandamentului militar bănățean să-i ajute la repatriere pentru a servi din nou coroana franceză.²⁷⁴

Am rezumat informațiile lui Ioan Georgescu deoarece prizonierii francezi din Banat au constituit un important canal de difuzare a unei imagini despre Franța, prin legăturile ce le-au avut cu populația locală, în ciuda măsurilor luate de autorități pentru a limita aceste contacte. Chiar dacă nu cunoaștem exact, documentația existentă nu o îngăduie, mesajul difuzat în Banat, ei au constituit un factor de contact și interferență cu populația din Banat și reprezintă un episod important al contactelor romano-franceze din perioada asupra căreia ne-am oprit.

NOTE

1. A. Marino, *Luminile românești și descoperirea Europei*, în „Revista de istorie și teorie literară”, 28, nr. 1, p. 27—48; Al. Duțu, *Imaginea Franței în timpul campaniilor napoleoniene*, în vol. *Cărțile de înțelepciune în cultura română*. București, 1972; M. Popa, *L'Image de Napoléon en Transylvanie à l'époque des*

- Lumières*, în vol. *La culture roumaine à l'époque des Lumières*, II. București, 1985, p. 159—176; Al. Florin Platon, *Imaginea Franței în Principatele române: modalități de difuzare*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași”, 1981, p. 201—210.
2. Gh. Brătianu, *Cuvinte către români. Zece conferințe*. București, 1942, passim.
3. Pe larg la N. Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*. Timișoara, 1986, cap. *Elitele naționale*.
4. A. Marino, *Op. cit.*, p. 36.
5. Pe larg la Damaschin Mioc, *Introducere la Nicolae Stoica de Hațeg, Cronica Banatului*, ed. a II-a. Timișoara, 1981, p. 5—49 (în continuare *Cronica*).
6. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 56.
7. *Ibidem*.
8. D. Tichindeal, *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase*. Buda, 1802, p. 92.
9. *Idem*, *Fabule*. Buda, 1813, p. 293.
10. *Ibidem*, p. 314.
11. A. Marino, *Op. cit.*, p. 30.
12. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 57.
13. D. Tichindeal, *Fabule*, p. 404.
14. *Ibidem*, p. 268.
15. A. Marino, *Op. cit.*, p. 35.
16. Z. Păclișanu, *O veche societate pentru cultivarea limbii române*, „Revista istorică”, nr. 7, nr. 4—6, 1921, p. 128—134; N. Bocșan, *Op. cit.*, p. 183, unde se face și discuția asupra paternității bănățene a actului.
17. N. Bocșan, *Op. cit.*, p. 288—297.
18. Z. Păclișanu, *Op. cit.*, p. 133.
19. *Ibidem*, p. 134.
20. *Ibidem*, p. 133.
21. Pentru discuția asupra identității lui Alexie Lazaru vezi N. Bocșan, *Op. cit.*, p. 188—189.
22. Alexie Lazaru, *Înștiințare în întâmplările războiului franțozilor și întoarcerea lor de la Moscova*. Buda, 1814.
23. D. Tichindeal, *Arătare despre starea acestor noauă introduse scolasticești instituturi ale nației românești, sârbești și grecești*. Buda, 1813, p. 63.
24. *Idem*, *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*. Buda, 1813, p. XIII.
25. Z. Păclișanu, *Op. cit.*, p. 129.
26. A. Marino, *Op. cit.*, p. 42.
27. *Ibidem*.
28. Constantin Diaconovici Loga, *Chemare la tipărirea cărților românești*. Buda, 1821.
29. A. Marino, *Op. cit.*, p. 28.
30. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 61.
31. Moise Bota, *Versuri îndemnătoare către deprinderea tinerimei românești într-un îndreptare*. Buda, 1829.
32. D. Tichindeal, *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase*, p. 23.
33. *Ibidem*, p. 24.
34. S. Mitu, *Imaginea francezului în mentalitatea țărănească*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, series „Historia”, 1992, passim.
35. N. Bocșan, *Les Lumières roumaines du Banat*, în vol. *La culture roumaine à l'époque des Lumières*, vol. I. București, 1982, p. 262—289.
36. *Idem*, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, p. 192.
37. A. Camarino-Cioran, *Operele lui Marmontel în sud-estul Europei*, în „Studii de literatură universală”, 10, 1967, p. 143—154.
38. M. Popa, *Iluministul bănățean Grigore Obradovici*, în „Banatica”, 5, 1979, p. 514—515.
39. V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară în părțile Aradului, 1721—1821*. Arad, 1974, p. 284—285.
40. Crișu Dascălu, *Iorgovici și Condillac*, în „Limba română”, 20, 1971, nr. 5, p. 497; D. Bogdan Dascălu, C. Dascălu, *Studiu introductiv la Paul Iorgovici, Observații de limbă rumânească*. Timișoara, 1979; N. Bocșan, *Contribuții la începuturile mișcării naționale din Banat. Activitatea lui Paul Iorgovici*, în „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie Cluj-Napoca”, 1978, p. 173—186.

41. N. Boșcan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, p. 197—208.
42. *Ibidem*.
43. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III. București, 1929, p. 53.
44. *Ibidem*, II, p. 286.
45. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 301.
46. *Ibidem*, p. 302.
47. *Ibidem*, p. 303.
48. *Ibidem*, p. 306.
49. *Ibidem*.
- 49 a. Kosáry Domokos, *Napoleon et la Hongrie*. Budapest, 1979, p. 15, 26, 32.
50. A. Sorel, *L'Europe et la Révolution française*, VII-ème édition, vol. I. Paris, 1903, p. 502.
51. *Ibidem*, vol. III, p. 533.
52. J. Godechot, *La Grande Nation*, 2 ed. Paris, 1983.
53. A. Sorel, *Op. cit.*, vol. IV, p. 10 sq.; Rapoartele secrete ale agenților Stamaty Franck, Parandier, în „Revue historique“, t. II, X.
54. Hurmuzaki, Supl. I, 2, p. 116.
55. *Ibidem*, p. 128.
56. *Ibidem*, p. 133.
57. *Ibidem*, p. 138.
58. *Idem*, vol. XIX, 2, p. 412.
59. *Idem*, Supl. I, 2, p. 106—107.
60. *Idem*, Supl. I, 3, p. 463.
61. Vezi, în acest sens, Germaine Lebel, *La France et les Principautés danubiennes*. Paris, 1955, *passim*.
62. D. Djordjevici, *Revolutions nationales des peuples balkaniques 1804—1914*. Beograd, 1965, *passim*.
63. Pe larg la Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 296—300.
64. Hurmuzaki, vol. XIX, 2, p. 24.
65. E. Driault, *Napoleon et l'Europe*, vol. I. Paris, 1910, p. 205.
66. *Ibidem*, p. 360.
67. *Ibidem*, vol. II, p. 400.
68. Hurmuzaki, XVI, p. 658.
69. *Ibidem*, p. 661.
70. *Ibidem*, p. 686.
71. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 302.
72. Hurmuzaki, XVI, p. 670.
73. Parent către Talleyrand, 16 decembrie 1805, Iași, în Hurmuzaki, XVI, p. 695.
74. Saint Luce către Talleyrand, 21 iunie, 1805, *Ibidem*, p. 685.
75. Parant către Talleyrand, 26 noiembrie 1805, *Ibidem*, p. 693.
76. E. Driault, *Op. cit.*, vol. III, p. 19.
77. *Ibidem*, p. 112.
78. *Ibidem*, vol. II, p. 404—405.
79. Pe larg, *Ibidem*, vol. II, p. 389—400.
80. Leonid Boicu, *La France de la révolution et les Principautés Roumaines: ideologie et pratique politique*, în vol. *La Révolution française et les Roumains*. Iași, 1989, p. 17.
81. E. Driault, *Op. cit.*, vol. III, p. 15.
82. *Ibidem*, vol. II, p. 408.
83. Hurmuzaki, XVI, p. 696.
84. *Ibidem*, p. 697.
85. E. Driault, *Op. cit.*, vol. III, p. 82.
86. Hurmuzaki, XVI, p. 725.
87. G. Lebel, *Op. cit.*, p. 114.
88. Hurmuzaki, XVI, p. 753.
89. *Ibidem*, p. 703—705.
90. *Ibidem*, p. 782.
91. *Ibidem*, p. 783.
92. *Ibidem*.
93. *Ibidem*, p. 784.
94. E. Driault, *Op. cit.*, vol. III, p. 116.

95. Hurmuzaki, XVI, p. 785.
96. *Ibidem*, p. 789.
97. E. Driault, *Op. cit.*, vol. III, p. 123.
98. A. Boppe, *La mission de l'adjudant — comandant Mériage a Widin (1807—1809)*, în „Annales de l'Ecole libre des sciences politiques“, I, 1886, p. 264, 266.
99. *Ibidem*, p. 267.
100. *Ibidem*, p. 268.
101. *Ibidem*, p. 283.
102. Hurmuzaki, Supl. I, 2, p. 509—510.
103. E. Driault, *Op. cit.*, vol. III, p. 140.
104. Hurmuzaki, XVI, p. 813.
105. E. Driault, *Op. cit.*, vol. III, p. 141.
106. *Ibidem*, vol. IV, p. 100.
107. Hurmuzaki, XVI, p. 847.
108. *Ibidem*, p. 850.
109. *Ibidem*, p. 854.
110. *Ibidem*, p. 896.
111. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 305—306.
112. Hurmuzaki, XVI, p. 910—911.
113. E. Driault, *Op. cit.*, vol. IV, p. 230.
114. *Ibidem*.
115. *Ibidem*, p. 321—324.
116. *Ibidem*, p. 326.
117. *Ibidem*, p. 332.
118. Al. Rusu, *Condici de circulare bisericești din secolele XVIII — un bogat izvor pentru cercetări*, în „Revista arhivelor“, III, 1960, nr. 2, p. 193.
119. N. Stoica de Hațeg, *Op. cit.*, p. 459—461.
120. A. Sorel, *Op. cit.*, vol. I, p. 459—461.
121. Apud A. Sorel, *Op. cit.*, vol. II, p. 372—373.
122. Arhiva Mitropoliei Banatului, nr. 36, Protocolul de circulare al parohiei Jebel, f. 33 (în continuare *Circulare, Jebel*).
123. *Circulare, Jebel*, f. 35.
124. Arhiva Mitropoliei Banatului, nr. 9074, Protocolul de circulare al parohiei Cornereva, f. 100 (în continuare *Circulare, Cornereva*).
125. Arhivele Statului Caransebeș, colecția fonduri parohiale, inv. 1.
126. *Circulare, Cornereva*, f. 100—101.
127. *Ibidem*.
128. *Ibidem*, f. 103.
129. *Ibidem*, f. 104.
130. *Ibidem*.
131. *Ibidem*.
132. *Circulare, Jebel*, f. 38.
133. Circulara episcopului Iosif Ioanovici de Sacabent, Vârșeț, 10 ianuarie 1795, în Arhiva parohiei Gârliște (în continuare *Circulare, Gârliște*).
134. *Circulare, Cornereva*, f. 110.
135. Arhivele Statului Caransebeș, inv. 1, Circularele parohiei Brădișorul de Jos, nr. 12/42 (în continuare *Circulare, Brădișorul*).
136. *Circulare, Gârliște*.
137. Circulara lui Iosif Ioanovici de Sacabent, nr. 16/481 din 1 octombrie 1796, în *Circulare, Cornereva*, f. 123; *Circulare, Gârliște, Brădișor*.
138. *Circulare, Brădișor, Circulare, Cornereva*, f. 124.
139. P. Cornea, *Originile romantismului românesc*. București, 1972, p. 164.
140. *Circulare, Cornereva*, f. 124.
141. *Ibidem*, f. 125—126.
142. *Ibidem*.
143. *Circulare, Brădișor*, nr. 10/192
144. *Ibidem*, nr. 11/210 din 9 mai 1799.
145. *Circulare, Gârliște*.
146. A. Robert, *L'idée nationale autrichienne et les guerres de Napoleon*. Paris, 1933, p. XV. Vezi și G. Lefebvre, *Comte rendue*, la W. C. Langsam, *The Napo-*

- leonic wars and German Nationalism in Austria. New York, 1930, în „Revue historique”, t. 166, 1931, p. 155.
147. *Circulare, Gârliște*, nr. 11/210.
148. *Ibidem*.
149. M. Michaud, *La contre-révolution dans le Canton de Fribourg* (1789—1815). Fribourg, 1978, p. 14.
150. *Circulare, Gârliște*, nr. 11/210.
151. *Ibidem*.
152. *Ibidem*, circulara din 18 mai 1799.
153. *Ibidem*, nr. 13/221; *Circulare, Cornereva*, f. 145.
154. *Circulare, Cornereva*, f. 148, circulara episcopului din Vârșeț, 8 iulie 1799.
155. *Ibidem*.
156. *Circulare, Gârliște*, nr. 13/242 din 23 mai 1800.
157. *Ibidem*.
158. *Ibidem*, nr. 13/211 din 11 iunie 1799.
159. *Ibidem*, nr. 1/34 din 11 ianuarie 1800.
160. *Circulare, Gârliște*, circulara arhimandritului Sinesie Radivoievici din 1 mai 1808.
161. *Ibidem*, nr. 11/174.
162. A. Răduțiu, Gyémánt L., *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română (1701—1847)*. București, 1981, passim.
163. *Circulare, Cornereva*, f. 158—159.
164. *Ibidem*, f. 168—169.
165. *Circulare, Gârliște*, nr. 1/3 din 15 ianuarie 1806.
166. *Circulare, Gârliște*, circulara din 11 aprilie 1810.
167. *Ibidem*, circulara din 26 noiembrie 1813.
168. *Ibidem*, General-Pardon.
169. *Ibidem*, circulara Consistoriului episcopatului Vârșeț, 2 septembrie 1808.
170. *Circulare, Cornereva*, f. 164—165.
171. *Ibidem*.
172. *Circulare, Gârliște*, nr. 7/478 din 24 noiembrie 1805.
173. *Ibidem*.
174. *Ibidem*.
175. *Ibidem*.
176. *Ibidem*, circulara din 12 martie 1809.
177. A. Robert, *Op. cit.*, p. 216, 260; G. Lefevre, *Op. cit.*, p. 155.
178. *Circulare, Gârliște*, circulara din 12 martie 1809.
179. *Ibidem*, circulara din 6 aprilie 1809.
180. *Ibidem*, circulara din 26 mai 1809.
181. *Ibidem*, circulara din 15 iulie 1809.
182. C. Bodea, *Moise Nicoară*, Arad, 1943, p. 22.
183. H. Gyözö, *Temes vármegye, Négy utolsó nemesi felkelése*. Temesvár, 1911, p. 30, 34.
184. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 300.
185. *Circulare, Gârliște*, circulara din 12 noiembrie 1809.
186. *Ibidem*, circulara din 20 iulie 1812.
187. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 307.
188. Proclamația colonelului Mihailovici, Timișoara, 1813, septembrie 1, în *Circulare, Gârliște*.
189. *Ibidem*.
190. *Ibidem*.
191. *Circulare, Gârliște*, circulara din 12 septembrie 1813.
192. *Ibidem*.
193. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 308.
194. *Circulare, Gârliște*, circulara din 3 septembrie 1813.
195. M. Michaud, *Op. cit.*, passim.
196. A. Robert, *Op. cit.*, p. 260; G. Lefevre, *Op. cit.*, p. 155.
197. *Gheografia sau scrierea pământului*, Buda, 1814, p. 8.
198. *Ibidem*, p. 8—9.
199. B.R.V., 852, 858, 860, 881.
200. M. Popa, *L'image de Napoleon en Transylvanie à l'époque des Lumières*, în vol. *La culture roumaine à l'époque des Lumières*. București, 1985, p. 173.

201. *Calendar*. Buda, 1833. Exemplarul de la Biblioteca Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca (C. 834).
202. *Intâmplările războiului francezilor și întoarcerea lor de la Moscova ... tâlmăcite de pre nemție de un îmblător de neamul românesc și cu cheltuiala lui Alcxie Lazaru date în tipar*. La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității unghurești, 1814. Cătră-cetitoriu.
203. *Ibidem*.
204. *Ibidem*, p. 10.
205. *Ibidem*, p. 17.
206. *Ibidem*, p. 18.
207. *Ibidem*, p. 18—19.
208. *Ibidem*, p. 20.
209. *Ibidem*, p. 32.
210. *Ibidem*, p. 33.
211. *Ibidem*, p. 67.
212. *Ibidem*, p. 103.
213. *Scurtă arătare despre luarea Parisului și alte întâmplări de la un tubitor de pace*. În Buda, în crăiasca tipografie a universității unghurești, 1814, p. 6.
214. *Ibidem*, p. 12—13.
215. *Napoleon Bonaparte ce au fost și ce iaste, o întocmită arătare despre viața și faptele lui dimpreună cu bătaia ce s-au întâmplat la luarea Parisului până la ducerea lui în insula Elba*, La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității Ungariei, 1815, p. 11.
216. M. Popa, *L'image de Napoleon en Transylvanie ...*, p. 174.
217. C. Bodea, *Moise Nicoară*, p. 142—144.
218. *Ibidem*, p. 22.
219. Idem, *Independență și unitate națională înainte de 1848*, în vol. *Independența României*. București, 1977, p. 71.
220. *Ibidem*.
221. *Ibidem*.
222. N. Stoica de Hațeg, *Cronica*, p. 61.
223. *Ibidem*, p. 299.
224. *Ibidem*, p. 299—300.
225. *Ibidem*, p. 307.
226. N. Stoica de Hațeg, *Scrieri. Cronica Mehadiiei și a Băilor Herculanee. Povestiri moșăști, școlarilor rumânești. Varia*. Ediție întocmită de Damschin Mioc și Costin Feneșan. Timișoara, 1984, p. 140—143.
227. *Ibidem*, p. 73.
228. *Ibidem*, p. 141.
229. *Ibidem*.
230. *Ibidem*.
231. *Ibidem*, p. 142.
232. *Ibidem*.
233. *Ibidem*, p. 143.
234. *Ibidem*.
235. T. G. Bulat, *Un pamflet austriac din 1799 îndreptat împotriva francezilor*, în „Revista de istorie”, 1928, nr. 4—6, p. 176—178.
236. P. Teodor, Magyari A., *L'image de la Révolution Française dans la presse transylvaine de l'époque*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai», „Historia”, I, 1989, p. 20—34; A. Ciurdaru, Teodor Pavel, *Cronica revoluției franceze într-un ziar contemporan din Transilvania*, în „Studii”, 1970, nr. 1, p. 91—103
237. Farkas Fr., *Marea revoluție franceză și Transilvania (1789—1815)*, lucrare de diplomă, Cluj-Napoca, 1988, p. 14.
238. *Ibidem*, p. 16.
239. A. Ciurdariu, T. Pavel, *Op. cit.*, p. 99.
240. *Ibidem*, p. 100.
241. *Ibidem*, p. 101.
242. *Ibidem*, p. 98.
243. M. Popa, V. Tașcu, *Istoria presei literare românești din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1980, p. 21.

244. N. Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, p. 182—183.
245. B.R.V., III, p. 104.
246. N. Bocșan, *Contribuții la bibliografia literaturii române din Banat în epoca Luminilor*, în „Banatica”, IV, 1977, p. 483—494 și în *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, p. 188—189.
247. T. Botiș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*. Arad, 1922, p. 371.
248. I. Georgescu, *Les prisonniers français dans les camps du sud-est de l'Europe au temps des guerres de l'Autriche avec la France*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XV, 1976, nr. 3, p. 509—531.
249. *Ibidem*, p. 509.
250. *Ibidem*, p. 510.
251. A. Dolga, E. Wetzler, *Aspecte din repercusiunile Revoluției franceze și ale războaielor napoleoniene în Banat după documente inedite*, în „Historia”, II, 1971, p. 136—137.
252. I. Georgescu, *Op. cit.*, p. 511—512.
253. *Ibidem*, p. 514.
254. *Ibidem*, p. 515.
255. *Ibidem*, p. 513.
256. *Ibidem*, p. 517.
257. *Ibidem*, p. 518—519.
258. *Ibidem*, p. 520.
259. *Ibidem*, p. 521.
260. A. Dolga, E. Wetzler, *Op. cit.*, p. 138.
261. I. Georgescu, *Op. cit.*, p. 521—522.
262. *Ibidem*, p. 522.
263. *Ibidem*.
264. *Ibidem*.
265. *Ibidem*, p. 522—523.
266. *Ibidem*, p. 523—524.
267. *Ibidem*, p. 524.
268. *Ibidem*.
269. *Ibidem*, p. 524—525.
270. *Ibidem*, p. 526.
271. *Ibidem*, p. 527—528.
272. *Ibidem*, p. 528.
273. *Ibidem*, p. 529.
274. *Ibidem*, p. 85.

însușită de români, care, în *Puterea deplină* acordată deputatului Gheorghe Vuia din Lugoj, numesc congresul „soborul norodului“, la care împăratul a aprobat ca „trebuințele și greutățile norodului nostru înainte să le pună“. Locuitorii din Lugoj îi dau lui Gheorghe Vuia această „putere deplină“, „ca greutățile norodului, care lui de la noi s-au înscris să vadă, sau din gură se vor încredința... și cu prilej înainte să le dea...“³. În acest mod a fost perceput congresul la nivelul comunităților rurale sau urbane. La nivel nobiliar, mai ales în comunitățile ardelenne, a fost interpretat ca o adunare a românilor din Austria, ceea ce a declanșat reacția violentă și protestele comitatelor din Transilvania, ce incriminau această libertate acordată românilor ca un atentat la regimul de stări și ordine instituit prin constituția Transilvaniei. La originea acestei știri, răspândită cu o repeziciune extraordinară la nivelul comunităților transilvane, s-a aflat scrisoarea vicecomitetului de Zarand, Holloki Istvan, care la 9 august 1790 informa comitatele vestice și cele din Principatul Transilvaniei că a interceptat circulara episcopului ortodox al Aradului adresată protopopului de Hălmagiu, prin care anunța aprobarea congresului bisericesc pentru românii ortodocși din „regiunile ungurești“. Scrisoarea vicecomitetului de Zarand se încheia cu ideea că ordinele episcopilor ortodocși provoacă tulburări, adăugind că și răscoala lui Horea s-a declanșat în condiții asemănătoare.⁴ În paralel comitatul anunța și guvernul Transilvaniei despre iminentul pericol ce-l reprezenta o adunare națională românească la Timișoara, trimițându-i copii după documentele confiscate. În fapt circulara episcopului de Arad anunța doar ținerea congresului într-o condiție fixată pentru desfășurarea acestuia.

S-a declanșat o campanie violentă împotriva congresului impropriu atribuit de comitatul Zarand românilor. Comitatul Cluj a avertizat comitatele ardelenne și guvernul despre pericolul ce-l reprezintă un asemenea congres, solicitând o acțiune concertată cu stările din Ungaria pentru a cere tronului „să refuze națiunii române o adunare generală“⁵. Comitatul Târnava știa că „în Banat, la Timișoara... românii, nu se știe cu a cui permisiune, vor convoca o adunare națională separată și că la aceasta ar fi invitat preoții și delegații comunelor din marginile țării noastre.“⁶ Difuzarea zvonului, neverificat de nici unul dintre comitate, generează un fenomen comparabil cu marea spaimă la nivelul stării nobiliare, pentru care amintirea răscoalei lui Horea era încă proaspătă. Districtul Mureș a cerut guvernului să intervină pe lângă împărat „să interzică adunarea primejdioasă a acestei națiuni de țărani înclinați la rău“⁷. Scaunul Odorhei amplifică zvonul, vorbind de două adunări, „a ortodocșilor români din Timișoara, ca și a celor din Transilvania, la Sibiu“⁸. Marea spaimă a fost întreținută de agitațiile țărănești care se desfășurau în diferite zone, începând cu comitatele vestice, ce reacționează în fața stărilor privilegiate spectrul unei noi răscoale. În comitatul Alba „se zvonește că românitatea cunoscută după răscoala sa, pe ascuns dă din nou semne de neliniște“⁹. Fenomenul de contagiune amplifică spaima și generalizează confuzia. Zvonurile circulă cu repeziciune. Comitatul Arad știa că românii din ținutul Eriului țin adunări secrete în biserică, unde citesc scrisori răspândind răzvrătirea în popor. Comitatul Bihor știa că românii din Alba s-au revoltat, în schimb comitatul Alba era

INFLUENȚA FRANCEZĂ

ECOURI. REACȚII. ATITUDINI

Influența spiritului francez în epoca revoluției sau a lui Napoleon asupra popoarelor din Europa centrală și de răsărit nu s-a manifestat sincron și identic cu evoluțiile din Europa occidentală. În această zonă influența franceză s-a resimțit în timp, în contextul procesului de modernizare a spiritului public și a ideilor, în forme asemănătoare cu cele identificate în Occident sau adaptate realităților unei societăți total diferite ca structură, tip de sociabilitate, în care predomina spiritul comunitar. Din atari motive receptarea, asimilarea sau adecvarea ideilor franceze în societățile din Europa centrală sau de răsărit, în particular la români, se realizează într-un interval de timp mai lung, ce se prelungește până la 1848 și chiar după aceea.

Difuzarea informațiilor despre Franța revoluționară a dat naștere unor reacții sau atitudini interesante, iar contactul direct cu francezii sau ideile franceze a contribuit substanțial la transformarea mentalității tradiționale, cu efecte vizibile asupra comportamentului sau atitudinilor mentale la diferite niveluri.

Știrile sau informațiile imediate despre revoluția franceză s-au răspândit într-un climat dominat de nemulțumirile țărănești care s-au manifestat în comitatele vestice, inclusiv cele bănățene și de reacțiunea nobiliară ce a urmat morții lui Iosif II.

Convocarea Congresului național ilir la Timișoara a generat un fenomen comparabil cu marea spaimă la nivelul clasei nobiliare, amplificat prin contagiune mentală, deoarece a fost interpretat de populația comunităților sătești ca o posibilitate de a înfățișa nemulțumirile populare, inclusiv cele de ordin social, legate de noul urbanism introdus în Banat, ce a agravat regimul țărănimii, îndeosebi în provincia civilă. Nemulțumirile față de regimul feudal, introdus după încorporarea Banatului la Ungaria în 1779, au fost utilizate în campania desfășurată în preajma și în timpul congresului pentru desprinderea Banatului de Ungaria și proclamarea autonomiei sale.¹ Convocarea congresului prin circulare redactate într-un anumit mod a generat la nivelul comunelor o mișcare de inventariere a nemulțumirilor populare spre a fi înaintate prin intermediul deputaților ce reprezentau populația la congres. Arhimandritul Moise Vasilevici a anunțat în circulara din 16 iulie 1790 că împăratul „au slobozit soborul norodului a să ținea“, „a slobozit ca deopotriții cei ce se vor aduna în săbor greotățile clerului și a norodului slobod să le poată înainta“, iar preoții din protopopiate, „de vor avea orice nevoi sau greotăți, după ponturi sau deosăbi să le alcătuiască și încoacea prin preoți să le trimită, ca prin deputirții săi sobor să le poată da înainte“.² Se remarcă denumirea folosită, „congresul norodului“ în loc de congresul națiunii ilire cum a fost utilizat până acum, denumire

informat de pregătirea răscoalei în Sătmar și Szabolcs. Confuzia era la fel de mare și în rândurile țaranilor, care au răspândit zvonul în comitatul Cluj că împăratul Iosif nu este mort, aceasta fiind o minciună a nobililor pentru a dobândi mai mare putere asupra țăranilor, el este în viață și umblă deghizat în cerșetor pentru a cerceta faptele nobililor.¹⁰ Abia în toamnă autoritățile reușesc să convingă comitatele că este vorba de congresul bisericesc și nu o adunare a românilor. Dar episcopul de Arad a fost acuzat de Cancelaria aulică maghiară că răscoală poporul și că a refuzat colaborarea cu autoritățile comitatense. Acest fenomen pe care l-am rezumat,¹¹ un mod de receptare a congresului de la Timișoara la nivelul stării nobiliare, a fost întreținut de răscoalele sau agitațiile țărănești din regiunile vestice. Este confirmat și de alte mărturii, îndeosebi din regiunile învecinate Banatului, Zărand, Hunedoara, Brad. Comitetele de Zărand scria comitatului Turda că preoții ortodocși fac propagandă pentru congres, ce s-ar putea transforma în agitații ale țăranilor contra nobililor.¹² În primăvara anului 1790 iobăgimea din Hunedoara era tulburată, răzmerița amenințând să se întindă în Zărand și ținuturile vecine, încât comitele de Hunedoara cerea chemarea nobililor sub arme. În aprilie 1790 vicecomitele de Arad scria lui Carol Zichy, judele curții regale, despre agitațiile țărănești din Arad, iar în iunie 1790 comitatul Zărand anunța stările din comitatul Arad că un protopop ortodox, 4 preoți și 5 țărani din comitatul Hunedoara se apropie de Arad.¹³ Tulburările din zonele vestice, legate de cele izbucnite la Szabolcs și Zemplin, au fost puse pe seama răspândirii printre țărani a scrierii numită „patenta țăranilor“ sau „decretul țăranilor“, care făcea aluzie la evenimentele din Franța și exprima dorința țăranilor de a ajunge și ei în aceeași situație. Difuzată în comitatele vestice, scrierea îndemna pe țărani să se ridice și să distrugă pe nobili, să nu mai facă robota, „ci, ca în alte țări, servim și plătim dare numai regelui“.¹⁴

În această atmosferă s-a desfășurat Congresul de la Timișoara. Deoarece circularele au îndemnat preoții să expună gravaminele și postulatele poporului, delegații din eparhiile românești și din graniță au ridicat și nemulțumirile țărănești în întâmpinările făcute. Congregația comitatului Zărand a înfățișat la 9 august 1790 pericolul ce-l reprezintă îndemnul din circulara episcopilor, invocând răscoala din 1784 și posibilitatea repetării unui asemenea fenomen.¹⁵ La 30 august 1790, cancelarul Palfi a asemnat împăratului că episcopul de Arad a cerut clerului și poporului să-și prezinte gravaminele. De aceeași opinie este și congregația comitatului Timiș în scrisoarea adresată comitatului Zărand, la 31 august 1790, unde scria, între altele: „Quemadmodum nos in reliqua adhibita ut ut omni industria in nulla adhuc seu Tumultus seu Concitationum vestigia devenire potuimus, ita Praeattactas Dominationes Vestras certas securasque esse volumus, nos porro quoque non minori in omnes Nationis hujus attentione futuros, et Praeattactas Dominationes Vestras comperto minimo seu concitationis seu realis tumultus idicio informaturos, quo ita malo similium tantis periculis connexo de tempore...“.¹⁶ Laurentius Tapalesanyi reclama vicecomitelui din Timiș mai mulți răzvrățiți din Seciani, în 31 august 1790, numindu-i „turburători ai păcii publice, acuzându-i că s-au plâns protopopului de Timișoara împotriva proprietarului de pământ și autorităților comitatense deoarece încalcă și falsifică reglemen-

tărilor urbariale, care s-au făcut în prezența juzilor și juraților satului, pentru abuzurile săvârșite în cheștiunea pășunilor și terenurilor extravilane.¹⁷ Autoritățile sunt unanime în a condamna Congresul de la Timișoara, care prin ale sale „prejudiciosas et damnosas intentiones“ au provocat tulburarea liniștii publice,¹⁸ au stârnit poporul: „quod populus illarum partium alias etiam ad periculosas extravagantias proclivis... instantias suas et quaerimonias objecta etiam urbarialia involventes, praefato Congressui exhibere non vereatur“.¹⁹ Congregația comitatului Torontal opina, la 20 septembrie 1790, că hotărârile congresului amenință pacea și liniștea publică și în circumstanțele date pot avea urmări rele. Deputații la congres au acuzat abuzurile administrației comitatense din Caraș Timiș și Torontal,²⁰ protestînd împotriva regimului feudal instaurat în Banat după încorporarea provinciei la Ungaria, împotriva robotelor și a celorlalte greutăți aruncate de domnii de pământ pe seama populației. Problema robotelor a fost ridicată și de reprezentanții Graniței militare în instanța adresată congresului în numele acestei stări la 16 septembrie 1790.²¹

Este greu de pus asemenea atitudini pe seama influenței revoluției franceze, deși autoritățile acuză împrejurările ce favorizează tulburările populare, chiar dacă se invoca pasajul din scrisoarea lui Barcsay Abraham adresată lui Danczkay Jozsef, la Viena, în 1793, unde scria: „Sânt români care cunosc pe dinafară revoluția franceză și le-o explică și altora. Acest lucru nu e posibil fără de emisari acolo, iar aceia umblă cu îndrăzneală în provinciile turcești învecinate, care ușor se răspândește la niște popoare oprimate sau dezgustate cum sânt atât la noi cât și la turci“.²² Dacă Eckhart a acceptat difuzarea imediată a ecurilor revoluției franceze prin intermediul presei, prof. Benda a respins această opinie. În sprijinul primei păreri se invocă memoriul din 16 aprilie 1795 adresat de arhiducele Alexandru Leopold împăratului, care făcea aluzie la „Magyar Kurir“, spunând că zierele ungurești s-au răspândit în toată țara și că notarii de la țară citesc regulat din ele înaintea poporului, ceea ce considera ca fiind periculos pentru că zierele reproduc știri despre evenimentele din Franța și publică discursuri amăgitoare de acolo, iar țărani nu-și dau seama de consecințele acestor idei și încet și le însușesc.²³ Pe măsură ce informațiile despre Franța se multiplică, sporesc și dovezile despre influența spiritului revoluționar francez. La 1 decembrie 1800, într-o scrisoare adresată celorlalte comitate, comitatul Zarand spunea că „norodul țărănesc dorește sosirea francezilor în țara noastră“.²⁴ La sfârșitul anului 1800 Zarandul era agitat, în multe locuri țărani țineau adunări, refuzau slujbele și robota, se vorbea chiar de o răscoală, la care vor participa și iobagii din comitatele vecine și că se vor răfui cu domnii, după cum informau spionii comitelui Ladislau Vallya, trimiși la sate și în târguri: „Nu de mult a început să umble printre noi o veste rea, potrivit căreia norodul nostru țărănesc ne-ar amenința cu o nouă răscoală generală: acesta, dospit cu aluatul stricat al cătanelor reîntoarse cu ordin de lăsare la vatră, norodul dorește sosirea francezilor în țara noastră... și a hotărât să dezlănțuie o nouă răscoală generală și mai primejdioasă decât cea din vremurile lui Horea...“²⁵. Comitetele cerea ajutor comitatelor vecine, deoarece erau cei mai expuși primejdiei în acest ținut de margine, într-un comitat compus numai din sate româ-

nești și din foarte puțină nobileme. La Arad, la 180 de nobili și 608 infanteriști pregătiți să lupte împotriva lui Napoleon, la 9 decembrie 1800 li s-a încredințat misiunea de „pedepsire a românilor răzvrățiți la hotarul Transilvaniei”²⁶. Un rol important în tulburarea populației l-au avut soldații întorși de pe front sau dezertorii. Atmosfera din Hunedoara a fost întreținută și de nemulțumirile grănicerilor din Hațeg despre care Francisc Kenderesi spunea că sunt atinși „de otrava cultivatoare de anarhie, asemănătoare celei din Franța”.²⁷ La sfârșitul secolului grănicerii din Hunedoara fac o serioasă opoziție războiului și autorităților,²⁸ cu puternice ecouri în rândurile populației.

Pentru întreaga perioadă la care ne referim este incontestabil că difuzarea spiritului francez a încurajat manifestările de nemulțumire populară. Ele au fost provocate, însă, de obligațiile împovărătoare ale războaielor, aruncate asupra satelor din provincia civilă și din graniță prin impozitele și sarcinile militare, ce au constatat din produse, bani și oameni, la care se adăugă transporturile militare, cantonarea trupelor, conșcripțiile forțate, întreținerea prizonierilor francezi. Ioan Georgescu a inventariat formele prin care țărănimea din Banat s-a împotrivit sau a încercat să eludeze obligațiile ordinare și extraordinare impuse de războaie. Ea s-a manifestat prin petiții sau plângeri adresate autorităților, emigrări, tulburări, răscoale. Opoziția față de sarcinile militare apăsătoare a fost una din manifestările frecvente în rândurile populației, mai ales că de la începuturile războaielor comitatele, respectiv locuitorii au fost obligați să suporte cheltuielile militare, cantonările sau reparațiile. Populația Graniței militare a fost supusă la o contribuție extraordinară de război pentru anul 1798—1799 de 100 148 fl., ce puteau fi plătiți și în natură, comandamentul militar urmând să calculeze prețul produselor.²⁹ Refuzul celor 112 sate de a acoperi contribuția se traduce în restanțele permanente la plata dărilor. În 1804 acestea erau de 51 305 fl. La 21 august 1802, Consiliul aulic de război cerea Comandamentului bănățean să vândă din produsele naturale ale Graniței pentru a acoperi deficitul de război, care se ridica la 353 909 fl.³⁰ După pacea de la Luneville a început un nou efort de război, în imperiu, cerându-se comitatelor noi contribuții. La 30 octombrie 1802 Banatul a fost impus pentru următorii doi ani cu o contribuție suplimentară de 315 812 fl.³¹ Din cauza sarcinilor împovărătoare comitatele bănățene nu pot satisface integral plățile impozitelor, astfel că, în 8 martie 1803, comitatul Caraș avea o restanță de 39 267 fl. și nu mai putea susține plata funcționarilor publici, iar comitatul Timiș, din cauza opoziției crescânde a țărănimii nu mai putea recupera impozitele restante. La 18 martie 1808 comitatele din Banat aveau restanța 221 759 fl. din anii anteriori, iar în 1814 restanțele se ridicau la suma de 204 146 fl.³² În 1812 a fost impus un nou impozit, dar nu a putut fi recuperat decât parțial, din cauza opoziției țărănimii. Pe lângă sumele directe plătite, comitatele erau supuse și la alte cheltuieli reclamate de diferite munci cu caracter militar.

O formă a opoziției a constituit-o evaziunea de la recrutările forțate, semnalată mai sus în legătură cu propaganda bisericească, care a combătut în variate forme aceste evaziuni sau rezistențe la recrutări. Circularele au scos în evidență formele pe care le-a luat opoziția față de recrutări, dar trebuie să precizăm și faptul că în unele cazuri inter-

venția bisericii s-a soldat cu succese în completarea regimentelor de pe frontul francez. În 1800 preotul Vasile Georgevici a recrutat 150 de tineri,³³ pe care i-a pus la dispoziția comandamentului militar al Banatului, faptă pentru care a fost decorat și a primit rangul de protopop. Deoarece țărani refuzau să se înroleze, autoritățile militare au fost obligate să recurgă la forță sau la măsuri extreme, ca de exemplu în 1808, când a fost promulgat un nou regulament de Consiliul aulic de război, prin care puteau fi înrolați și tineri sub 17 ani sau oameni peste 40 de ani, chiar înapți.³⁴ La Pesac cei care s-au eschivat de la recrutări erau urmăriți. Un raport al Regimentului 61 infanterie Timișoara către Comandamentul militar bănățean releva o situație jalnică ca urmare a recrutărilor forțate: au fost trimiși la regiment oameni între 45 și 50 de ani și între 14—16 ani, cu defecțiuni corporale, bolnavi, debili, automutilați, chiar și un bătrân de 60 de ani care a servit cu gradul de caporal în armată din 1777.³⁵

Din cauza recrutărilor forțate o parte a populației vizate lua drumul codrului, aceștia fiind urmăriți de autoritățile civile și militare, care au popularizat măsuri severe pentru combaterea fenomenului. De pildă a fost interzisă circulația cu ambarcațiuni personale între Orșova și Ada-Kaleh deoarece mulți se refugiau pe această cale pe insulă, sustrăgându-se serviciului militar.³⁶ În noaptea de 2 spre 3 octombrie 1813 au fost prinși în pădurile din jurul Timișorii 140 de fugari, care încercau să scape de sarcinile militare. Pe teritoriul regimentului germano-banatic au fost prinși 109 tineri refugiați din provincia civilă, care în 3 august 1803 au fost trimiși sub escortă la Timișoara.³⁷ Cu toate eforturile făcute de autoritățile militare, ecleziastice sau politice, comitatele nu pot furniza numărul cerut de recruți. La rândul lor regimentele de graniță trebuiau să-și completeze efectivele cu populație din teritoriul confinar. În anul 1813, comitatele Arad, Timiș și Caraș au asigurat 1436 recruți pentru regimentele de linie staționate în Banat, 1400 pentru unitățile de pe front și 508 pentru unitățile de cavalerie. La 15 martie 1814, comandamentul militar bănățean cerea comitatelor Timiș și Arad să furnizeze 452 recruți din lotul pe 1 813 direct armatei din Italia de Nord.³⁸ Recruții din ultima fază a războaielor erau într-o stare fizică deplorabilă, în parte erau înapți, mulți prea tineri, aproape niște copii, ca cei veniți de la Lugoș, o parte murind chiar înainte de a fi repartizați la unități. Numai în perioada ianuarie-februarie 1814 în spitalele din Timișoara au murit aproape 700 de recruți trimiși de comitatele bănățene.³⁹

O sarcină foarte grea, care a provocat nemulțumiri și împotriviri în satele bănățene, a fost aprovizionarea armatelor și a prizonierilor cu alimente, furaje și cai. În 1800, de exemplu, armata își procura din Banat 25 000 măsuri de cereale luate ca dijmă, 200 000 măsuri de grâu și 150 000 măsuri furaje din depozitele statului, de pe piața liberă și din teritoriul confinar.⁴⁰ Transporturile de cereale și furaje pentru armată erau efectuate de comitate direct unităților de pe front. De exemplu, comitatul Timiș a pus la dispoziție comandamentului militar bănățean 900 de căruțe pentru transportul alimentelor și furajelor. În 1807, aceste transporturi erau dirijate direct în nordul Italiei, beneficiind de scutire de vamă. Pentru anul 1815 comitatele Arad și Timiș au fost impuse cu 3 432 măsuri de grâu, 18 555 măsuri de secară, 19 898 măsuri de ovăz și

295 cai, dar comitatul Arad răspunde că nu poate împlini sarcina la cereale din cauza secetei, iar pentru cai se angaja.⁴¹ Țăranii refuzau să îndeplinească obligațiile în natură impuse de autorități. Nici jumătate din cantitatea impusă comitatelor bănățene, 60 000 măsuri de grâu și 30 000 de ovăz nu s-au adunat din cauza evaziunii țăranilor. Comitatul Timiș livra autorităților militare la 24 martie 1813 doar 3 217 măsuri de grâu și 4 524 măsuri de ovăz, iar Carașul numai 2 650 măsuri de grâu, invocând motivul sarcinilor prea grele ce apăseau populația, care nu mai putea să-și satisfacă nici propriile nevoi.⁴²

Comandamentul provincial a recurs la măsuri extreme pentru a face față nevoilor sporite impuse de campaniile împotriva Franței. Pe lângă aurul și argintul bisericilor, cerut prin mai multe circulare ale episcopilor, a fost cumpărată argintăria din Graniță, ce a fost topită la Oravița și în 1810 a fost trimisă la Viena. De asemenea a fost adunat armamentul de la populație, numai în comitatul Caraș colectându-se, în 1813, 2 tunuri, 25 de puști, 262 pistioale și 116 săbii, predate comandamentului bănățean.⁴³

Pentru a preveni automutilarea, condamnată și prin circularele bisericesti, încă din 1793 comandamentul militar a decis că și cei mutilați să fie folosiți la transporturile militare în calitate de căruțași sau la artilerie ca servanți. Datorită proporțiilor fenomenului s-au luat măsuri severe împotriva celor care se mutilau. La Tauți 59 de persoane apte de serviciul militar, care au recurs la această metodă, au fost arestate și deferite tribunalului comitatens pentru că s-au sustras serviciului militar.⁴⁴

Nemulțumirile populare s-au manifestat și sub forma plângerilor adresate comandamentelor militare. Sate din comitatul Arad, cum au fost Șimandul de Sus, Sânmartin, Comlăuș, au depus plângeri împotriva cantonamentelor forțate, a rechizițiilor de cereale și furaje, împotriva obligației de a efectua transporturi gratuite pentru nevoile frontului, de a furniza sute de căruțe. De asemenea, nemulțumirile s-au manifestat sub forma cererilor pentru lăsarea la vatră a soldaților aflați de mult timp sub arme. Tamaș Sava Incu, de exemplu, cerea eliberarea sa pentru că servea în armată de 28 de ani. Ancheta întreprinsă de comandamentul militar la cererea soldatului Teodor Botiș din Varșand a constatat că acesta servea în armată de 31 de ani.⁴⁵

Pentru a se sustrage serviciului militar, țăranii au oferit mari sume de bani sau cadouri funcționarilor corupți din administrația militară sau civilă, care ajungeau frecvent până la echivalentul a două perechi de boi.

O altă formă de sustragere de la serviciul militar a constituit-o fuga din fața recrutărilor sau dezertarea în Țara Românească. Sunt semnalate treceri importante de populație în Muntenia sau în comitatele vecine pentru a li se pierde urma. Fenomenul este atât de frecvent, încât ajunge să afecteze centrele militare și chiar fortărețele, cum s-a întâmplat în 1814, când au fugit 31 de tineri în februarie și 19 în martie. Cea mai frecventă a fost fuga recruților de sub escortă pe când erau transportați din satul lor în centrul de comitat. Fugarii se constituiau în bande și atacau depozitele de alimente, de unde se aprovizionau sau funcționarii însărcinați cu recruarea, eliberându-i pe tinerii luați cu forța.

În martie 1814 o asemenea bandă de fugari a ocupat trezoreria satului Măderat și a omorât pe cnezul Nicolae Ardelean pentru că ținea închiși 15 recruți în frig și foame, eliberându-i pe arestați. În 1803 țărani din Gura Văii, Rostoci și Dumbrava au împușcat-o pe văduva lui Adam Kozma pentru abuzurile săvârșite împotriva locuitorilor acestor sate.⁴⁶

Fenomenul dezertării și abandonarea echipamentului sau armamentului constituia una dintre cele mai grele probleme pentru autoritățile civile și militare, care trebuiau să raporteze săptămânal situația dezertorilor. Autoritățile din comitate au recurs la măsuri represive, cum a fost punerea sub sechestru a bunurilor pentru a obliga familiile să-i determine a se întoarce la unități sau instituirea unor prețuri în bani pentru capturarea dezertorilor, care evoluau de la 4 fl. pentru fugarii din regimentele de infanterie, până la 24 fl. pentru cei din regimentele de graniță, sume realizate din vânzarea bunurilor familiei dezertorului. Interogatoriile dezertorilor relevă o stare de nemulțumire în armată din cauza duratei serviciului militar, a războaielor istovitoare și a condițiilor deosebit de grele în care erau ținuți cei aflați sub arme. Marian Iova din Pecica, prins în vara anului 1813, se plângea că a fost bătut la comitat pentru că a refuzat să se mai întoarcă la unitate, fiind bolnav și având un lung răstimp petrecut pe front. Soldatul dezertor Toma Nistor, prins în octombrie 1813, declara că situația pe front era foarte dificilă, „din luna iulie până în septembrie eu nu am dormit o noapte întreagă, fiind tot timpul în marșuri și lupte“. El declara și faptul că numai 10 soldați au reușit să fugă din regimentul Wangant, deoarece subofițerii îi supravegheau foarte atent. Pentru a curma dezertările s-a hotărât ca plecarea în concediu să nu se producă decât după încheierea unor acte de garanție. Soldatul Topol Nicolae, din Regimentul 52 infanterie a putut pleca în concediu la Lugoj, numai după ce 10 soldați au garantat reîntoarcerea sa. În caz de dezertare ei urmau să fie încarcerați. S-au luat măsuri ca soldații plecați în concediu să fie urmăriți de autoritățile administrative. La 29 decembrie 1801, Consiliul Locumtenential comunica comitatului Arad lista soldaților suspecti din regimentul Wurmser, trimiși în concediu, pentru a fi urmăriți de autoritățile locale.⁴⁷

Înmulțirea cetelor de haiduci în această perioadă, mulți proveniți dintre fugari sau dezertori, a determinat autoritățile militare sau administrative să ia măsuri suplimentare pentru siguranța drumurilor și a funcționarilor. Din cauza atacurilor frecvente ale haiducilor, la 28 februarie 1807 Comandamentul bănățean a dislocat două companii de infanterie în zona Făget—Lugoj—Caransebeș—Lipova, cu misiunea supravegheerii ordinii publice și a circulației pe drumuri. La 16 ianuarie 1810, comitatul Arad a creat o subunitate specială de cavalerie pentru a urmări haiducii și soldații dezertori ascunși în pădurile din părțile Inelui. La 23 decembrie 1811 Comandamentul bănățean cerea aprobarea Consiliului aulic de război să disloce un batalion de infanterie de la Arad la Timișoara, pentru a supraveghea drumurile publice, deoarece în comitatul Timiș frecvența atacurilor haiducești era foarte mare. Consiliul aulic nu încuviințează această cerere și ordonă constituirea unor detașamente mixte, compuse din militari și „voluntari“, care să formeze patrule pentru supravegherea drumurilor și a căilor de comunicație.⁴⁸

Tensiunea din lumea satului românesc în perioada războaielor cu Franța a fost ilustrată și de numărul mare de petiții înaintate autorităților, de tulburările și chiar răscoalele locale înregistrate în această perioadă. Memoriul din 1804 înaintat împăratului, care avea a secțiune specială despre Banat, scria semnificativ despre „deosebitele denunțaiții și multe plânsori ale săracilor”.⁴⁹

Nemulțumirile agită și grănicerii, mai ales după promulgarea noii constituții confiniare din 1807, care s-a aplicat incorect și abuziv în multe locuri. Grănicerii din Pojejena Română s-au plâns de insuficiența pământului arabil pentru unele familii, de serviciile grele la transportul vaselor pe Dunăre tocmai în toiul muncilor agricole. Cereau scutirea de astfel de corvezi sau o plată la valoarea lor reală, dreptul de pășunat în pădurile erariale, creșterea vitelor fiind singura sursă de venit pentru mulți grăniceri. În termeni asemănători au petiționat grănicerii din Moldova Nouă, în 1808, cu prilejul vizitei arhiducelui Ludwig în Graniță, reclamând insuficiența terenului arabil pentru unele familii grănicerești, folosirea abuzivă a militarilor grăniceri la transportul fluvial, sarcină care ajungea la 30—40 de zile pe an și afecta direct lucrările agricole, motiv pentru care cereau creșterea prețului pentru această muncă la 20 cr.; de asemenea s-au plâns de numeroasele obligații la cărăușie; au mai cerut dreptul la pășunat în pădurile erariale, micșorarea taxei silvice pentru transporturile de lemne. Cererile de acest fel erau generale în Graniță, așa cum rezulta din rezoluția arhiducelui, care menționa că a primit „despre aceste afaceri nu numai cererea de față, ci mai multe, întocmite la fel ca ea”.⁵⁰

Nemulțumirile țăranilor de pe domeniile particulare constituite după 1780, generate de abuzurile proprietarilor sau administratorilor au fost și mai mari. Țăranii iobași din Pesac, români și germani, înaintau în această perioadă un memoriu vicecomitelui Iosif V. Marffy împotriva contelui Bayzath, domnul de pământ local. Prima sursă de nemulțumiri a țăranilor, „cu totul subjugați și aproape nimiciti de către domnia de pământ” o constituiau abuzurile proprietarului în fixarea robotelor deoarece — scrie memoriul — „înainte cu doi ani am fost asigurați că în viitor nu vom fi siliți să prestăm, așa cum s-a întâmplat până acum, robota fără număr, ci vom avea să facem un număr fix de robote”. Țăranii reclamau că „nu numai în anul trecut, ci și în anul curent a trebuit să prestăm, contrar dispozițiilor legii urbariale, o sumedenie de robote”, pe care le concretizează: țăranii cu o sesie întregă au fost obligați să presteze 50—60, până la 70 de robote în loc de 35¹/₂; țăranii cu jumătăți de sesie au prestat 40—50, până la 60 de robote, în loc de 21, iar jelerii 25—30 de robote, în loc de 8. Aceste „robote forțate și peste măsură de multe cu firea anului 1811, contra voinței noastre, s-au plătit cu 12 cr., iar în anul curent s-au făcut și mai multe robote”. Dacă țăranii se plâneau administratorului pentru prestațiile impuse peste numărul fixat, erau condamnați la închisoare subterană și pedepsiți cu trei zile de muncă fără plată, sub denumirea de robotă din pedeapsă. Execuția țăranilor se făcea prin husari. Dacă protestau, erau trimiși la scaunul de supliciu și bătaie.

În cadrul robotei, cea mai apăsătoare muncă era cărăușia, fixată abuziv de proprietar. Pentru zece chintale de var, transportate cu trei

cai, pe distanța Igrîș—Pesac, șapte stații de poștă se socoteau numai cinci robote de mână. Pentru patru robote de mână proprietarul pretindea țăranilor la arat trei zile întregi cu patru cai. Transportul a zece acoave de vin, de la Varșeț la Pesac, care pe vremea rea puteau dura șapte zile, se echivala cu numai opt robote de mână. La transportul fânului și cerealelor, pentru doi oameni cu trăsură și cai, după o zi de muncă până seara, transportul acasă, descărcatul dimineața, se socoteau numai o robotă și jumătate.

A doua sursă de nemulțumiri pentru țăranii din Pesac o constituiau abuzurile proprietarilor la fixarea și perceperea dijmei. Țăranii plăteau dijma în bani, dar au fost obligați să o dea și în natură, „din an în an în cantitate tot mai mare“. În 1811, un țăran cu sesie întregă a plătit pentru untură 29 fl., iar în natură 6 găini și 12 ouă. În 1812 țăranii au fost obligați să dea vara 12 pui și ouă, iarna untură și viței. Pentru suprafața întregitoare fiecărui loc de casă plăteau un sfert de măsură de orz, iar pentru grădina de legume, parte cultivată și cu vie plăteau câte 4 fl., după care, scria memoriul, „sub stăpânirea înaltei camere n-au plătit nici un creitar“. Conform contractului urbarial, țăranul cu sesie întregă dădea anual dijma în natură: 12 măsuri de grâu, 7 de ovăz, 7 de orz, 2 de porumb. Deoarece măsurile proprietarului erau mai mari, țăranii reclamau că în realitate dădeau câte 15 măsuri de grâu, respectiv 9 de orz și de ovăz. Când țăranii supuși la dijma îndoită s-au plâns administratorului, au fost închiși, pedepsiți cu 25 de lovituri sau supuși la dijmă a doua oară.

A treia categorie de nemulțumire se referea la dreptul de moștenire al țăranilor. Dacă țăranul murea fără moștenitori, sesia nu rămânea văduvei sau fraților, chiar dacă provenea din moștenire părintească, ci era vândută de domnul de pământ, „iobagilor germani la prețuri convenabile“.

Iobagii din Pesac se mai plâneau de pedepsele nemiloase la care erau supuși de administrator, închisoare subterană sau bătaie fără nici o vină. În finalul memoriului cereau comitatului „a ne reduce nouă, iobagilor, dijma precum și robotele care ne-au cauzat de atâția ani foarte mari pagube. Pentru pedepsele mari, de asemenea așteptăm dreptatea...“⁵¹

Memoriul reflecta starea de nemulțumire în rândul țăranimii bănățene, care a răbufnit uneori în tulburări locale, cum a fost în 16 martie 1807 la Buteni, când răzvrătirea țăranilor de aici a determinat comitatul să trimită două companii pentru restabilirea ordinii. În ianuarie 1811 țăranii din Arad, Banat și Valea Mureșului s-au ridicat împotriva nobililor și a autorităților administrative sau militare. În 1812, magistratul orașului Biserica Albă era în conflict cu țăranii români și sârbi care nu se supuneau autorităților locale, organizau reuniuni secrete, refuzau corvezile și cereau distribuirea pământurilor arabile din zonă.⁵²

Anii 1807—1808 au constituit o perioadă de mare tensiune în grăniță, provocată de agravarea situației materiale a locuitorilor și angajarea militară împotriva Franței. În 1805 s-a introdus impozitul extraordinar de război, iar în 1808 Austria a legerat serviciul militar obligatoriu.⁵³ Noua constituție confinară din 1807 a sporit nemulțumirile grănicerilor, manifestate, am văzut, în forme variate. Nevoia sporită de soldați a obli-

gat comandamentul general bănățean să fixeze cifra de recrutare la 20 000 de tineri și vârstnici din comitatele Caraș, Timiș—Torontal și Granița militară.

Agitațiile grănicerești din această perioadă au fost încurajate și de victoria insurgenților sârbi din 1806 asupra turcilor, care a avut un puternic ecou în Banat, semnalat autorităților centrale de la Viena, încă din toamna aceluși an, dar minimalizat de generalul Duca. La începutul anului 1807, prefectul de Panciova, Andrei Arsenijevici a manifestat satisfacție pentru succesele lui Caragheorghievici și Glavașevog, ceea ce i-a cauzat o serie de probleme din partea autorităților.⁵⁴ În mai 1807 s-au răspândit zvonuri despre sârbii din Panciova că în timpul unei procesiuni catolice vor împușca toți nemții din oraș, ceea ce a determinat autoritățile militare să concentreze importante trupe în zonă și să opereze arestări printre sârbii revoltați.⁵⁵ În prima jumătate a anului 1807 exista o puternică agitație și tensiune printre românii și sârbii din Vârșeț și Biserica Albă. Din Banat, în august 1807 s-a expediat a scrisoare generalului rus Michelson, comandantul armatelor ruse din Muntenia, unde se scria semnificativ: „Vrem să știți că dorim să fim sub protecția voastră, că vrem cu toții să ne ridicăm împotriva nemților, despre care știți că sunt vechii noștri dușmani și sunt trădători, că din vechime sunt nestatornici și necinstiți și doresc acum să dezbine sârbii și maghiarii și sunt pregătiți să predea granița militară spahiilor unguri, căci deopotrivă ne doresc răul, și nouă și maghiarilor“.⁵⁶ Un alt incident s-a petrecut în 4 ianuarie 1807, când detașamentele turcești în retragere de la Belgrad, pe Dunăre, au fost obligate să debarce la Svinița din cauza unei furtuni și a focului artileriei unui detașament de 700 rebeli sârbi, condus de Milenko Stojković, instalat la Poreci. Regimentul româno-ilir a constituit ad-hoc un detașament de grăniceri din satele învecinate, care a fost trimis la Svinița, sub comanda locotenentului Kolb, pentru a respinge detașamentul de insurgenți sârbi. Grănicerii români au refuzat însă să execute ordinul de atac, declarând că sunt gata să apere comunele lor împotriva dușmanilor, dar nu vor ataca pe sârbi. Unii grăniceri au amenințat chiar cu părăsirea detașamentului, dacă vor fi obligați să atace pe sârbi. Comandamentul bănățean a deschis o anchetă, ale cărei concluzii au fost trimise la Viena. Consiliul aulic a dat instrucțiuni Comandamentului bănățean să ceară explicații Consiliului răsculaților sârbi pentru violarea graniței imperiului. Consiliul sârbilor răsculaților a răspuns că acțiunea detașamentului condus de Milanko Stojković este justificată de legile războiului, deoarece a urmărit inamicul comun — turcii — care au jefuit și incendat satele sârbești. Cazul a fost cercetat și de magistratul regimentului, Büchrenk, care a trimis concluziile sale direct Consiliului aulic de război, ceea ce a nemulțumit Comandamentul bănățean, interesat să ascundă situația reală din Granița. Din concluziile anchetei rezultă că nu este un eveniment izolat, un act sporadic de insubordonare, ci de o atmosferă generală împotriva autorităților militare, întreținută de unele „discursuri răzvrătitoare“⁵⁷.

Într-o asemenea atmosferă s-a declanșat revolta de la Crușița, considerată cea mai importantă mișcare antihabsburgică din granița bănățeană, în perioada războaielor napoleoniene, care a fost pusă de tradiția istorică locală pe seama influenței franceze. La începutul anului 1808

în Banat exista o atmosferă anticatolică, antiaustriacă, întreținută de relațiile cu insurgenții sârbi, de legăturile cu armata rusă din Principate, de starea generală de nemulțumire și probabil de ecourile sau influența franceză, difuzată prin grănicerii întorși din prizonieratul francez și chiar de prizonierii francezi internați în Banat. Într-o scriere consacrată ideii panlatiniste, Vasile Maniu reproduce din tradiția locală informația că la Austerlitz au căzut în prizonierat câțiva din protagoniștii răscoalei de la Crușița (numai în cazul în care au fost cuprinși în regimente de linie, fiindcă regimentele grănicerești din Banat nu au luptat la Austerlitz — N.A.). În captivitate, susține Maniu, căpitanul Pârvu Jumanca a conceput „vastul și eroicul plan de a elibera Banatul și Transilvania de sub Austria, spre a le întruni cu România”.⁵⁸ Tradiția a consemnat frecvent influența franceză asupra evenimentelor de la Crușița. Cunoscutul cărturar bănățean Sofronie Liuba a conservat prin scris elemente ce țin de această tradiție. El deținea informații de la bunicul său, Miuța Liuba Marcu, care a trăit acele vremuri și a murit, centenar, la 1872, când Sofronie era deja învățător în Măidan. Potrivit povestirii sale, mai mulți locuitori din Măidan au fost nevoiți să părăsească satul și să se refugieze în alte locuri, inclusiv în Graniță, pentru a se sustrage urmării oficiale, deoarece au participat la încercarea nereușită de răzmeriță: „iar alții, fiindcă au luat parte la răzmerița ațîțată de Napoleon Bonaparte și anume când românii au voit să cuprindă Timișoara, dar au fost trădați de un popă sârbesc, unii fiind siliți a lăsa carele arzând în cetatea Timișoarii, deoarece erau cu arme ascunse în fân, ca dușmanii să nu pună mâna pe ei, au fugit numai cu boii.”⁵⁹ Sofronie Liuba mai relatează că a primit de la bunicul său o sabie „din acea răscoală, cu inscripțiunea «Francia» și un pistol de aramă ce li s-au împărțit acolo ca să se bată cu ele”, sabia fiind donată Academiei Române prin Vincentiu Babeș.⁶⁰ Probabil tradiția a fost contaminată de informația scrisă, datorată în primul rând lui Vasile Maniu și poate lui Petre Broșteanu, care a publicat la Brașov o povestire inspirată de evenimente, unde faptele s-au petrecut în felul cum le-a descris Sofronie Liuba, deși în realitate lucrurile au stat altfel. Rămâne interesanta legătură dintre evenimentele de la Crușița și influența franceză, consemnate de scrierile bănățene la câteva decenii de la eveniment și de tradiția locală, difuzată pe cale orală.

Desfășurarea reală a faptelor este cunoscută în general din câteva surse, între care și *Cronica* lui Nicolae Stoica de Hațeg, ce consacră un fragment important evenimentului, deși rămâne în sfera informațiilor foarte generale. Același cronicar înregistra pe o carte bisericească, succint și fără comentarii, dar cu internaționalitate istorică, pentru a perpetua în memoria colectivă: „1808 maiu 31 și 1-iu iunie, preotul de la Crușița, cu alți oameni, făcură niște vorbe mari, scrisori urâte, care mergeau ca asupra împărăției să facă larme urâte, pe care i-au prins și i-au dus la Temișvar la judecată”.⁶¹ Este numai consemnat, în maniera tuturor însemnărilor de pe cărți, un eveniment ce a marcat mentalul colectiv al populației locale, chiar dacă autorul nu împărtășea opinia sau soluția la care au recurs protagoniștii. Ilustrând exact lumea căreia îi aparținea, cu sentimentele sale proimperiale, de fidelitate față de onoarea militară, Nicolae Stoica nu putea fi de acord cu insurgenții de la Crușița. Fragmentul din *Cronica* demonstrează această mentalitate. Istoriografia sârbă

susține că evenimentul a fost pregătit din timp, desfășurându-se în strânsă legătură cu insurecția sârbă și cu intrarea trupelor ruse în Principate. Legătura cu Serbia era menținută prin Marian Janković, care în 1806 a fost la Karagheorghe, iar în 1807—1808 a întreținut legături cu Milenko Stojković și alți conducători din Serbia de răsărit, dar și cu ofițerul rus Rodofinikov⁶². Nicolae Stoica de Hațeg lega evenimentul de vizita generalului Ludwig în Graniță și tinde să minimalizeze amploarea lui, punându-l pe seama petrecerilor de Rusalii și a forșanșurilor organizate de postul Sâmpetrului, deși recunoaște „că sătenii din satul Crușița, militari, lângă Biserica Albă, mare rebelie au rădicat”.⁶³ Cronicarul a consemnat principalii conducători: „Laitnantul lor din sat, Thoma Scripete (din Globurău), cu alți de-ai lui prieteni ospătându-să și chiotind, cu tânărul capelan Dimitrie, fecioru parohului Ioan Popovici, cu iubilirt căpitan servian Marian Iovanovici și un diacon din Cusici și iubilirt oberlaintant Pîrvu Giumanca din Oravița, cu vinu inverșunați, striga să se rădice serbii, românii asupra unșurilor sau și a nemților”.⁶⁴ Caracterul ortodox al mișcării este indirect recunoscut de cronicar, când scria, în sens peiorativ, că „așa veninați cu beția, punea pre protopopi ghenearali de oaste a Orăviții, a Besericii Albe, cite cu 20 de mii, la Beserica Albă, a Vârșetului cu al Logojului, la Cheveres, câte 25 000, al Caransebeșului cu 25 de mii în dealul Cozlar, iar al Mehadii cu 5 000 în muntele Stăncilovii să se adune”. Dincolo de nota vădit ironică, cronicarul recunoaște că „aceste vorbe a lor pre săteni îi sculă, arme luară și 14 săteni beți, intrând în beserica Crușiții, praporu bisericii (steagul) îl luară”.⁶⁵ Nicolae Stoica informează și despre manifestul lansat de rebeli, respectiv despre scopul răscoalei, acreditând ideea că sârbii și românii s-au ridicat împotriva unșurilor, nu a Austriei: „Laitnantu Scripete cu capelanu, după ce-or fost scris vro țedulă prin sate, sârbii, rumânii cu arme, cu furci de fier să sară, lui Țârni Gheorghe ajutori a-i fi asupra unșurilor”.⁶⁶ Foarte succint, Nicolae Stoica relatează apoi desfășurarea evenimentului: „Fenrihu Malia fiind aci în sat, neputând opri pe cei 14 cu steagu, aceia în pădure cu steagu fugiră. Laitnantu Scripete cu alții la Beserica Albă să dusără; și fenrihu Malia. Acolo oberșterului Branovațchi spusără, carele la Panciova alerga de arătă ce-i. Țedula neiscălită parohu Subotiiți căpătînd-o, prota la Beserica Albă o dusără (și colaină au căpătât). Prota au dus-o în Vârșeț la episcopu Vidac și el cu arhimandritul Sinesie Radivoievici, la Panciova, prințului”.⁶⁷ Se poate observa tendința cronicarului de a nu detalia faptele, deși cunoștea bine evenimentele, întrucît nu împărtășea acțiunea rebelilor, dar și pentru a minimaliza evenimentul.

Deoarece datele arhivistice existente nu aduc noutăți asupra desfășurării faptelor, actele arhivei militare din Timișoara conservând două documente despre acest episod, iar dosarul cercetării cazului nu a fost încă descoperit, o reconstituire a faptelor pe baza datelor furnizate de L. Böhm, bine informat din arhivele de la Biserica Albă, V. Maniu și A. Marchescu este, desigur, necesară.⁶⁸

Răscoala a fost pregătită să izbucnească în satele companiei a 10-a din Regimentul româno-ilir. Sediul acestei subunități se găsea la Crușița și cu plutoanele la Cusici, Zlatița, Lescovița, Naidăș, Rebenberg. La pregătire au participat unii ofițeri din Biserica Albă, unde se afla sediul

regimentului (până la 1805, dar rămăsese un centru militar important). La Crușița starea de nemulțumire era mai veche, din anii precedenți. În 1807 au fost semnalate acte de insubordonare pe motiv că soldații erau ținuți la serviciul de cordon peste numărul de ore stabilit regulamentar. Comandantul companiei a propus colonelului Oreșcovici, comandantul regimentului, pedepsirea corporală a doi grăniceri vinovați de atâtare la nesupunere⁶⁹. L. Böhm desemna ca principal organizator pe căpitanul Pârvu Jumanca din Ciclova, alături căpitanul Marian Iovanovici din Biserica Albă, locotenentul Toma Scripete din Globurău, locotententul Petre Stoica, preotul Dimitrie Deac din Crușița, protopopul Rafael Miloșevici din Biserica Albă, preotul Gheorghe Petrovici și preotul Ilie Popovici din Subotița.⁷⁰

Toate contribuțiile de până acum atribuie planul răscoalei lui Jumanca. Pentru declanșarea ei a intrat în legătură cu șeful răsculaților sârbi, Milenko Stojković, cu căpitanul Iovanovici și cu alți fruntași sârbi din localitatea Ram. Legătura dintre Crușița și Ram era asigurată de Iovanovici, care se afla în relație directă cu Jumanca. Legătura dintre răsculații din Banat și insurgenții sârbi este precizată de toate sursele. Karagheorghe a fost de acord cu pornirea răscoalei în Granița bănățeană, potrivit părerii lui Böhm și a lui Maniu. Ultimul scria că „Jumanca s-a fost pus în relații și cu partidul bătrânului Karagheorghe, principele Serbiei”.⁷¹ În pregătirea revoltei a fost antrenat și clerul ortodox din zonă, încurajat de ierarhia de la Carloviț, în contextul binecunoscutei sale poziții anticatolice determinată de manifestările Contrareformei. Ierarhia ortodoxă a susținut și insurecția sârbă împotriva turcilor, desigur tacit, cum a făcut și în acest caz. Componenta anticatolică este în orice caz evidentă. În Granița s-au făcut mari pregătiri la Crușița, Biserica Albă, Palanka Nouă, Subotița, iar în Serbia centrul principal a fost la Ram, de unde Milenko Stojković a declanșat o campanie pentru atragerea populației satelor, cu sprijinul cnezilor locali.

Locotenentul Toma Scripete, șeful comendurii Crușiței, a atras de partea răscoalei grăniceri din subordine și civili din localitate sau din satele vecine. Preotul Dimitrie Deac din Crușița a străbătut localitățile Iaru, Berliște, Nicolinț, Milcoveni, Răcăjdia pentru a ridica ostașii și țărani la răscoală. El a răspândit un manifest prin care chema oamenii să se adune în 12 iunie în pădurea Suhai. Pregătirile au fost accelerate și de zvonul că austriei se pregăteau să ocupe Belgradul ceea ce, firește, era de natură să neliniștească pe cei din Serbia.⁷²

La semnalul căpitanului Iovanovici, insurgenții sârbi sub comanda lui Dobrinaț urmau să treacă Dunărea în Granița pentru a se uni cu răsculații din regimentul româno-ilor. Ca moment pentru declanșarea insurecției a fost ales începutul lui iunie, când urma să aibe loc și vizita arhiducelui Ludwig în Granița.

La 30 mai 1808, la Ram, preotul Gheorghe Petrovici lansează proclamația către preoțimea ortodoxă („Prea cinstită preoțime“), chemând populația la luptă: „... fiecare bărbat capabil să poarte o armă să se prezinte înaintea altarului și a steagului armat. Puneți-vă în fruntea poporului și-l faceți să ia cunoștință de aceasta. Bărbații înarmați de la 20 până la 50 de ani din comunele Iasenova, Subotița, Straja, Oreșat, Grebenat, Parța, Isbiște, Ulm, Vârșet, Marcovăț, Crușița, Rebenberg și

din Nicolinț, Iaru, Berliște, Răcăjdia, Macoviște, Milcoveni, Zlatița, So-col, Bogodinți fără nici o zăbovire să se adune înainte de răsăritul soarelui la Subotița și să aștepte pe milostivul Karagheorghe ori pe cei doi delegați ai lui. Fiecare primind aceasta să o copieze și fără întârziere să o transmită mai departe ca să se răspândească⁷³. Textul proclamației, văzut de Böhm în arhiva bisericii ortodoxe din Biserica Albă, relevă o geografie a răscoalei așa cum a fost preconizată de conducători, la care se adăugau încă și alte localități cuprinse în regimentul româno-ilir.

În graniță răscoala a fost pregătită să izbucnească la 12 iunie, în zona Biserica-Albă — Crușița, considerându-se că sărbătoarea Rusaliilor oferea un moment favorabil ridicării militarilor. Se poate spune că a fost o lipsă de corelare a planurilor celor două centre sau o defecțiune, deoarece lansarea proclamației la Ram a devansat cu două săptămâni declanșarea răscoalei. De altfel proclamația a avut un rol important în descoperirea și înăbușirea răscoalei.

Concentrările de forțe preconizate, despre care relatea Nicolae Stoica de Hațeg, par îndoielnice și dacă au existat planuri în acest sens, ele au rămas la nivelul dezideratelor, pentru că cifrele indicate depășesc mult potențialul uman al zonei. La fel de îndoielnice par și afirmațiile lui Vasile Maniu, respectiv informațiile transmise de tradiția locală, potrivit cărora Jumanca a hotărât să intre cu răsculații în cetatea Timișorii, acțiune practic imposibilă din punct de vedere militar, dacă se au în vedere fortificațiile, tehnica și potențialul militar al capitalei bănățene. Afirmația lui V. Maniu, care a influențat și opiniile ulterioare, rămâne tributară spiritului și exagerărilor romantice, ca și afirmația acestuia că răsculații de la Crușița au urmărit eliberarea Banatului și Transilvaniei, retrospectiv unirea lor cu celelate provincii românești. Aserțiunea lui V. Maniu este un exemplu clar de contaminare și suprapunere a tradiției locale cu evenimentele politice ce s-au desfășurat în România.

Planul grănicerilor răsculați prevedea declanșarea mișcării în 12 iunie 1808 la Crușița și extinderea ei în celelalte localități. În ziua respectivă, protopopul Rafael Miloșevici din Biserica Albă a invitat la prânz, cu prilejul sărbătorii Rusaliilor, membrii consiliului orășenesc, pe protopopul romano-catolic și capelanul acestuia, ofițerii din garnizoană, pentru a întâmpina pe generalii Ludwig și Duca, care urmau să inspecteze regimentul. Printre participanții la masă s-a aflat și colonelul Branovaczkzy, comandantul regimentului. Acestuia i-au fost dezvăluite planurile răscoalei de către preotul Ilie Popovici din Subovița, care i-a înmănat și un exemplar din proclamația de la 30 mai, de la Ram. În urma denunțului, colonelul a luat măsuri rapide de înăbușire a răscoalei, concentrând trei companii la Biserica Albă, locuită de o numeroasă populație germană, pentru a preveni ocuparea localității de către insurgenți. A fost mobilizată și garda civilă a orașului, sub comanda ofițerului pensionar Iosif Schmitz, organizându-se o ambuscadă pentru prinderea răsculaților care intrau în localitate.⁷⁴

În acest timp detașamentul sârb de la Ram, aflat sub comanda lui Dobrinaț, aștepta de a Biserica Albă semnalul căpitanului Iovanovici pentru a trece Dunărea și a face joncțiunea cu grănicerii răsculați. Deoarece planul a fost trădat, Ioanovici s-a refugiat de la Biserica Albă la

Palanca Nouă și nu a mai anunțat detașamentul de la Ram, care a rămas deci la sudul Dunării.⁷⁵

La Crușița răscoala a izbucnit la data stabilită, 12 iunie 1808. O patrulă trimisă de comandamentul militar al regimentului româno-ilir cu misiunea de a cerceta zona, a fost arestată de insurgenți. Stegarul Mallya, comandantul patrulei, a reușit să evadeze și s-a întors la Biserica Albă, raportând lui Branovaczky despre începutul răscoalei. Vizitiul care a transportat patrula, locotenentul din garda civilă Johann Wilsbach, arestat și el de răsculați, a fost obligat să transporte pe preotul Dimitrie Deac prin satele din jur pentru a îndemna populația să se ridice la luptă.⁷⁶ Locul de concentrare a răsculaților din zona Crușița a fost pădurea Suhai din vecinătate.

Dimitrie Georgevici, plecat spre locul de adunare, constatînd că poporul nu a răspuns chemării, a plecat spre dealurile Sascăi pentru a ridica populația de acolo, dar a fost capturat la Lescovița. O grupă de grăniceri, condusă de Atanasie Stațco, fiul unui negustor din Crușița a ajuns la Berliște, chiar după miezul nopții. Aici au reușit să ridice doar 20 de oameni, cei mai mulți au stat pasivi, iar conducerea satului s-a împotrivit. Luând prapuri din biserica locală, ca peste tot unde s-au produs tulburări, răsculații s-au îndreptat spre Milcovăț, dar și aici s-au izbit de aceeași pasivitate. În situația creată, o parte din grup s-a îndreptat spre Vrani, alta spre Suhai, dar pe drum s-au împrăștiat, așa încât la locul de adunare au mai ajuns doar vreo 15 oameni. Eșecul s-a datorat lipsei de încredere a populației, deficiențelor în pregătire, lipsei de precizie a obiectivului și lipsei de coordonare a acțiunilor.⁷⁷

Văzînd că atacul din direcția Crușița împotriva sediului regimentului nu s-a produs, de la Biserica Albă s-a declanșat acțiunea de reprimare, avînd în frunte pe maiorul Golubovici și căpitanul gărzii civile Schmitz. Detașamentul de represalii cu efective puternice a ocupat comuna Crușița și pădurea Suhai, blocînd la 13 iunie toate ieșirile din localitate, ceea ce a făcut imposibilă fuga insurgenților. Căpitanul Schmitz a arestat capii de familie răsculați și membrii familiilor celor care au apucat să fugă, transportîndu-i la Biserica Albă, unde au fost închiși în casa dulgherului Johann Lorenz. În zilele următoare au mai fost arestați oameni și în alte sate vecine.

În 14 iunie 1808 a fost instalat la Biserica Albă un tribunal militar, condus de magistratul militar Göring din Timișoara, care a început anchetarea conducătorilor răscoalei. Cel dintâi anchetat a fost preotul Dimitrie din Crușița, care a desemnat ca instigatori la răscoală pe căpitani Pârvu Jumanca și Marian Iovanovici, din Granița bănățeană. Condamnat inițial la moarte, a fost ulterior încarcerat la Timișoara. Locotenentul Toma Scripete, numit membru al tribunalului de anchetă, a fost și el descoperit, fiind arestat, judecat și condamnat la moarte. Execuția s-a petrecut pe loc, la Biserica Albă. Au mai fost arestați pentru conspirație și instigare împotriva statului și a împăratului, a bisericii catolice, căpitanul Pârvu Jumanca, preotul Trifan Teodorovici, diaconul Uroșevici, negustorul Athanateo Staici, Dimitrie Georgevici, Petru Antici ș.a. Până la judecare au fost trimiși la munca de șanț la Timișoara.⁷⁸

Ancheta și procedura de judecare au durat aproape doi ani. În acest timp au murit în închisoare căpitanul Pârvu Jumanca, preotul Dimitrie

Deac, Dimitrie Georgevici ș.a. Ultimele mențiuni documentare despre anchetă datează din 16—18 ianuarie și 8 februarie 1809, rezultatul ei fiind comunicat Consiliului Locumtenențial la 17 februarie 1809, prin vice-comitele Vicenz Bydeskuti.⁷⁹ Participanții la răscoală au fost condamnați de tribunalul militar din Timișoara la muncă grea, la fortificații.

Abia după lichidarea răscoalei, în 17 iunie 1808 a avut loc inspecția generalilor Ludwig și Duca în teriorul graniței bănățene, când s-au evaluat și evenimentele petrecute între 12—14 iunie. Ele nu au rămas fără urmări. Pentru a preveni noi tulburări, Consiliul aulic de război a ordonat comandamentelor provinciale ca în fiecare regiment de graniță să înființeze câte un batalion de rezervă permanent pentru supravegherea ordinii și liniștii publice în teritoriul acestuia, iar pentru Graniță — Croația, Slovenia, Banat — se constituia câte un batalion de pedestrași recrutați din alte regiuni ale imperiului pentru supravegherea și apărarea acestor confinii. Această măsură demonstrează și neîncrederea autorităților militare în fidelitatea localnicilor care alcătuiau unitățile de grăniceri. Măsurile luate ulterior împotriva familiilor celor care au participat la răscoală confirmă această aserțiune. Membrii acestor familii au fost mutați din Graniță în zona de câmpie, unde au întemeiat satele Sefcherin, Deliblata ș.a. Locuitorilor bănuiți că au colaborat li s-a confiscat averea, însă la 1 februarie 1812 Consiliul aulic a intervenit și a dispus restituirea.⁸⁰

Alături de răzvrătirile grănicerilor din Hațeg sau ale secuilor în timpul războaielor napoleoniene, tentativa de insurecție de la Crușița a fost cea mai serioasă reacție antihabsburgică pe fondul influenței franceze resimțită în Europa centrală și de sud-est.

Chiar dacă Nicolae Stoica din Hațeg a încercat să o minimalizeze, spunând că mai mult au fost „niște beții, ce cad pe Rusalii”,⁸¹ impactul tentativei de răscoală în graniță a fost deosebit. O confirmă o informație ulterioară, la peste 15 ani, când se consuma un alt fapt deosebit, legat însă de cele petrecute în 1808. La 5 ianuarie 1824 comisarul cezaro-crăiesc Dobrowollny a înaintat la Viena un raport secret în care menționa că în satul Sopot a fost descoperită pe fereastra unui caporal din administrația grănicerească o scrisoare redactată în limba română, ce conținea atacuri la adresa autorităților militare și civile. Scrisoarea a fost expediată de comanda companiei Bozovici, de care aparținea comuna Sopot, Ia regiment și de aici la Comandamentul Bănățean. La Viena nu se știa de acest fapt, în 14 ianuarie, probabil că s-a încercat mușamalizarea lui, așa cum s-a întâmplat și în alte cazuri. Comisarul care a făcut denunțul dă o sumedenie de detalii asupra scrisorii, care invocă mai multe motive de nemulțumire: prețul ridicat al sării, introducerea bancnotelor de hârtie, măsuri drastice împotriva contrabandei cu sare. Scrisoarea amintită sublinia faptul că dacă nu se remediază situația, „timpurile lui Horea și Cloșca se vor întoarce. Atunci va apărea și un al doilea Scribetie (care a fost executat în anul 1811) pentru răscoala de la Crușița din 1808 și se va pune capăt nedreptăților“. Amintirea lui Toma Scripete și a răscoalei mai era încă vie în Graniță. Dobrowollny mai precizează în denunțul său și faptul „că între actele mai vechi ale registraturii Comandamentului general de aici (Timișoara) se păstrează încă acel drapel care a fost făcut în anul 1808, cu prilejul răscoalei de la Crușița și a fost pur-

tat de răsculați“. După opinia comisarului imperial, care preia opinia comandei companiei Bozovici, scrisoarea incriminată a fost redactată în Serbia și adusă de unul din locuitorii din Sopot, refugiați acolo, pentru că mulți dintre aceștia s-au refugiat în Serbia. Dobrowollny opina că autorul scrisorii era un om instruit în istoria patriei, deoarece amenința cu „revenirea timpurilor lui Horea și Cloșca“, ceea ce era „în consecință mai periculos“. Deoarece la magistratura militară lucra cancelistul Raich, de religie ortodoxă, prin care inconștient chiar, „ar putea fi amintită existența acestui drapel într-un loc nepotrivit“, comisarul imperial sugera Vienei distrugerea în taină a drapelului respectiv ca o măsură de prevedere, deoarece în scrisoare „se amintește de răscoală și în special de executatul Scribete“. La 12 ianuarie scrisoarea a fost înregistrată, iar la 14 ianuarie Viena răspunde comisarului, cerându-i să fie informată imediat dacă apar alte noutăți. Rezoluția atrage atenția lui Dobrowollny „ca să nu se comită în viitor vreun abuz cu steagul ce provine din urmele răscoalei de la Crușița, din 1808, care se păstrează la registratura de acolo, să-l nimiciți pe neobservate“. De asemenea îi cerea informații despre cancelistul Raich, „despre comportarea lui în serviciu, despre ideile lui politice și legăturile ce le are, iar persoana lui să fie ținută sub observație severă“. Episodul din 1824 relevă impactul ce l-a avut răscoala asupra autorităților militare și teama permanentă ce domina cercurile militare din Timișoara pentru o nouă răzvrătire grănicerească.⁸²

*

Poate mai mult ca în alte zone, conștiința colectivă a consemnat interesante ecouri ale războaielor cu Franța și mai ales ale participării grănicerilor români la aceste războaie. Cele mai multe s-au păstrat sub forma unor însemnări laconice pe cărți, dar făcute cu vădită intenționalitate istorică, „ca să se știe“, ce reprezintă nu numai importante surse pentru reconstituirea mentalului colectiv, dar și prețioase izvoare pentru reconstituirea participării batalioanelor românești la campaniile antifranceze. „Lumea tăcută“ a „celor mici“ vorbește prin glasul acestor scurte însemnări pe cărțile bisericilor, lăsând să se facă auzită o categorie care s-a exprimat mai mult oral până acum. Frecvența deosebită a însemnărilor pe tema campaniilor împotriva Franței, în timpul acestora, demonstrează și impactul excepțional ce l-au avut evenimentele europene asupra satului românesc din Banat, care le consemnează, le comentează, le evaluează. Ele indică și o transformare bruscă de mentalitate, ce nu este străină de participarea grănicerilor români la evenimentele continentale.

Incontestabil însemnările ilustrează o conștiință istorică, nevoia de a consemna, a memora și a povesti, a transmite o informație, o opinie sau o judecată nu doar „din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa ca faptele să se piardă, ori din nevoia de a face și pe alții, necunoscuți, martori ai suferințelor, isprăvilor și întâmplătoarelor bucurii ale lor“.⁸³ Ele ilustrează însă și o mentalitate specific grănicerească, o conștiință a stării militărești, remarcată de Nicolae Iorga la începutul secolului nostru, care se individualizează într-o serie de clișee ce apar în însemnările pe cărți, denumirea gradului, companiei, regimentului, a comandanților, așa cum făcea un grănicer din Cârpa, ceva mai târziu, în 1857, când scria: „Spre

veșnică pomenire în vremea cea viitoare, la nepoți, strănepoți și la tot genul românesc... General Comando din Banat, feltmarșal lăitnant groțul Coronini din Cronberg din Timișoara povățuia. Asemenea ca comendant regămentului romano-banaticesc nr. 13, d(omnul) obrister Ioan Baiman. Comandantul companiei Caransebeșului, nr. 11 d(omnul) căpitan Petru Petrovici și ca comandant aceștii comune, a Cărpui, lăitnant Mihail cavalir de Iacobici în stăpânire în comuna sta...⁸⁴

Cele mai mari implicații asupra mentalității grănicerești le-au avut campaniile împotriva Franței, când un mare număr de grăniceri, desprinși din rosturile lor, au fost dislocați pe fronturile din Europa. Contactul cu lumea europeană în plină transformare a modificat sensibil nu numai orizontul lor geografic, dar și cel politic. Această deschidere spre alte realități decât cele locale o remarcă mai târziu și Nicolae Stoica de Hațeg în Cronica sa, atunci când regreta că spre deosebire de consătenii săi din trupele combatante el nu a ajuns să vadă, fie și în condițiile grele ale războiului, țările europene.⁸⁵

Viziunea geopolitică modernă a satului grăniceresc este asociată unei conștiințe istorice a militarilor români, ce oscilează încă între o mentalitate tradițională și spiritul Luminilor. Această conștiință evidențiază o concepție liniară a timpului istoric, completată sau amendată de ideea repetării ciclice a unor evenimente cu valoare de fatalitate, ce jalonează destinul individului și al comunității. În cazul particular al satului grăniceresc din Banat, războaiele constituie atari evenimente și ele au oferit prilejul de meditație, marcând orizontul, atitudinile și comportamentele mentale, mai ales că s-au încadrat în ritmul cotidian de viață, constituind de acum repere ale universului uman, ale istoriei individuale sau colective. Ele nu modifică sensibil mentalitățile tradiționale, care rămân neschimbate în raport cu momentele fundamentale ale omului: nașterea și moartea, „Alfa și Omega: începutul și sfârșitul“, cum semnificativ scria un dascăl de sat, fixând limitele între care se însera repetarea periodică a evenimentelor, timpul istoric.

Războaiele au modificat esențial perspectiva țăranilor români asupra timpului și a spațiului. Interesul se deplasează de acum de la cadrul strict local al satului și al ținutului la cel al teritoriului românesc sau european. Unul dintre preoții Caransebeșului, Nicolae Teodorovici străbate în câțiva ani Muntenia (1801) și Transilvania, ajungând în 1804 la Oradea. Distanțele nu mai contează, încât tot mai mulți locuitori din satul bănățean străbat celelalte regiuni românești, într-un ritm și dinamică ce distonează cu imobilismul satului tradițional. Spre deosebire de satele din provincia civilă, unde interesul oamenilor rămâne strict cantonat la întâmplările locale, satul grăniceresc are o deschidere remarcabilă. Pentru satul nemilitarizat, provincial există o asemenea mostră, o cronică locală, unde țăranul Magdu Magdici a notat evenimentele cu cel mai mare impact asupra comunității. Iată ce a înregistrat memoria colectivă la Ecica: „când au venit românii în Ecica din Mațadonia în anul 1775; când au fost bătaia cu turcii în Beligrad, 1788 anul; când au venit spăia în Ecica dintâi, 1782 anul; când au fost foametea în Banat, anul 1794; când au ars Becicherecul Mare dintâi, 15 august 1807; când au ars curtea domnească dintâi, 15 august 1807; când au fost iarna rea... când au fost colera în Banat de au murit oamenii de foale...“⁸⁶

Perspectiva lui este redusă la câteva evenimente ce au afectat viața sa cotidiană, ritmurile ei, dar care nu depășesc sfera satului sau a provinciei. Spre deosebire de aceasta, grănicerul Lazăr Suvegheț avea o altă viziune a spațiului geopolitic, după cum reiese dintr-o însemnare a sa referitoare la războiul cu turcii: „Și ai noștri au luat Țara Bosnii, Țara Bulgărească, Țara Românească, Țara Moldovei și Craina peste Dunăre până acuma va să ia și cetatea . . . în anul 1791 și cu voia lui Dumnezeu și mai departe va să meargă să dobândească și cetatea Țarigradului”.⁸⁷ Perspectiva cel puțin sud-est europeană nu poate fi refuzată, mai ales că ea este însoțită și de o cunoaștere exactă a strategiei politice și militare din perioada 1788—1791. Și mai limpede se ilustrează orizontul european al grănicerilor în timpul și după războaiele cu Franța, când luptele îi poartă în diferite zone ale continentului, consemnate cu o minuție ce demonstrează un orizont geografic tot mai larg. Dacă paginile lui Nicolae Stoica de Hațeg din *Cronică* nu sunt semnificative, fiind scrise la două decenii după evenimente, mult mai interesante prin spontaneitatea și orizontul lor sunt însemnările de pe cărți ale viitorului protopop, adevărate „fișe de lucru” pentru viitoarea cronică, ca de exemplu: „1805; august 1-iu iară plecară trei batalioane întregi la vreo 4 mii de feciori și ajunsără toamna, cu ploi grele, până în Țara Baerului. Atunci franțuzii luară Ulmul, în 3 octombrie. Franțuzii în 30 octombrie luară Beciul și Brin. 1 ianuarie 1806 s.n. făcură pace cu noi; 13 februarie 1806 veniră batalioanele acasă. Apoi trei batalioane ale noastre din Baer începură a fugi prin Saltzburg în Staermarc, apoi de la Edenberg, tot cu iarnă grea plecară prin Țara Ungurească, în Sebeș, la ștab și în 10 februarie 1806 acasă”.⁸⁸

Războiul a devenit o ipostază a existenței grănicerești, o dimensiune a cotidianului, încât aceste însemnări constituie veritabile jurnale de operațiuni, unde sunt notate cu precizie datele la care au plecat sau au venit de pe front grănicerii, bătăliile la care au luat parte, etapele de marș, pierderile suferite.

Primele însemnări datează de la sfârșitul campaniei 1792—1800, cea mai lungă, care i-a ținut pe grăniceri aproape un deceniu departe de casă. De altfel una din temele frecvente ale însemnărilor referitoare la războaiele contra Franței a constituit-o durata neobișnuită a lor, fără precedent. Războiul apare în Graniță ca o fatalitate: „La anul 1788 s-au început răzmerița cu turcii și au ținut bătaia ani trei. Și s-au pus pace cu turcu la anul 1791 și iară s-au început bătaia cu franțuzul la anul 1792. Și tot au fost bătaie până la anul 1814. Maxim Vodă . . . învățător”.⁸⁹ În subtextul însemnărilor apare un sentiment de saturație față de războaiele nesfârșite: „Să să știe — scria Ilie Călțun, fost subofițer de grăniceri — că s-au început răzmerița cu franțuzi(i) în anul 1792 și au ținut ani întregi. Și am scris eu, preotu(l) Ilea Calzun născut din Corni, paroh (în) Pârvova și Lăpușnicel pe vremea împăratului Franțiscus al II-(lea) fiind stăpân eparhiei aceștia domnului episcop Ioan Ioanovici de Sacabent, protoprezviter al Mehădiei, Nicolae Stoica”.⁹⁰ Mai târziu lasă o altă însemnare edificatoare și ea: „de la anul 1792 tot răzmeriță au fost cu frâncii adecă cu franțuzii, pân la anul 1814, adecă 22 de ani”.⁹¹

Din cauza frecvenței și a duratei nemaîntâlnite, comunitățile consemnează ca evenimente locale plecările și întoarcerile grănicerilor de pe

front. La Rudăria se consemna astfel: „1792. Au plecat cătanele la neprietenul nostru franțuz. Sezură 9 ani prin Raina și Italia și, în 1801, viniră acasă”.⁹² La Bogăltin, Ioan Rădoi înregistra evenimentul: „La anul 1793, luna februarie 27 au plecat de pe aici la franțuz. Al doilea (batalion — n.n.) au mai plecat la anul 1794”.⁹³ Informația este confirmată și de Nicolae Stoica de Hațeg care scria: „1793, în februarie plecă un batalion al regimentului românesc care a fost trimis pe frontul german. Pentru Nicolae Stoica, începutul războaielor cu Franța și plecarea batalioanelor românești a însemnat și îndepărtarea, despărțirea de unii binecunoscuți ofițeri de graniță, de a căror prietenie și protecție s-a bucurat: „Pentru rebelia ce-o începură franțozii cu conventul lor cel tirănesc, nu numai că un batalion la oaste să dusă, ce și pre trei maiori, Gheorghe Duca, Ioan Branovatschi și Petru Duca, de la noi îi mutară, carii toți trei ca ghegenerali au murit”.⁹⁵

Cu aceeași fidelitate consemnează satul bănățean păcile încheiate și întoarcerea soldaților ca evenimente ale comunității ce se înserează astfel într-o dinamică a istoriei europene, participă la ea, și-o asumă. La Mehadica se dau și amănunte despre venirea soldaților: „Soldații noștri au venit de la bătaia cu franțuzul la anul 1801, luna mai, ziua 2, la Înălțarea Domnului... adică la Ispas, după ce au fost în Tabără la Raina, 9 ani și 3 luni, 33 de feciori ai noștri...”.⁹⁶ Grănicerii din Mehadica au făcut parte din primul batalion, care a luptat tot timpul pe frontul german, venind acasă prin Viena. La Globurău soldații au venit eșalonat, mai întâi cei din Renania, apoi cei din Italia: „... întru această lună mai, în 26, 1801 și atunci au venit cătanele de la bătaia cu franțuzul, hăi care au fost la Italia, dar care au fost la Raina, ai hăia au venit mai nainte cu o lună, la Rusale”.⁹⁷ Răstimpurile de pace au ajuns atât de scurte și de rare, încât acești ani încep să fie consemnați în mod special, tot așa cum înainte erau consemnați cei de război. Într-un asemenea răstimp, fostul subofițer Ilia Călțun consemna cu vădită satisfacție: „Anu(l) 1801, 1802 și 1803 am avut lancașce, adecă pace; nici o răzmeriță cu nima. Numai turcii cu pasmangii de la Diu”,⁹⁸ după ce a consemnat cu promptitudine încheierea păcii în 1801: „În anul 1801 s-au pus pace cu franțuzul, pe vremea împăratului Franțiscus II. I. Călțun”.⁹⁹

Războaiele îndelungate, cu tot cortegiul lor de suferințe, la care s-au adăugat calamitățile naturale, epidemiile au creat un sentiment general de insecuritate, o teamă și neliniște, ce a condus la explicații iraționale ale războaielor văzute ca o fatalitate cerească. Orice fenomen natural dobânda semnificații imaginare, era interpretat ca un simbol, un purtător de mesaj. Imaginarul colectiv a legat războaiele de asemenea fenomene interpretate ca o voință a divinității, un semnal al pedepsei de apoi. Un fulger în decembrie determină un grup de țărani de lângă Oravița, veniți în părțile timișene, la un consătean stabilit acolo, să consemneze evenimentul, stăpâniți, evident, de neliniște, chiar de frică: „Iată, să să știe că au tunat în ceri sâmbătă sara la vecernie, în 17 dechemvrie. De trei ori au tunat cu străluci, la anul 1804. Și noi ne miram: ce să fie? au bine, au rău? fiva an bun, au rău? Noi aceștia am fost și ne-am mirat: eu preotul Mihail Miuțovici paroh (în) Părcosoca, vin de la Gherlește, Pentru Bârțu, Trăilă Novac. Au tunat întâi către Panciova, apoi

cătră Becicherec, a treia la răsărit".¹⁰⁰ Aceeași spaimă o transmite și o însemnare de la Comloșul Mare, făcută într-un moment de răgaz, de pace, în a cărei durată nu mai credea nimeni. Fenomenele naturale le apăreau ca presimțiri de nenorociri: „În anul 1807, luna lui septembrie, în 19 zile, am văzut una stea cu coadă, la sfințit întunecime, spre amiază-zi... am văzut steaua cea dintâi, albă stea și amândouă, într-o rază, o coamă... într-o coadă. Și am sămănat, să vedem ce va fi!”¹⁰¹

Asemenea semne erau considerate prevestitoare de necaz. În intervalul dintre campanii, prevesteaua noi războaie. În 1805 s-a sfârșit cel mai îndelungat răgaz de pace cunoscut în epoca napoleoniană. O nouă coaliție antifranceză începuse să-și concentreze forțele. Austriecii au procedat la o mobilizare exemplară, mai ales în confiniile militare.¹⁰² La sfârșitul lunii iulie deja batalioanele românești au pornit spre front. Nicolae Stoica înregistrează evenimentul pe o carte: „1805, iulie 29, plecarea 3 batalioane din acest valah-ilirish reghiment la oaste, iar 4 batalioane în Temișvar”.¹⁰³ Cu și mai multe detalii, momentul plecării și a întâmplărilor ce au urmat a fost fixat într-o însemnare pe o carte de la Mehadia, reproducă deja aici.¹⁰⁴

La fel de conștiincios a consemnat evenimentele și Ilia Călțun, consăteanul lui Nicolae Stoica, care din subofițer ajunge preot, se pare că fără voia lui, la Pârvoava. A lăsat o serie de însemnări realizate cu un remarcabil spirit de observație, dar și cu talent. Ele se detașează de viziunea oficială, adaugă judecăți proprii, nonconformiste, ironice uneori la adresa puterii militare austriece sau a celei administrative, așa cum face și în fragmentul de mai jos: „la anul 1805, luna iulie s-au început bătaia a doua oară cu franțuzul și s-au pus pace la 1 ianua(rie) 1806. Și întru așa scurtă răzmeriță au fost luvat franțuzul Beciu!”¹⁰⁵ Opiniile sale politice sunt interesante și merită un inventar, mai ales că reflectă un grup mai reprezentativ din lumea satului decât Nicolae Stoica, care s-a mișcat în cercuri oficiale. El are o conștiință românească mai pregnantă și este preocupat să însereze românii ca națiune în seria evenimentelor europene. Pe un *Triod* rămnicean din 1782, de la Pârvoava, scria semnificativ despre prima campanie împotriva Franței: „De la anno 1794 s-au început răzmerița cu republica Franței și s-au sfârșit la anu(l) 1801, fiind ajutori românii noștri. Ilea Călzun paroh (în) Pârvoava și Lăpușnicel”.¹⁰⁶ Este unul dintre puținii care au sesizat războiul împotriva revoluției și republicii, adăugând faptul că românii au venit în ajutorul Habsburgilor. O spune răspicat într-o însemnare din 1801: „în anul 1791 s-au început bătaia cu franțuzu(l). Și au fost românii noștri din Banat vreo 5.000 de oameni ajutori la nemți, pe zilele împăratului Franțiscus al II-lea. Și s-au păciuit în zilele (lui) februarie 1801. Căci românii noștri au perit în acea răzmeriță a Franței. Scris în Pârvoava, 2 mai 1801, Ilia Călzun paroh...”.¹⁰⁷

Însemnarea are și o valoare documentară consemnând momentul întoarcerii grănicerilor români din campanie. Tot el știa și despre expediția napoleoniană în Egipt, despre care a și lăsat o însemnare, din păcate deteriorată odată cu fila pe care a fost făcută: „Să se știe că în anul 1800 (...) s-au bătut ai noștri la (...) și turcul cu franțuzul și cu (...) și la începutul acestor bătăi mulți din nația românească și sâr-

bească au perit. Așezat în satul Pârvova, în luna martie 23, 1800, Ilia Călțun¹⁰⁸. El a conștientizat, nu fără mândrie, existența ca națiune a românilor, deosebindu-i de alte națiuni (așa cum face cu „nemții“) încercând să-i plaseze pe același plan european cu alte popoare. O însemnare pe un *Antologhion* de Râmnic, provenit de la Pârvova, relevă segregarea cu care a operat între români și nemți atunci când scria „iară la nemți stăpânea Franțiscus al II-lea“, după ce anterior relatase cucerirea Vienei de către Napoleon. Este interesant și faptul că Ilia Călțun reflectă prin însemnările sale un alt comportament mental decât cel reprezentat de Nicolae Stoica, mai liber în exprimarea politică, cu alte opinii, adeseori distanțate de cele oficiale, dacă nu chiar critice. El nu ezită să denunțe starea de inferioritate în care erau ținuți românii, situațiile umilitoare în care uneori au fost puși. Într-o notă făcută pe un *Antologhion* râmnicean din 1737 răzbate atât sentimentul de mândrie națională pentru fapte de excepție, dar și cel de frustrare ca neam: „De la 1810 au început a lucra la Băni de s-au făcut casele cele mari și frumoasă tot prin mânilor românilor și zidari și bårdari și acestor ajutori fără numai căpetenie au fost lor un neamț, baumaistor Vurț din Beci și slabă plată au aflat. Numai de silă au trebuit să lucre precum și lemn, piatră căra, var, tot românii au adus, cu vitele lor“¹⁰⁹.

Dacă Nicolae Stoica a consemnat și a rezumat conștiincios și corect în *Cronică* toate campaniile împotriva Franței, cu multe informații culese din presă sau din publicații ulterioare, însemnările spontane sunt mult mai semnificative pentru opiniile țăranilor grăniceri. A treia campanie din 1809 a reținut atenția locuitorilor, dovadă fiind o lungă însemnare făcută la Mehadica de preotul Pavel Roșcoviți: „S-au început răzmerița a treia oară, ai noștri cu franțuzii și au plecat feciorii noștri, februarie 6 zile, tot regimentul la anul 1809. Și au ajuns la un loc unde s-au început bătaia cu franțuzii la o cetate Passau în țara Baierului și au început bătaia cu franțuzii în luna aprilie 15 zile și s-au ținut bătae groaznică în toate zilele până la S. Apostol Petru și Pavel, iunie 29. Atuncea au fost bătaia cea mai de pe urmă la un oraș Pojun, unde se hotărăște Estraiul cu Țara Ungurească și au fost stilștând până la S. Nicolae, dechembrie 6 zile 1809. Atuncea s-au strigat de pace și s-au făcut stavoslavie în toate bisericile, în tot reghimentu și s-au pocnit cu pivele în toate satele pentru bucuria păcii... Dar soldații au venit (în) ianuarie 6 zile, în ziua Botezului 1810“¹¹⁰. A fost o campanie grea, cu pierderi însemnate, deoarece Ilia Călțun o califică drept „foarte rea“: „În anul 1809, foarte rea rezmeriță întră franțozii și întră nemții au fost“¹¹¹. Ca și în celelalte campanii, a înregistrat momentul plecării grănicerilor pe front („În anul 1809, februarie în 4, au plecat feciorii noștri a 3-a oară la bătaie la franțuz...“) și al încheierii păcii („În anul 1809, octomvrie în 11 s-au pus pace cu franțuzul a 3-a oară“). Precizarea finală — o pace încheiată a trei oară — ilustrează neîncrederea în durabilitatea actului, sentimentul de insecuritate ce stăpânea pe grăniceri.

În 1812, când Napoleon ataca Rusia, având și un corp austriac în componența Marii Armate, Granița bănățeană a fost agitată de știrea participării localnicilor la această campanie. Zvonul nu a fost lipsit de temei, de vreme ce în teritoriul regimentului s-a început concentrarea

soldatilor în centrele de companii, ceea ce se întâmpla în preajma plecării la război. O însemnare din 2 august 1812, de la Bozovici, transmite această stare de spirit: „În anul 1812, 20 iulie au plecat toți ostașii noștri auzind că va fi neprietenul nostru rușii. Și când am scris nu s-au do izăflat pricina, știrea mergerii încotro. Așa m-am îndemnat a scrie întru acest Mineiu, ca cine va ceti de mine, după moartea mea, aminte să-și aducă (...) Alimpie Cizmariu, diacon și învățătoriu, fiind de față și Gheorghe Jurchescu economic ghefrăitar“.¹¹² Zvonul nu a fost confirmat, dar se pare că s-a renunțat la unitățile românești doar în ultima clipă.

După înfrângerea Marii Armate, Austria s-a alăturat coaliției împotriva Franței. Grănicerii români au fost iarăși chemați la arme. La Prilipeți cineva care nu s-a semnat a lăsat o scurtă însemnare: „La anu(l) 1813 s-au început a 3-a bătaie cu franțuzul și s-au ținut din februarie, din 12-lea, până în iulie 1814“.¹¹³ În realitate declarația de război s-a făcut în 13 august 1813, dar până atunci unitățile austriece au fost mobilizate în stare de alarmă. Primul batalion din regimentul românesc și-a început marșul spre front în iulie, iar cel de-al doilea în august. Într-o scurtă însemnare de la Rudăria se atestă participarea lor la cea mai importantă operațiune a războiului, „bătălia națiunilor“: „1813, proplăcară cătanele și bătură Laipțigul și până la Paris și iară încheiară pace“.¹¹⁴

Sfârșitul războaielor, căderea lui Napoleon au fost înregistrate aproape în fiecare sat. O trecere în revistă a evenimentelor, cu valoare recapitulativă, în care formulează concluzii și judecăți asupra istoriei recente realiza Ilia Călțun în Pârvova. Nu lipsește admirația față de marele înfrânt, cel care a avut „toți craii supt el“, care a cucerind Viena luându-i „neamțului“ chiar și tronul. Scrisă după căderea lui Napoleon, însemnarea de la Pârvova relevă percepția și nivelul de înțelegere al unui sat izolat din Valea Almăjului, din extrema acestei văi, la începutul veacului al XIX-lea, despre evenimentele capitale pentru spațiul european, despre destinul napoleonian: „De la anul 1792 tot răzmeriță au fost cu frâncii, adecă franțuzii pân la anu 1814, adecă 22 de ani. Tot în anu 1814 s-au rădicat Muscalu cu toată puterea sa, Praisu, Svedu... și toți craii din Europa, numai Turcu nu. Fiindcă toți craii au fost supt el. Încă neamțului și Beciul, scaunul împărătesc l-au fost luvat și iar de bună voie l-au dat înapoi... și al țării nemțești l-au ținut până la anu 1814 și în acel an l-au șcars pre franțuz dar și împăratul lui l-au închis, adecă pe Napoleon Bonaparte într-un ostrov și au pus un fecior a împăratului celui dintâi, al lui Ludwig XI, crai acolo, să stăpânească ca un crai pe franțuzi supt împărăția și puterea neamțului și a muscalului și fiește care crai ca și mai nainte să-i țină ale lor moșii“¹¹⁵. Căderea lui Napoleon a fost consemnată și la Valea Bolvașnița, un sat de munte, unde însemnarea scotea în evidență consecințele războaielor pentru populația locului: „Ca să să știe, că în anul 1814 s-au lovit de nemți și de muscali împărăția franțuzească, adecă Parisul. Bătaia s-au ținut atunci un an și jumătate. Să să știe că în anul 1814 au fost foamete mare prestă toată lumea. Suta de cucuruz la Rășava au fost 20 cr., cât și mulți oameni au și murit de foame. Scris-am eu, învățători Lazăr Crăciunescu, fiind eu în Valea Bolvașnița 3 ani învățători. Mâna cea de

taină va putezi, iară scrisoarea în veci se va pomeni¹¹⁶ Într-o însemnare cu valoare de sinteză și la Domașnea se înregistra căderea Parisului, exilul, cele 100 de zile: „Fiind răzmerița cu franțuzul la anul 1813, l-au biruit împăratul nemțesc și muscălesc și au luvat și scaunul în care au locuit, Parizul, la anul 1814. Și fiind el de tot casiruit și într-un ostrov așazat de bunii biruitori ai noștri împărați, Alexandru și Franți. Iară împotrivicul Napoleon Bonaparte cu război a doua oară asupra celor doi milostivi împărați, în anul 1815 s-au prosculat și un batalion din reghimentul nostru au plecat la 24 martie iar la bătaie la franțuz¹¹⁷ La Zlatița, sat grăniceresc de pe Valea Dunării, o însemnare în limba sârbă consemna căderea lui Napoleon ca evenimentul cel mai important: „Din nou războiul a început în anul 1792. Grănicerii au mărșăluit în anul 1793 și au rămas până la anul 1815. În acest an, împăratul francez Bonaparte a fost detronat și a venit bătrânul Filip de Bourbon ca rege al Franței, Vasile Stefanovici¹¹⁸ Și în 1815 grănicerii bănățeni au fost chemați pentru campanie, cum preciza Ilia Călțun: „În 1815 primăvara, au plecat obert-patalion iar la franțuz că să sculă iarăși cu robie în țară și Bunăparte au fugit din robie, din cetate¹¹⁹ Nu au mai ajuns însă să participe la lupte.

Sentimentul de insecuritate generat de războaie, mărturisit direct sau indirect în numeroase însemnări, a fost accentuat de o serie de calamități naturale. Asociate războaielor acestea au cultivat în imaginarii colectivă ideea pedepsei divine, oferind o explicație providențială stării generale de nesiguranță. Unul din cei mai grei ani a fost 1794, cu o vară secetoasă și o iarnă dificilă, care au avut un impact deosebit asupra mentalului colectiv. O însemnare a lui Nicolae Stoica transmite sentimentul de insecuritate de care vorbeam: „1794, ianuarie, fev(ruarie) și martie, adecă toată vara au fost secetă așa de mare, cât unde au fost râurile mici, precum apele satelor, au secat; de la Domașnea până la Belareca n-au curs, ci numai unde și unde-i câte o baltă; numai cât se vedea, unde și unde că cură. Și s-au făcut foamete mare în Banat și Țara Ungurească. Scumpetea cea mai mare au fost pe la Temeșvara și în Vârșet, căci nici bucate, nici fân nu s-au făcut, că și ei cumpărau cu 9 cr. oca de cucuruz și grâu au fost mai scump. Vitele de la pustă și porcii le-au adus aici la pădure; cine le-au primit în ernat, în parte, adecă numai jumătate din cele scoase să le dea omului în primăvară¹²⁰ În provincia civilă imaginea era apocaliptică. La Spata, cineva însemna la 1816 pentru a nu se șterge amintirea: „În anul 1794 s-au început semn de foamete până la anul 1795 și foamea a fost mare, cât părinții, moșii și strămoșii ne-au lăsat această însemnare de viață grea, de foamete și de iarnă grea. Măncarea oamenilor a fost mai mult de urzici, de hribi, pogace de urzici. Grâul și cucuruzul prețul i-au fost: cel dintâi, la 11 fl. și cu 12 fl., iar cucuruzul cu 9, orzul cu 6 fl., iară eu am scris acestea, Nicolae Popovici, paroh, la cej din urma noastră mai bine să se păzească și bucatele să le păstreze¹²¹ La Pesac, calamitățile naturale au fost asociate războaielor împotriva Turciei sau Franței: „Annu . . . 1794 foat-au foamete mare preste toată lumea . . . un an deplin nu au fost ploaie pre pământ. Și au fost mare rezel cu turcu și franțuzu de la 1788 pân(ă) la 1796¹²² Seceta din 1794 a fost însoțită în 1795 de o iarnă

foarte grea, plastic descrisă de Nicolae Stoica pe un *Apostol* de Râmnic: „1795... apoi iarna au nins așa cât au nămețit case, de totu le-au acoperit, cât oamenii pe coș au eșitu, alții au săpatu pe suptu case de au eșitu, alții au săpatu pe supt nămete de au eșitu din căși. Vacile pre nămeți mîncău vârful pomilor. Iarna rea de martie. Care au avut hrană au trăit bine“.¹²³

Calamitățile au afectat direct și grănicerii. Ultima iarnă din secolul trecut, de exemplu, foarte geroasă a făcut o serie de victime printre grăniceri. *Cronica* lui Nicolae Stoica de Hațeg a înregistrat fenomenul între cele demne de pomenire: „1799, noemb(rie) 20, iarna s-au început, 3 dimineața zăpadă ... până ... 10 dimineața. D(omnul) căpitan Veselinovici din Petnic, Mehadia, erea să degere de frig“.¹²⁴ Mai jos dă și alte detalii din Graniță: „20 dechemvrie, unor militari de la comandă de la Jupalnic pân la Mehadia le-au degerat picioarele. Toplecenii la podu lor au aflat un fecior de la Globurău mort; seara l-au dus în sat și pân dimineața l-au înviat iară. Abia în 4 ianuarie 1800 a să muia geru începu. Tot ianuar ger, nea, 8 februarie nins-a și 18, 21, 24, 29 fevr. înghețat; până în 10 mart. ninge. 23 april pe munte nea...“.¹²⁵

Cea mai grea perioadă pentru satele bănățene a fost între 1806—1817. Cineva scria la Mehadia, într-un stil cronicăresc, cu intenționalitatea consemnării pentru memoria colectivă: „pe vremea împăratului Franțiscus întâiu, în anii de la Isus 1808, 1809 și 1810, mare greotate au fost creștinilor cu nerodirea câmpurilor“.¹²⁶ Și Ilia Călțun a consemnat, cu detalii privind prețurile, comportamentul uman în vreme de foamete, după 1810: „De la anu(l) (1)811 au fost ani în Banat tot foamete pân la anu(l) (1)817. Au eșit oca de cucuruz 1 fl. 30 cr., și de grâu. 1 fl. 36 cr. Și au mâncat oamenii mălai de tuluji, de urzică, de loboge, de frunză de fag, coaje de ulm, de crumpiri și alte lucruri“.¹²⁷ Pentru satele din câmpia bănățeană situația a fost catastrofală în timpul foametei din 1814—1817, ca de altfel și pentru cele montane. O însemnare de la Zervești consemna o iarnă târzie, cu zăpadă până în luna mai, urmată de o secetă care a provocat „foamete în Banat și Ardeal“¹²⁸, încât un mezzen (măsură) de porumb a ajuns la 30 fl.. Petru Popovici, paroh în Sintești, însemna prețul la cereale pentru această perioadă și cumplitele suferințe ale oamenilor: „... or mâncat oamenii ge foame, în loc ge mălai, vânșe ge alun, coaje ge ulm, coaje ge tei, rădăcini ge ferigă, mălai ge urzici, ciocani ge cucuruz cu sâmburi or măcinat și or făcut mălai și o fost măsura ge cucuruz cu 16 florinți, cea ge grâu cu 16 florinți, cea ge orz cu 5 fl. și cea ge ovăz cu 4 fl., tărățele cu 3 florinți. Și mulți oameni or murit ge foame.“¹²⁹ La toate acestea s-au adăugat puternice inundații ce au afectat toate zonele Banatului. În 1799 Lugojuul a fost inundat de apele Timișului revărsat, încât, ne spune o însemnare, „au găsit pești prin pimiți, câte de 12 oche“.¹³⁰ În octombrie 1815 mari inundații au afectat sudul Banatului, „de au înecat multe case, oameni, dobitoace, fân și hrană“.¹³¹ O descriere amănunțită a inundațiilor de la Băile Herculane și Mehadia a lăsat Nicolae Stoica: „În octomvrie fu mari vărsări de ploi, râul Cerna ieșind din matcă, tot ce să zidisă ... le dusă. Baia mare, glinder-badu și crou de friguri, cu pești mari, mici, puică, lipani, păstrăvi le împlu. Plăiașii saci, disagi plini au sărat pân la Crăciun au mân-

cat...¹³² Inundațiile au afectat numeroase sate din Banat, multe fiind scutite de dări pentru acest motiv, între acestea fiind Ilancea, Sânmihai, Alibunar, Ulma. Și în 1813 au fost calamitate multe sate, fiind scutite de impuneri Brestovăț, Deliblata, Izbîște, Nicolinț, Grebenăț, Oreșat, Parja, Dubovăț.¹³³

În aceste împrejurări marcate de războaie, impuneri, recrutări forțate, calamități, sentimentul de insecuritate s-a accentuat, manifestându-se și sub forma revoltelor individuale sau colective, prin dezertări sau fenomenul lotriei, încât episcopul Iosif Ioanovici de Sacabent a trebuit să dea o circulară prin care îndemna la supunere astfel încât „să se facă odată pace și liniște în țara moștenirii noastre”.¹³⁴ Înaltul ierarh se referea la mișcarea lotrilor care a devenit amenințătoare, atât pentru autorități, cât și pentru o parte a populației. Românii erau sfătuiți „să se lase de așa fărâdelegi și să fie ca și alte noroade buni și credincioși dajnici împăratului nostru și adevărați împlinitori poruncilor lui”.¹³⁵ Aceste manifestări de nesupunere au creat românilor și sârbilor o faimă rea în ochii autorităților ecleziastice și politico-administrative: „cu cât mai mult întru norodul nostru cel pravoslavnic aceste doao însemnate neamuri de oameni, sârbești și rumânești, din zi în zi să fac pustalii, jăfuitori, aprinzători de casă și răpitori binelui altuia, cu atâta ar zice omul că doară din pământ răsar sau pentru alt lucru nu sânt zidiți”.¹³⁶ Circulara episcopului Sacabent transmite acea imagine despre români și sârbi ce s-a creat în ochii autorităților de Hofkrigsrat sau Consiliul Locumtenențial, autoritățile militare sau camerele, până la împărat, „cum mulți din norodul nostru... alta nu sunt numai tâlhari, lotrii și aprinzători de casă...”.¹³⁷ Fenomenul a cuprins zone întinse, încât o circulară din 1805 se vedea obligată să reconstituie geografia acestuia: „Ia socotiți întru inimile noastre cele creștinești câți lotrii și hoți, ortaci, tovarăși ai lotrilor acuma în așa scurtă vreme s-au izăflat, s-au destrucut, s-or prins, pre care încă și de la Biserica Albă la Temișoara i-au dus; câți sânt într-alte locuri precum în Panciova, în Oravița, în Caransebeș, în Logoj, Becicherec, în Temișoara și în alte locuri”.¹³⁸ În părțile Oraviței a operat ceata condusă de Străin din Jitin, care a constituit o mare amenințare pentru exploatarea minieră și coloniștii din Steierdorf. În 1803 a atacat colonia și l-a răpit pe administratorul forestier. Un motiv de nemulțumire, în zona montană, dar și în câmpie, a fost constituirea așezărilor de coloniști, care au diminuat hotarele satelor românești și mai ales islazul, pășunile. Cronica satului a reținut atacul din 1803, vehiculat de altfel și de tradiția locală.¹³⁹

Răspândirea fenomenului lotriei s-a făcut cu concursul populației locale, pe fondul adâncirii sentimentului de insecuritate al locuitorilor. Colaborarea a antrenat și reprezentanții elitelor locale, cel mai cunoscut caz fiind al preotului Ion Marta din Giurgiova, petrecut prin anii 1801—1802, în părțile Mehadiiei. Cazul s-a bucurat și de o amplă publicitate din partea administrației bănățene, care a difuzat o circulară spre a-l oferi ca exemplu satelor. Episodul a fost reținut în *Cronica* sa și de Nicolae Stoica de Hațeg: „La Logoj episcopul Sacabent adunând protopresviterii cu mulți preoți în biserică, aduseră pre arestantul preot Ion Marta, spre moarte de sabie judecat. Fu de episcopul tuns, din altariu împins, iară noul cinstit protoprezviter al Caransebeșului, Ion Tomici, din catedrală

așa cuvânt făcu, cât toate priveleştea plânsă¹⁴⁰ Circulara și cuvântarea lui Ioan Tomici, care au fost difuzate, acuzau preotul Ioan de „ortăcia cu lotrii care mai înainte cu 3 sau cu 4 ani, între Caransebeș și Mehadia, casa împărătească au spart și banii de la împărătescul beamter care îi ducea la Timișoara or răpit căroro bani și numitul s-au făcut părtași . . .”¹⁴¹ Ca un mijloc de persoasiune și educație, circulara recurge la o povestire moralizatoare, după exemplul scrierilor didactice, ce se referea la loialitatea și solidaritatea locuitorilor din Chicheși, aproape de Lipova, „carii cum or auzit că pustalii or venit în sat asupra spăiei, de grab, cu un glas, mic și mare, bărbați și muieri, tineri și bătrâni, bolnavi și sănătoși, or sărit și pre toți pustalii au ucis¹⁴² Pentru această fidelitate, satul a fost recompensat de împărat „să nu dea porție, robote, nici un fel de forșponturi, iar acelora carii au sărit întâiași dată la acest slăvit lucru, adecă preotul și chinezul din loc, cel dintâi preotul, au câștigat colaină de aur, iar celălalt colaină de argint¹⁴³

Însemnările de pe cărți transmit și alte moduri de exprimare a sentimentului de insecuritate, nemulțumire și ostilitate față de autorități. O simplă listă de oameni plecați în război cu precizările făcute la fiecare caz vorbește într-un mod sugestiv: „Însemnare pentru câți feciori au luat în câtane la franțoz: 1. George Liuba, 2. George Ambruș, 3. Măndru Zbărcea — au venit, 4. Trăilă Zbărcea, 5. Paul Lungu, 6. Păun Cica, 7. Pascu Burghie — au venit, 8. Ianeș Miclea, 9. Miloslav Cimponieriu, 10. Enna Lungu, 11. Medru Gurămare — au murit, 12. Ion Drându, 13. Iancu Preda, 14. Trăilă Liuba, 15. Trăilă Cimponeriu, 16. Trăilă Gherga, 17. Călin Miclea — au venit. 18. Păun Cârșovanul — au venit. 19. Miuca Miclea — au venit, 20. Păun Cârșovanul — au venit. 21. Micul Miclea — au venit. 22. Păun Cipu — au venit. 23. Drăgoi Măgureanu, 24. Iancu Țiganu, 25. Păul Pistiol — au venit, 26. Jiurjiu Miclea — au venit, 27. Ianeș Lungu — au venit, 28. Păun Miclea — au venit, 29. Anghel Miclea, 30. Păun Curia — au murit, 31. Gruia Tunea — au murit, 32. Păun Liuba — au venit, 33. Martin Ioța — au venit, 34. Adam Sima — au venit, 35. Trăilă Bura, 36. Adam Merșavilă, 37. Paul Velea, au venit, 38. Trifu Miclea — au venit¹⁴⁴ Același sentiment copleșitor îl transmite și caporalul Mihai Tămaș, care a scris pe o carte veche din Mărul, satul său: „pentru aducerea aminte acelor ce o cetiți, căci am fost mai întâi doi ani învățători, apoi m-au pus cătană și am slujit 15 ani și în acești 15 ani, 7 am fost căprari. Și dacă am scăpat, apoi am rămas lucrători la casă și cantor la sfânta biserică . . .”¹⁴⁵

Multe din întâmplările epocii napoleoniene au fost reținute și de conștiința populară, trecând în legendă. Povestea faptelor lui Părvu Jumanca a circulat în satele din jurul Oraviței, adică acolo unde, potrivit tradiției, s-ar fi născut eroul răscoalei grănicerești. La Ciclova Română a circulat până acum câțiva ani un cântec al lui Jumanca care, din păcate, acum este pierdut.¹⁴⁶ Memoria populară a păstrat o imagine vie despre evenimentele acestei epoci. Cei care au participat la campaniile împotriva Franței s-au bucurat în satele lor de faima unor oameni cu o experiență deosebită. La Pătaș, de exemplu, localnicii mai cunoșteau, după un veac, în 1914, numele și casele veteranilor din războaiele napoleoniene.¹⁴⁷

Pentru conștiința colectivă românească, momentul a fost înțeles ca o împrejurare favorabilă individualizării românilor ca națiune, pentru afirmarea conștiinței și a individualității naționale. *Calendarul* de la Buda, din 1829, recurge la această epocă drept cadru pentru demonstrarea romanității și latinității românilor, prezentând călușul, pe care grănicerii români de pe frontul italian l-au jucat în fața unui ales public, format din prelați și înalți demnitari italieni, emigranți francezi, ofițeri imperiali, ca o dovadă a romanității. În viziunea autorului textului din calendar, originea romană, în general chestiunea românească, au dobândit o recunoaștere europeană. Veridicitatea faptului este greu de controlat, dar pentru mentalitatea colectivă textul din *Calendar* este relevant: „La începutul bătăliei cu francezii sub Napoleon Bonaparte, au fost fugiți din Franța și alte țări mai mulți episcopi și preoți din Italia, în carea se afla și armata noastră. Cu prilejul unei petreceri aranjate de ofițerii armatei noastre austriece și alte fețe bisericești din Italia, unsprezece ostași români ardeleni, îmbrăcați în haine călușerești, au jucat călușieriul, carele așa de tare au plăcut acelei adunări, cât toți cu o gură au strigat: bravo! bravo! acesta este jocul cel adevărat roman. Aceștia sunt adevărații nepoți ai lui Romul“¹⁴⁸

Peregrinarea grănicerilor români prin Europa a întărit conștiința romanității poporului și latinității limbii române, a individualizat o conștiință românească și mai ales o conștiință istorică, a unui trecut glorios, pe care și-l asumă ca un argument în favoarea unui tratament mai bun din partea autorităților. Nu întâmplător, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a lui Petru Maior s-a bucurat de o difuzare remarcabilă în Granița bănățeană, datorată în primul rând lui Nicolae Stoica de Hațeg. Într-o circulară din 1813, adresată preoților, acesta reamintește că mai deține exemplare din această carte: „Eu v-am scris că zece istorii a românilor le am, câte 5 fl. 45 cr. . . și toate de lipsă parohul a avea . . .“¹⁴⁹. Unul din exemplarele vândute atunci, descoperit la Gârbovăț, are însemnări din anul cumpărării, 1813, până în 1918.¹⁵⁰ Un alt manifest al latinității limbii române, *Observații de limbă românească*, Viena, 1799, de Paul Iorgovici, s-a bucurat de o receptare promptă în Granița, e drept mai ales în mediile elevate. Biblioteca lui Nicolae Stoica avea 5 exemplare, ceea ce demonstrează că a fost unul din difuzorii ei. O însemnare din 14 martie 1799, realizată de preotul militar Nicolae Teodorovici din Caransebeș pe un exemplar, demonstrează rapiditatea cu care a ajuns lucrarea pe teritoriul Graniței, dar și faptul că mesajul ei a fost bine înțeles: „Această cârtică ce e descoperirea vorbei a cei dintâi românești chiar aleasă și drept întocmită din latinie și tălinie spre folosul Patrii Noastre, iaste a mea, Nicolae Teodorovici paroh (în) Caransebeș“.¹⁵¹

Legenda lui Napoleon a avut un destin aparte în Banat. După campania antinapoleoniană din perioada războaielor, deceniile următoare au reevaluat dimensiunea tragică a marelui conducător, tradiția locală concentrându-se preponderent asupra tragismului exilului și a patriotismului lui Bonaparte. În manuscrisele din secolul al XIX-lea s-au păstrat variante ale *Cântecului lui Bonaparte*, un cântec de jale ce a circulat în tot spațiul românesc, dar cu o frecvență mai mare în Banat și Transilvania, ceea ce a constituit un argument în favoarea atribuirii pater-

nității asupra versului lui Bonaparte unui grănicer din Banat sau Transilvania, care a participat la războaie.¹⁵² Cu titlu de ipoteză, Valeriu Leu a atribuit o variantă lui Nicolae Stoica de Hațeg, apropiat de ierarhia militară din Graniță, bine informat, cu experiență în redactarea unor fragmente de cronică, care s-a exersat în redactarea unor asemenea „cântece de tabără“, cronici versificate. După opinia sa, încercările de versificație ale lui Nicolae Stoica, descoperite într-un caiet ce a aparținut lui V. Babeș, provenit de la familia Liuba din Măidan,¹⁵³ fac parte dintr-o serie unitară consacrată vieții militare în tabără, din care se cunosc: *La tabăra Praisilor, anu 1778 făcută, Al ștabului din Mehadia, la anul (1)781, Cântecul Mehadiei din răzmeriță*, compus, după propria lui mărturisire, în 1795. Lipsa din această serie un cântec consacrat „răzmeriții franțuzești“. Argumentele în favoarea paternității lui Nicolae Stoica, în afară de cele de mai sus, ar fi asemănările dintre varianta bănățeană a *Cântecului lui Bonaparte*, copiată în 1869 la Oravița și poezia *Hotine, Hotine*, prelucrată de Stoica, deosebită prin întindere și versificație de cea cultă:

„Aduc tunuri mari
De sparg cetăți tari“

(Hotine, Hotine)

„Ventilon cu tunuri mari
Ce sfărâmă ziduri tari“

(Mss. orăvițean, 1869)

Prelucrarea poeziei *Hotine, Hotine* a fost realizată de Nicolae Stoica în 1800, la Mehadia. Există unele asemănări de nume, cuvinte identice în *Cronica* lui Stoica și în *Cântecul lui Bonaparte*.

Mai important pentru istoria culturală decât identitatea autorului este faptul că acest cântec a pătruns în folclor, a avut o circulație populară, chiar dacă la origine a avut o variantă cultă redactată în ritmica și structura versurilor de jale, la cântecelor la oameni morți. Până în prezent se cunosc patru texte provenind din Banat, trei mai vechi, unul din 1869, toate având ca subiect tânguirea împăratului în clipa despărțirii de Franța pentru a lua drumul exilului. Două sunt mai cunoscute, diferențele dintre ele fiind destul de mari, varianta păstrată în manuscrisul de la Oravița¹⁵⁴ și varianta de la Sinești — *Tânguirea lui Bună Parte* — păstrată în copia unui țaran din sat, Arsenie Dragomir.¹⁵⁵ Alte variante de origine bănățeană au mai circulat în zona Aradului, Hunedoarei, au fost reproduse în culegeri sau antologii.

Varianta „Sintești“

„Ticălosul Bună Parte
Stând în pământ de departe
La Marea Apusului
În preajma Parisului
Când au fost să se pornească
Spre Elena să robească
Ochii în sus au rădicat
Și spre Franța au căutat
Cuvântând cu amar plângea
Crunte lacrimi slobozea
Din inimă suspina

Varianta „Oravița“

„Ticălosul Bunăparte
Din pământ de departe
Din Marea Apusului
În preajma Parisului
Când era el să pornească
La Elena să robească
Ochii în sus au rădicat
Și spre Franți au căutat
Căutând cu amar plângea
Crunte lacrimi slobozea
Din inimă suspina

Să trăiești țară iubită
 În veci să fi fericită
 Să trăiești să împărățești
 Că eu nu te-oi mai vedea
 În întreaga viața mea
 Paris, tron împărătesc
 Și tu scumpa casa mea
 Pe tine nu te-oi vedea
 Besarabia cea cu nume
 A opta minunen'lume
 Rămâi singură, uitată
 De mine, de lumea toată ...
 A prieteni ai mei iubiți
 Dacă vreți să mai trăiți
 Alexandru împărat
 Încă nu v-a încungiuurat
 Cu cazaci și cu muscali
 Vestiți tare ghegeneralii
 Svarțenberg cu vitejie
 Încă v-au înconjurat, vai mie
 Și pre cum acum gândesc
 Toți doar spre Paris grăbesc
 O, voi cetății strălucite
 În toată lumea vestite
 Lăcrimați acum cu jele
 Nestatorniciei mele;
 O, surori și frații mei
 Unde-or fi acuma ei?
 Lătăția, maica mea,
 Jalnică rămasă ea;
 Ludovica împărăteasă
 Acu văduvă rămasă,
 Cu fiul meu cel iubit
 Și de taică părăsit
 Și de-aș putea să vă văd
 Încă odată să mă-ncred
 Că voi mai trăi în lume
 Jalnic, fără acest nume,
 Veniți să vă povestesc
 În ce cale-acum pornesc
 Elena-i la miazăzi
 Unde dacă voi sosi
 În lanțuri mă vor opri
 Și-n veci de veci voi robi ...
 Elena-i un stean de piatră
 Cu apă încungiuurată
 De unde nu să mai vede
 Nici pământ, nici frunză verde
 Numai marea cea mai lată
 Apă mare, prea sărată

Și din gură așa grăia
 Să-mi trăiești țară frumoasă
 Să trăiești, să împărățești
 Că eu odată am avut toate
 Toate câte le-am pierdut
 La Vertela mai pre scurt
 Ieuropa am pierdut
 Leon, Salon, Ventilon
 Fuși că-ți vine Ventilon
 Ventilon cu tunuri mari
 Ce sfărâmă ziduri tari
 Fontanobla, casa mea
 Știu că nu te-oi mai vedea
 Prieteni ai mei iubiți
 Fugiți de vreți să trăiți
 Că Alexandru împărat
 Încă nu v-au înconjurat
 Cu cazaci și cu muscali
 Care-s vestiți de mulți ani
 Și Letiția, maica-mea
 Jalnică va fi și ea
 Lodovica împărăteasă
 De acum văduvă rămasă
 Și fiul meu cel iubit
 De părinte părăsit
 Oh, de-aș trăi să-l mai văz
 Încă o dată să-l mai crez
 Cum că mai trăiesc în lume
 Ca jalnic eu fără nume
 Că jalnic și eu trăiesc
 De când în ostrov robesc
 Elena e stian de piatră
 Cu mare înconjurată
 De unde nu să vede
 Nici pământ, nici iarbă verde
 Numai apă mare, lată,
 Apă de mare sărată
 Vânturi, valuri și păduri
 Netăiate de săcuri
 Franția cea volnicească
 Nu mă lasați să mă robească
 Au, nu pentru al meu nume
 Fosta-ți voi vestiți în lume“

*Mai bine mort, îngropat
 În țara mea, în loc curat
 Decât să fiu viu dar mort
 Tot de altul să mă port
 Anglezule, dreptate sfântă
 Fă cu mine o izbândă
 Că la tine am scăpat
 Fiind cap încoronat . . .
 Nu mă duce-așa departe,
 Că doară sunt Bună Parte
 Împărat, om de dreptate . . .“*

Imaginea despre Napoleon este mult schimbată în comparație cu scrierile anterioare. Timpul, mentalitatea romantică, mitul eroului au modificat imaginea negativă cu una care este tipic romantică, ce reflectă nivelul de percepere al epocii și interesul acesteia. Dimensiunea tragică a eroului despărțit de țară, familie, patriotismul acestuia, timpuri glorioase revoluționale, sunt elemente specifice mentalității romantice românești, pe care legenda lui Napoleon s-a pliat alimentând conștiința colectivă cu imagini ale unui trecut glorios pe care și-l asumă și românii, conștientizând dimensiunea europeană a istoriei lor.

*

Cel mai mare impact l-au avut evenimentele din Franța asupra intelectualilor. La nivelul acestei categorii se poate remarca o schimbare sensibilă de atitudine, ce tinde să depășească chiar limitele programului iosefinist, printr-o mai mare combativitate, spirit militant, criticism ce preliminează exprimările liberalismului timpuriu. Iosefinismul a operat însemnate modificări în mentalitatea grupului de intelectuali români activi în această perioadă, ce se integrează prin manifestările sale în atmosfera generală din imperiu, caracterizată de Wangerman¹⁵⁶ ca o opoziție conștientă, în afara stărilor privilegiate, ce ajunge să îmbrace chiar forme mai radicale sub forma iacobinismului. Iacobinismul reprezintă, în opinia lui Helmuth Reinalter, un concept politic care desemna persoanele favorabile unei opoziții revoluționare sau moderate și care criticau statul existent, guvernul, împăratul, privilegiile nobilimii și ale clerului, ca și condițiile sociale. Iacobinii austrieci preferau să se numească democrați, poliția i-a numit însă cu acest termen. Unul dintre protagoniștii mișcării înțelegea prin aceasta „oameni gândind într-o manieră critică“.¹⁵⁷ Mișcarea iacobină maghiară¹⁵⁸ a avut ecouri puternice și în spațiul bănățean, chiar dacă nu toate manifestările nobilimii opozante pot fi puse, aprecia Szabo Miklos, sub lozincile ideologiei iacobine,¹⁵⁹ Ele sunt încadrabile mișcării generale de opoziție față de regimul habsburgic și au reflexe în mediul românesc, chiar dacă în actualul stadiu al cercetărilor nu putem vorbi de o prezență românească în organizațiile iacobine. Mișcarea lui Martinovici din 1794 urmărea reorganizarea Ungariei pe baze naționale și democratice, Transilvania și Banatul urmărind să devină o provincie națională sub numele de „Valahia“. Pen-

tru a pregăti mișcarea, în 1793 Martinovici a străbătut Banatul și Transilvania, a trecut prin Timișoara, Lugoj și Sibiu. Din declarațiile făcute rezultă că Martinovici a elaborat un plan de insurecție ce trebuia să înceapă în regimentele de graniță din Banat și Transilvania.¹⁵⁹ Organizațiile iacobine conduse de Martinovici au avut membri din principalele orașe vestice, Satu Mare, Baia Mare, Oradea, Arad. Un rol important în mișcarea iacobină l-a avut profesorul Mihail Berlugyanski de la Academia de drept din Oradea, frecventată mult și de români din Banat. De asemenea un rol activ în Bihor a avut Szlávy S., membru al lojei masonice din Pesta, care „l-a contaminat“ pe inspectorul din Beiuș al episcopului Darabant, un oarecare Moisiu, încât acesta instiga poporul român de rând la „tulburări și răscoală“, răspândind catehismul iacobin în rândurile populației românești. La Arad, studentul Francisc Hirgeist, unul din membrii Societății Libertății și Egalității, difuza scrieri iacobine, fiind condamnat la moarte, comutată apoi la închisoare pe viață. Clubul iacobinilor din Sibiu a atras și un număr mare de români (cifra dată fiind exagerată), care trăiau „sub impresia răscoalei lui Horia“.¹⁶⁰ Martinovici a avut relații în Transilvania și Croația, cum mărturisea în Memorandumul din 19 decembrie 1794. Sub influența revoluției franceze, planuri au făcut și elitele sârbe din Ungaria de sud. Sava Tekelja a întocmit o hartă a Serbiei libere, iar în memoriul trimis lui Napoleon a susținut unirea iugoslavilor sub egida Franței. Un proiect al „imperului sârb“ a fost trimis lui Francisc I. Chiar și ierarhia ecleziastică a participat la asemenea planuri, prin Stevan Iovanovici în 1791 sau arhimandritul Arsenie Iogovici, care propunea în 1803, în Rusia, crearea Imperiului slavo-sârb. Într-un memoriu din 1804, adresat curții ruse, Stefan Stratimirovici expunea idei asemănătoare.¹⁶¹

Pentru românii și sârbii din Banat un prim semn al transformării de mentalitate îl reprezintă Congresul ilir de la Timișoara din 1790. Deputații bănățeni reprezentând provincialii, burghezi și funcționari, revendică deziderate îndrăznețe, marcate de spirit liberal, egala îndreptățire cu „supușii impozabili din țările germanice“, siguranța persoanei, onoarei și proprietății, pe lângă cererile generale privind autonomia politică, religioasă sau culturală, formulate de deputații reprezentând celelalte stări. Dincolo de revendicările formulate, congresul a scos în evidență un spirit politic mai accentuat, generat de încorporarea Banatului în regatul ungar, dar și de evenimentele care se derulau pe continent, de atmosfera generală din imperiu după moartea lui Iosif II. Fără să abandoneze total solidaritatea iliră, congresul a reliefat direcția nouă pe care va evolua militantismul român și sârb, cea a naționalismului modern, fondat de ideile democratice promovate de Revoluția franceză. În 1792 Paul Iorgovici și sârbul Teralicî întrețin în rândurile clerului din Banat, Arad și Bihor o mișcare în apărarea Cancelariei ilire, instituția ce simboliza autonomia iliră, amenințată cu desființarea. Foarte activă în perioada ianuarie—martie 1792, mișcarea, care s-a manifestat prin difuzarea de manifeste și proclamații în limba latină, a determinat autoritățile comitatului Bihor să ia măsuri.¹⁶² Imre Bechy informa pe Episcopul Pavel Avacumovici în acest sens: „M-a înștiințat că s-ar fi ridicat unii, mai cu seamă în Banat, care năzuiesc să asmută norodul românesc

asupra națiunii maghiare și a episcopilor de credința lor, trimitând din loc în loc scrisoare atâtaoare preoților . . . "163.

Opoziția față de autoritățile ecleziastice și politico-administrative câștigă în intensitate din 1794, când începe a fi coordonată de Paul Iorgovici, cel mai apropiat de spiritul francez dintre iluminiștii români din Banat. El inaugurează o mișcare petiționară pentru numirea unui director școlar român în provincie, ce crește treptat în amploare, se extinde și spre alte zone românești, invocând argumente din arsenalul gândirii iluministe. Paul Iorgovici s-a adresat în aceste sens episcopului Iosif Ioanovici de Sacabent și directorului districtului școlar, fiind urmat de o acțiune concertată a protopopilor români din zonă cu același scop.¹⁶⁴ În 1795 Iorgovici înainta o altă petiție în numele comunității din Vărădia, formulând dezideratele locuitorilor români de aici.¹⁶⁵ Acțiunea lui Iorgovici în provincia civilă a coincis cu un demers similar pe teritoriul regimentului româno-ilir, unde, în 1795, episcopul de Vârșeț, „împreună cu protoprevierii și cu oarecâțiva preoți“, au cerut comandai regimentului, „în numele clerului și a norodului din acel regiment“, numirea lui Grigore Obradovici în funcția de director al școlilor ortodoxe din teritoriul regimentar, cerere care a fost aprobată de autoritățile militare.¹⁶⁶ Mișcarea inaugurată de Paul Iorgovici pentru numirea unui român în postul de director școlar în provincia civilă, desfășurată între 1795—1807, a deschis o problematică în militantisul național, ce va fi încorporată ulterior și în programul pașoptist. Petițiile aduse de Paul Iorgovici înaintea directorului districtului școlar Oradea sau Consiliului Locumtenențial invocau argumente de sorginte iluministă: necesitatea educației pentru fericirea societății, importanța limbii materne pentru educația și progresul națiunii, principiul utilității în societate. În spiritul Supplexului ardelean, petițiile lui Iorgovici susțineau dezideratul fericirii și progresului națiunii române cu argumente de ordin cantitativ, faptul că românii reprezintă populația majoritară în Banat, dar nu au nici un reprezentant în conducerea școlilor. Mișcarea a crescut în amploare până în vara anului 1798, după cum relatează într-un raport către superiorii săi inspectorul Verner, care îi denunța pe Iorgovici și protopopul Petru Lupulov al Vărădiei că au străbătut mai multe sate din protopopiat pentru a-i determina pe locuitori să susțină un director român în conducerea școlilor. Ecolul deosebit al mișcării în rândul populației satelor a determinat autoritățile să-l cheme pe Iorgovici în fața judeului nobiliar spre a revoca cele propagate.¹⁶⁷ În urma petiției lui Paul Iorgovici, adresată Consiliului Locumtenențial, a fost provocat directorul districtului Oradea, Töködi, care denunță pe cărturarul bănățean că a urmat un drum ocolit, apropiat de revolta populară, pentru a ocupa funcția.¹⁶⁸ Împotriva lui Iorgovici s-a declanșat prigoana autorităților, care l-au înlăturat din postul de profesor la gimnaziul latin din Vârșeț, ceea ce l-a determinat să reia activitatea petiționară. Între 1803—1807, memoriile sale reiau problematica școlară, cu argumente suplimentare, cum proceda la 15 august 1807, când revendica un român în postul de director școlar, care să cunoască limba, obiceiurile și geniul națiunii, deoarece românii reprezentau majoritatea populației în aceste locuri.¹⁶⁹

Inspirate de principiile iluminismului și ale democrației universale, memoriile lui Paul Iorgovici vehiculează, la fel ca în Supplexul ardelean, o serie de argumente cantitative, numărul și contribuția românilor, necesitatea ridicării calitative a națiunii prin instruire și cultivare în limba proprie, apelul la lege, la principiul meritului și al utilității în societate, al pregătirii, talentului. Între 1794 și 1807, demersuri pentru numirea unor români în fruntea districtelor școlare s-au făcut și în alte zone, în Arad, Bihor, unde candidații la directorat au fost Nicolae Horga Popovici și Ioan Opriș.¹⁷⁰

Cel mai reprezentativ memoriu în chestiunea școlară, numit în istoriografia bănățeană „maiestatica petiție“, a fost înaintat împăratului în 1807, sub semnătura lui Ștefan Atanasievici, protopopul Lugojului, Gheorghe Petrovici, parohul Bocșei și Dimitrie Tichindeal, paroh în Becicherecul Mic,¹⁷¹ „la chemarea întregului neam românesc din Banatul Timișoarei“. „Maiestatica petițiune“ revendica împăratului numirea unui român în postul de director școlar, motivând acest deziderat prin originea română, întâietatea și continuitatea românilor pe acest teritoriu, unde, scria memoriul, „am apărut și apărăm această țară de orice năvăliri dușmane“. Vădit inspirat de Supplexul ardelean, memoriul din 1807 recurge atât la argumente istorice, cât mai ales la cele iluministe, contractualiste, utilizând un limbaj de inspirație liberală, democrată. Ca și la Paul Iorgovici, discursul politic vizează deopotrivă individul și națiunea, concepută ca personalitate colectivă, ce trebuie tratată ca atare. Ideea fundamentală a fost aceea a egalității românilor cu sârbii în cadrul sistemului bisericesc ortodox, mai ales că sârbii după colonizare sub Arsenie Cernoevici și-au „arogată supremația religioasă asupra întregii noastre națiuni, sfâșiate în două“, era o aluzie la unirea cu biserica Romei, lipsind populația neajutorată a provinciei „care reprezintă două treimi curate ale Banatului“, de „episcopii noștri, care să poată vorbi fără tâlmaci cu parohii și credincioșii“ și de directori școlari, „care să poată astfel vorbi cu pedagogii și elevii lor“. Maiestatica petiție se referea la reformele școlare ale Mariei Theresia, semnând că școlile românești erau lăsate de izbeliște, în timp ce ierarhia bisericească favoriza învățământul în limba sârbă, deși contribuția românilor la fondul școlar comun ortodox era deosebită. Memoriul pleda pentru egalitate de tratament între cele două națiuni din rațiunile „folosului obștesc“ și cerea curmarea abuzului „potrivnic dreptului dumnezeiesc și omenesc“, numirea unui director „național“, ce „ar deschide calea către credința constituțională, care este rădăcina cea plină de rod și temelie de neștrămutat a fericirii regilor și popoarelor, precum și a siguranței obștești“. Îndreptarea acestui abuz ar ușura accesul românilor „la școli mai multe, arătând că scânteia virtuții strămoșești nu s-a stins întru națiunea noastră... dovedind că sunt spre cel mai mare folos al binelui de obște, adevărați urmași ai romanilor“. Surprinde nivelul ridicat în care a fost asimilat limbajul social-politic iluminist de factură occidentală, ce reprezintă osatura pe care se grefează întregul discurs. Conceptele egalitate, folos de obște, fericirea popoarelor, dreptul omenesc, lege, siguranță obștească sunt folosite ca argumente esențiale în sprijinul cererilor românești: episcopi și directori școlari dintre români.¹⁷²

Mișcarea bănățeană din 1807 s-a desfășurat cu sprijinul episcopului unit de Oradea, Samuil Vulcan, care pentru mult timp de acum înainte și-a asumat rolul de protector al inițiativelor naționale ale românilor din Banat și părțile vestice, nu fără intenții de prozelitism în aceste părți.¹⁷³ Intensa activitate petiționară din 1807 a coincis cu vizita împăratului în zonă, care a mobilizat elita românească în chestiunea școlară și bisericească. În același an Samuil Vulcan susținea pe Ioan Opriș ca director școlar la Oradea, iar în 30 octombrie, la intervenția lui Dimitrie Tichindeal susținea candidatura lui Grigore Obradovici la postul de director școlar în Banat. De altfel Samuil Vulcan a fost înștiințat încă din 18 august că împăratul a ordonat să fie luați în considerare și candidații români la numirea în funcțiile de directori școlari. Ca urmare a acțiunii petiționare din 1807, în anul următor a fost numit Grigore Obradovici în funcția de director al școlilor naționale din Banat.¹⁷⁴

Modificarea discursului politic la români sub incidența evenimentelor europene și ca urmare a semnalelor favorabile primite dinspre cercurile aulice a fost ilustrată și de Supplexul din 1804, atribuit lui Aron Budai,¹⁷⁵ ce consacră ultima parte românilor din Banat. Memoriul sintetizează toate problemele avansate de mișcarea petiționară românească din Transilvania și Banat, într-o notă mai accentuată de radicalism, care nu ascunde incidența cu spiritul revoluționar european: „Ostașii noștri care au venit din prinoarea frantozului (sau frâncului) multă descoperire au făcut fraților săi și neamurilor sale despre starea Țării Frâncești, de unde să culege a crede că de nu să va face îndreptare și ușurarea acestui neam asuprit, cu nevoie să va ținea, fără pericol, îndelung sub jugul greutăților în care se află”.¹⁷⁶ Reconsiderarea poporului ca o componentă esențială a societății este un indiciu al noului spirit ce domină discursul politic românesc. „Pentru că — scrie memoriul — greotătea norodului niciodată nu vestește bucurie. Dară ușurarea și dreptatea norodului iaste temelul stăpânirii“, ajungând în finalul secțiunii referitoare la Banat, să amenințe chiar cu perspectiva unei răscoale, dacă nu se vor curma abuzurile administrative: „Ba încă poate că nemaiputând oamenii răbda greutățile, să vor înmulți hoțiile, până să va putea și o rebelie dintr-aceasta urma. Fiindcă în toată lumea, citind noi istoriile, toate mutările și mișcările s-au urmat din greutatea norodului cea fără de cale și cu nemilostovire”.¹⁷⁷ În comparație cu memoriile anterioare, perspectiva socială este dominantă, având ca obiect de îndreptare starea țărănimii române, ce forma majoritatea populației integrată acum în componența națiunii. Memoriul reia implicit lozincile revoluției democratice atunci când revendică că „să fie toate neamurile într-o asemănare“, „dreptatea acestui neam“, „că prin aceasta vei face pe tot neamul românesc fericit, îl vei aduce la norocire și stare bună“.

Partea finală a memoriului, intitulată *Privată descoperire despre lăcuitarii din Țara Banatului și pricinile din care sânt oamenii aceștia în stare slabă, săraci și lipsiți de bucate și din care să slobod unii dintr-înșii la furtișaguri și tâlhării, precum și mijlocirile prin care să poate acest norod a să îndrepta, ca să fie gazde bune și oameni de omenie*, recunoaște expres că „din deosebitele denunțării și multele plânsori a săracilor ne-am informăluit despre toate greutățile, asuprelile, trăsuri-

rile și urmarea cea fără cale, care lăcuitoților celor din fundul cămării noastre a Banatului până acuma de către șpanii, rect amții, perțepătorii și solgăbiraiele loturilor li s-ar fi urmat¹⁷⁸. Aceste abuzuri pe care le trece în revistă memoriul explică faptul că „unii dintră aceia lăcuitoți din lipsă și sărăcie, alții din mânia pentru pedepsele nedrepte și pentru asupreli căzând la gânduri slabe și la deznădăjduire și așa să slobod la furțișaguri și la tâlhării... Alții prin sumeție și nădejdea unor domni patroni, în loc de a se îndrepta, mai tare să slobod întru aceștia fapte¹⁷⁹”.

Secțiunea memoriului referitoare la Banat are două părți distincte. Prima denunță practicile și abuzurile funcționarilor din administrație „șpanii, rectamții și solgăbiraiele, unii care au venit cu coatele ieșite prin laibere și foarte săraci, acuma s-au umplut de bogăție, au făcut hărgheleii de cai din răpiri”: sumele mari (30—50 fl.) sau alte daruri pe care le pretind la numirea cnezilor, cadourile primite la întâlnirile periodice ale cnezilor, care „cu sila le adună cnezii pe nimica de la paori”, încarcă locuitorii cu „robote prisositoare din an în an... mână pe paorul cât vreau domnii și așa din an în an sănt siliți sărăcii a face robota la îndoită și intriită, cât nu mai știu sătenii numărul robotelor sale și acestea tot în titula de robotă cămării să zic”; solicită 50—60 de roboți în perioadele de vârf ale muncilor agricole, fiind amânați numai cei care plătesc câte 40—50 zloți; nu achită plata de 10 cr. pentru lucru; denunță apoi, inegalitatea în justiție, faptul că cel sărac „zace în temniță nejudecat câte trei și patru ani”, practicile discriminatorii și abuzurile la recrutări, repartizarea și perceperea abuzivă a dijmei cucuruzului, încât ajunge să se ia de la 1/3 la 1/2 din recoltă; abuzurile la perceperea dărilor ș.a. Pentru curmarea acestor abuzuri și nedreptăți, memoriul cerea împăratului să trimită în Banat un rescript, sugerând ce trebuia să cuprindă acesta, pentru îndreptarea situației locuitorilor.

Sintetizând nemulțumirile formulate în numeroasele petiții la care a făcut referire, a doua parte a memoriului indică principalele aspecte ce trebuiau corectate în administrația bănățeană: alegerea cnezilor să nu mai fie sub controlul funcționarilor ci „va sta în voia și alegerea obștelor”; cnezul să fie scutit de robotă și dajde, să nu oblige sătenii la plăți pentru a mitui funcționarii locali; să nu mai fie chemați la lucrul împărătesc în perioadele de vârf ale muncilor agricole; să nu mai facă robota funcționarilor; nimeni să nu mai fie pedepsit fără judecată și fiecare să aibă drept la apel; recruții să fie desemnați de membrii comunității, nu de funcționari, dijma cucuruzului să fie percepută corect: „dajdea” să fie repartizată în patru rate anuale, să se constituie un fond pentru susținerea câte unei școli triviale în fiecare sat. la care să contribuie cămara sau proprietarii de pământ, în care să învețe toți copii între 5—9 ani. Memoriul din 1804 este reprezentativ pentru transferul de mentalitate din mediul intelectual românesc. Chiar dacă nu depășește spiritul iosefinist și legalismul, critica realităților sociale îl apropie de mișcarea de opoziție care s-a manifestat în monarhie la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

În împrejurările noi de la începutul veacului trecut, cu modificările ce s-au produs pe continent și în imediata vecinătate a Principate-

lor Române, proiectul reunirii celor trei țări române sub sceptrul Casei de Habsburg, avansat în memoriu nu mai apare ca o extravaganță într-o perioadă recunoscută pentru mulțimea proiectelor de acest fel referitoare la țările române. Acesta vine însă de la un român, are în vedere națiunea română în globalitatea ei și este o alternativă la proiectele de unificare a țărilor române sub egida Franței sau Rusiei. În 1802, boierii români refugiați la Brașov cereau prin intermediul lui Champigny protecția lui Napoleon împotriva turcilor.¹⁸⁰ În 1807 a fost înaintat un alt memoriu anonim lui Napoleon privind țările române, în care propune unirea și independența lor, atribuit lui Ștefan Körösi¹⁸¹ sau lui Ioan Budai Deleanu¹⁸², deși nu poate fi exclusă nici ipoteza paternității lui Moise Nicoară, care, încă din 1805, când era student la Bratislava, a înaintat un memoriu lui Talleyrand, „despre toți românii“, iar în 1807 generalului Andreossy, ambasadorul Franței la Viena. În 1814 trimitea un memoriu similar ambasadorului francez la Constantinopol, unde relua ideea unui stat mare românesc, restaurarea Daciei¹⁸³. Din vara anului 1806 Moise Nicoară se afla la Viena pentru a urma cursurile Institutului de limbi orientale și pentru a intra în diplomatie. În acest scop a făcut demersuri pe lângă Stadion și arhiducele Ludovic. În memoriile de mai târziu, notează și tentativa de a fi racolat de poliție, mai ales că era perceptor la copiii prefectului de poliție din Viena. În vara anului 1807 era la Bratislava, după care a revenit la Viena, unde a fost acuzat ca „agitator“ din cauza unei „propagande pentru frații săi din Ungaria“, acuză pe care o dezmente ca o intrigă a unor înalți funcționari de acolo. O scrisoare din 1808 a tatălui său demonstrează că nu era străin de acțiunile românești din 1807. Ideile și chiar anumite expresii din memoriu coincid cu cele folosite în scris de către Moise Nicoară din 1810. O ipoteză cu privire la această paternitate nu poate fi eliminată, fiind tot atât de plauzibilă ca și celelalte, mai mult, este confirmată de însuși Moise Nicoară, care mărturisea că a trimis în 1807 un memoriu generalului Andreossy. În august 1819 a și redactat un manuscris cu reflecții despre revoluția franceză și Napoleon, *Luări aminte în scurt despre revoluția franceză și Napoleon*.¹⁸⁴

Radicalizarea discursului politic românesc remarcată după 1800, la scurt timp după manifestările iacobinismului în Transilvania și Banat, cu notele de criticism și chiar opoziție se accentuează după 1812, când se constituie în jurul Preparandiei de la Arad un nucleu de intelectuali incomozi pentru autorități. Ei întrețin o stare de agitație printre preoții și învățătorii români, avându-l în frunte pe Dimitrie Tichindeal¹⁸⁵, un „spirit neliniștit“ cum îl caracteriza un document oficial. Afirmat deja din 1807 în militantismul național, când a participat la acțiunea pentru episcop și director școlar, el a dat o nouă direcție discursului politic românesc, atât prin scrierile publicate, cât și prin mișcarea în fruntea căreia s-a aflat din 1812.¹⁸⁶ El a încorporat scrierilor de vulgarizare și educație marile teme ale iluminismului politic și mai ales critica violentă la adresa autorității bisericești sau politice, a realității sociale. El proclamă ca un drept și o datorie a omului dreptul la fericire și progres, inaugurând discursul liberalismului prin cultivarea individualismului burghez și a drepturilor omului. „Sfârșitul cel din urmă

pentru care au făcut Dumnezeu pre om și e datoriu tocmai cătră acest sfârșit, scria încă din 1802, în *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase*, toate poftele sale până ce e viu să le îndrepteze, adevă bună norocire și să-vârșirea cât lui, atâta și aproapei a pricinui...¹⁸⁷ Sintetizînd această idee în expresia „omul e pre pământ pentru fericirea sa“, Tichindeal a formulat și un crez politic, ce-l exprimă și în mod pragmatic, scriind în *Fabule* că dorește „adevărata fericire a vieții omenești... aicea pre pământ“. În istoria ideilor liberale în Banat, Tichindeal a fost unul dintre cei mai radicali în exprimări, mai ales la capitolul despre drepturile omului și cetățeanului, fiind întrecut, poate, numai despre Moise Nicoară. A denunțat cu virulență privilegiile de naștere sau stare socială, pledând pentru egalitate între oameni. În acest sens scria în *Fabule* că „de bun neam sânt faptele bune ale oamenilor“, iar cel „care își nălucește că pentru aceia e de bun neam nobil și deschilinit în comunitate, ca neînfrănat împotriva legilor să lucre, în spital trebuie cu unul ca acela“.¹⁸⁸ Pledoria sa pentru om și drepturile acestuia se întemeia pe dreptul natural: „legea cea firească... cu mult mai bătrână, mai înțeleaptă și mai perfectă iaste decât legea cea cetățenească și aceasta e legea vecinică, ca toate si fiește care să se prețuiască atâta cât trebuie și i se cuvine și e vrednic“.¹⁸⁹ În teoria politică a Luminilor și apoi a liberalismului întemeiat pe ideea de drept, legea a fost investită cu forța echilibrului, garanție a existenței societății și a menținerii contractului ce stă la baza ei. „Oamenii dară — scria în *Fabule* — ca niște făpturi cuvântătoare și înțelepte sânt spornici legilor drepte... Iară unde nu sânt acelea, ei viețuiesc ca fiarele...“¹⁹⁰ Legea constituie mecanismul care reglează libertatea oamenilor, Tichindeal scriind semnificativ în acest sens că „slobozenia fără de legile înțelepte e sălbatică fiară“.¹⁹¹ Idealul său social, proiectat ca model normativ, l-a constituit societatea omogenă, ideală, armonios articulată, lipsită de convulsii și de frământări sociale, în care „toți un trup, un suflet și un comunitat sînt...“¹⁹² Plastic este prezentată această societate ideală în *Fabule*, unde scrie că aceasta este „acolo unde nu se teme cel slab de cel mai tare, nici săteanul (iobagul) nu se sperie de nemeș, unde nu se rușinează cel sărac de cel bogat“.¹⁹³ În numele acestui model ideal combate privilegiile și clasele privilegiate, în primul rând nobilimea, subiect preferat al criticismului iluminist. Idealul său social era unul nivelator, de omogenizare, motiv pentru care denunță ca anacronic privelegiul de naștere într-o societate în care au valoare individul și utilitatea acestuia în societate. „Nimene — scria el — cu nobilitatea sau nemeșugul său să nu să laude, care acele bunătăți și covârșiri prin care bătrânii nobilitatea au dobândit, însuși nu le are... Și aceasta e lege vecinică, ca toate și fieșticare să se prețuiască atât cât trăbue și i se cuvine și e vrednic, iar nice mai mult, nice mai puțin.“¹⁹⁴ Există în *Fabule* atacuri și mai virulente la adresa clasei nobiliare ca în morala fabului *Caprele și Jupiter*, pentru care autoritățile au și ordonat confiscarea cărții: „Boierii cei mari trebuie cu cinste și cu mărime să trăiască? Iară aceasta nu poate fără răsipituri să se facă și de unde s-ar risipi, de nu s-ar stoarce și suge măduva în oasele bieților supuși și lucrători de pământ săteni... Prea înalte Dumnezeule! Cunoaște-vor vreodată și boierii cei mari? Direptate! Omenire! faceri

de bine? Când vor privi ei spre pruncii cei goli și flămânzi a iubitorului și ostenitului lucrătoriu de pământ...⁴¹⁹⁵

Al doilea subiect al criticismului iluminist, ilustrat plener de Tichindeal, l-a constituit biserica ca purtătoare a mentalității sau privilegiilor feudale, ca obstacol în calea luminării și a progresului. Anticipată încă din *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase* (1802), atitudinea sa anticlericală nu a însemnat ateism, ci o tentativă de raționalizare a bisericii în vederea modernizării instituției. Atacurile sale țintesc ierarhia bisericească, superstițiile, ignoranța, practicile abuzive ale clerului, a celui monahal în primul rând, vădit influențat de concepția și practica iozefinismului. În morala fabulei *Privighetoarea și vulturul* scria: „Mai voiesc în Becicherecul Mic sau în sat în Berecseu să fiu preot sărac, cu mintea luminată și cu cuget curat, decât în București un mitropolit cu mintea întunecată și cu cuget fără de pace”⁴¹⁹⁶. Pentru spiritul lor critic Fabulele au fost confiscate, constituind unul din dosarele disputate în viața politică din perioada 1814—1816.¹⁹⁷

Încă din 1812 grupul de intelectuali din jurul Preparandiei de la Arad, în frunte cu Dimitrie Tichindeal, întrețin o stare de agitație și nemulțumire printre învățătorii și preoții români din Banat, ce determină reacția promptă a autorităților îngrijorate de activitatea acestui spirit neliniștit (inquietus)¹⁹⁸ care a fost Tichindeal. În 1813 el a declanșat campania împotriva ierarhiei bisericești sârbe, care a interzis folosirea limbii române în biserica din Arad și a elaborat un amplu memoriu al clerului din eparhie pentru numirea unui episcop român în dieceza Aradului, cu concursul direct al episcopului Samuil Vulcan, care a revizuit varianta finală și a indicat înaltele personalități la care să fie trimisă. Mișcarea era încurajată de cercurile politice și bisericești din capitala imperiului, fiind susținută de arhiepiscopul Hohenwart, de miniștri, de palatin, chiar de împărat, care întrevăd în acțiunea românească o posibilitate de a slăbi rezistența blocului ortodox și de a favoriza prozelitismul catolic. Împotriva mișcării se ridică ierarhia bisericească de la Carloviț și autoritățile școlare ortodoxe. Ierarhia bisericească semnala că acțiunea lui Tichindeal și Diaconovici Loga din 1813, desfășurată în secret, agita preoții din episcopiile românești. Profesorii erau învinuiți că au instigat în numele „poporului român” și „ar vrea să facă o petiție în numele neamului românesc... ca pe viitor să pună în fruntea aceluia neam român, iar nu sârbi care nu știu românește și nu pot îndeplini slujba așa ca românii și nici nu pot lucra spre binele bisericii și a neamului ca ei, care petiție... au cutezat s-o poarte prin eparhiile Aradului, Timișoarei și Vârșetului, îndemnând preoții s-o iscălescă...”⁴¹⁹⁹ Pentru acțiunea lor din 1813, mitropolitul Stratimirovici a cerut episcopului Avacumovici ca profesorii Tichindeal și Diaconovici Loga să fie chemați în fața consistoriului.²⁰⁰ Deoarece aceștia au refuzat în două rânduri să se prezinte, declarând că problemele „ce se ating de cele politicești, acelea pe calea dreaptă să fie trimise”⁴²⁰¹, consistoriul le-a cerut o depozitie scrisă, în care să răspundă la 9 întrebări.²⁰² Răspunsurile profesorilor români au fost trimise mitropolitului, care la 20 iulie 1813 amenința pe Tichindeal cu „cenzura ecleziastică”⁴²⁰³. La întrebarea pusă de autorități, „la a cui instigare și sfat a fost făcută și

cine le dă drept semnatarilor să scrie în numele «poporului valahic»?, Tichindeal a răspuns: „A revendica orice bun public sau îndreptarea unor greșeli nu va să zică instigare și dacă este solicitată părerea cuiva, aceasta nu duce numai decât la ruina țării...²⁰⁴ Reacția autorităților a fost promptă și concretă. Consiliul Locumtenențial a comunicat episcopului că împăratul a dispus cercetarea lui Tichindeal și a însărcinat comitatul Aradului cu această chestiune. La rândul său comitatul a consultat magistratul orașului Arad în legătură cu atitudinea catehetului Preparandiei. Acua împotriva lui Tichindeal s-a citit în public și cetățenii, adunați în număr mare, au declarat că nu au nimic de reclamat împotriva acestuia deoarece este înțelept și vrednic de toată lauda și sunt mulțumiți de el în toate privințele.²⁰⁵

La scurt timp după aceste evenimente, Tichindeal a declanșat mișcarea pentru numirea unui episcop român în dieceza Aradului, cu concursul episcopului Samuil Vulcan. La 9 septembrie acesta îi comunica lui Tichindeal că scrisoarea e gata, respectiv că a revizuit varianta finală a memoriului, iar la 19 septembrie îi indica înalții demnitari la care să fie trimisă, modalitățile de înaintare și alte sfaturi. Cu ajutorul asesorului Szanto, de la comitatul Timiș, Tichindeal a multiplicat-o, în mai multe copii, angajându-se să obțină și „subscrierea clerului“. În același an a definitivat și manuscrisul *Fabulelor*, anunțându-l pe Vulcan că vor avea 30 de coale.²⁰⁶ Prin intermediul asesorului Vörös, textul memoriului a fost făcut cunoscut autorităților comitatului Arad, de unde a ajuns la cunoștința ierarhiei bisericești. În urma raportului episcopiei Timișorii, Cancelaria ungară îl declară pe Tichindeal, la 11 martie 1814, înșelător, mincinos și vagabond.²⁰⁷ Ca urmare a acțiunii concertate a autorităților bisericești și politice, la 26 aprilie 1814 Consiliul Locumtenențial hotărăște demiterea sa din postul de la Preparandie. Rescriptele Consiliului Locumtenențial din 10 mai și 16 august fac publică decizia de demitere.²⁰⁸ Pretextul a fost, se pare, corespondența sa cu episcopul unit de la Oradea, care i-a adus acuza că urmărește trecerea românilor la unire, dar motivul principal, așa cum îi mărturisea Tichindeal lui Vulcan, a fost acțiunea pentru episcop român la Arad, memoriul adresat împăratului în acest sens și campania pentru apărarea limbii române în biserică.²⁰⁹ Hotărât să reziste represaliilor, Tichindeal mărturisea episcopului orădean că atâta timp cât va mai sta la Preparandie, nu va înceta să propage printre elevi „duhul românesc“, cerându-i să-l sprijine a fi judecat după „dreptul legilor“ și nu „după voia clerului mai mare“. Tichindeal s-a adresat și inspectorului școlar Nestorovici, cerându-i să-l învoiască a merge la Viena pentru a-și susține cauza, dar fără succes. La 18 iulie 1814 cerea episcopului să intervină pentru menținerea sa în postul de catehet și să-i comunice capetele de acuzare pentru care era învinuit.²¹⁰

În paralel cu mișcarea pentru episcop, profesorii de la Preparandie continuă acțiunea pentru apărarea autonomiei conferinței profesoriale și a drepturilor acesteia în raport cu directorul școlar local, Sava Arșici, a cărui demisie o solicită. În 13 februarie 1814 cereau numirea unui român în locul lui Arșici,²¹¹ desemnarea lui Constantin Diaconovici Loga și a lui Ioan Mihut în fruntea directoratelor școlare Lugoj și Timișoara.²¹²

Episcopul Vulcan asigură profesorii de la Preparandie, la 29 martie 1814, că cererile lor au fost înaintate de o săptămână palatinului, arhiepiscopului Hohenwart și consilierului Lorenz, care vor susține numirea unor români în fruntea celor două districte școlare.²¹³

În luna mai s-a încheiat campania pentru adunarea semnăturilor pe memoriul destinat împăratului în cauza episcopului român la Arad.²¹⁴ La 14 iulie 1814 petiția a fost înaintată împăratului. „Instanța clerului și poporului român din eparhia Aradului”²¹⁵, cum este denumită în istoriografia română, revendică un român pe scaunul episcopal al Aradului, fiind semnată „tot clerul și neamul românesc”. Semnificația sa a depășit cadrul eparhiei arădene, având o valoare simbolică pentru toate episcopiile românești din sistemul Carlovițului. De altfel a și circulat în numeroase copii în Banat și în părțile vestice, declanșând o mișcare de solidaritate cu intelectualii de la Arad. Majoritatea elevilor preparanți proveneau din Banat. Petiția a fost în realitate un mijloc de a înfățișa Vienei problema românească și argumentele în favoarea unei ierarhii bisericești naționale, ca un preambul al separării ierarhice. A fost cel mai reprezentativ memoriu al românilor din părțile vestice, comparabil cu Supplexul ardelean prin efectul ce l-a avut în societatea românească și prin mișcarea ce a declanșat-o în jurul său, constituind capul de serie al unui lung șir de memorii în chestiunea bisericească.

„Instanța” reprezintă un act de maturitate al mișcării românești, operă colectivă a generației la care a contribuit întreaga gândire și experiență politică românească, inclusiv ardelenii. O demonstrează argumentația bogată, inspirată de Supplex Libellus Valachorum și scrierile Școlii Ardelene, spiritul general al memoriului, întemeiat pe o concepție democratică și modernă despre națiune. Demonstrația istorică pornește de la origini pentru a susține întâietatea și continuitatea românilor pe aceste teritorii, invocă apoi creștinarea timpurie a populației romanice din Dacia, raporturile ierarhice cu Bizanțul, existența unei ierarhii ortodoxe autonome față de cea catolică până la colonizarea sârbilor și subordonarea ierarhică a românilor față de aceștia, inclusiv unirea bisericească, datorită căreia românii ardeleni aveau „episcopi de neam”. Se adaugă argumente din arsenalul ideologiei iluministe, începând cu cel cantitativ: românii reprezintă majoritatea populației în Banat după descripția lui Clary, dominând autoritar din punct de vedere numeric în episcopiile Arad, Timișoara și Vârșeț. „Așadară — scria în memoriu — împotriva statornicei fericiri a patriei lucrează clerul cel mare sârbesc, închizând calea neamului românesc, care cu trei părți... este mai mare la număr decât neamul sârbesc, ca să nu poată avea ocazie de a străbate la nici o treaptă a vreunei diregătorii” În acest sens memoriul dezvoltă ideea că „statornica norocire a societății cetățenești (civile) se cuprinde în norocirea tuturor soților, deci toți aceia lucrează împotriva statornicei fericiri a patriei, care milioane de locuitori de legea aceasta prin vreo câteva mădulare ale lor ar vrea să-i subtragă de la darurile și facerile de bine ale constituției”²¹⁶ Limbajul politic modern inspirat de iluminism, prefătează exprimările liberalismului timpuriu prin câteva noțiuni fundamentale.²¹⁷

Între timp, la Buda au fost tipărite *Fabulele* lui Țichindeal în 1 000 de exemplare, difuzate în părțile vestice, în Banat, Transilvania, în Țara Românească, la Gyula și Oradea.²¹⁸ Conținutul lor incendiar a grăbit intervenția autorităților politice și bisericești, hotărâte să anihileze conducătorul mișcării românești din aceste părți.

La 29 noiembrie 1814 asesorul Toma Ioanovici Vidak a scris mitropolitului Stratimirovici pentru a-l informa despre pericolul ce-l reprezentau *Fabulele*. O scrisoare asemănătoare a trimis la Carloviț și episcopul Timișorii. În denunțul său, Vidak l-a acuzat pe Țichindeal de propagandă periculoasă împotriva puterii politice și bisericești, de propagandă a unirii românilor și implicit de separare a lor și pentru răsturnarea ierarhiei clericale. Cerea mitropolitului să-i aperse de atacurile unor „români rău intenționați”.²¹⁹ Exemplare din cartea incriminată au fost trimise mitropolitului, episcopului timișorean și vicespanului I. Marfi. Episcopul Timișorii a cerut prin circulară confiscarea cărții oriunde s-ar găsi. La 13 decembrie 1814 Congregația comitatului Torontal a înștiințat comitatul Caraș despre pericolul ce-l reprezintă cărțile lui Țichindeal și-i comunică hotărârea de a cere Consiliului Locumtenențial interzicerea lor. Congregația a dispus judecătorilor districtuali confiscarea exemplarelor difuzate și recomanda să fie avertizate și celelalte comitate în care locuia populația românească. În anexă trimitea și câteva capitole ce „conțin elemente susceptibile de a induce în eroare poporul ignorant și mai ales tineretul, de a-l determina să se sustragă legilor și de a manifesta tendințe și atacuri primejdioase”.²²⁰ La 14 decembrie, aceeași congregație cerea să se constate câte exemplare din *Fabule* au fost difuzate printre învățători, prin cine și cui s-au dat aceste cărți care pot răzvrăti poporul, căruia învățătorii i-au vorbit despre drepturile lui.²²¹ În 15 decembrie 1814, congregația comitatului Timiș a decis sechestrarea cărții „pretutindeni unde a fost difuzată învățătorilor”, pentru a împiedica „extensiunea lucrului rău”, motivând că „această carte care susține idei agitatoare ar putea antrena cele mai grave consecințe, cu atât mai mult cu cât este, se pare, citită în școli ca o carte de studii, fiind difuzată printre învățătorii de la țară”.²²² Decizia a fost comunicată comitatului Caraș, împreună cu pasajele considerate periculoase. La fel comitatul Torontal a trimis apoi la Arad observațiile sale despre *Fabule*, scriind că pot răzvrăti din cauză că au fost distribuite printre dascălii școlilor sătești.²²³

Potrivit deciziei congregației comitatului Torontal, a fost înștiințat și Consiliul Locumtenențial al Ungariei că asesorul Vidak a atras atenția asupra unor cărți românești periculoase. Din fragmentele care însoțeau denunțul rezultă că aceste cărți conțineau lucruri „care pot seduce poporul incult și înainte de toate tinerimea la gânduri rele, atâtă la denegrarea ascultării datorate superiorității legale și la primirea de promisiuni bolnăvicioase, primejdioase și pentru sine și pentru alții”. Pentru a preveni aceste rele s-a cerut confiscarea imediată a cărții oriunde s-ar găsi. Acest demers a fost trimis și comitatelor vecine, Cenad, Arad, Timiș, Caraș, „în care românii locuiesc în număr mai mare”.²²⁴ La 18 ianuarie comitatul Cenad comunică Consiliului Locumtenențial că a confiscat toate exemplarele din *Fabule* găsite și le păstrează până la alte

ordine, ca urmare a înștiințărilor primite de la comitatele Torontal și Timiș. Au fost confiscate 34 de exemplare.²²⁵

La atacurile concertate ale comitatelor s-a adăugat și denunțul directorului școlilor ortodoxe din Ungaria, Uroș Nestorovici, care a relatat Consiliului Locumtenențial, pe baza informațiilor furnizate de Luca Kenghelac, directorul școlilor din districtul Timișoara. În relatarea sa din 6 ianuarie 1815, Nestorovici menționa paginile considerate periculoase (429, 478—481), adăugând și faptul că prin prelucrarea realizată după cartea lui Dositei Obradovici, Țichindeal a adăugat principiilor periculoase ale lui Obradovici propriile sale principii, fiind el însuși un spirit răzvrătit și foarte periculos, care desfășoară o activitate de acest fel în rândurile tinerimii preparandiale. În finalul denunțului, Nestorovici a cerut confiscarea *Fabulelor* din comitatele Torontal, Timiș, Caraș, Arad, Bihor, Cenad, chiar și din Transilvania, iar comitatului Arad i-a cerut să confiște exemplarele rămase de la locuința autorului.²²⁶ Spre deosebire de denunțul lui Nestorovici, adresele comitatelor Torontal și Timiș au incriminat în plus paginile 14—15 (morală fabulei *Leul, lupul și vulpea*), p. 259 (morală fabulei *Șoarecii și clopoței*). Nestorovici a reclamat în plus paginile 478—481 (morală fabulei *Rândunica și alte păsări*). La amândouă părțile este comună pagina 429 (morală fabulei *Caprele și Jupiter*).²²⁷

Ca urmare a reclamațiilor primite, Consiliul Locumtenențial a început ancheta, solicitând tipografiei din Buda versiunea originală a fragmentelor incriminate.²²⁸ Urmând propunerilor lui Uros Nestorovici, la 17 ianuarie 1815 a ordonat comitatelor Baci, Arad, Bihor, Timiș, Torontal și Caraș, în 23 ianuarie extinzând ordinul și pentru comitatul Posega, confiscarea *Fabulelor* lui Dositei Obradovici, editate la Leipzig în 1788 și ale lui Țichindeal, din cauza principiilor periculoase pentru ordinea publică și pentru a preveni eventualele urmări nefaste ce pot rezulta în urma circulației libere în rândul poporului („seditiosa et statui publico admodum periculosa principia pluribus suis paginis continere“).²²⁹ Cu același prilej s-a adresat și comitatului Arad, cerând confiscarea cărților existente la locuința lui Țichindeal sau la alții. Consiliul Locumtenențial a cerut și directorului tipografiei pestane pedepsirea cenzorului vinovat a fi admis imprimarea paginilor respective, inițial șterse și ulterior admise la tipar. Deoarece s-a ordonat cercetarea greșelilor cenzurii și dacă revizorul cărților ortodoxe George Petrovici știe suficient românește pentru a avea încredere în revizia pe care o face,²³⁰ la 17 ianuarie 1815 acesta s-a dezvinovățit,²³¹ înaintând o versiune asemănătoare cu a lui Petru Maior. Potrivit relatării sale, fragmentele de la pagina 429 au fost șterse și nu au fost admise pentru tipar. Imprimarea lor s-a făcut ilegal, fără știrea revizorilor. Revizorul vorbește frecvent despre cărțile românești incriminate. Alături de *Fabule*, în corespondența cu autoritățile politice este menționată o altă lucrare, *Indreptări moralicești tinerilor folositoare*, Buda, 1813, ce apare în *Bibliografia românească Veche* legată împreună cu o altă lucrare a lui Țichindeal, *Arătare despre starea shoalelor românești*. În adresa nr. 2975, din 23 ianuarie 1815, comitatul Torontal a comunicat Consiliului Locumtenențial fragmente „ex altero parvo libero valachico sub

titulo Inviationes morales juvenibus valde utiles, Budae, Typis Regiae Universitatis Hungariae, 1813⁶. Această informație stabilește fără echivoc paternitatea lui Țichindeal asupra acestei tipărituri, mai ales că a fost difuzată coligat cu *Arătarea* . . .²³²

La 25 ianuarie 1815 a intervenit și palatinul Ungariei, referindu-se la ordinele de confiscare a cărților lui Țichindeal, predate până atunci ca lecții în școlile naționale ortodoxe și difuzate printre preparanți. Deoarece cărțile conțineau instigări, ordonă să fie încredințate cenzorului Petru Maior pentru a le revizui cu atenție și apoi să-i fie comunicate observațiile.²³³

Ca urmare a ordinului Consiliului Locumtenențial nr. 2982 din 17 ianuarie 1815 privind confiscarea *Fabulelor*, comitatele au trimis rapoarte privind rezultatul operațiunii. La 7 februarie 1815 vicecomitele Aradului, Stanislovics comunica confiscarea celor 300 de exemplare găsite la locuința autorului. Deoarece s-a cerut traducerea cărții spre a fi trimisă înalțelor foruri, comitatul face cunoscut Consiliului că nimeni nu și-a luat răspunderea traducerii unui volum atât de mare de scriere românească.²³⁴ Comitatul Baci raportează că nu a găsit nici un exemplar. Comitatul Torontal, prin vicecomitele Marfi, aduce la cunoștință, în 15 martie, greutățile întâmpinate în această operațiune, în primul rând faptul că exemplarele căutate erau împrăștiate pe la învățători, preoți și alți cunoscători de carte românească, care le-au procurat cu greu, pe bani mulți. Comitatul cerea noi instrucțiuni și făcea cunoscut Consiliului că și după anunțarea sechestrului, autorul a continuat împărțirea și vinderea cărții, însoțită și de o broșură mai mică de același autor.²³⁵ La 28 martie 1815, Consiliul Locumtenențial a revenit la același comitat precizând că exemplarele confiscate vor rămâne pe loc, iar celor care refuză să le predea, să se confiște.²³⁶ Comitatul Posega a raportat abia la 22 iunie 1815 că nu a găsit nici un exemplar din *Fabulele* lui Obradovici, ci numai un exemplar dintr-o altă lucrare, apărută la Viena, în 1793, între cărțile lui George Poreșevici, învățător din Daruvar, închis pentru instigarea poporului la neascultare față de domnia de pământ.²³⁷ La 23 ianuarie 1816, Consiliul Locumtenențial a ordonat și comitatului Posega să confiște aceste cărți.²³⁸

Primele concluzii ale anchetei, comunicate de Consiliul Locumtenențial palatinului, la 14 martie 1815, precizau că scrierea a fost utilizată pentru lecții în școli, că este în curs ancheta la tipografie pentru a cerceta cine a efectuat tipărirea și cine este vinovat de greșelile cenzurii. Pentru a preîntâmpina astfel de cazuri, directorul tipografiei a propus Consiliului ca toate cărțile românești, de amândouă confesiunile, să fie cenzurate de Petru Maior, iar cele sârbești, indiferent de confesiune, de George Petrovici.²³⁹

În fața acțiunilor convergente ale forurilor politice și bisericesti, Țichindeal a plecat la Viena, în 15 iunie 1815, pentru a-și apăra cauza la înaltele foruri și pentru a susține memoriul arădean în cauza episcopului. În acest scop a cerut și sprijinul lui Samuil Vulcan, „să scrie acolo să i se deschidă ușile”. În 4 iulie 1815 a fost primit în audiență de arhiducele Rainer. Cu acest prilej a susținut instanța clerului român, pro-

blema *Fabulelor*²⁴⁰ și a postului de la Preparandie și a solicitat aprobarea pentru editarea unui ziar românesc la Viena, după modelul grecesc sau sârbesc,²⁴¹ argumentând că sârbii și grecii „au în limba lor novele, iar noi românii nu“, deși aceștia sunt mai numeroși. În acest scop a înaintat și o petiție cerând permisiunea de a edita o foaie (*Ephemerides* și *Novalia*) la Viena, dar rezoluția a fost negativă; „Deoarece suplicantul, care este preot cu locuința în comitatul Timiș, nu are cum să poată scoate foaia aici în Viena, să i se dea următorul răspuns: Rugarea suplicantului nu se poate lua în considerare. 28 iulie 1815. Lány m.p.“²⁴²

În timpul șederii la Viena a înaintat un memoriu împăratului în chestiunea *Fabulelor*, a postului de catehet, a situației bisericesti și școlare a românilor ortodocși, cerându-i în baza „dreptului sfânt de auto-apărare și dreptului de a nu fi pedepsit fără a fi ascultat“, să i se comunice în scris capetele de acuzare pentru a se putea apăra. O petiție asemănătoare a fost înaintată și palatinului, în toate înfățișând cauza *Fabulelor* ca una națională, apreciind confiscarea lor ca o nouă piedică în calea dezvoltării culturii române din partea comitatelor și a ierarhiei bisericesti.²⁴³

Pentru a bloca acțiunea lui Țichindeal la Viena, mitropolitul Stratiștimirovici s-a adresat în 13 iunie 1815 cancelarului Erdödy, denunțând profesorii de la Preparandie, Țichindeal și Diaconovici Loga că propagă naționalismul român și sunt autorii instanței înaintate la împărat în numele clerului și poporului român.²⁴⁴

În pofida acestei intervenții, Cancelaria aulică a trimis petiția lui Țichindeal Consiliului Locumtenențial, cerând informații despre cauzele invocate. Consiliul Locumtenențial a răspuns în 8 august 1815 cancelariei, arătând că lucrarea menționată conține în morala fabulelor principii primejdioase și amăgitoare și a fost confiscată la cererea comitatelor ca o scriere care în mâna poporului „incult“ poate deveni primejdioasă. Referitor la demiterea din postul de catehet, Consiliul precizează că s-a făcut în baza rezoluției imperiale din 29 aprilie 1814.²⁴⁵ Cu aceasta Viena încheia dosarul Țichindeal, fără nici o intervenție în favoarea cauzei românești. Din acest moment s-a încheiat și rolul lui Țichindeal în fruntea mișcării românilor bănățeni. Acuzat de autoritățile politice și bisericesti, el nu mai avea acces la înaltele foruri ale imperiului. „Calea unirii“, împărțită de Dimitrie Țichindeal la sugestiile episcopului Vulcan, agreată de cercurile aulice a intrat astfel în recul.

Din 1815, în fruntea mișcării românești s-a impus Moise Nicoară, care îi dă o altă orientare, fundamentată pe o concepție democratică, independentă de cercurile aulice și cele bisericesti. El a întărit elementul laic din mișcare prin cooperarea mai strânsă cu profesorii de la Preparandie. Mișcarea și-a lărgit aria de cuprindere, forțele participante și direcțiile programatice. Episcopul român rămâne dezideratul fundamental, dar acesta a constituit un pretext pentru a înfățișa Vienei problema românească din Ungaria în toată complexitatea ei. Baza socială a mișcării se lărgeste prin antrenarea, alături de preoți și învățători, a profesorilor, funcționarilor și proprietarilor români.²⁴⁶ Amploarea agitațiilor printre învățători a fost mare, încât directorul școlar arădean îl in-

forma pe Uroș Nestorovici de convulsii în rândul acestora. În raportul înaintat Consiliului Locumtenențial, directorul școlilor naționale ortodoxe se referă la aceste agitații, denunțând pe „faimoșii ațâțatori la revolte“, Gheorghe Velia, învățator în Ticvaniu Mare, Matei Cherciu, diacon și învățator în Comorâște, care sub influența lui Țichindeal, „ca să-și ducă la îndeplinire planul lor ațâțator împotriva școlilor și să încerce a rupe neamul românesc de cel sârbesc“, au convocat 30 de învățatori în 21 septembrie la Ticvaniul Mare pentru a semna o petiție. Numele celor doi „rebeli“ cum îi denumea raportul erau „la fel de laudate ca cele ale lui Horea și Cloșca“, iar „îndrăzneala lor a ajuns până acolo, încât pofteste a se asemui cu cea a lui Horea și Cloșca“²⁴⁷ încât directorul Nestorovici trebuie să scrie în finalul raportului: „Ajung numai câte au făcut Velia și Cherciu de la 1812 încoace...“. Răscoala lui Horea era pomenită și de Sava Tököly, când se referea la acțiunea profesorilor de la Preparandie pentru apărarea limbii și a culturii române.²⁴⁸

Programul mișcării se diversifică, adăugând dezideratului bisericesc problemele școlare, situația directoratelor districtuale, a Preparandiei, fondul școlar, limba de predare. Acțiunea românilor din comitatele vestice își extinde legăturile cu elita românească din Buda și Viena, antrenând mai mulți fruntași ai românilor, Aron Budai, Petru Maior. Delegația trimisă la Viena pentru a susține memoriul arădean a fost investită cu „plenipotenție“ semnată de un mare număr de protopopi, preoți, nobili și funcționari. I s-au adăugat adevizii ale nobililor români și ale comunităților din Arad, Bihor²⁴⁹, chemate să se solidarizeze cu acțiunea lui Moise Nicoară prin protopopii și preoții locurilor sau profesorii Preparandiei. Foarte activ printre învățatori și preoți a fost Dimitrie Țichindeal. Un ecou deosebit l-a avut acțiunea fostului catehet printre elevii Preparandiei. Între acuzele ce i s-au adus în momentul confiscării *Fabulelor* a fost și aceea că le-a difuzat printre elevi și învățatori. În vara anului 1815 ierarhia ecleziastică era îngrijorată de atmosfera creată printre elevi și a ordonat supravegherea examenelor, pentru ca elevii să nu fie cuprinși de idei periculoase.²⁵⁰

În 1815 un obiectiv important al acțiunii românești a fost problema școlară, în primul rând susținerea românilor în fruntea directoratelor districtuale, începând cu cel vacant al Caransebeșului, unde este susținută din mai multe părți candidatura lui I. Mihuț, care a și fost numit în 1816.²⁵¹ Petițiile înaintate împăratului în 1815 dezvoltă pe larg problema școlară a Preparandiei, a limbii de predare.²⁵²

Demersul românesc în problema episcopatului a rămas fără răspuns concret. Cancelaria aulică maghiară opina pentru convocarea sinodului metropolitan, soluție împărtășită și de consilierii favorabili românilor. La cel de-al treilea recurs al delegației române la Viena, din 27 noiembrie 1815, Cancelaria aulică a făcut o serie de obiecții. Moise Nicoară s-a adresat fruntașilor români Petru Maior, Dimitrie Țichindeal, I. Mihuț solicitând noi dovezi în sprijinul cererilor românești. I-au oferit importante informații din zonele lor Grigore Obradovici, I. Mihuț, Țichindeal, Petru Maior, orădenii în frunte cu parohul Meletie Stancovici, I. Serban.²⁵³ Din nou cel mai activ a fost Dimitrie Țichindeal. În perioada

ianuarie—august 1816 a străbătut satele din Arad, Banat și Bihor pentru a aduna semnături, bani, noi argumente. Activitatea lui și a profesorilor de la Preparandie a fost denunțată de mitropolit împăratului ca generatoare de tulburări în sate.²⁵⁴

Hotărârea Consiliului Locumtenențial din 24 noiembrie 1815, de a introduce limba sârbă la Preparandie, a provocat o mișcare de rezistență în rândurile profesorilor, care au trecut cu totul în opoziție față de autorități. Cu aceștia s-au solidarizat toate categoriile angajate în mișcare. În toate ocaziile este menționată chestiunea limbii de predare la Preparandie. Corpul profesoral a fost acuzat de nesupunere, ațâțare a tineretului școlar, dezordini, de uneltire, că seamănă „idei sinistre de despărțire“, de agitare a clerului și poporului român, „care în profesorii acestui institut are cea mai mare și unică încredere“²⁵⁵

Sinodul electoral, convocat prin hotărârea imperială din martie 1816 pentru ocuparea scaunelor episcopale vacante a transferat centrul de greutate al acțiunii românești spre Carloviț. În pofida instrucțiunile favorabile românilor, trimise de la Viena, acțiunea românească s-a soldat cu un nou eșec.

După sinod mișcarea s-a relansat, diversificându-și formele și mijloacele de exprimare. Deși ponderea clerului continuă să fie dominantă în mișcare, programul acesteia a devenit laic aproape în totalitate. Petiția clerului și poporului român din 9 iulie 1816²⁵⁶ o demonstrează fără echivoc. Întreaga problematică românească a fost reluată într-o amplă petiție din iulie 1816, în 57 de puncte, intitulată „Motivele care determină clerul și poporul românesc din dieceza Aradului să implore pe Maiestatea Sa să binevoiască a le numi un episcop de neam și suflet român“. Această petiție a fost o operă colectivă, rezultatul consultării și colaborării principalilor frunțași ai românilor din părțile vestice, Mihuț, Iosif Iorgovici, Diaconovici Loga, Țichindeal. Abuzurile semnalate de ei Vienei au determinat împăratul să ordone o comisie pentru a ancheta nedreptățile făcute națiunii suplicante.²⁵⁷ În iunie 1816, Tichindeal a străbătut toată dieceza Aradului pentru a ațâța „pe popi și protopopi și pe alți nemeși și comuniteturi să nu primească episcopul ales de sinod, să strige și să trimită instanție sus, la împărat“.²⁵⁸

O puternică efervescență a cuprins opinia publică românească în fața anunțatei comisii. Frunțașii au desfășurat o amplă campanie pentru mobilizarea populației, pentru a oferi noi argumente. Depun mărturie elevi sau absolvenți ai Preparandiei. Ioan Mihuț coordonează învățătorii din zona vestică, majoritatea absolvenți ai Preparandiei. În toamna și iarna anului 1816, Moise Nicoară a străbătut satele din Banat, zona Aradului și parțial a Bihorului, recrutând aderenți sau adunând semnături de la „cler și norod“.²⁵⁹ Era ajutat în acest scop de învățătorii locali, ca Luca Filip, despre care rapoartele oficiale scriau că „și mai înainte de venirea lui încă tot mereu umbla... ațâțând clerul și norodu!“. La Lipova, acțiunea lui Nicoară a fost sprijinită de directorul școlar local, Lazăr Roșu și de învățătorul Vasile Georgevici Lungu.²⁶⁰

Din ianuarie 1816, la tipografia din Buda a început ancheta pentru stabilirea celor vinovați de tipărirea cărților lui Țichindeal. Cercetările

au fost extinse și asupra lucrărilor lui Dositei Obradovici. Cancelaria aulică și Consiliul Locumtenențial solicită tipografiei detalii despre rezultatele anchetei, explicații pentru faptul că pasajele cenzurate, șterse inițial, au fost totuși tipărite.²⁶¹ La 22 aprilie 1816 directorul tipografiei răspunde pe larg Consiliului Locumtenențial, declarând vinovați cenzorul și tipograful, concluzie însușită de Consiliul Locumtenențial.²⁶² Din concluziile anchetei a rezultat că Țichindeal a locuit în timpul tipăririi *Fabulelor* în casa cenzorului Petrovici. Acesta i-a permis autorului să ducă manuscrisul cenzurat la tipografie și cu acest prilej autorul a putut strecura la tipar pasajele tăiate de cenzor, mai mult chiar, adăugând și al doilea manuscris (*Îndreptări moralicești*), care nici nu a fost văzut de cenzor. Solicitat să-și exprime opinia despre cele două lucrări coligate, *Îndreptări moralicești* și *Arătare despre starea acestor nouă introduse sholasticești instituturi*, Petru Maior recomandă difuzarea lor, prima fără nici o observație, a doua cu rezerva omiterii propozițiilor care atacau prea aspru autoritățile civile și bisericesti pentru starea deplorabilă a scoalelor românești și învinuiesc cercurile conducătoare de menținerea intenționată a românilor în ignoranță și întuneric. Consiliul Locumtenențial a respins această propunere și a ordonat comitatelor distribuția *Arătării*, acceptând numai difuzarea broșurii *Îndreptări moralicești*.²⁶³ Demersul episcopului Vulcan pe lângă împărat pentru reanchetarea cazului *Fabulelor* și retipărirea lor s-a soldat tot cu un eșec, cercurile aulice fiind sub influența denunțurilor episcopului Stratimirovici și ale directorului Nestorovici care au scris că *Fabulele* sunt împotriva constituției.

În 1817 Moise Nicoară a continuat lupta la Viena pentru satisfacerea dezideratelor românești. Cu prilejul audienței la împărat, din 6 martie, înaintează o nouă petiție, cerând extinderea cercetărilor Consiliului asupra întregii problematice a românilor.²⁶⁴ În primăvară acestui an profesorii Preparandiei se agită, dar pierd multe din drepturile anterioare, inclusiv autonomia conferinței profesoriale.²⁶⁵

În vara și toamna anului 1817 mișcarea românească a intrat într-un vădit recul, provocat de accentuarea divergențelor dintre cele două grupuri care susțineau tactici diferite de acțiune. Numirea lui Iosif Putnic ca administrator diecezan a consfințit eșecul acțiunii pentru numirea unui episcop român pe scaunul diecezei Aradului. Ea a fost un precedent și un exemplu pentru toți românii din comitatele vestice, a fost o cauză generală a lor. Mărturia lui I. Tomici este elocventă în acest sens: „... noi aicea nu ne mișcăm, nici începem ceva; să vedem ce veți săvârși acolo cu eparhia Aradului... apoi se va întinde cererea românilor mai în larg...⁴²⁶⁶ Declanșată de pe poziții profesionale, mișcarea s-a lărgit sub aspect social și programatic, indicând sensul evoluției militantismului românesc spre laic și politic. Chiar și dezideratele cu caracter bisericesc dobândesc o tot mai vizibilă tentă politică.

Discursul politic românesc se integrează deplin manifestărilor liberalismului timpuriu din imperiu. Recursul lui Moise Nicoară din 1819,²⁶⁷ o sinteză a tuturor memoriilor anterioare, o demonstrează cel mai bine. În acest document, Moise Nicoară se adresa împăratului în

calitate de cetățean, de deputat, reprezentant al poporului și clerului român din Banat și de om, ca unul ce are „dreptul firii sau naturii, care tot omului este dat și dăruit“. În aceste calități, autorul memoriului refuza să mai recunoască autoritatea împăratului, motivând în sens contractualist: „fiindcă m-ai năpăstuit de toată ascultarea, de toată dreptatea și de toată detorința legilor mirenești, care poftesc să mi se facă și să-mi faci dreptate, fiindcă mi-ai răpit toate mijlocirile de a mai putea cerca dreptatea mea; mi-ai închis toate căile și m-ai despoiat de toate modrurile sau puterile de a putea fi părtaș bunătăților și drepturilor acelora care tot insul cetățean aduc și trebuie să aducă legile mirenești“. Este primul text din literatura politică românească care abandonează tonul obedient față de împărat, acuzându-l de încălcare contractului care stă la baza societății. În sprijinul protestului său invocă dreptul natural, drepturile omului și ale cetățeanului pe care se întemeiază societatea civilă. Moise Nicoară le denumește cu o remarcabilă claritate: „Într-acestea se cuprinde întâia dreptate; apărarea de tot răul din partea altora și ascultarea jeluirei a fieștecărui. Fără aceste nu poate fi nici o fericire; fără aceste toate legile mirenești și împărătești sunt numai amăgire; fără împlinirea acestora înceată toată detorința care ar putea cineva să aibă către mai marii țării sau către Împărat. Dacă de la aceste bunătăți m-ai închis și m-ai afurisit; așadară și de la toate detorințele m-ai slobozit și m-ai dezlegat“. Se recunosc motivele fundamentale ale liberalismului clasic, dreptatea, dreptul de rezistență la opresiune și dreptul la petiție, ca drepturi ale omului și cetățeanului pe care teoria contractualistă le presupune. În spiritul acestuia Nicoară a invocat egalitatea în fața legii, deopotrivă a împăratului și a cetățeanului, deosebind între legea divină, legea naturii și legile politice, emanație a societății: „... aceste sfinte de zisele legi asemenea trebuie să se arate în lucrările sale și una parte și alta, care sunt stăpânirea chivernisitoare, cu toți cei ce au luat parte într-ânsa împreună și poporul chivernisit sau ocârmuit, că legile acele sunt mai mari și mai puternice decât una sau alta parte, adecă decât împăratul și decât poporul“. Supremația legii în societatea civilă, în schema contractualistă formulată, îndreptățește dreptul la rezistență al poporului exprimat de Nicoară în Recurs: „... de nu le-ar păzi legile împăratul, atunci e volnic poporul să-l silească și adetuiască spre aceea“. În demonstrația lui Moise Nicoară, întemeiată pe supremația legii, a celei naturale în primul rând, factorul drept este determinant, fundamentat pe ideea morală a datoriei reciproce a individului către semenii săi și către societate (stat): „dreptul și datorința așa cum sunt de încopceate și unite laolaltă, cât nici a se socoti una fără alta nu se poate“. sau, în alt loc, „că nici o detorință nu poate fără vreun drept și iară nici un drept fără vreo detorință...“.

Fundamentat pe relația drepturi-datorii, autorul teoretizează o formulă de contract în spiritul căreia concepea alcătuirea societății și a statului: „Toate detorințele omului sânt corelative în privința către tot insul individualiter și către tot statul deci și către împărat și administrație, ocârmuirea sau stăpânirea cea mai mare, veri cu ce nume să se numească aceea. Sau cu alte cuvinte, precum are unul detorințele sale că-

tră altul și către alții; așijdere precum are tot insul detorințele sale către statul întreg și Impăratul, tocmai asemenea detorințe are și statul întreg și împăratul... către tot insul și către toți împreună și care trebuie să se împlinească! De unde urmează că tot insul e detor a ține și împlini detorințele acele care au către altul și către alții; împlinirea detorințelor acestor are spre scop fericirea și siguranța a fieștecui și a tuturor, fără care nu numai nici o fericire n-ar putea avea loc, ci însuși cristarea și viețuirea a tot insului și al tuturor ar fi în primejdie și peste puțină a vieții în pace și a gusta frugile ostenelilor, agonisirii și a muncii sale...“ Aceasta era în esență teoria lui Moise Nicoară, garanția echilibrului, armoniei și, în ultimă instanță, a existenței societății și a statului, deoarece „prin împlinirea detorințelor care au unul către altul și către împărăție și împărăția către toți și către insul, face și aduce cu sine cât toate acele să se poată opri și depărta că atunci dreptatea și legile trebuie să apere pe cei puțini împotriva celor mulți și pe cel slab de cel tare“, iar „dacă nu va careva să păzească și să împlinească detorințele sale, atunci dreptatea, legile și dreptul care au ceilalți și împărăția asupra unui ca acela nu numai îl pot, ci și trebuie să-l silească spre păzirea și împlinirea detorințelor“.

Pe același temei de drept, după Moise Nicoară, se definește libertatea personală, motiv fundamental al liberalismului, pe care o concepe în mai multe accepțiuni: dreptul „care are tot insul asupra altora și a stăpânirii ca să împlinească ei datorințele către el și să păzească legile... acel drept... nu se poate lua nimănui până nu se va dovedi că s-a făcut criminal prin orice faptă sau lucrare. Supt dreptul acesta se cuprind toate, nu numai cele ce fac și alcătuiesc viața fizicește sau trupește, ci și acele prin care singur numai poate sta viața sufletește, țivilă și moralicește...“. O altă interpretare: „...slobozenie și plină voie, fără vreo împiedecare a-și face ceea ce legea îi dă dreptul, precum și slobozenia întregă, fără vreo silință, a nu face aceea de la ce îl oprește legea“. Nicoară invocă dreptul la întrunire în categoria drepturilor fundamentale („îndură-te... a judeca cum că rugarea aceea ca să ne putem aduna laolaltă oare nu era întemeiată în dreptate și adevărul lucrului nostru?“), denumindu-se deputatul „acelui popor, adecă a sărăcimii“. Recursul din 1819 a fost o acuză la adresa împăratului pentru încălcarea principiilor și clauzelor contractului: „șteargă-se toată calea de a mai cerca dreptate; dee-se tot insului înapoi dreptul firesc sau a naturii, care l-a avut înainte de împărții ca să se poată apăra după puterea sa de asuprire, de goniri și nedreptăți; dacă nu poate împărția să-l apere, dee-le dreptul să se apere ei cum vor putea mai bine...“

Momentul marchează incontestabil o primă fază în cristalizarea liberalismului la românii din Imperiul habsburgic, ca efect al asimilării și adaptării spiritului revoluției democratice, inaugurând totodată și o nouă etapă în evoluția militantismului românesc, marcată de spiritul pașoptist, ce-și va asocia factorul popor și problematica socială ca o parte organică a doctrinei social-politice. A fost cea mai importantă consecință a revoluției în mediul intelectual, ce a contribuit esențial la formarea ideologiei pașoptiste și la pregătirea revoluției democratice românești.

NOTE

1. I. D. Suciū, *Monografia Mitropoliei Banatului*. Timișoara, 1977, p. 140—143. S. Gavrilović, N. Petrović, *Temišvarski sabor*. 1790. Novi-Sad — Sremski Karlovci, 1972; S. Anuichi, *Relații bisericești româno-sârbe din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 97, 1979, nr. 7—8, cap. VIII; M. Milin, *Interferențe româno-sârbe în secolul al XVIII-lea*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă*. Cluj-Napoca, 1990.
2. I. D. Suciū, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istorie Mitropoliei Banatului*, vol. I. Timișoara, 1980, p. 466 (În continuare Suciū-Constantinescu, *Documente*).
3. S. Gavrilović, N. Petrović, *Op. cit.*, p. 184.
4. I. Ranca, *Les antécédents politiques du Supplex des Roumains de Transylvanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 9, 1970, nr. 1, p. 70.
5. *Ibidem*, p. 72.
6. *Ibidem*, p. 73.
7. *Ibidem*, p. 75.
8. *Ibidem*, p. 76.
9. N. Bocșan, *Modelul ilir în mișcarea națională românească din Transilvania în epoca Supplexului*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. „Historia”, 1991, 1—2, p. 38.
10. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*. București, 1983, cap. *Agitațiile țărănești*.
11. N. Bocșan, *Modelul ilir ...*, p. 36—40.
12. Kovács Iosif, *Agitațiile din Munții Apuseni după răscoala lui Horea, oglindite în documentele arhivei comitatului Turda*, în „Studii și cercetări științifice”. Cluj, 1954, nr. 3—4, seria a III-a, p. 576.
13. *Ibidem*, p. 578.
14. I. Sabău, *Problema influenței primei revoluții burgheze din Franța asupra agitațiilor țărănești din Transilvania din anul 1790*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 171.
15. S. Gavrilović, N. Petrović, *Op. cit.*, p. 192.
16. *Ibidem*, p. 230, doc. 148.
17. *Ibidem*, p. 228—229, doc. 147.
18. *Ibidem*, p. 274—277, doc. 173.
19. *Ibidem*, p. 330, doc. 200.
20. I. D. Suciū, *Monografia Mitropoliei Banatului*, p. 141—142.
21. S. Gavrilović, N. Petrović, *Op. cit.*, p. 285.
22. Jancsó Elemér, *Relațiile culturale româno-magiare în secolele XVIII—XIX*, în vol. *Studii literare*. București, 1983, p. 261.
23. I. Sabău, *Op. cit.*, p. 171.
24. Kovács Iosif, *Op. cit.*, p. 580.
25. *Ibidem*, p. 583.
26. *Ibidem*, p. 586.
27. Demény Lajos, *Noi contribuții la lupta socială și națională a românilor transilvăneni la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Studii”, 1971, nr. 6, p. 1176.
28. *Ibidem*, p. 1159—1186.
29. I. Georgescu, *L'opposition aux Habsburgs des paysans roumains durant les guerres napoléoniennes (1798—1815)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, X, 1971, nr. 6, p. 1029.
30. *Ibidem*.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*, p. 1030.
33. *Ibidem*.
34. *Ibidem*, p. 1031.
35. *Ibidem*.
36. *Ibidem*, p. 1032.
37. *Ibidem*.
38. *Ibidem*, p. 1033.
39. *Ibidem*.

40. *Ibidem*, p. 1034.
41. *Ibidem*, p. 1035.
42. *Ibidem*, p. 1039.
43. *Ibidem*, p. 1035—1036.
44. *Ibidem*, p. 1039.
45. *Ibidem*, p. 1037.
46. *Ibidem*, p. 1039—1040.
47. *Ibidem*, p. 1040—1042.
48. *Ibidem*, p. 1042—1043.
49. D. Prodan, *Incă un Supplex Libellus românesc. 1804*. Cluj, 1970, p. 85.
50. C. Feneșan, *Nemulțumiri în granița militară bănățeană la începutul secolului al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj”, 13, 1972, p. 383—392.
51. Gh. Cotoșman, *Viața iobagilor bănățeni*, în „Lucaefărul”, 11, 1935, p. 502—504.
52. I. Georgescu, *Op. cit.*, p. 1044.
53. Idem, *Mișcări antihabsburgice româno-sârbe în granița militară bănățeană la începutul secolului al XIX-lea*, în „Studii și articole de istorie”, XV, 1970, p. 98.
54. Slavko Gavrilović, *Srbij u Habsburkoj monarhiji oț Kraja XVIII do seretine XIX veka*, în *Istorija srpskog naroda*, Beograd, 1981, vol. V/2, p. 27—28.
55. *Ibidem*.
56. *Ibidem*.
57. I. Georgescu, *Mișcări antihabsburgice...*, p. 99—100.
58. V. Maniu, *Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților*. București, 1867, p. 58—59.
59. S. Liuba, A. Iana, *Topografia satului Maidan*, în „Foaia Diecezană”, X, nr. 2, 8/20 ianuarie 1895.
60. *Ibidem*.
61. Însemnarea lui Nicolae Stoica de Hațeg pe *Liturghier, Râmnic, 1768*, exemplarul de la Mehadia, acum în Colecția Mitropoliei Banatului, nr. inv. 19829.
62. Slavko Gavrilović, *lucr. cit.*, în *loc. cit.*
63. Nicolae Stoica de Hațeg, *Op. cit.*, p. 304.
64. *Ibidem*.
65. *Ibidem*.
66. *Ibidem*.
67. *Ibidem*.
68. A. Marchescu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere, Caransebeș, 1941*; L. Böhm, *Dél magyarország Banság külön története*, 2 köt, Pest, 1867, V. Maniu, *Op. cit.*
69. I. Georgescu, *Mișcări antihabsburgice...*, p. 99.
70. L. Böhm, *Op. cit.*, p. 236—237.
71. V. Maniu, *Op. cit.*, p. 59; L. Böhm, *Op. cit.*, p. 235; I. Georgescu, *Mișcări antihabsburgice...*, p. 101.
72. I. Georgescu, *Mișcări antihabsburgice...*, p. 102.
73. *Ibidem*.
74. *Ibidem*, p. 103.
75. *Ibidem*, p. 103—104.
76. *Ibidem*, p. 104.
77. Slavko Gavrilović, *Op. cit.*
78. I. Georgescu, *Mișcări antihabsburgice...*, p. 104.
79. *Ibidem*, p. 105.
80. *Ibidem*, p. 106.
81. N. Stoica de Hațeg, *Cronica...*, p. 304.
82. C. Bodea, *1848 la români*, vol. I. București, 1982, p. 74—75.
83. N. Iorga, *Istoria țării prin cei mici*, în „Revista istorică”, VI, 1921, nr. 1—3, p. 26.
84. Însemnare pe *Octoih cu Catavasier*, Buda, 1826, exemplarul de la Valea Timișului.
85. Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica...*, p. 85.
86. Apud I. D. Suci, *Noi precizări în legătură cu colonizările din Banat în secolul XVIII*, în „Revista Istorică Română”, XI—XII (1941—1942), p. 387.

87. Însemnare pe un *Molitvelnic* din secolul al XVIII-lea aflat în colecția lui Iulian Cojocaru din Reșița. Cartea provine din satul de la Valea Bolvașnița.
88. Însemnare pe un *Apostol* vechi aflat odinioară la Mehadia. Apud C. Buracu, *Muzeul General Nicolae Ceaușescu în Băile Herculane și Cronica Mehădiei*, Turnu Severin, 1924, p. 49.
89. Însemnare pe *Mineiul lunii martie*, Buda, 1804, exemplarul de la Cornereva, inv. 925.
90. Însemnare pe *Antologhion*, Râmnic, 1737, exemplarul de la Pârvova, D.J.C.V.R. Timiș, nr. 20077.
91. *Ibidem*.
92. Însemnare pe o *Psaltire* aflată acum câteva decenii în biblioteca istoricului I. Sârbu din Rudăria. Apud V. Nemiș, *Despre satul lui Eftimie Murgu*. București, 1981 p. 32.
93. Însemnare pe *Penticostar*, Blaj, 1768, exemplarul de la Bogâltin, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. 771.
94. Însemnare pe un *Apostol* păstrat odinioară la Mehadia, tipărit la București în 1784, acum se află în Biblioteca Mitropoliei din Timișoara, inv. 19960.
95. N. Stoica de Hațeg, *Cronica...*, p. 295.
96. Însemnare pe *Strastnic*, Blaj, 1773, exemplarul de la Mehădica, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. 709.
97. Însemnare pe *Liturghier*, Râmnic, 1747, exemplarul de la Globurău, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. L076.
98. Însemnare pe *Triod*, Râmnic, 1762, exemplarul de la Pârvova, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. 766—769.
99. Însemnare pe *Cazanii*, București, 1768, exemplarul de la Lăpușnicel, inv. 638. Colecția Mitropoliei Banatului.
100. Însemnare pe *Liturghier*, Râmnic, 1787, exemplarul de la Percosova, D.J.C.V.R. Timiș, inv. 19921.
101. Însemnare pe *Cazanii* vechi de la Comloșul Mare. Apud Gh. Cotoșman, *Din trecutul Banatului*, II, Timișoara, 1935, p. 333.
102. C. Schwab, (*Cronica regimentului confiniaz românesc nr. 13*), manuscris în Arhiva Muzeului de Istorie a Județului Caraș-Severin din Reșița.
103. Apud N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*. București, 1940, p. 99.
104. Însemnare pe *Apostol*. București, 1784, Biblioteca Mitropoliei Banatului din Timișoara, inv. 19960.
105. Însemnare transcrisă de pe o fotocopie pusă la dispoziție în 1977 de Ovidiu Bozu din Reșița. Aparține unei file din *Biblia*, Blaj, 1795.
106. Însemnare pe *Triod*, Râmnic, 1782, exemplarul de la Pârvova, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. 766—769.
107. Însemnare pe fotocopia citată la nota 105.
108. *Ibidem*.
109. Însemnare pe *Antologhion*, Râmnic, 1737, exemplarul de la Pârvova, D.J.C.V.R. Timiș, inv. 20077.
110. Însemnare pe *Antologhion*, București, 1786, exemplarul de la Mehădica, D.J.C.V.R. Timiș, inv. 19841.
111. Însemnare pe *Mineiul lunii septembrie*, Râmnic, 1780, exemplarul de la Domașnea, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. 564.
112. Însemnare pe *Mineiul lunii august*, Buda, 1805, exemplarul de la Bozovici.
113. Însemnare pe *Triod*, Blaj, 1813, exemplarul de la Prilipeți, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. 1461.
114. Însemnare pe o *Psaltire* aflată odinioară în biblioteca istoricului Ioan Sârbu din Rudăria. Apud V. Nemiș, *Op. cit.*, p. 33.
115. Însemnare pe *Antologhion*, Râmnic, 1737, exemplarul de la Pârvova, D.J.C.V.R. Timiș, inv. 20077.
116. Însemnare pe *Apostol*, Blaj, 1802, exemplarul de la Valea Bolvașnița, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. 610.
117. Însemnare pe *Mineiul lunii martie*, Buda, 1804, exemplarul de la Domașnea. N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*. București, 1940, p. 67 știa cartea la Băile Herculane. În 1978 exemplarul era la Domașnea unde l-am consemnat.
118. Însemnare pe un *Nou Testament* slavon aflat în biserica din Zlatița.

119. Însemnare pe un *Antologhion*, Râmnic, 1737, exemplarul de la Pârvova, D.J.C.V.R. Timiș, inv. 20077.
120. Însemnarea lui Nicolae Stoica de Hațeg pe *Protocolul circularelor* aflat odinioară la Mehadia. Vezi, N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, p. 113.
121. Însemnare pe *Triod*, Râmnic, 1731, exemplarul de la Spata. Apud. I. B. Mureșianu, *Op. cit.*, p. 259.
122. Însemnare pe *Antologhion*, Râmnic, 1737, exemplarul de la Pesac, D.J.C.V.R. Timiș, inv. 119.
123. Însemnarea lui Nicolae Stoica de Hațeg pe un *Apostol*, București, 1784, exemplarul de la Mehadia, Mitropolia Banatului, inv. 19960.
124. *Ibidem*.
125. *Ibidem*.
126. Însemnare pe *Mineitul lunii octombrie*, Râmnic, 1776, exemplarul de la Mehadia, D.J.C.V.R. Caraș-Severin, inv. 566.
127. Însemnare pe *Antologhion*, Râmnic, 1737, exemplarul de la Pârvova. D.J.C.V.R. Timiș, inv. 20077.
128. Însemnare pe *Evangelie*, Râmnic, 1784, exemplarul de la Zervești. D.J.C.V.R. Timiș, inv. 19959. Apud. I. B. Mureșianu, *Op. cit.*, p. 286.
129. Însemnare transcrisă de pe răspunsul la chestionarul istoric al lui Ioachim Miloia, aflat în Arhiva Muzeului Banatului din Timișoara.
130. Însemnare pe *Psaltire*, Sibiu, 1791, exemplarul de la Botinești, D.J.C.V.R. Timiș, inv. 1227, Apud I. B. Mureșianu, *Op. cit.*, p. 142.
131. Însemnare pe *Antologhion*, Râmnic, 1737, exemplarul de la Pârvova, D.J.C.V.R. Timiș, inv. 20077.
132. N. Stoica de Hațeg, *Cronica...*, p. 301.
133. Arhivele Statului Timișoara, Fond. *Arhiva Militară*, nr. 3038, Viena, 1813, ianuarie 21, f. 111—113.
134. Protocolul de circulare al parohiei Bănia, circulara 3/127 din 25 aprilie 1805 (în continuare, *Circulare*, Bănia).
135. *Ibidem*.
136. *Ibidem*.
137. *Ibidem*.
138. Idem, Circulara 5/25, nedată, inclusă între cele emise și înregistrate în anul 1805.
139. *Ortsgeschichte*, ms. dactilografiat copiat după Cadastrul S.T.E.G., copie aflată în Arhiva Muzeului din Reșița.
140. N. Stoica de Hațeg, *Cronica...*, p. 301.
141. *Circulare*, Bănia, circulara nr. 15475 din 15 decembrie 1804.
142. Idem, circulara 3/127 din 25 aprilie 1805.
143. *Ibidem*.
144. Însemnare pe coperta interioară a protocolului din Măidan.
145. Însemnare pe *Chiriacodromion*, Alba Iulia, 1699. Apud. D. Braicu, V. Bunea, *Cartea veche românească din secolele XVI—XVIII în colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului*. Sibiu, 1980. p. 137.
146. Gh. Ciulei, *Date despre familia Jumanca din Ciclova Română*, manuscris, p. 45—50. Apud I. Georgescu, *Mișcări antihabsburgice...*, p. 105.
147. V. Popovici, *Monografia comunei Nerapatas*, Caransebeș, 1914, p. 51.
148. B.R.V., III (1414). Textul a circulat în Banat și în manuscris. Citatul este după un manuscris care în secolul al XIX-lea se afla la Măidan. Apud S. Liuba, *Datini și credințe populare despre „Frații sau fărtații de cruce”*, în „Foaia diecezană”, 1890, nr. 13.
149. *Circulare*, Bănia, circulara din 21 martie 1813.
150. În prezent se află în Depozitul Județean de carte veche românească din Reșița.
151. Apud *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului*. Catalog. București, 1985, p. 165.
152. D. Pop, I. Niculiță, *Napoleon dans le folklore roumain*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»”, *Philologica*, fasc. 2, 1969, p. 37—48.
153. Manuscrisul este un caiet de poezii și cântece redactate de Nicolae Stoica de Hațeg. A aparținut familiei Liuba din Măidan de la care a ajuns la Vichentie Babeș. Cu o parte a arhivei Babeș, ea a ajuns, în cele din urmă, la Muzeul

- Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. Identificat și prezentat de N. Bocșan, *Manuscrise bănățene din secolul al XVIII-lea*, în „Studii de limbă, literatură și folclor”, (Reșița), IV, 1978, p. 423—431. A fost publicat apoi de D. Mioc și C. Feneșan în volumul Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri*. Timișoara, 1984, p. 166—174.
154. Acum este expus în Muzeul din Oravița.
 155. I. B. Mureșianu, *Napoleon și Banatul*, în „Luceafărul”, 1939, 3—5, p. 71—73.
 156. H. Reinalter, *Le jacobinisme dans la monarchie des Habsbourg*, în „Annales historiques de la Révolution Française”, 1984, nr. 255—256, p. 163.
 157. *Ibidem*, p. 164.
 158. Benda, K., *A magyar jakobinus mozgalom iratai*, I, 1957; Jancsó Elemér, *Tra-dițiile mișcării iacobine în România*, în vol. *Studii literare*. București, 1983; Szabo Nicolae, *Influența revoluției franceze în Transilvania asupra burgheziei și problema mișcării iacobine din Transilvania (1789—1798)*, în „Marisia”, 1980, p. 179—186.
 159. Szabó Nicolae, *Op. cit.*, p. 188.
 160. Jancsó Elemér, *Op. cit.*, p. 37; Szabó Nicolae, *Op. cit.*, p. 188.
 161. D. Djordjevici, *Op. cit.*, p. 18.
 162. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 21; Malyusz Elemér, *Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790—1795*. Budapest, 1926, p. 95—97.
 163. I. D. Sucișu, R. Constantinescu, *Op. cit.*, vol. I, p. 485.
 164. Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond Direcția școlară Oradea (DSO), SN, 1797, 170.
 165. *Idem*, DSO, SN, 1803, 59.
 166. *Circulare*, Cornereva, f. 112.
 167. Arhivele Statului Cluj-Napoca, DSO, SN, 1798, 122.
 168. *Idem*, DSO, SN, 1798, 126.
 169. *Idem*, DSO, SN, 1807, 139. Pe larg despre această mișcare la N. Bocșan, *Incep-turile mișcării naționale românești în Banat. Activitatea lui Paul Iorgovici*, p. 173—188.
 170. V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 50.
 171. I. Vulcan, *Viața și activitatea lui Dimitrie Chichindeal*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare”, s. II, t. XIV, 1891—1892, p. 326—328.
 172. *Ibidem*.
 173. I. Radu, *Samuil Vulcan, episcopul unit al Orăzii Mari și biserica ortodoxă ro-mână*. Oradea, 1925.
 174. *Ibidem*, p. 99.
 175. David Prodan, *Încă un Supplex Libellus românesc, 1804*. Cluj, 1970. *Idem*, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 327; A. Răduțiu, *O copie autenticată a lui Supplex Libellus din 1804*, în „Studii și materiale de istorie medie”, 9, 1978, p. 143—152; V. Bugariu, *Despre locuitorii Banatului*, în „Analele Banatului”, 1930, 2, p. 18—25.
 176. D. Prodan, *Încă un Supplex Libellus românesc, 1804*, p. 81.
 177. *Ibidem*, p. 89.
 178. *Ibidem*, p. 85.
 179. *Ibidem*.
 180. G. Lebel, *Op. cit.*, p. 88.
 181. E. Vărtosu, *Napoleon Bonaparte și dorințele moldovenilor la 1807*, în „Studii”, nr. 2, 1965, p. 403—420, textul memoriului la p. 411—420.
 182. M. Popa, *L'image de Napoleon en Transylvanie à l'époque des lumières*, p. 164—165.
 183. C. Bodea, *Independență și unitate națională înainte de 1848*, p. 71.
 184. *Idem*, *Moise Nicoară*, p. 22, p. 111.
 185. Gyémánt L., N. Bocșan, V. Faur, *Contribuția Preparandiei din Arad la miș-carea națională din părțile vestice în anii 1815—1817*, în „Satu Mare. Studii și Comunicări”, IV, 1980.
 186. V. Vintilescu, *Dimitrie Țichindeal*. Timișoara, 1965; I. B. Mureșianu, *Dimi-trie Țichindeal*, în „Mitropolia Banatului”, 25, 1975, nr. 10—12, p. 623—654; Radu Flora, *Dositej și Țichindeal*, în „Lumina”, I, 1967, nr. 1—2; N. Bocșan, *Confiscarea Fabulelor lui Țichindeal*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XIX, 1976, p. 127—147.

187. D. Țichindeal, *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase*. Buda, 1802, p. 69.
188. Idem, *Fabule și moralnice învățături*, ediția V. Vintilescu. Timișoara, 1975, p. 174 (in continuare *Fabule*).
189. *Ibidem*, p. 383.
190. *Ibidem*, p. 131.
191. *Ibidem*.
192. *Ibidem*, p. 259.
193. *Ibidem*, p. 36.
194. *Ibidem*, p. 174.
195. *Ibidem*, p. 195.
196. *Ibidem*, p. 205.
197. N. Bocșan, *Confiscarea Fabulelor lui Țichindeal*, in *loc. cit.*; R. Flora, *Op. cit.*, D. Ioanovici, *Confiscarea „Fabulelor” lui Țichindeal*, in „Telegraful Român”, 64, 1916, nr. 81; I. D. Suciu, *Dimitrie Țichindeal, adept de la filosofie des Lumières*, in „Analele Societății de limbă română”, Zrenianin, 1972—1973, nr. 3—4.
198. T. Botiș, A. Sădean, *Cei dintâi ani din trecutul și viața preparandiei gr. ort. române din Arad*, in „Anuarul Institutului pedagogic ortodox român din Arad pe anul 1911/1912”, p. 132.
199. I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente*, I, p. 539.
200. R. Flora, *Op. cit.*, p. 82.
201. T. Botiș, A. Sădean, *Op. cit.*, p. 138
202. R. Flora, *Op. cit.*, p. 83—84.
203. *Ibidem*.
204. *Ibidem*.
205. *Ibidem*, p. 132.
206. I. Vulcan, *Op. cit.*, p. 340.
207. A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre*. Arad, 1912, p. 20.
208. Documente publicate de Alexa Ivić in „Revista istorică”, 1927, nr. 9—10, p. 380—382; R. Flora, *Op. cit.*, p. 89.
209. I. Vulcan, *Op. cit.*, p. 349.
210. *Ibidem*, p. 353.
211. *Ibidem*, p. 342, 345.
212. I. Radu, *Op. cit.*, p. 101.
213. *Ibidem*, p. 102.
214. Despre mișcare vezi: I. Vulcan, *Op. cit.*, C. Bodea, *Moise Nicoară*; T. Botiș, *Pagini din istoria dezrobirii*, in vol. *Triumful ortodoxiei la Arad*. Arad, 1929; A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre*; Idem; *Documente privitoare la istoria diecezei Aradului*, in „Anuarul Institutului teologic din Arad 1916—1917”, X; Ștefan Pop, *Frământări românești în jurul scaunului episcopal de la Arad*. Arad, 1929; D. Ioanovici, *Câteva momente din lupta pentru episcop românesc la Arad*, in „Revista teologică”, 1916, nr. 9—20; R. S. Molin, *Afurisenia lui Moise Nicoară*. Oravița, 1925.
215. Textul memoriului in „Biserica și școala”, 1878, nr. 27—28; I. Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*. Sibiu, 1900, p. 3—9; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente*, I, p. 546, nota.
216. I. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 3—9.
217. O interpretare a memoriului din această perspectivă la N. Bocșan, *Liberalismul timpuriu in mișcarea națională din Banat*, in vol. *Stat, societate, națiune. Interpretări istorice*. Cluj-Napoca, 1982, p. 290—300.
218. D. Ioanovici, *Confiscarea „Fabulelor” lui Țichindeal*, in „Telegraful român”, 64, 1916, nr. 81, p. 329.
219. R. Flora, *Op. cit.*, p. 93.
220. I. D. Suciu, *Dimitrie Țichindeal...*, p. 577.
221. V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească in părțile Aradului*. Arad, 1974, p. 217.
222. I. D. Suciu, *Dimitrie Țichindeal...*, p. 578.
223. V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 217.
224. D. Ioanovici, *Confiscarea „Fabulelor” lui Țichindeal*, p. 328.
225. *Ibidem*, p. 329.

226. Denunțul lui Uros Nestorovici, publicat de A. Ivić, în *loc. cit.*, p. 380—382.
227. I. D. Suci, *Dimitrie Țichindeal adept de la filosofie des Lumières*, p. 579.
228. Arhivele Statului Budapesta, fond *Revisio librorum*, nr. 1562, în microfilm la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, fond *Microfilme*, nr. 392 (în continuare MF 392).
229. Adresa Consiliului Locumtenențial către comitate, MF 392.
230. *Ibidem*; parțial folosită și de D. Ioanovici.
231. Scrisoarea lui Petrovici MF 392, publicată și de A. Jvić, *Op. cit.*, p. 382—383, comentată sumar de D. Ioanovici în „Telegraful român”, nr. 82, 1916, p. 332.
232. N. Bocșan, *Confiscarea Fabulelor lui Țichindeal*, p. 140.
233. MF 392.
234. *Ibidem*.
235. *Ibidem*.
236. *Ibidem*.
237. *Ibidem*.
238. *Ibidem*.
239. *Ibidem*.
240. I. Vulcan, *Op. cit.*, p. 355 (anexa XXII).
241. D. Ioanovici, *Confiscarea...*, p. 332.
242. *Ibidem*.
243. I. Vulcan, *Op. cit.*, p. 356—359.
244. *Ibidem*, p. 360.
245. D. Ioanovici, *Confiscarea...*, p. 332.
246. C. Feneșan, *Știri noi privind lupta națională a românilor din Banat și Câmpia Aradului la începutul secolului al XIX-lea*, în „Mitropolia Banatului”, 29, 1979, nr. 1—3, p. 140.
247. I. D. Suci, R. Constantinescu, *Documente*, I, p. 552—554.
248. V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 63—64.
249. C. Bodea, *Moise Nicoară*, p. 161—166.
250. T. Botiș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox din Arad*, p. 38.
251. V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 65.
252. C. Bodea, *Moise Nicoară*, p. 73—75.
253. *Ibidem*, p. 182—192, 196, 197—198.
254. N. Bocșan, *Confiscarea Fabulelor lui Țichindeal*, p. 144.
255. T. Botiș, *Istoria școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox din Arad*, p. 40.
256. C. Bodea, *Moise Nicoară*, p. 220—222.
257. *Ibidem*, p. 89.
258. *Ibidem*, p. 96.
259. *Ibidem*, p. 88.
260. V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 66.
261. MF 392.
262. *Idem*.
263. D. Ioanovici, *lucr. cit.*, în „Telegraful român”, nr. 83, 1916, p. 336.
264. C. Bodea, *Moise Nicoară*, p. 93.
265. Amănunte la Gyémánt Ladislau, N. Bocșan, V. Faur, *Op. cit.*, p. 193—194.
266. C. Bodea, *Moise Nicoară*, p. 297.
267. *Ibidem*, p. 298—352 (toate citatele, în continuare, sunt reproduse din memoriu, după acest text).

PARTICIPAREA GRĂNICERILOR BĂNĂȚENI LA CAMPANIILE ÎMPOTRIVA FRANȚEI

1. CAMPANIILE DIN ITALIA (1796—1800)

În *Cronica* sa, povestind peste ani întâmplările „răzmeriței franțuzești“, Nicolae Stoica de Hațeg, protopop al Mehadiiei, remarca numirea tânărului general Bonaparte la comanda armatei din Italia ca un moment decisiv, care a întors în favoarea francezilor soarta războiului, întrerupând șirul victoriilor austriece: „După aceea încă ajunsă oberșteru Bonaparte ghegeneral la oastea Parizului, unde începu a să arăta și Conventului cunoscut să făcu. Apoi îi orânduî la oastea Italiei asupra împărăteștii armeei, careă pân aici tot biruitoare fuseasă, a merge. Unde el progrese și corajie arătând, îi deăteră comanda, ghegeneral șef făcându-l. Apoi și ober-ghegeneral puindu-l, lui mai mare putere îi deateră și toate ce-i venea în gând, le și făcea. El încheia știlștande și care când vrea, după pofta-și le scurta“¹.

De numele acestui tânăr general avea să se lege una dintre strălucitele clipe de glorie militară românească, aproape cu desăvârșire ignorată până în prezent, participarea unităților de grăniceri bănățeni la evenimentele politico-militare care au pus în discuție fizionomia continentului nostru.

Prezența regimentelor banatice pe câmpul de operații din Italia s-a produs cu începere din 1796, după ce unele batalioane primiseră deja botezul focului în luptele din Olanda, Germania și Elveția. Sosirea lor s-a produs deci în vremea în care principalul teatru de război se transferase în aceste părți.

În numai câteva zile intervenția napoleoniană în nordul peninsulei i-a silit pe austrieci să evacueze Genova, pierzând apoi controlul în Lombardia. Piemontul a fost silit, practic, la o capitulare necondiționată. Garnizoanele austriece părăseau orașele retrăgându-se spre Tirol. Cetatea Mantova a fost însă pregătită pentru a face față unui asediu în ideea de a lăsa în spatele inamicului un important punct de rezistență care să-i stânjenească mișcările. Disponând de importante cantități de provizii și de efective numeroase, Mantova prezenta o permanentă amenințare pentru orice intervenție spre Tirol. Întregul efort militar, din acest moment, de o parte și de cealaltă, se va centra pe acest punct.

În jurul cetății, blocând-o, și-a desfășurat efectivele divizia Sérurier. Restul armatei a fost dispus în așa fel, încât să închidă văile ce coborau dinspre Tirol pe malul lui Adige și pe țărmul vestic al lacului Garda. Lipsa diviziei de asediu avea să fie curând resimțită acut de statul major francez.

La rândul său, comandamentul austriac a luat o serie de măsuri menite să pregătească o cât mai rapidă intervenție în Italia, asigurând totodată spațiul de pe coasta Adriatică, o posibilă direcție a ofensivei inamicului. Câteva batalioane de grăniceri din regimentele slavone au fost dislocate la Prosedo și Fiume. Alți 1 330 de ostași bănățeni, ce făceau parte din al treilea batalion compus, își aveau garnizoana la Go-

rizzia². În afară de aceste unități, pe teatrul de război italian se mai afla al doilea batalion bănățean, alcătuit din trei companii de la regimentul româno-ilir și trei de la cel germano-banatic. El sosise încă din primăvară și fusese trimis în Tirol, împreună cu al 3-lea karlstäter și 1-iul banalist, toate incluse corpului comandat de generalul Davidovici³. Curând avea să sosească și al 2-lea batalion de tiraliori de graniță, care cuprindea, printre alții, ostași din cele două unități bănățene. Cu toții au fost repartizați brigăzii Mitrovski. La comanda celui de-al 2-lea batalion compus, care va lua parte la cele mai grele înclăștări, se afla, în acel moment, colonelul Prodanovici. Soldații săi aveau oarecare experiență de luptă în războiul cu turcii, dar nu apucaseră încă să acționeze împotriva francezilor.

Aceasta era situația efectivelor bănățene înainte de declanșarea unei noi serii de lupte în anul 1796.

Prima ofensivă austriacă (iulie—august)

La sfârșitul lui iulie armata austriacă era pregătită. Fusese concentrată în Tirol, la Trento, și număra 28 de batalioane de infanterie, 18 escadroane de cavalerie, precum și artileria corespunzătoare. Bonaparte aprecia efectivele inamicului la 67 000 de oameni, în vreme ce el dispunea de 44 000, din care o divizie imobilizată în jurul Mantovei⁴.

Planul comandamentului imperial urmărea să-l prindă între Mantova și trupele de intervenție. Un alt corp austriac urma să-i taie comunicațiile pe direcția vest, spre Milano. În consecință, efectivele disponibile au fost împărțite în trei grupări. Flancul stâng îl constituia coloana lui Davidovici, care trebuia să lovească pe Adige în jos. Mezaș cu divizia sa, coborând pe șoseaua ce urma malul stâng, va demonstra în fața Veronei, atacând dinspre înălțimile de la nord-vest de oraș. Davidovici însuși, secondat de Mitrovski cu cavaleria și artileria, intenționa să treacă râul pe la Dolce, îndreptându-se spre Cossaria. Acestei coloane îi fuseseră atașate și trei companii din batalionul 2 combinat al bănățenilor⁵.

Centrul, cea mai puternică grupare, îl avea în frunte pe generalul-feldmareșal Wurmser⁶, secondat de Melas, Sebottendorf, Liptai și Baialici, fiecare comandând o divizie. Direcția de acțiune era spațiul dintre Adige și Garda. Aici se aflau celelalte trei companii ale batalionului 2 compus bănățean⁷.

Ultima coloană se desfășura la vest de Garda, având legături mai mult decât precare cu restul trupelor. Avea misiunea de a tăia retragerea și a închide cercul în jurul francezilor. Trupe de grăniceri bănățeni nu au fost incluse acestei coloane.

În dimineața zilei de 29 iulie, ofensiva austriacă a fost declanșată prin atacarea pozițiilor inamice de la Corona. Aflată pe versantul sudic al unui torent râpos, ce se varsă în Adige, vreo doi kilometri mai la est, apărată de unul dintre cei mai capabili ofițeri din divizia lui Masséna⁸, Corona va rezista până seara, când a trebuit să rupă lupta. Francezii s-au retras spre platoul de la Rivoli, unde Masséna se străduia să organizeze

o nouă linie de apărare. Înaintarea austriecilor se desfășura bine. Părea că totul este în ordine. Mezarosș atinsese înălțimile din preajma Veronei, iar Quosdanovici interceptase șoseaua spre Milano. Bonaparte plecă spre seară la Castelnova, localitate aflată la egală distanță de Monte Baldo și de Verona, de unde intenționa să conducă operațiunile. Situația se agravase. În rândurile expediate generalului Augereau⁹, în acele momente, el o aprecia corect: „Iată poziția nenorocită a armatei, inamicul a străpuns linia noastră în trei puncte, el este stăpân pe Corona și Rivoli, Masséna și Joubert¹⁰ au fost siliți să se retragă, Sauret a abandonat Sallo, inamicul a ocupat Brescia și podul de la San Marco, comunicațiile noastre cu Milano și Verona, tăiate¹¹. Singura soluție era ca, profitând de faptul că austriecii își divizaseră forțele, să îi lovească pe rând, pe părți, ceea ce ar fi dus, pe moment, la condiții de egalitate. Era nevoie însă de fiecare soldat. Asediul Mantovei a fost ridicat, tunurile distruse și trupele concentrate. Quosdanovici era cel mai expus pentru că, la rândul-i, împărțise gruparea în trei coloane, deși se afla în poziția cea mai înaintată. Împotriva sa avea să fie dirijată deci forța principală a francezilor. La 4 august a fost învins la Lonato și împins înapoi spre Tirol. La 6 august vine rândul lui Wurmser, care nu mai putea pune în linie decât jumătate din efective. Restul au fost lăsate pe parcursul marșului spre Mantova pentru a asigura comunicațiile. În consecință a suferit o usturătoare înfrângere la Castiglione, unde Augereau își câștigă titlul de duce, iar Napoleon, din partea veteranilor, gradul de sergent. Austriecii sunt nevoiți să se retragă precipitat spre văile Alpilor tirolezi.

Concluziile acestei etape a campaniei italiene le va trage peste mulți ani învingătorul: „era o greșeală a face să acționeze separat grupuri care nu aveau între ele nici o legătură, în fața unei armate care se găsea în centru și ale cărei legături erau facile (...) O a doua greșeală a fost că s-a împărțit gruparea din dreapta și că s-au dat misiuni diferite diviziilor sale.“¹²

Asediul Mantovei a fost reluat, dar în lipsa pieselor de artilerie era vorba mai degrabă de o blocadă. Garnizoana era alcătuită din trupe proaspete lăsate acolo de Wurmser.

Nu știm dacă și la care bătălie au participat, din cele două, bănățenii, dar este dincolo de îndoială, așa cum am arătat, prezența lor între trupele care au luat parte la campanie.

Un rol important l-au avut bănățenii în vremea retragerii. Trei dintre companiile batalionului 2 combinat au fost vărsate într-un detașament comandat de generalul prinț Reuss, concentrat la Condino, o poziție extrem de importantă, care urma să închidă francezilor accesul în valea râului Adige¹³. Era o mică localitate pe Valea Chiese, la vreo 10—12 km nord de lacul Idro, pe șoseaua ce duce la Tidone. La 11 august francezii dezlănțuie atacul. Detașamentul Reuss se bate vitejește, dar, în cele din urmă, a fost nevoit să înceapă retragerea spre Vezano, localitate la două ore de drum de Trento, unde se repliaseră principalele forțe ale austriecilor. Se deschidea astfel drumul francezilor spre Adige, dar și, peste coama Ponte di Legno, spre Bolzano. De altfel, în ziua următoare, generalul Saint Hilaire ocupa Riva, pe țărmul nordic al lacului Garda. Astfel austriecii au fost puși în situația de a-și arde flotila pen-

tru a nu fi capturată¹⁴. Cele trei companii bănățene din detașamentul prințului Reuss s-au retras până la castelul Croara, încercând să organizeze un punct de rezistență, dar au fost respinși și împrăștiați prin pădurile din împrejurimi, de unde fiecare, pe cont propriu s-a strecurat spre pozițiile proprii. Doar această jumătate de batalion a pierdut în luptele de hărțuială, menite să tempereze avântul francezilor, 135 de oameni, dintre care 15 au fost uciși, 42 răniți și 68 prizonieri sau dispăruți. Între cei din urmă, doi ofițeri, căpitanul Sturm și stegarul Obradovici¹⁵. Retragerea lui Reuss a determinat replierea trupelor izolate de pe Monte Baldo spre Rovereto și Trento. La 11 august Augereau recucereste Corona, apoi continuă să înainteze pe Adige în sus până la Ala. Dar și francezii erau istoviți și incapabili să continue urmărirea pe văile înguste și ușor de apărat ale munților. Ei au instalat lagăre puternice la Brescia și Verona și câte 4 000 de ostași la Condino și pe Monte Baldo.

Bănățenii din corpul lui Davidovici, cuprinși în brigada colonelului Weidenfeld, au primit misiuni de supraveghere a mișcărilor inamicului în zona de la nord de Garda¹⁶. De fapt ei asigurau flancul drept al armatei. Comandamentul îl aveau la Ravazzone, alături de podul peste Adige punct important pentru întregul dispozitiv austriac. Două companii au fost dispuse la vreo 2 km mai spre sud, pe șoseaua ce vine de la Riva, în satul Mori. Un pluton a fost detașat, tot cu misiune de observare, la San Felice. Aceste trupe împreună cu vânătorii tirolezi întrețineau avangposturi pe versanții nordici ai lui Monte Baldo, la Castione și Besango, localități vecine la sud de șoseaua Riva-Mori. Astfel era controlat și supravegheat și principalul drum ce cobora din munți spre Valea Adige. De aici erau trimise patrulă la Brentanico și Nago, spre Riva. Un detașament de 150 de oameni, conduși de locotenentul Coronini și un pluton de călăreți din regimentul româno-ilir controlau prin patrulă puternice ținutul dintre Nego și Arco. În caz de nevoie tot ei trebuiau să asigure orașele Riva și Torbole de pe malul lacului Garda. Ei aveau și misiunea de a supraveghea cu atenție versanții lui Monte Baldo, pe care se afla un puternic detașament inamic. Acțiunea bănățenilor nu era ușoară. Trebuiau să străbată zi și noapte un teren înalt, accidentat și împădurit. Uneori aveau de făcut marșuri istovitoare, de mai multe zeci de kilometri. Ei străbăteau dinspre Arco, traseul Bellino, Gavrast, până la Stenico pe Valea Sarca, sau, prin Tenno și Tiaro, spre Valea Ampola. Era un serviciu dificil și primejdios, de care s-au achitat cu sârguință. Cel puțin așa raporta generalul Davidovici în scrisoarea expedită la 30 august din Rovereto¹⁷.

A doua ofensivă austriacă (septembrie)

Odată blocate căile de acces spre Tirol, austriecii încep refacerea armatei pentru o nouă tentativă de deblocare a Mantovei. În acest scop, pe valea râului Adige, au fost concentrate toate unitățile disponibile. La 1 septembrie trupele erau pregătite pentru intervenție. Corpul generalului Davidovici, cu forțele principale, se afla la Rovereto, închizând dru-

murile ce veneau pe Adige în sus și dinspre nordul lacului Garda. Ceva mai la nord, la Trento, era tabăra lui Wurmser, unde se organiza principala grupare de izbire, cea care urma să treacă la ofensivă spre Mantova. După afirmațiile lui Napoleon ar fi numărat cam 31 000 de oameni¹⁸. Între aceștia se aflau și grănicerii celor trei companii ale batalionului 2 combinat, provenite din regimentul germano-banatic. Celelalte trei, ale regimentului româno-ilor erau afectate grupării Davidovici, cea care va intra de fapt prima în luptă. Efectivele sale erau apreciate de către Napoleon la 25 000 de luptători¹⁹, la 20 000 după alte surse²⁰. Oricum, grănicerii bănățeni fuseseră împărțiți în mod egal între cele două armate, împărțându-le soarta.

În momentul în care armata de Sambre et Meuse și cea de Rin et Meuse trecuseră Rinul și înaintau în Germania, totul părea să indice un plan de sincronizare a loviturilor dinspre nord și sud, care urmau să ducă, în final, la joncțiunea trupelor franceze undeva în inima Austriei. Aceasta a precipitat lucrurile, obligându-l pe Wurmser să treacă la acțiune. Gruparea sa coboară pe râul Brenta spre Bassano, de unde avea să urmeze drumul spre Mantova. Liniile logistice trebuiau deci orientate, în această situație, spre Friuli, unde deja se organizau noi grupări austriece.

Informat, Bonaparte decide atacarea lui Davidovici cu diviziile Vaubois²¹, Masséna și Augereau, care în seara de 3 septembrie resping avanposturile austrice de la Mori și Serravalle Bănățenii care executau misiunile de supraveghere și patrulare s-au aflat în fața detașamentului Saint Hilaire, unitatea înaintată a lui Vaubois, la Mori²². Dimineața zilei următoare a găsit armatele față în față, încăleacănd râul Adige. Atacul francezilor a făcut să se clatine rândurile austriece. O șarjă de cavalerie comandată de generalul Dubois, care a și căzut străpuns de trei gloanțe, a agravat situația. Retragerea precipitată nu a permis organizarea unei rezistențe la Rovereto și nici ruperea de urmăritori. Francezii ocupă localitatea din mers, intrând odată cu trupele fugare. Regruparea a fost posibilă doar în defileul de la Calliano, la nord de Rovereto. Aici valea se îngustează foarte mult și exista și o linie fortificată pe care austriecii au încercat s-o folosească pentru a opri înaintarea inamicului. Napoleon însuși a lăsat o scurtă descriere a acestei lupte, într-o scrisoare trimisă Directoratului: „O poziție inexpugnabilă: fluviul Adige aproape că atinge niște munți care se ridică drept pe malurile lui și formează chei care n-au nici patruzeci de stânjeni lățime, aceste chei sunt închise de un stat, de un castel înalt, de un zid puternic între munte și Adige... Generalul Domartin împinge înainte opt tunuri ușoare pentru a începe canonada; găsește o poziție bună, de unde poate ține cheile sub foc oblic... Trei sute de trăgători răzbesc pe malurile Adigeului pentru a deschide focul și trei semibrigăzi, în coloane strânse și pe batalioane, cu arma în cumpănire, trec prin defileu. Dușmanul, zdruncinat de focul viu al artileriei, de îndrăzneala trăgătorilor, nu rezistă în fața asaltului coloanelor noastre; el părăsește intrarea în chei; trupele sale sunt înspăimântate, cavaleria noastră îi urmărește... șase sau șapte mii de prizonieri, douăzeci și patru de tunuri, cincizeci de chesoane, șapte drapele, acestea sunt rezultatele

bătăliei de la Rovereto...²³. Participarea celor trei companii româno-ilire la această luptă este certă²⁴. În ziua următoare, înaintarea spre Trento a fost reluată. Nu mai era însă vorba decât de o mișcare demonstrativă, de o diversiune menită să mențină convingerea austrieșilor că Napoleon își canalizase forțele principale pe direcția Tirolului, într-o încercare de a se uni cu trupele de pe Rin. În realitate, gruparea principală a francezilor era dirijată deja în altă direcție.

Chiar în aceeași dimineață Bonaparte comunica Directoratului intenția de a porni asupra lui Wurmser, anticipând locul și data bătăliei, Bassano, 8 septembrie²⁵. Davidovici nu mai prezenta de acum nici o primejdie. Respins până la Neumark, izolat în Valea Adige, trupele sale nu mai erau capabile să acționeze în spatele liniilor franceze. Abia în 10 septembrie se vor produce schimbări care au ameliorat situația. În acea zi un detașament al generalului Laudon, trimis în ajutorul lui Davidovici, a izbutit să alunge avangărzile franceze din San Michele și Lavis, rupând astfel izolarea acestor unități. Ocupând poziția întărită de la Cembra, pe valea cu același nume, el închidea drumul spre Bolzano și, mai departe, spre Brixen²⁶. În acel moment însă Napoleon nu mai era interesat de sectorul respectiv, imobilismul lui Davidovici favorizându-i planurile. La locul și în ziua hotărâtă, Bassano, 8 septembrie, Wurmser a fost înfrânt. Între trupele care au participat au fost și cele 3 companii germano-banatică²⁷. Drumul înapoi, spre Tirol, era tăiat. Mai exista o singură soluție posibilă, continuarea marșului spre Mantova. Trecând peste Citadella, Vicenza, Monte Bello și Legnano, armata austriacă ajunge la Mantova. În 14 septembrie, la Due Castelli, divizia Masséna, care urmărea trupele lui Wurmser, a suferit o lovitură care i-a pricinuit pierderi importante²⁸. În ziua următoare, însă, după o încercare de rezistență, avându-l în față pe Napoleon însuși, el a fost nevoit să se pună la adăpostul fortificațiilor cetății. La 20 septembrie asediul a fost reluat. Între zidurile Mantovei se aflau acum 29 760 de oameni, o garnizoană mult prea numeroasă pentru posibilitățile existente, expusă deci foametei și molimelor. Companiile bănățene au cunoscut peripețiile și oboselile marșului spre Mantova și aveau să suporte în continuare greutățile asediului. Astfel, la trupele mobile rămăsesse o jumătate din batalionul 2, companiile româno-ilire, greu încercate și ele în luptele de la începutul lunii septembrie²⁹.

În doar trei săptămâni armata lui Wurmser se topise. Pierderile erau estimate la 27 000 de oameni, atât, deci, cât număra în acel moment întreaga armată franceză din Italia.

Reluarea operațiilor. Intervenția lui Alvinzi

Pierderile mari și zadarnice, de fapt, au determinat Consiliului aulic să ceară noi recrutări. Confiniile militare au fost și ele solicitate. Alte batalioane de marș au fost organizate din Ardeal până în Dalmația. Încă trei unități combinate au trebuit să alcătuiască grabnic și cele două regimente bănățene. Se adăugau celorlalte două aflate pe câmpurile de

luptă, al 3-lea combinat pe frontul german și al 2-lea combinat pe cel italian. Noile unități au fost dirijate spre Tirol, unde, lucrul era limpede pentru oricine, primejdia era cu mult mai mare decât în Germania. Acolo armatele franceze au fost înfrânte de către arhiducele Carol³⁰ și azvârlite peste Rin, așa încât întregul efort trebuia rezervat situației dezastruoase din Italia. Despresurarea Mantovei rămânea obiectivul principal. În acest scop s-a organizat în grabă o nouă armată. Forțele principale ale acesteia fuseseră cantoane în regiunea Friuli și au fost puse sub comanda marelui Alvinzi³¹. Acestuia i se subordona și corpul din Tirol. Împreună numărau mai mulți oameni decât aveau francezii, deși primiseră și aceștia întăriri. În loc de 12 regimente, cât făgăduise, Directoratul a trimis doar 12 batalioane. Napoleon aștepta o nouă ofensivă, înțelegând că, în situația în care se aflau, austriecii nu puteau să renunțe.

Într-adevăr fusese elaborat un plan de luptă, care prevedea acțiunea coordonată a celor două armate, din Friuli și Tirol. Ele urmau să pornească concomitent și să facă joncțiunea la Verona, după care, cu forțe unite, să-și deschidă drum spre Mantova. Așadar conținea și acest plan aceeași greșală, fundamentală care îi permitea lui Napoleon să acționeze împotriva fiecăruia, pe rând, și să fie superior sau cel puțin egal în punctul și locul hotărâtor.

La sfârșitul lui octombrie pregătirile se terminaseră și Alvinzi își pune armata în mișcare, înaintând prudent spre vest. Din rândurile sale făceau parte și nou venitele batalioane bănățene, 4, 5 și 6, toate trei compuse³². În momentul sosirii au fost repartizate corpului Quosdanovici, la Gorizzia. Așadar, din cele 12 batalioane care alcătuiau această grupare, 3 erau bănățene, respectiv 25% din efective³³.

La 24 octombrie trupele lui Alvinzi erau deja la Codropio, pe malul stâng al râului Tagliamento. Prima sosise avargarda comandată de generalul Hohenzollern, urmată imediat de prima etapă, cea a generalului Provera, inclusiv batalioanele 4 și 5 în brigada Liptai și 6 în brigada colonelului Augustinetz. Pe 29 octombrie Alvinzi își reia marșul plecând din tabăra de la Fontana Fredda și pe la Lovadia trece peste râul Piave. La 4 noiembrie forțele sale se află în tabără la Valpago, pentru ca în ziua următoare detașamentul lui Provera să se afle deja la Citadella, în apropierea râului Brenta. Alvinzi cu cea mai mare parte din trupe trece râul ceva mai la nord, pe la Bassano, unde întâlnește avangărzile francezilor. În consecință ordonă lui Provera să treacă și el râul, instalându-se pe malul drept. Socotea că, de la Bassano, îl putea ajuta lovind inamicul în flanc. Provera se grăbește să execute ordinul. Întinde un pod peste noul curs al apei spre o insulă care se formase între două brațe. Trece nestingherit devenind, acum, de fapt, aripa stângă, sudică, a armatei comandată de Alvinzi. Batalioanele bănățene 4 și 5, întărite cu husari, au fost trimise înainte, în poziția cea mai expusă. Aveau ordinul să se instaleze în apărare, sprijinite temeinic cu flancurile pe satele Carmignano și Ospital di Brenta. La șapte dimineața francezii au dezlănțuit atacul. Împotriva grănicerilor a pornit divizia lui Masséna. Asaltul ei a fost cumplit, dar trecerea peste Brenta, podul de la Fontaniva, a fost apărată cu dârzenie. Toate forțele lui Mas-

séna au fost aruncate în luptă. Atac după atac au fost lansate din zori până spre seară, la orele 18. Brigada însă nu a cedat. Batalioanele bănățene 4 și 5 s-au bătut vitejește cu spatele la râu. Aveau pierderi serioase, dar continuau lupta, respingând cu foc și cu baioneta asaltul francez. La un moment dat situația devenise de-a dreptul disperată. Inamicul părea că îi copleșise pe grăniceri, dar intervenția în sprijin al celui de-al 6 batalion i-a salvat. Până seara Masséna și-a trimis de zece ori divizia la atac, dar de tot atâtea ori a fost respinsă, lăsând câmpul acoperit cu morți. La adăpostul primelor umbre ale serii bănățenii au trecut peste Brenta, fără ca francezii să-i fi putut urmări. Românii bănățeni au dus greul luptei pe aripa stângă a armatei imperiale. Pierderile au fost foarte grele. În această privință părerile sunt unanime, dar se deosebesc totuși în ceea ce privește cifrele. Vaniček afirmă că „bănățenii au suferit 29 de morți și 285 de răniți, printre aceștia din urmă și 7 ofițeri”³⁴. După Carol Schwab ele au fost mult mai mari. Se pare că el se află mai aproape de adevăr, întrucât cercetarea sa a fost preocupată numai de soarta unităților banatice, studiind listele de pierderi pe fiecare în parte. El știe și prizonieri, lucru normal într-o astfel de confruntare, despre care Vaniček nu spune nimic. În total la Brenta au fost scoși din luptă 475 de oameni: la batalionul 4 au căzut 10 ostași, 132 au fost răniți (între care locotenentul Guran, stegarii Neagul și Achimovici). Batalionul 5, cel mai expus, a avut, în acea zi, 19 ostași uciși și 234 răniți. Batalionul 6 care a intervenit doar în faza finală a bătăliei a pierdut 3 ostași morți și 39 răniți. Lista prizonierilor cuprinde 14 ostași de la batalionul 4 și 5 din batalionul 5, în total 19 oameni³⁵. Trebuie însă să precizăm faptul că cele de mai sus se referă numai la companiile regimentului româno-ilir, adică numai la jumătate din efective, ceea ce înseamnă că de fapt pierderile au fost duble, pentru că acolo au luptat și cele 9 companii germano-banatice. Așadar batalioanele grănicerești din Confiniul bănățean au lăsat în bătălia de pe râul Brenta o treime din efectivele cu care sosiseră pe front. Napoleon, peste ani, a reținut, cu oarecare inexactități referitoare mai degrabă la detalii, dimensiunea sângeroasă, a luptei remarcând încercările din sectorul diviziei Masséna, acolo unde au luptat românii: „Alvinzi își mutase cartierul său general la Fontaniva, avangarda sub comanda generalului Liptai era pe malul drept al Brentei, la Carmignano, în fața stângii sale, pe care o comanda generalul Provera; dreapta sa, sub ordinele lui Quosdanovici era instalată în poziții între Bassano și Vicenza, generalul Mitrovski comanda un detașament de observare în trecătoarea Brentei, iar generalul Hohenzollern comanda rezerva. Masséna atacă în zorii zilei și, după o luptă de câteva ore, respinge avangarda, pe Quosdanovici, Liptai și Divizia Provera pe malul stâng al Brentei, omorând o mulțime de oameni și făcând prizonieri”³⁶.

Aripa dreaptă a lui Alvinzi a fost atacată de divizia Augereau, avându-l în frunte pe însuși Bonaparte. Aici luptau grănicerii regimentelor sîrbo-croate. Atacuri furioase s-au lansat asupra localității Nove. Unul din batalioanele sîrbo-croate se înjumătățise, mai avea un singur ofițer, dar continua să se bată. Seara grănicerii s-au retras, dar francezii nu i-au urmărit. Podul peste Brenta a rămas în mâna austriecilor

și Napoleon decide să atace a doua zi pentru a-l cuceri. La ora două noaptea un curier îi aduce vestea că austriecii au trecut la ofensivă și în Tirol. După ce l-au respins pe Vaubois, au continuat să înainteze spre Verona, pe care o amenințau în acel moment. Era o veste de natură să schimbe planurile. Loviturile dinspre Tirol, în spatele frontului, erau extrem de periculoase, așa încât Napoleon renunță la urmărirea lui Alvinzi pentru a se îndrepta spre noul front deschis în spatele liniilor sale. La ora trei dimineața austriecii au ridicat și ei tabăra, retrăgându-se spre Piave pentru a se pune la adăpost. O mișcare greșită care denotă lipsa crasă a informațiilor prompte și exacte, vitale în desfășurarea operațiilor militare, cronică neglijență a statului major austriac. Napoleon putea să-și coordoneze mai bine mișcările pentru că întotdeauna afla primul situația reală, mereu schimbătoare a frontului. Neștiind nimic despre faptul că din Tirol coborau coloane austriece, care, zdrobind fragilele linii inamice, se pregăteau să ocupe Verona, Alvinzi preferă să facă un pas înapoi, când ar fi trebuit să rămână lipit de ariergărzile franceze. Cu multă întârziere, care va anula avantajele bătăliei de pe Brenta, sesizează totuși manevra de întoarcere dispusă de Napoleon, așa încât se reîntoarce la rândul-i într-o lentă, ezitantă urmărire. Lupta de pe Brenta a rămas de fapt indecisă. Din motive diferite niciunul din protagoniști nu a izbutit să-și atingă țelul cu care au intrat în luptă. Dacă este judecată în contextul șirului neîntrerupt al victoriilor franceze, Brenta poate fi, indecisă cum a fost, acceptată ca un mare succes austriac. El se datorează în primul rând vitejiei grănicerilor români, sârbi și croați, care au dus greul pe ambele flancuri. Trebuie să remarcăm faptul că aici au dovedit românii pentru prima oară excepțională disponibilități în apărarea unui punct tactic decisiv într-o importantă bătălie. La Brenta ei au apărat trecerile peste râu, așa cum o vor face peste numai câteva zile, într-o confruntare care va rămâne celebră în istoria militară. Din păcate fapta lor a rămas acoperită de colbul uitării.

Acțiunea armatei din Tirol

Intervenția acestor trupe amenința serios comunicațiile armatei franceze. O eventuală joncțiune a lor cu gruparea Alvinzi ar fi periclitat toate realizările lui Napoleon pe câmpul de luptă italian. Luând în calcul toate posibilitățile, el hotărăște să împiedice cu orice chip unirea celor două grupări. În consecință dă ordin lui Vaubois să hărțuiască necontenit armata lui Davidovici, împiedicând-o să vină în sprijinul lui Alvinzi. Atacul francezilor spre Tirol a dat peste cap avangărzile austriece, care, necunoscând situația, încep retragerea și cu toate că au primit ceva întăriri, n-au reușit să stabilească o nouă linie de rezistență. Localitatea San Michele Lombardo a fost și ea cedată. În acest timp o altă coloană franceză acționa în Valea Sugana, care lega Trento cu bazinul Brentei. Acolo se afla gruparea generalului Vukassovici, în care erau incluse și cele trei companii româno-ilire din batalionul 2 combinat

bănățean. Și aici, la început, francezii au avut succese importante. Avangposturile au fost împinse înapoi și citadela Segonzano a fost cucerită.

Acesta a fost momentul în care Davidovici s-a decis, în cele din urmă, să răspundă cu forțele sale principale care încă nu intraseră în luptă, organizând o puternică contralovitură. Vaubois nu-i poate rezista și una după alta pozițiile cucerite cu atâta trudă sunt abandonate. Austriecii reocupă Lavis, Trento și apoi Rovereto.

Aceste lupte de uzură pentru stăpânirea căilor de acces spre inima Austriei au pricinuit pierderi simțitoare trupelor de grăniceri bănățeni. Hărțuierile, atacuri și contraatacuri, retrageri și ofensive i-au costat cât participarea la o mare bătălie: 17 au fost uciși, 51 răniți (între care un căpitan) și 178 prizonieri sau dispăruți, toți români!³⁷

Un episod la care s-au remarcat bănățenii a fost asaltul asupra pozițiilor franceze din defileul Caligano. Locul era foarte îngust și sprijinit pe cele două forturi, Pietra și Besana, care-l străjuiau. La 6—7 noiembrie ele au fost atacate și luate cu asalt, prilej cu care bănățenii au mai pierdut 4 oameni, 2 răniți și 2 prizonieri. Românii au luptat acolo alături de un batalion de grăniceri croați și alte două de linie. Asaltul lor nu a putut fi stăvilit și francezii s-au văzut siliți să-și abandoneze pozițiile, lăsând în mâna învingătorilor 6 tunuri, 7 căruțe cu muniții și 1 200 de prizonieri!³⁸

Exploatând acest succes, armata Tirolului trece cu toate forțele sale pe malul drept al râului Adige, depășește Caliagno și ocupă Torbole. Acum devenise clar că Davidovici își îndrepta trupele spre Monte Baldo și Rivoli. Francezii nu dispuneau de trupe în zona acelor înălțimi și nici pe platoul, de atâtea ori disputat, de la Rivoli. Ocuparea lor ar fi compromis situația întregii armate franceze. Cu fiecare oră care trecea lucrurile se agravau tot mai mult. Lui Napoleon nu-i mai rămânea decât să trimită în ajutorul lui Vaubois singura unitate de care dispunea în acel moment, Regimentul 40. Sosirea lui tocmai atunci a fost o șansă extraordinară. Venea direct din Vandeea. Intrarea în luptă a unor forțe proaspete, deși insuficiente, a permis totuși temporizarea salvatoare, pentru că în dimineața următoare intervenția brigăzii a 4-a ușoară, sub conducerea generalului Joubert, luată de la asediul Mantovei, a reușit să închidă breșa!³⁹

Castiglione

La rîndul său Alvinzi, lansat într-o urmărire lentă și plină de ezitări, începută în 9 noiembrie, după retragerea atât de neașteptată a francezilor, după Brenta, înaintează spre Verona. El aflase despre atacul lui Davidovici, dar nu realizează momentul propice pentru a lovi. Ocupă Vilanova, pe șoseaua ce duce la Verona, dar se oprește trimitând înainte, cu misiune de cercetare, o avangardă puternică. Din partea opusă, pe șosea se apropia o brigadă franceză comandată de generalul Verdier. Întâlnirea, sângeroasă, se petrece la Vago, aproape, foarte aproape de Verona!⁴⁰ Francezii rămân stăpâni pe poziție, dar austriecii se retrag

organizat și gata de ripostă. Se opresc la poalele unei înălțimi care tăia perpendicular șoseaua. Napoleon a sesizat imediat primejdia pe care o reprezenta organizarea unui dispozitiv pe acea înălțime, drept pentru care a și ordonat generalului Verdier să o ocupe, instalându-se acolo cu frontul spre Vilanova. Era limpede că „cine le ocupă acoperă Verona și este în măsură să cadă în spatele inamicului care controlează Adigele de Jos”⁴¹. Importanța aceluși loc a fost însă sesizată și de austrieci. Hohenzollern tocmai își desfășura trupele, pregătindu-se să-l aperse cu orice preț. Aveau același ordin ca și Verdier. Poziția sa își sprijinea flancul stâng pe satul Colognola, iar cel drept pe satul Caldiero, aflat chiar pe șosea. Peste noapte a primit întăriri, a instalat baterii de artilerie și a construit fortificații puternice. Astfel înălțimea de la Caldiero devenise, nu numai natural, ci și prin amenajări o poziție inexpugnabilă.⁴² În zori Napoleon observă că austriecii au neglijat să ocupe un mamelon care le domina flancul drept. O omisiune care le-ar fi putut fi fatală. Divizia Masséna a fost trimisă îndată la atac cu ordinul de a-l ocupa. În fruntea trupelor, asaltul l-a condus generalul Launay. S-a avântat însă prea mult și s-a trezit izolat de grosul trupelor, înconjurat din toate părțile. Nu mai avea altceva de făcut decât să se predea inamicului cu mai mulți ofițeri care-l urmăseră. Între timp flancul austriac se alungise reușind să ocupe la timp mamelonul. Bătălia se generalizase. Stânga austriacă se clătina sub loviturile diviziei Augereau. Provera este trimis grabnic în sprijin. Atunci au intrat în luptă și bănătenii. În mod cert batalioanele 4 și 5 au luat parte la această bătălie⁴³. Carol Schwab crede că ar fi fost prezent și al 6-lea. Vremea era rece și închisă. Cădea o ploaie deasă, care muiașe pământul și așa mlăștinosiseră regiunii. În pozițiile lor de pe înălțimi austriecii erau avantajați. În vreme ce tunurile francezilor nu puteau fi nici transportate nici instalate, bateriile lor deschiseseră un foc nimicitor. În momentul în care forțele principale ale grupării lui Alvinzi au fost aruncate în luptă, superioritatea numerică și avantajul poziției și-au spus cuvântul. Lovit din front și din flanc, Masséna începe retragerea, antrenându-l și pe Augereau. Curînd focul s-a potolit pe întregul front, dar armatele au rămas față în față, sub ploaia grea de toamnă, noaptea întreagă. Dimineața Napoleon ordonă retragerea armatei spre Verona. Era o manevră impusă de evidența zădărnicii oricărei tentative de cucerire a unei poziții inexpugnabile. Practic, pentru întâia oară în campania italiană, pierduse o bătălie. „Pierderile — afirmă chiar el — în această luptă fură grele. Inamicul își atribui victoria. Avangposturile sale se apropiară de San Michele și situația francezilor deveni cu adevărat critică”⁴⁴. Ei lăsaseră pe câmpul de la Caldiero 1 500 de ostași uciși. Alții 775 se aflau în prizonierat. Printre ei un general și 52 de ofițeri. Austriecii au avut și ei pierderi serioase, aproape egale cu cele ale inamicului, 1 244 morți⁴⁵. Jumătate erau de la trupele de grăniceri, care și aici au fost aruncate în sectoarele cele mai sângeroase. Bănătenii care au intrat mai târziu în foc, deși mai puțin decât în altă ocazie, au avut totuși și ei pierderi: 2 morți, 5 răniți și 5 dispăruți la batalionul al 5-lea 3 morți și 46 răniți (printre care un căpitan) la al 6-lea. În total deci 61 de oameni scoși din luptă⁴⁶. Acest succes nu a fost totuși exploatat. Alvinzi în loc să profite pentru a face joncțiunea cu armata Tirolului, a ră-

mas lipit de înălțimile Caldiero, incapabil să treacă la acțiuni mobile. Extraordinarul moment fusese pentru a doua oară ratat. În cazul unirii cu gruparea lui Davidovici, deblocarea Mantovei ar fi fost doar o chestiune de zile. Ezitarea lui Alvinzi a dat timp lui Napoleon să-și refacă forțele și să redreseze situația. Îndrăzneț și dinamic, tânărul general a manevrat cu cea mai mare iuțeală. Până să se dezmeticească Alvinzi, francezii ieșiseră din Verona (apărată acum de numai 1 200 de oameni) și coborau pe malul drept al lui Adige. Acum orașul ar fi putut fi luat fără mari probleme, dar comandantul austriac nu îndrăznea să iasă din poziția de la Caldiero. Marșul lui Napoleon țintea spre Villanova, localitate la întretăierea șoselei Vicenza—Verona cu torentul Alpone, pe malul stâng al acestuia, așadar în spatele grupării austriece principale. Manevrând cu repeziciune, francezii încercau să întoarcă poziția de la Caldiero, anulând astfel avantajul câștigat de austrieci în ziua precedentă. Dacă mișcările lor ar fi fost încununate de succes, Alvinzi ar fi fost prins între Villanova și Verona. În plus, întregul tren de război și parcul de artilerie aflat la Villanova ar fi fost și el capturat. Un alt avantaj la care Napoleon a reflectat, înainte de a ordona ieșirea din Verona, îl constituia schimbarea condițiilor câmpului de luptă. În loc de a se bate avantajat de o excelentă poziție, Alvinzi ar fi fost nevoit să acționeze într-un teren mlăștinos, între Adige și Alpone. Operațiunile s-ar fi desfășurat deci numai pe diguri și șosele, adică pe direcții previzibile și cu efective reduse, ceea ce ar fi anulat cu desăvârșire avantajele austrie-cilor.

Arcole

Toate acestea l-au determinat pe Napoleon să-și înceapă marșul pe Adige până la Ronco⁴⁷. Din această localitate porneau trei drumuri: unul cotind către nord-vest, spre satele Biondo și Porcile până către Caldiero, altul se îndrepta spre nord, urmând țărmul drept al torentului, pe care-l trece la Arcole. Urcă apoi, pentru a întâlni șoseaua Verona—Vicenza la Villanova. Ultimul coboară spre sud-est, paralel cu Adige. Pentru manevrele armatei, în prima fază, acesta avea un interes minim. Trecând podul de la Romco, Napoleon îl trimite în mare grabă pe generalul Masséna în fruntea unui puternic detașament, pe primul drum, spre Porcile. Dorea, în acest fel, să-l fixeze pe Alvinzi și să-l împiedice să facă cea mai periculoasă și cea mai firească mișcare — ocuparea Veronei. În zorii zilei de 15 noiembrie 1796, prin asaltul spre Caldiero, Masséna deschidea una dintre celebrele bătălii ale istoriei militare universale, bătălia de la Arcole⁴⁸. Înaintarea sa a fost oprită în dreptul satului Biondo, unde un batalion de grăniceri bănățeni împreună cu un regiment de linie au reușit să-i taie calea. Divizia lui Masséna își îndeplinise însă misiunea: când din turnul clopotniței de la Porcile s-au zărit zidurile Veronei, devenise limpede că, având inamicul în spate, Alvinzi nu va mai risca nici un atac pe direcția respectivă. Manevra sa era menită să ascundă mișcarea forțelor principale, care au pornit pe

drumul ce urca pe Alpone. Aceasta era direcția loviturii principale. Totul părea să se întâmple potrivit planului napoleonian. Trebuia ocupat podul și Villanova ar fi căzut, iar Alvinzi și-ar fi văzut întoarsă poziția. Trupele franceze au izbutit să se apropie de pod fără să fie stingherite. Părea că nici n-au fost observate. Dar acolo îi pândea o capcană. Acel drum, atât de important, nu fusese lăsat, totuși nesupravegheat, deși, este limpede, mișcările francezilor au rămas enigmatice pentru statul major austriac. De la Villanova până la confluența lui Alpone cu Adige, puțin mai la nord de localitatea Albaredo, erau dislocate patru batalioane cu ordinul de a face siguranța armatei și a taberei (de la Villanova). Firiște, erau cu totul insuficiente pentru a putea rezista loviturii grupării principale a inamicului, dar prezența lor acolo avea să se dovedească providențială. Unul din batalioane se afla cantonat la San Bonifacio, la sud de Villanova, alte două chiar la Arcole și ultimul, desfășurat în trăgători, pe malul stâng al lui Alpone, cu dreapta sprijinită pe satul Arcole și cu stânga prelungindu-se până la confluența apelor. Ascunși de tufișuri, bine apărați de digul râului, grănicerii puteau perfect observa orice mișcare pe șoseaua de pe malul opus. Salvele lor puteau lovi în plin flancul inamic expus pe toată lungimea lui. Știm cu siguranță (în această privință sursele sunt unanime) că ultimele trei batalioane aparțineau trupelor de grăniceri. După Vanicek cele două de la Arcole erau bănățene, iar cel instalat pe țărmul lui Alpone, mai la sud, provenea din Confiniul Militar croat⁴⁹. În orice caz și-au făcut din plin datoria. Au lăsat coloana franceză să se apropie și, când a ajuns la distanța potrivită, au deschis un foc nimicitor. Rândurile inamicului s-au rărit, coloana se clatină și dă înapoi cuprinsă de panică. Drumul era plin de morți și răniți. Comandantul, celebrul general Augereau, ordonă retragerea până în punctul în care coloana nu mai expunea decât frontul spre vrăjmaș. Căzuseră într-o ambuscadă și acest lucru pune în pericol întregul plan de operațiuni. Focul unităților care apărau Arcole a făcut să se clatine coloana de atac: „Croatii erau în tabără, cu dreapta sprijinită pe sat și cu stânga spre gura râului, avînd în fața lor digul, de care nu erau separați decât prin râu; trăgînd în această direcție, luară pe flanc coloana al cărei cap se îndrepta spre Arcole. Ea se retrase în grabă până la punctul unde șoseaua înceta să-și ofere flancul malului stâng. Augereau, indignat de această retragere a avangardei sale, se repezi pe pod în fruntea a două batalioane de grenadieri, dar a primit un foc viu în flanc, fu respins spre divizia sa“. În memorialistica sa, Bonaparte, a rezervat importante spații acestui eveniment: „două batalioane de croați, cu două tunuri, erau acolo în tabără pentru a păzi spatele armatei austriece și a supraveghea incursiunile pe care garnizoana de la Legnano ar fi putut să le facă în câmpie, această localitate nefiind decât la trei leghe spre dreapta“⁵⁰.

Cu toate că Alvinzi încă nu înțelegea că la Arcole se aflau forțele principale ale francezilor, rămânând în continuare imobil și nu schița vreo mișcare în sprijinul celor ce luptau la pod, situația lui Napoleon devenise aproape disperată. Conform planului său, armata trebuia să iasă, cel târziu în jurul orei 14,00, la Villanova, întorcînd astfel poziția de la Caldiero și, practic, încercuind inamicul. Atacurile au fost reluate

cu și mai multă îndârjire, dar erau respinse unul după altul. Grănicerii erau hotărâți să nu cedeze poziția. Și totuși podul trebuia cucerit cu orice preț. Riscul era enorm, dar Napoleon a hotărât să-și ducă personal oamenii la atac. „Soldați, nu mai sânteți voi învingătorii de la Lodi?” Cu un drapel în mână generalul s-a avântat primul. În urma lui, fără ezitare, grenadierii. Aproape că reușiseră, erau la jumătatea podului, când s-a pornit, din flanc, focul. S-a produs o învălmășeală cumplită. Prins în vâlmășag, Napoleon era târât înapoi și la un moment dat se prăbușește în mlaștină. Când l-au văzut prăbușindu-se, soldații s-au repezit să-l salveze. Cineva a strigat „Soldați, înainte, să-l salvăm pe general!”. S-au aruncat fără să țină seama de primejdie și au izbutit să-l scape. În luptele de la podul de la Arcole au fost răniți câțiva dintre cei mai capabili și mai viteji ofițeri francezii. Între ei și Lannes. Fusesse rănit la Governollo și abia revenise pe front. La Arcole a primit trei lovituri, dar a refuzat să părăsească trupele. În vreme ce-și conduceau unitățile au fost răniți și generalii Belliard și Vignolle. Un al treilea, Robert, a fost ucis. Însuși Napoleon a scăpat cu viață numai datorită devotamentului aghiotantului său, colonelul Muiron, care s-a sacrificat, acoperindu-l cu trupul său. Era, cum afirma memorialistica napoleoniană, ziua devotamentului militar⁵¹.

Abia seara, pe la ora 19,00, un detașament francez, trecut peste Adige, mai jos de confluența cu Alpone, deci nu peste mult disputatul pod, a reușit să ocupe satul Arcole. Era însă prea târziu, Alvinzi a înțeles în cele din urmă sensul mișcărilor inamicului și a evitat încercuirea. Unitățile de grăniceri, care până atunci au rămas neclintite în fața asaltului unei armate, au cedat acum fără luptă poziția, părăsind în ordine localitatea. Aceste batalioane, prin vitejia lor au salvat de fapt întreaga grupare a lui Alvinzi, principalele forțe austriece.

Este firească întrebarea, cine erau soldații de la Arcole? În memoriile sale, redactate la mulți ani după evenimente, Napoleon vorbea despre două batalioane de croați, în fragmentele pe care le-am citat mai sus. Este vorba însă de o confuzie, datorată faptului că pentru francezi toate trupele de grăniceri, distincte nu numai după uniformă ci și prin faptul că nu vorbeau germana, erau „croate”, în măsura în care nu erau germane. Cu excepția românilor și germanilor din unitățile bănățene, a husarilor secui, ceilalți vorbeau limba sârbo-croată. Cel mai mare efectiv în cadrul acestor trupe îl furnizau regimentele slave, de la Titel, în Dalmația.

Asupra identității unităților de la Arcole, cele mai sigure surse rămân desigur arhivele militare austriece și trebuie să precizăm de la început că, deși în privința unor detalii ele nu sunt unanime, în ansamblul lor, infirmă memorialistica napoleniană, respectiv că acolo ar fi luptat „croați”.

Lucrările românești, puține, care se referă la acele evenimente, afirmă, toate, că la faimosul pod de pe Alpone au luptat ostașii batalionului 2 din regimentul năsăudean, români ardeleni deci. Sursa ultimă invocată care stă la baza acestei opinii a fost o *Istorie a regimentului năsăudean*, de Nistor Istrate, scrisă, se pare, la începutul veacului al XIX-lea. Referitor la acest episod, o broșură semnată de George Bariț

face trimitere tocmai la această istorie, dar prin intermediul unei alte cărți, apărută între timp și a memoriei lui Petru Tancu.⁵² Toți ceilalți istorici nu au făcut decât să valorifice această informație, mărturisit sau nu. De aici o anume nesiguranță, cu toate că la prima privire lucrurile par foarte precise, pentru că pasajul furnizează aspecte în detaliu al luptelor de la podul Arcole. În realitate se invocă textul lui Nestor Istrate, dar se citează de fapt după monografia lui Bariț din anul 1871. O facem și noi: „Acestui batalion i s-a încredințat spre apărare tocmai porțiunea cea mai importantă din toate, pe care, dacă ar fi luat-o francezii, ca să poată trece podul, armata austriacă ar fi fost mai mult decât sigură. Aici comanda însuși Napoleon Bonaparte (...) Trei zile întregi, din zori până seara târziu, batalionul românesc, nu numai că a respins cu mult curaj toate atacurile și asalturile francezilor, ci a și luat în captivitate 350 dintre ei (...) În aceste lupte înverșunate, dintre toți ofițerii s-au distins căpitanii Meheșiu și Nemeșiu, atât prin prezența lor de spirit, cât și prin încurajarea soldaților în dulcea lor limbă maternă, strigându-le la fiecare moment de criză: „Nu vă lăsați, feciori! ... Odată și bine, feciori! Înainte, bravii mei! ...“. În cele trei zile ar fi fost uciși 135 de ostași și un ofițer, și 350 au fost răniți. Dintre aceștia au mai murit, în zilele următoare, încă 260 de oameni, ridicând numărul total la 395! Izvorul năsăudean precizează chiar și numele comandanților aflați în punctul cel mai expus — stegarul Reu, sergentul Gavriliiu și ducterul Herzeg, „cu cetișoarele lor, peste care francezii nu au putut trece cu nici un preț“⁵³. Nu știm care au fost posibilitățile de documentare ale lui Nistor Istrate, dar numărul mare al pierderilor pe care le citează, dacă nu cumva exagerarea aparține celor care l-au folosit ulterior, nu concordă cu informațiile furnizate de alte documente. Cifra totală ridică la jumătate numărul celor uciși din efectivul complet al unui batalion grăniceresc, la care se mai adăugau și răniții. Din listele de pierderi păstrate rezultă că, în general, ele erau mult mai reduse. Pe de altă parte, aceleași liste, pun în lumină existența unei disproporții între numărul celor uciși și a celor răniți, de 1 la 4—5! De pildă, patru batalioane bănățene — 2, 4, 5 și 6 — au pierdut în toate luptele din campania din 1796, pe întregul front italian, 78 de ostași uciși și 654 de ostași răniți⁵⁴. Aceasta în condițiile în care ele au fost prezente la cele mai importante lupte: Fontaniva, Caldiero, Arcole, retragerea spre Tirol.

Ceea ce frapează este o inadvertență, care pune sub semnul întrebării exactitatea celor afirmate de Nistor Istrate și care totuși a fost preluată de o serie de istorici ai graniței militare. Este vorba despre cele trei zile pe care batalionul 2 năsăudean le-a închis drumul francezilor peste podul de la Arcole, când datele consemnate de întreaga istoriografie a campaniilor napoleoniene precizează că lupta de la pod a durat o singură zi, 15 noiembrie 1796. Este adevărat că întreaga bătălie cunoscută ca bătălia de la Arcole a mai ținut încă 2 zile, respectiv până în dimineața de 18 noiembrie, dar încheștarea de la pod s-a încheiat în 15 noiembrie, în jurul orei 19,00, o dată cu intrarea în localitate a detașamentului generalului Guieu, venit în susul lui Alpone, pe malul său stâng.

De altfel surse militare austriece nu cunosc între unitățile care au participat la Arcole acest batalion. În schimb una dintre cele mai avizate istorii ale Confiniului militar, cea a lui Vaniček, precizează care a fost dispunerea unităților, pe care le și nominalizează, în sectorul podului, în ziua de 15 noiembrie 1796: „Arcole a fost ocupat de două batalioane de graniță, San Bonifacio de un batalion de graniță; un alt batalion de graniță a fost de mai înainte desfășurat în tiraliori, în fața localității Arcole, pe râulețul Alpon. Aceste patru batalioane și un escadron de husari au format brigada colonelului duce Brigido. Ele au fost, după listele de pierderi din 15 noiembrie, al patrulea și al cincilea batalion bănățean și al patrulea batalion banalist, care au ținut ocupate Arcole și santinelele de pe Alpon⁵⁵. Precizarea lui Vaniček că, afirmând cele de mai sus, s-a folosit de lista oficială a pierderilor *din acea zi* (lucru pe care ține să-l afirme deslușit), după care a și procedat la reconstituirea dispunerii unităților pe malul lui Alpone, exclude practic orice dubiu asupra prezenței la Arcole a două unități românești, batalioanele 4 și 5 bănățene. De altfel informația sa este confirmată de memorialistica napoleoniană, care cunoaște, la Arcole, tot *două batalioane!* Care anume unitate era cea de-a patra în dispozitivul ce închidea Alpone nu se mai precizează; fiind plasată la San Bonifacio, la nord de Arcole, ostașii ei probabil nici nu au intrat în luptă în ziua de 15 noiembrie și deci nu figurează pe lista pierderilor. În schimb manuscrisul căpitanului Schwab citează și el batalioanele 4 și 5 bănățene ca suferind pierderi în acea zi de 15 noiembrie, ziua bătăliei de la pod. El dă un total de 237 de morți, răniți și prizonieri, înregistrați de cele două unități grănicerești bănățene la Arcole⁵⁶. Așadar trei surse istorice de cea mai mare importanță, chiar și un martor ocular, Napoleon în persoană, dar și informații conservate în arhivele militare austriece, sunt unanime în a susține prezența în cel mai fierbinte punct al luptei a *două batalioane* și nu a unuia singur. Vaniček și Schwab menționează pentru aceeași zi — singura în care s-au dat lupte la pod — pierderi la *aceleași două unități*, batalioanele 4 și 5 de graniță bănățene. Batalionul 4 pierde la 15 noiembrie și *un tun*, cu careta sa de muniții, or, Napoleon menționează în mod expres că dincolo de podul de la Arcole se aflau două batalioane cu *două tunuri!*⁵⁷.

Trebuie precizat faptul că manuscrisul căpitanului Carol Schwab localizează pierderile batalioanelor 4 și 5 din ziua de 15 noiembrie la Villanova⁵⁸. Această localitate se afla însă în ziua respectivă în mâna austrieșilor și nu va fi atacată de francezi. Napoleon fixase această mică așezare ca punct în care forțele sale principale trebuiau să închidă încercuirea, distrugând sau capturând trenul armatei inamice. Soldații săi o vor ocupa de fapt abia în zorii zilei de 18 noiembrie. Deci pierderile semnalate de Schwab nu puteau fi localizate, pentru data de 15 noiembrie, la Villanova și nici chiar pentru următoarele două zile. Este clar deci că ostașii cuprinși în listele sale au căzut luptând la Arcole. De altfel Schwab mai trebuie citat cu un aspect contradictoriu. El spune că batalionul 5 bănățean a luptat laolaltă cu regimentul Spleny la Biondo, respingând în dimineața de 15 noiembrie trupele diviziei Masséna. Este imposibil însă ca aceeași unitate să fi fost în același timp în două sec-

toare diferite ale bătăliei. Unitatea de la Biondo a fost, mai mult ca sigur, batalionul al 6-lea bănățean. El luase parte la luptele de la Caldiero, deci se putea afla pe poziția de la Biondo, iar, pe de altă parte, el apare în ziua următoare într-o altă brigadă decât celelalte două, al 4-lea și al 5-lea.

Toate acestea se constituie în argumente privind prezența ostașilor români bănățeni la luptele de la celebrul pod Arcole. Ei și-au organizat foarte bine apărarea, baricadându-se în casele de pe malul râului, făcându-și ambrazuri și metereze, transformându-le în adevărate fortărețe. Faptul că au luptat acoperit, adăpostit de case și de taluzul râului, poate explica și pierderile reduse pe care le-au înregistrat în raport cu amploarea luptei.

Bănățenii și croații au rezistat întreaga zi și au abandonat localitatea numai la ordin: „Satul fu ocupat fără să se tragă un foc, dar în acel moment nu mai prezenta interes; era cu șase ore prea târziu; inamicul își ocupase poziția sa naturală; Arcole nu mai era decât un punct intermediar între fronturile celor două armate în timp ce, în cursul dimineții, el se mai găsea în spatele inamicului”⁵⁹.

În dimineața următoare Alvinzi hotărăște o contralovitură, căzând astfel într-o capcană, căci el acceptase astfel o luptă hotărâtoare în condiții de teren alese de inamic. Se angaja într-un teren mlăștinos, pe direcții previzibile, drumuri practicabile nefiind decât pe digurile lui Alpone și Adige. Forțele disponibile în acel moment au fost organizate în două detașamente. Primul, comandat de generalul Mitrovski, număra 14 batalioane de infanterie și 2 escadroane de cavalerie. Jumătate doar din aceste efective număra celălalt detașament: 6 batalioane de infanterie și 2 escadroane. Din infanteriști nu mai puțin de jumătate erau bănățeni. Batalioanele 5 și 4, care în ziua precedentă apăraseră Arcole, erau cuprinse acum în brigada Liptai, iar batalionul 6, în brigada Brabek. Atacând din direcții diferite, cele două detașamente trebuiau să facă joncțiunea la Ronco, în dreptul podului de pe Adige. Domnea încrederea în reușita acțiunii, mai ales că francezii, încă din cursul nopții, abandonaseră Arcole. În zori, pe la ora 5.00, Provera a pornit, pe două lungi coloane, către La Zerpa. A fost rândul austriecilor să cadă, acum, în ambuscada organizată de francezii ascunși în tufișurile de pe țărmul lui Adige. În învălmășeala care s-a iscat, generalul Brabek a fost ucis. Începe retragerea precipitată, semănând din ce în ce mai mult cu o fugă. Sute de soldați cad în captivitate, din care 149 ai batalionului al 6-lea bănățean. Tot atunci au fost capturate două tunuri. Aceeași unitate bănățeană a mai avut și 22 de ostași răniți.⁶⁰ „Masséna, care avea misiunea de a apăra digul din stânga, îl lăsase pe inamic să se angajeze, apoi îl contraatacă în pas de asalt, îl respinse, îi cauză pierderi grele și făcu un mare număr de prizonieri. Același lucru se întâmplă și pe digul de la Arcole. Imediat ce inamicul trecu cotul șoselei, fu atacat de Augereau și pus pe fugă, lăsând tunuri și prizonieri în mâna învingătorului, mlaștinile fură acoperite de cadavre”⁶¹.

Luptele au continuat și în ziua următoare, când Bonaparte a reușit să obțină o victorie hotărâtoare. Faptul că în listele de pierderi nu sunt cuprinși ostași ai unităților bănățene ne face să bănuim că în această

zi ei nu au participat în mod direct la lupte. Abia atunci, în 18 noiembrie, francezii au intrat în Villanova: „Dimineața se văzu că el (Alvinzi — N.A.) se retrăsese spre Vicenza, armata îl urmă, dar ajunsă la Villanova, cavaleria a continuat singură urmărirea; infanteria se opri pentru a aștepta rapoartele pe care avea să i le trimită ariergarda sa⁶².”

În cele trei zile de lupte din rândul trupelor de graniță — în total 10 batalioane, trei din Confiniul bănățean — au căzut la Arcole 225 ostași, 561 au fost răniți și 2 541 au căzut în captivitate. Între cei din urmă 326 erau bănățeni, 743 făceau parte din batalionul 5 de grăniceri warajdini, 390 din batalionul 3 croat. Restul aparțin altor cinci unități, dar între ele nu se numără și batalionul 2 al regimentului românesc ardelean de la Năsăud.

Trebuie subliniat în mod special faptul că episodul eroic al apărării podului de la Arcole aparține unor unități din ostași grăniceri, în majoritate bănățeni. S-a scris acolo un moment de glorie în fața celui mai mare general al vremii și a celei mai puternice armate din lume.

Luptele de la sfârșitul anului 1796 și începutul anului 1797

În timpul bătăliei de la Arcole, Davidovici nu a făcut nici o mișcare importantă în sprijinul celor blocați la Mantova, deși efectivele franceze din jurul cetății erau, în acele împrejurări, mult reduse pentru a completa forțele principale. În fața corpului tirolez se aflau ostașii generalului Vaubois. Acesta avea ordinul să împiedice cu orice preț înaintarea inamicului spre sud, nu însă și efectivele necesare pentru a-l îndeplini. Napoleon recunoaște că un asalt asupra Mantovei, în acel moment, ar fi avut mari sorti de izbândă și că ar fi fost pus într-o situație critică. La 16 noiembrie Davidovici a inițiat câteva acțiuni ofensive, dar duse fără hotărâre. Avanposturile franceze de pe Monte Baldo au fost alungate, iar localitatea Madona della Corona ocupată. De aici o coloană, din care făceau parte și cele trei companii româno-ilire ale batalionului 2 combinat (celelalte trei se aflau închise în Mantova), a înaintat depășind La Groara. Trupele lui Vaubois, care porniseră din Rivoli, au fost respinse și silit să se retragă în dezordine, pierzând 12 tunuri și 1 200 prizonieri. Acolo, la cucerirea poziției întărite de la Calliano, au luptat și s-au distins companiile bănățene⁶³. Părea că drumul spre sud a fost deja deschis. Francezii abandonaseră chiar și Rivoli, reușind să se regrupeze abia la Castelnovo. Davidovici însă n-a știut să exploateze acest succes și singura mișcare pe care a îndrăznit-o, și aceea cu încetineală, a fost să-și împingă avanposturile către Castelnovo, fără a depăși însă, cu forțele principale, localitatea Campara. Trei zile a rămas imobil, dându-i posibilitatea lui Napoleon să câștige la Arcole bătălia împotriva lui Alvinzi și apoi să se întoarcă cu întreaga armată împotriva sa. Singura acțiune a lui Davidovici, în tot acest timp, a fost să ocupe podul de la Dolce, peste Adige. Având acum disponibile trupele diviziilor Augereau și Masséna, ele au fost trimise neîntârziat în ajutorul lui Vaubois. Una, a lui Masséna, s-a grăbit să facă joncțiunea, la Castelnovo, cu trupele

de apărare, iar cealaltă să recucerească podul de la Dolce și să respingă inamicul peste Adige. Înțelegând în sfârșit situația, Davidovici nu mai are nimic de făcut decât să evite în ultimul moment o luptă în care ar fi fost net inferior, așa că ordonă retragerea spre Trento, o manevră salvatoare. Augereau lansează cu iuțeală o lovitură puternică, care n-a reușit totuși să surprindă decât câteva subunități ale ariergărzii, capturând și câțiva prizonieri, dintre care 48 erau bănățeni din batalionul 2⁶⁴. Napoleon amplifică în memoriile sale importanța acestei victorii, care a fost de fapt o lovitură dată în gol. Este un elogiu adus lui Augereau, care „merse pe malul stâng al Adigelui spre Dolce, luă prizonieri 1500 oameni, două echipaje de pod, nouă tunuri și multe materiale”⁶⁵.

Totuși francezii nu s-au aventurat spre nord, pe valea îngustă și ușor de apărat a lui Adige, preferând să se organizeze doar pentru a opri eventuale atacuri, instalându-se în vechile lor poziții. La rândul său Davidovici, care a fost menținut la comanda corpului tirolez, și-a luat și el măsurile de siguranță. Cea mai mare parte a trupelor au fost dispuse pe șoseaua ce urca râul Adige. Pentru odihna și refacerea trupelor au fost alese localitățile Rovereto, Trento și câteva sate din preajma lor. Căile de acces spre Monte Baldo au fost și ele închise. O altă parte din trupe, mai puțin numeroasă, a fost trimisă pe celălalt țărm al lacului Garda, pentru a bloca accesul unui eventual atacator pe Valea Giudicaria, altă cale ce ducea în Tirol. O dată ajuns aici, dușmanul ar fi putut urca spre nordul lacului și apoi, prin Riva, Torbole și Mori, ar fi ajuns în dispozitivul forțelor austriece principale de la Rovereto. Stăpânind însă văile și înălțimile de pe cele două maluri ale lacului Garda, Davidovici zăvora practic intrarea în Tirol. La aceste măsuri au luat parte și cele trei companii româno-ilire, atât de greu încercate în zilele precedente, când au fost solicitate în cele mai expuse puncte, atât în înaintare, cât și în retragere. Nici acum nu au primit o sarcină ușoară, ele fiind menținute în brigada Laudon, pe malurile lacului Idro, departe de dispozitivul principal. Alături de alte trupe, ele trebuiau să păzească șoseaua pe Valea Bona, ce ducea spre Trento, respectiv cea care cotește drept spre est, către Riva și Rovereto. Totodată ele trebuiau să hărțuiască inamicul, menținând o permanentă neliniște în garnizoanele din Brescia și Bergamo, din localitățile ținutului⁶⁶. Intuind, Napoleon întărește zona Bresciei cu două mari unități, a generalului Ray, la Dezenzano și a generalului D'Hilliers, la Bergamo.

Informat, la rându-i, despre replierea lui Davidovici, mareșalul Alvinzi sesizează inutilitatea oricărei mișcări ofensive, așa că începe și el retragerea. La 24 noiembrie era deja la Bassano, unde organizează dislocarea trupelor pentru refacere, cu flancul stâng la Padua și cu cel drept urcând pe malul stâng al râului Brenta, pe Valea Sugana, spre Trento. În acest fel s-au putut restabili și comunicațiile cu cei din Tirol.

Cele trei batalioane bănățene, 4, 5 și 6, se aflau cantonate chiar la Bassano, în corpul generalului Quosdanovici, divizia Baialici. La începutul lui decembrie documentele militare le menționează pe primele două în brigada generalului Augustinetz și pe ultimul în brigada lui Brigido⁶⁷. Acesta era, de altfel, ofițerul care a condus trupele în luptele de

la Arcole, de la pod și întregul dispozitiv austriac de la San Bonifacio, la Albaredo.

Refacerea a durat însă neașteptat de puțin. Mantova continua doar să fie blocată. La începutul lui ianuarie 1797, mai precis în 7 ale lunii, armata austriacă declanșează o nouă ofensivă, având același scop: despresurarea cetății și eliberarea lui Wurmser. O primă coloană, pusă sub ordinele generalului Provera, pornește din flancul stâng, sudic, al dispozitivului, urmând șoseaua Padova—Legnano—Mantova. Siguranța o făceau trupele lui Hohenzolern. Ele au reușit să protejeze marșul, în ciuda furioaselor atacuri pe care Augereau le lansa într-una încă de la Legnano. Provera izbutește chiar să pătrundă în suburbiile Mantovei, să-l întâlnească pe Wurmser, dar deși își va coordona mișcările cu cele ale garnizoanei care a încercat o ieșire, tentativa sa a eșuat în cele din urmă. Trupele lui Provera au fost prinse între grupările lui Victor și Serrurier, sosite în ajutor și zidurile fortului San Giorgio, de unde ostașii generalului Miollis deschiseseră un foc nimicitor. Aceasta a decis de fapt soarta Mantovei. Înțelegând inutilitatea oricărei rezistențe, Wurmser a decis capitularea. Au depus armele 5 500 ostași. Astfel a fost pecetluită soarta primei coloane de atac⁶⁸.

O a doua coloană austriacă fusese dirijată spre Verona, în speranța că demonstrând, vor reuși să mențină acolo cât mai multe trupe și chiar să atragă altele, ușurând astfel situația lui Provera. Totodată ea trebuia să sondeze forța de care dispunea inamicul în zonă, căci lovitura principală urma să fie dată de către Alvinzi dinspre Tirol către Verona—Mantova. În acest scop comandamentul a și fost mutat de la Bassano la Rovereto. Așadar coloana ce acționa acum la Verona avea de fapt misiunea unei avangărzi. Principala sa unitate este divizia Baialici, din care făceau parte batalioanele bănățene. Ele au intrat în luptă la 11 și 13 ianuarie la San-Martin. La 12 ianuarie aflăm divizia instalată în poziție la Castelnovo, așteptând noi ordine, care n-au întârziat să vină. În noaptea de 12 spre 13 ianuarie toate batalioanele bănățene se aflau în foc, în cele mai fierbinți puncte ale unei sângeroase încăierări⁶⁹. Primii care s-au angajat au fost ostașii batalionului 6. Ei au pornit la atac alături de un alt batalion banalist. Spre seară înaintaseră în josul văii Pentena, ajungând în preajma Veronei. Aici îi aștepta un puternic dispozitiv inamic condus de generalul Masséna. Lupta s-a încins cu iuteală pe întregul front. Profitând de surpriză și de întunerice, grănicerii reușesc să dea peste cap formațiunea francezilor, alungându-i până în apropierea zidurilor orașului. În acest moment Masséna, întărit cu trupe proaspete, lansează un contraatac. Silit de asaltul impetuos al grănicerilor, el a trebuit să-și desfășoare în fața a numai două batalioane întreaga divizie. Văzându-și amenințat flancul stâng, grănicerii preferă să se retragă spre Stallaveno. Verona însă nu va cunoaște liniștea. Abia respins, detașamentul colonelului Augustinetz își face apariția. Era alcătuit din 10 companii bănățene, 6 de la batalionul 5 și restul de la batalionul 4. Înaintau pe două coloane. Prima, venind peste Valea Policella, pornește asaltul spre poarta San Giorgio, apărată de un foarte puternic pichet. Canonada a ținut toată noaptea. Bănățenii au primit întăriri: tot un batalion de grăniceri, al 3-lea karlstäter⁷⁰. Cealaltă coloană, reunind companiile batalionului

nr. 4, a avut și ea de înfruntat situații dificile. Pe la orele 21.00, tocmai când trecea dealul Alseno, în locul numit Guzzano, a fost atacată. Deși luați prin surprindere, grănicerii n-au dat înapoi și printr-un atac hotărât au reușit să treacă prin liniile inamicului, croindu-și drum spre Verona. Între timp francezii, alertați și de asaltul lui Augustinez, introduseseră în luptă toate efectivele disponibile. Superioritatea era evidentă, așa încât, spre zori, și acest detașament a început retragerea spre Stella Nova și, în cele din urmă, la Grezzana. Dimineața, la apel, lipseau 3 ofițeri și 300 de ostași. În învălmășeală și în întunericul nopții, urmăriți de salvele francezilor, mulți s-au risipit prin pădurile din jur. Câți s-au mai întors, câți au fost uciși și răniți, câți au căzut prizonieri, documentele nu pomenesc nimic. De altfel situația acestor ostași, din batalioanele 4, 5 și 6, sub aspectul echipării, era de-a dreptul deznădăjduită. Ei veniseră pe front cu armele și hainele lor de acasă. Unul din comandanți raporta superiorilor că a trebuit să facă opinci din pieile boilor sacrificați pentru a încălța grănicerii desculți⁷¹.

Dimineața, însă, în ciuda pierderilor mari suferite în încăierarea care durase întreaga noapte de 12 spre 13 ianuarie, divizia era în stare de luptă. Cuprindea, în acel moment, opt batalioane, dintre care trei bănățene. La ele se adăugau și trei escadroane de cavalerie. În dimineața următoare ea trece la atac, asaltând cu toată puterea avangarda lui Masséna, aflată la numai o milă de oraș, la San Michele. Era în zori și bătălia pentru Verona continua. Baialici aruncase în luptă toate cele opt batalioane, inclusiv bănățenii și cavaleria. Masséna, la rândul său, introduce în sprijinul avangărzii forțele principale. Austriecii nu pot rezista și încep retragerea spre vechile poziții de la Caldiero. Pe câmpul de luptă rămân morți și răniți. Sunt capturați 900 de ostași și mai multe tunuri. În timpul acestei înclăștări Napoleon sosise la Verona, tocmai pentru a-l opri pe Masséna să plece în urmărirea inamicului, îndepărtându-se astfel de zona unde austriecii aveau să declanșeze ofensiva cu forțele lor proaspete și neatinse. Divizia sa va lua parte la bătălia de la Rivoli, pe care Alvinzi a angajat-o la 14 ianuarie și în care a fost nimicit. Acea bătălie avea să-i aparțină lui Masséna și, mai târziu, sub imperiu, avea să poarte titlul de duce de Rivoli. Îndată ce trupele sale au devenit disponibile, ele au trecut la atac împotriva diviziei Baialici. Trecând peste Vicenza, pe șoseaua spre Bassano, învinge divizia austriacă, care este nevoită să accepte bătălia în condițiile grele din Valea îngustă a Brentei, la Carpenedo. Aici bănățenii iarăși au sângerat. Trebuie însă să precizăm că ei nu au luat parte la bătălia de pe platoul Rivoli. A fost prima din marile confruntări ale campaniei la care acești ostași nu au luat direct parte.

La operațiunile mai bine legate de acest moment decisiv au fost participante nemijlocite cele trei companii româno-ilire ale batalionului 2 combinat, aflate în corpul Laudon. Instalate în poziția de la Chizzola, ele s-au văzut periclitare de atacul pe care francezii l-au declanșat asupra tranșeelor de la San Valentino, pe Monte Baldo, așa că s-au retras în noaptea de 16 noiembrie, peste Rovereto, la Calignano⁷². După ce, la 27 ianuarie, armata lui Alvinzi s-a retras pe malul stâng al lui Piave, aceste trei subunități au fost lăsate în mica grupare destinată apărării

Tirolului. Făceau parte din avanpostul instalat la Salurno. Pierderile pe care le-au suferit în toate aceste hărțuiri și încăierări le-au subțiat îngrijorător efectivul. De altfel, ele nici nu mai contau ca jumătate de batalion, fiind pur și simplu contopite cu alte subunități ale avangardei.

După Rivoli, în ansamblul noului dispozitiv austriac, unitățile grănicerești din Banat ocupau un loc distinct⁷³. Batalionul 4 era dispus în flancul drept al corpului generalului Köblös, în localitatea Santa Lucia, Barco și Harde. Acolo se aflau doar cinci din companiile sale. Cea de-a șasea, comandată de căpitanul Boșneagu, era cantonată la Belluno, pe malul Piavei, pentru reface, împreună cu resturile celui de-al 5-lea batalion de grăniceri croați, decimat în mlaștinile de la Arcole. În flancul stâng al aceluiași corp, la Nigresia, era amplasat batalionul 5 al grănicerilor bănățeni. Flancul stâng cuprindea și celălalt batalion românesc bănățean, nr. 4, împreună cu un escadron de călăreți. Companiile sale închideau trecătorile de la Ogordo și Buchestein, în Valea Cordevole. De aici, prin avanposturi, ținea legătura, peste Muda, Maas și Buske cu armata principală și, peste Valsago, Frasena, Gazolola spre Fiere cu batalionul 2 al grănicerilor ardeleni. Cele două unități românești aveau misiunea de a apăra dealurile de la Roit și Castello, văile Miess și Fossa. În mod deosebit, la nevoie, trebuia apărată Valea Alta.

În aceste condiții se aflau bănățenii când, soluție extremă, la comanda armatei din Italia a venit cel mai valoros general de care dispunea în acel moment imperiul, arhiducele Carol. Situația pe care a găsit-o era cu adevărat disperată. La 9 februarie el sosește deja în Tirol, la Brixen. Ordonă imediat retragerea pe aliniamentul râului Tagliamento, lăsând în zona Piave doar o avangardă comandată de generalul Hohenzollern. Cartierul general a rămas, ca și sub Alvinzi, la Udine. În cadrul acestor mișcări de trupe, bănățenii au trebuit să-și schimbe și ei dispozitivele. Nu toate însă. Astfel cele trei companii româno-ilire au rămas în continuare la trupele desemnate pentru apărarea Tirolului. Își păstrau chiar și garnizoana, Salurno.

Batalioanele 4 și 5 făceau parte, alături de alte trei slave, din același corp Baialici cu care făcuseră ultima campanie, luptând la Verona, la San Michele, în retragerea spre Piave. Se găseau cantonate la Degnano și San Odorico.

Al 6-lea batalion combinat era dislocat la Pezze de Feltre în brigada Lussignan⁷⁴.

Armata franceză a primit și ea unele întăriri, câteva unități de recruti lipsiți de experiență, dar și veterani sosiți de pe frontul german. Alte trupe, rămase disponibile după încheierea păcii cu papa, s-au alăturat și ele armatei din nordul Italiei. Ea ocupa poziții pe malul drept al Piavei, între Bassano și Treviso. De pe acest aliniament, înainte ca austriecii să poată primi întăriri de la armata renană de sud, Napoleon a ordonat trecerea la ofensivă. Era pe la mijlocul lunii martie⁷⁵.

În 12 martie Masséna dezlănțuie asaltul împotriva pozițiilor ocupate de Hohenzollern și-l respinge fără mari dificultăți. În același timp sunt alungate și avanposturile brigăzii Lussignan — din care făceau parte batalionul 6 — care cedează Belluno și se retrag spre Valea Cadore. Era o poziție extrem de importantă, căci pe aici, prin această vale,

inamicul ar fi putut răzbi până spre inima Carintiei. Peste numai trei zile Hohenzollern era deja azvârlit dincolo de Tagliamento, la doi pași de Udine. Situația se agravase foarte mult, dar retragerile succesive ale austriecilor au determinat o concentrare a lor într-o zonă îngustă, ceea ce începea să le dea mai multă tărie și posibilitatea unor manevre mai rapide. În aceste împrejurări, divizia Baialici, cu batalioanele 4 și 5, a primit ordinul să-și desfășoare cele trei brigăzi în formație de luptă, pentru a apăra valea râului Tagliamento, de la Tolmezzo la Carpaggio. Primul a fost dispus în apărare în cetatea Osoppo, iar celălalt își desfășurase efectivele în localitățile Tomba, Susans, Muris, San Tomasso, Majan și Comersio. Cele două unități bănățene aveau ordinul ca în caz de nevoie să plece spre Tolmezzo, cu scopul de a împiedica ocuparea și întărirea inamicului în Valea Cadore, dar și pentru acoperirea flancului stâng al generalului Lussignan. Restul diviziei Baialici trebuia să urmeze șoseaua spre Udine.⁷⁶ La 16 martie avangarda franceză l-a respins iarăși pe Hohenzollern, însuși arhiducele Carol fiind nevoit să înceapă retragerea, nădăjduind că generalul Ocskay va ocupa trecătoarea Pontaffel, așa cum avea ordin. Brigada Lussignan, aflată la frontiera cu Tirolul, era neconținut hărțuită și, nedispunând de suficiente forțe pentru a putea încerca o rezistență, s-a văzut silită să se retragă până la Belluno și Longaro, de unde, după o luptă îndârjită, s-a retras în dezordine la Piave de Cadore. În această luptă însuși generalul comandant, împreună cu întregul său stat major, a fost capturat⁷⁷. În locul său a fost numit generalul Sporek. Fiindcă a fost informat că în același timp cu atacul pe frontul Isonzo francezii au trimis o coloană spre munți, arhiducele a îndreptat 4 batalioane în marș forțat de la Gorizzia spre Caporetto, pentru a-l sprijini pe generalul Köblös, aflat într-o nouă poziție la Cividale, unde a trebuit să retragă de la Oposo, cu întreaga sa brigadă, inclusiv batalioanele 4 și 5 bănățene. Situația evolua rapid și nefavorabil pentru austrieci. Bernadotte ocupă Gradiška, capturând un regiment întreg. O mare lovitură au primit-o când generalul Ocskay, în loc să se bată până la ultimul cartuș pentru apărarea trecătorii Pontaffel, a părăsit-o practic fără să se împotrivească, deschizând francezilor larg drumul peste Villach spre Klagenfurt⁷⁸. Izolat, Baialici încearcă să se retragă peste munți, pe poteci necunoscute, drumurile fiind controlate de inamic, dar la 23 martie este înconjurat și capitulă cu toți cei 4 000 de oameni ai săi⁷⁹. Resturile austriece se repliau grăbite spre Stiria, dar la 30 martie Bernadotte ocupă Lubliana. Ultimile împotriviri austriecei le schițează la Neumark și Unzmark, după care au primit ordinul să se retragă către Linz și Wiener Neustadt. Bonaparte stăpâna acum cel mai scurt drum spre Viena. Dar în loc să-l urmeze, la 7 aprilie a acceptat armistițiul de la Judenburg⁸⁰.

În cursul acestor cumplite operațiuni de retragere generală, în care situația se schimba uneori de la o zi la alta și chiar de la un ceas la altul, în Tirol un corp de armată a rămas izolat, fără sprijin din partea forțelor principale. La 24 martie avanposturile sale au fost violent atacate de către trupele generalului Joubert⁸¹. Neputând să se împotrivească, austriecii au abandonat pozițiile de la Salurno și Brixen, repliindu-se, nu fără a contraataca, spre Sterzing. Amploarea mișcărilor tru-

pelor franceze l-au determinat pe comandantul brigăzii în care se aflau cele trei companii româno-ilire să înțeleagă că nu mai era vorba de obișnuitele hărțuiri, ci de o ofensivă pornită cu forțe importante, dacă nu cumva chiar cu forțele principale. Imediat a ordonat concentrarea trupelor la Mezzo Tedesco, cu intenția de a se salva, grăbind peste Kaltern spre Bolzano și Brixen. Pentru a închide drumul inamicului prin pasul Fünstermünz a fost lăsat un batalion cu ordinul de a rezista cu orice preț. Încă în noaptea de 21 martie, grănicerii bănățeni, comandați de colonelul Prodanovici, au fost trimiși din Spore Maior, pe drumul cel mai scurt peste munții Medula, la Bolzano, ca să ocupe tranșeele întărite de acolo. În 22 dimineața, la scurt timp deci, generalul Laudon însuși a pornit pe urmele grănicerilor. În drum, lângă Tramini, aude tunurile bătând undeva spre sud, spre Neumark, pe valea râului Adige. Împreună cu grănicerii pornește într-acolo și în dreptul localității Tramini a observat deja o coloană franceză — infanterie și artilerie — trecând peste podul care, în învălmășeală, fusese lăsat întreg pe mâna inamicului. Cu cea mai mare iuțeală Laudon organizează o ambuscadă. Pe înălțimea de la Tramini instalează două tunuri, iar podgoriile de lângă șosea le-au ocupat grănicerii batalionului nr. 2. Lăsându-i să se apropie, românii au deschis focul. Tunurile au tras numai două lovituri, dar au nimerit în plin. Surprinși, francezii au intrat în panică. Nebănuind efectivul redus al trăgătorilor, au bătut în retragere. Scurtă vreme, însă, căci s-au reîntors și au început urmărirea. Izbutesc să impună două lupte, la Kaltern și Girlan. N-au reușit totuși să nimicească acea mână de luptători. De fiecare dată au fost azvârliți înapoi. Retragera aceea devenise un infern (drumurile grele de munte, lipsa unor ariergărzi puternice, continua hărțuială). La al patrulea atac, grănicerii regimentului româno-ilir nu au mai rezistat superiorității numerice. Dispozitivul lor a fost străpuns. Profitând însă de lăsarea nopții, ostașii s-au risipit prin pădurile de pe malul drept al lui Adige. La adăpostul întunericii ei au reușit să se adune iar, constituind subunități de luptă și astfel s-au întors în liniile proprii. La 27 martie se aflau alături de întreaga brigadă la Merano. Așadar, de la Bozen Laudon nu a urmat forțele principale ale corpului tirolez, care se concentraseră la Brixen, ci a urcat pe Adige în sus. La 2 aprilie austriecii au pornit o contraofensivă în speranța că împreună cu 12.000 de voluntari tirolezi, excelenți trăgători, vor izbuti să-l arunce înapoi pe Joubert, scotându-l din Bolzano. Încercarea a fost respinsă de cei 15.000 de francezi, care dispuneau și de 50 de tunuri. Grănicerii batalionului 2 au fost prezenți și la această nefericită luptă, după care au trebuit să se retragă iarăși la Merano. În noaptea următoare francezii s-au repliat din proprie inițiativă. O parte au trecut peste Valea Pusterthal, spre armata din Carintia, iar ceilalți au coborât spre Trento. La 4 aprilie, pe urmele lor, Laudon ocupă Bolzano, după care, alături de forțele principale ale austriecilor, alungă inamicul din Pusterthal, urmărindu-l pe valea lui Adige. Trupele lor, puțin numeroase, care au fost lăsate să închidă valea, n-au reușit. Rând pe rând ele cedează Trento, Rovereto, Roverbella și Riva. Grănicerii se aflau, așadar, acum pe vechile poziții părăsite cu vreo două săptămâni mai înainte. Detașamente de recunoaștere avansate au ajuns până la

Verona stărnind teamă în garnizoanele franceze, până când, la vestea armistițiului, ostilitățile au încetat cu totul. Se încheia una dintre cele mai grele campanii la care românii au luat parte și nu episodic sau întâmplător. O campanie în care l-au avut ca adversar pe cel mai mare comandant militar din istoria universală, Napoleon Bonaparte. În marile bătălii ale unei celebre campanii, la Arcole cu deosebire, bănățenii s-au acoperit de glorie. O glorie plătită cu sânge și nedrept ignorată, Datele, evident incomplete, atestă pierderile lor la 78 de morți, 645 răniți și 648 prizonieri. În total 1371 ostași și ofițeri din cei aproximativ 5 000 cîți au plecat în batalioanele de marș⁸².

În aprilie 1797, la Leoben au fost schițate preliminarile păcii franco-austriace ce avea să fie semnată peste câteva luni, la 18 octombrie, la Campo Formio. Austriecii se văd siliți să recunoască ocuparea malului stîng al Rinului, cedarea Belgiei și Republica Cisalpină, înființată de Napoleon în Italia de Nord. În noiembrie același an, la Rastadt un congres era chemat să pregătească încheierea unei păci generale, nederit, însă de niciuna din părți, de vreme ce în aprilie 1798 este suspendat fără nici un acord. Monarhiile europene nu intenționau să ajungă la înțelegere cu republicanii francezi.

Reluarea luptelor în 1799

În aprilie-decembrie 1798 consecință a eșecului de la Rastadt, se formează așa numita Coaliție a II-a împotriva Franței, grupând Austria, Anglia, Rusia, Neapole, Turcia.

Pregătirile de război au fost reluate cu febrilitate. În întregul imperiu austriac au început recrutări, adunarea unor contribuții extraordinare, s-au reorganizat unități. Au avut loc mari mișcări de trupe, care au concentrat în Italia forțele principale de care dispuneau austriecii. După unele surse, pe acest front se aflau deja 69 000 de infanteriști, 12 000 călăreți și 3 000 de artileriști. Un total de 84 000 de oameni și 350 de tunuri, din care jumătate piese ușoare, utilizabile doar la nivel de batalion⁸³.

Unitățile bănățene au fost repartizate corpurilor operative. Batalioanele 2 și 5 se aflau la începutul lui 1799 la Trento. Tot în armata Tirolului, dar la Zirknitz, se afla și al 4-lea batalion combinat. Ultimul, al 6-lea, cuprins în brigada Lusignan, era cantonat la Gradiska, centru regimentar în Confiniul slavon⁸⁴.

Francezii aveau 34 000 de oameni în Italia în corpul lui Macdonald, 24 000 de soldați erau împrăștiați prin diferite garnizoane din Piemont și Lombardia, prin trecătorile Alpilor. În orice caz, la nevoie, se putea conta pe vreo 58 000 de infanteriști și 7 000 de cavaleriști⁸⁵.

Observând pregătirile austriecilor, pe care aceștia nici nu se mai străduiau să le ascundă, francezii au început și ei să ia unele măsuri de siguranță, concentrându-și trupele pe râul Mincio.

Informat că austriecii așteptau ajutoare rusești, comandamentul francez al generalului Serrurier a decis să încerce o puternică lovitură

înaintea producerii joncțiunii. La 24 martie el a declanșat ofensiva, trecând Mincio în fruntea corpului principal. Tot atunci generalii Moreau și Montrichard au început marșul pe Adige în sus, pe vechiul drum al Tirolului. Comandamentul austriac și-a concentrat trupele într-un perimetru restrâns, între Vicenza și Padova. S-a ordonat înaintarea spre această zonă chiar și unităților care până atunci au constituit rezerva.

La 26 martie evenimentul așteptat s-a produs: francezii atacau dezlănțuit pe linia lui Adige, încercând să cucerească pozițiile de la Pastrengo, Verona⁸⁶. Foarte repede asaltul s-a extins spre Legnano, cu intenția evidentă de a zvârli inamicul peste Adige, învălmășindu-l, pentru ca apoi să-l lovească din spate. La Pastrengo și la Verona atacul a reușit, dar la Legnano francezii au fost respinși și puși pe fugă. Contralovitura austriacă a fost declanșată cu mare operativitate, ceea ce a surprins. Serrurier a fost imediat atacat în recent ocupat poziție de la Pastrengo, alungat și urmărit în retragerea spre Peschiera. Se elibera astfel și soseaua care cobora din Tirol spre Lombardia. Acest lucru avea o importanță strategică deosebită. Ceea ce nu reușiseră, nici Wurmsier, nici Alvinzi și nici arhiducele Carol, reușea acum generalul Kray, e drept în absența lui Napoleon.

Aceasta era situația frontului italian în momentul sosirii rezervei austriece comandată de generalul Zoph. Din această grupare făceau parte ostași ai batalionului 4 combinat bănățean. Ei au fost trimiși în garnizoana Verona. Îi așteptau încercări grele. Acalmia era înșelătoare. A ținut doar câteva zile. La începutul lunii aprilie, patrulele și detașamentele de observație sesizaseră unele mișcări și concentrări de trupe. Comandamentul francez era hotărât să reia inițiativa cu orice chip. Trei din diviziile sale, fiecare alcătuiind o coloană, reiau atacul. La 5 aprilie are loc întâlnirea cu austriecii, trecuți peste Adige, împărțiți, corespunzător, în trei coloane și ei. Fiecare avea tăria unei divizii, la care se mai adăuga o grupare, a patra, ce alcătuiă rezerva. Bănățenii fuseseră repartizați celei de-a treia coloane, comandată de Zoph, acționând în flancul drept⁸⁷. Ea înainta venind dinspre Verona, îndreptându-se spre sud, peste Scudorlando și Castel d'Azzano, în intenția de a lovi flancul stâng al inamicului. În curând bătălia începe și se extinde rapid pe întregul front. Multă vreme a rămas nehotărâtă. În ciuda pierderilor foarte mari, ambele tabere aruncau în luptă toate rezervele disponibile. În cursul după amiezii, pe la orele 16.00, divizia Zoph începe să dea semne că rezistența sa este pe sfârșite, rândurile sale se clatină. Simțind slăbiciunea, francezii își întetesc loviturile, concentrându-se asupra punctelor slabe. Bătălia părea pierdută până în momentul când intervenția unui batalion de linie și a unui escadron de cavalerie, conduse de însuși comandantul armatei, generalul Kray, a salvat, miraculos, situația. Era vorba de ultima rezervă la care se mai putea apela și ea s-a dovedit salvatoare. Divizia prinde curaj și printr-un atac general dă inamicul peste cap, făcându-l să se retragă în dezordine. Bănățenii se lansează în urmărire și, furați de avântul victoriei, nu sesizează că s-au îndepărtat mult de ai lor. S-au trezit izolați, înconjurați din toate părțile de francezi. Altă soluție decât capitularea nu exista. Acolo au fost capturați 483 de grăniceri, dintre care 8 erau ofițeri. Ei s-au adăugat listei și așa foarte lungi a

pierderilor suferite în încheștarea care avea să rămână în istoria militară ca bătălia de la Isolatta. Acolo au căzut 20 de ostași și 61 au fost răniți⁸⁸. Între cei din urmă s-a aflat și maiorul Iovici. Trebuie să pomenim faptul că la 1817, la Mehadia, Nicolae Stoica de Hațeg știa un căpitan baron cu acest nume, poate fiul veteranului din campania italiană⁸⁹.

Înfrânți, francezii se retrag cu pierderi grele, peste Isola della Scala și Roverbello, trecând râul Mincio în dreptul localității Goito.

În raportul pe care Kray s-a grăbit să-l trimită Vienei, anunțând victoria, au fost aduse laude grănicerilor din batalionul 4 bănățean, subliniind faptul că „au fost jertfa curajului lor temerar, care i-a îndemnat să urmărească inamicul peste limita îngăduită”⁹⁰.

Luptele din Tirol

În vremea acestor confruntări au fost reluate ostilitățile și în Tirol. Brigada Vucasovici, din care făceau parte și batalioanele 2 și 5 de grăniceri bănățeni a pornit peste valea Chiese spre lacul Idro. O altă grupare s-a deplasat peste Tonale și Valea Camonica și chiar mai la vest, de unde, coborând spre Bergamo, ar fi putut oricând intercepta liniile de comunicație ale inamicului între Verona și Milano. Toate aceste mișcări au creat un real pericol în flancul stâng al francezilor și erau deosebit de amenințătoare pentru Brescia. La 8 aprilie Vucasovici trece la atac și după o luptă de o violență extremă, alungând inamicul din San Antonio, reușește să ocupe Roca d'Anfo. Continuă însă marșul și trupele sau au coborât înălțimile spre sud pînă la Lavenone. O a treia coloană austriacă, ce se deplasa în flancul drept, urma de fapt un traseu paralel cu celelalte, ocupă localitățile Bogolino și Castel Maiona. În stînga, cele două batalioane ale grănicerilor bănățeni au avansat pînă la Idro di Sotto și Bergamo, confruntându-se neîncetat cu inamicul în încăierări mărunte, dar sângeroase, care au costat viața multor ostași. Batalionul 5 a avut 14 oameni dați dispăruți, iar cel de-al 2-lea a fost mai greu încercat: 21 de grăniceri au fost uciși, 22 răniți (între care nu mai puțin de jumătate au fost ofițeri) și 109 au căzut în captivitate⁹¹.

La 9 aprilie în zona de operații a sosit și gruparea generalului Ott cu trupele de rezervă, între care și al 6-lea batalion bănățean. Astfel efectivul militarilor din Confiniul bănățean a ajuns la aproximativ 5 000 de oameni.

Colaborarea cu armata lui Suvorov

La 14 aprilie avangarda rusească intra deja în Verona. Rușii erau prezenți pe acest câmp de luptă potrivit acordurilor care au stat la baza celei de-a II-a coaliții antifranceze. Chiar în ziua următoare, Suvorov⁹² primește comanda întregii armate din Italia, inclusiv deci a trupelor aus-

triece. Batalionul 6 a fost repartizat unităților de avangardă și, la 17 aprilie, trece râul Chiesa, ajungând la Castenedolo. Forțele principale veneau pe trei coloane într-un marș lent. În timpul acestei înaintări a fost transferat avangărzii încă un batalion bănățean, cel de-al 4-lea, cuprins, însă, în aceeași brigadă Vucassovici. Pe aceste drumuri diferite unitățile afluiau spre Brescia, ocupată de o puternică garnizoană franceză. După un masiv bombardament de artilerie, asaltul victorios, a fost dat de ruși și de ostașii batalionului 6 de grăniceri bănățeni. În aceste zile batalionul 4 a fost retras din avangardă și trimis grabnic la trupele ce asediau Mantova, după ce francezii se retrăseseră peste Adda și Oglio. După cucerirea Bresciei, brigada Vucassovici — inclusiv batalioanele 2 și 5 — s-a deplasat și ea spre Lovere, pe malul lui Iseo. La 23 aprilie această mare unitate primește ordinul să reia marșul în flancul stâng al armatei și să treacă râul Oglio pe la Palazuola. Inamicul însă reușește să-i închidă drumul și chiar s-o respingă până la Capriolo. Dar nu a continuat urmărirea, așa că brigada s-a putut regrupa în liniște după trecerea peste Oglio. Reia înaintarea și, pe urmele francezilor, ajunge la Seriate, pe malul râului Seria. În ziua următoare se afla la Bergamo, de unde avangarda aliaților tocmai reușise să alunge inamicul. Nu abandonează nici un moment urmărirea și, ținându-se lipită de ariergarda franceză, trece din mers peste Chiusa, ajungând curând pe malul râului Adda. Pe drum brigada a fost anunțată prin curieri că trebuie să treacă peste râu, în dreptul localității Imbersago. Trebuia improvizat grabnic un pod, așa că unitățile au luat-o de-a lungul râului Brenio, confiscând în drum toate ambarcațiunile întâlnite, cu ajutorul cărora intenționa să-și organizeze trecerea între Lecco și Paterno. Francezii au încercat să se împotrivească deschizând focul, dar n-au reușit să împiedice traversarea, așa încât au trebuit să bată în retragere. Totuși grănicerii bănățeni au avut pierderi și cu acest prilej. Patru oameni au fost uciși, între care doi erau ofițeri, un locotenent și un căpitan, 20 au fost răniți și alți 18 dați dispăruți. Bănățenii au fost primii care au trecut râul, fapt consemnat în mod elogios de rapoartele comandanților⁹³. La 25 aprilie întreaga brigadă era deja pe malul drept. Peste noapte a fost trimis și batalionul 6 din gruparea lui Ott, cu ordinul de a construi, în cea mai mare grabă, un pod peste care urma să treacă întreaga armată. Noii veniți au fost cantonați la Gervassi, dar experții, pontonierii, care studiaseră terenul, se arătau sceptici în privința reușitei. Malurile erau foarte înalte și abrupte, ceea ce făcea extrem de dificilă coborârea pontoanelor și a materialului lemnos. Totuși, în cursul nopții de 26 spre 27 aprilie, în ciuda condițiilor grele, grănicerii au izbutit să construiască puntea trebuincioasă. La orele cinci dimineața primele unități au și început trecerea. Convinși că în acel sector nu se putea construi un pod peste care să treacă o întreagă armată cu materialele necesare, francezii s-au lăsat surprinși, așa că, fără prea multă greutate, au fost azvârliți înapoi. Abia la Pozzo au reușit să înjghebeze o oarecare rezistență și doar intervenția în extremis a unui detașament francez și apoi a diviziei Victor⁹⁴ au salvat armata de la un dezastru. Trupele proaspete ale lui Grenier prin contraatacul lor neașteptat, care a lovit din flanc, adică tocmai acolo unde acționa batalionul 6, a pus în cumpănă victoria austrieilor. Situația se agrava cu

fiecare clipă. Un ajutor de ultim moment a salvat însă situația. Batalionul bănățean s-a lansat și el, profitând de zăpăceală, într-un atac la baionetă și grenadierii francezi au trebuit să dea înapoi, retrăgându-se pe șoseaua Vaprio-Milano. Au mai încercat încă odată să stăvilească elanul urmăriturilor, dar fără succes. Au fost iarăși azvârliți înapoi până către Gorgonzole. La 28 aprilie cădea și Milano, marele oraș al Italiei de Nord.

Brigada Vucassovici, cu cele două batalioane bănățene, 2 și 5, a avut o comportare meritorie. Trecând peste râul Adige, ea surprinde corpul generalului Serrurier, care, neinformată despre cele întâmplate, a omis să se replieze la timp. În momentul în care i s-a raportat că avangposturile au fost atacate era deja prea târziu. Vucassovici, sesizând greșeala, atacă dezlănțuit, deși era în inferioritate numerică. Cele trei coloane ale sale au sfărâmat dispozitivul inamic. Lui Serrurier nu-i mai rămâne decât să se retragă în castelul Verderio, dar, încercuit și lipsit de provizii, hotărăște să capituleze. Brigada a câștigat deci o importantă izbândă. Au fost capturați 250 de ofițeri și 4 000 de ostași, întregul parc de artilerie cu 15 tunuri⁹⁵. În rapoartele trimise superiorilor săi, Vucassovici aduce elogiul vitejiei cu care s-au bătut ostașii bănățeni. Câțiva ofițeri sunt remarcați în mod deosebit pentru îndrăzneala lor. Pierderile au fost cu mult mai mici decât în alte lupte: 2 morți, 26 răniți și 6 dispăruți⁹⁶. Între răniți se afla căpitanul Condé, după nume, un francez, posibil dintre regaliștii înrolați în armata austriacă.

După toate aceste înfrângeri, armata franceză din Lombardia, lăsând doar o garnizoană de 2 500 de oameni în fortul Castell, se retrage peste râul Mincio, cu intenția de a aștepta aici sosirea grupării lui Macdonald. Acesta trebuia să urce dinspre sud și se afla în situația celor din rezervă, care n-au luat încă parte la lupte. Era deci o grupare pe care se conta mult. Învățăturile campaniei din 1796—1797 erau prea proaspete în comandamentul aliat pentru a fi ignorate. Principala era aceea după care inamicul trebuia lovit pe părți, înainte de a-și concentra forțele. Suvorov era decis să împiedice cu orice preț unirea celor două armate franceze. Toate acțiunile, toate manevrele sale porneau de la acest scop. Corpul lui Vucassovici, numărând vreo 8 000 de oameni — inclusiv batalioanele 2 și 5 — a primit ordinul să înlocuiască trupele generalului Ott pe șoseaua spre Buffalora. Acesta, la rândul său, deci și batalionul 6 bănățean, a fost dirijat la Pavia. Pentru scurtă vreme, însă, fiindcă la 6 mai a trebuit să-și continue marșul până la Piacenza. Nici aici nu aveau să rămână, căci a sosit o nouă dispoziție să plece la Parma. Urmau să sprijine unitățile de blocadă la Ferrara și Mantova. Tot ei trebuiau să organizeze pichete și patrulile de observație spre Modena și Bologna, dar și în trecătorile Apeninilor pe unde ar fi putut încerca să se strecoare armata lui Macdonald⁹⁷.

În luptele din această fază a campaniei s-a distins în mod special batalionul grăniceresc nr. 5, care, sprijinit de un mic detașament de cavalerie, a ocupat orașul Novarra, capturând cu acest prilej o mare cantitate de muniții și alte materiale de război. Trebuie precizat, de altfel, că la 9 mai întreaga divizie Vucassovici s-a deplasat de la Vercelli, peste râul Lesia.

Între timp batalionul 4, practic înjumătățit după luptele de la Isolalta, a trebuit să facă față unei ieșiri a trupelor franceze din Mantova, care au organizat atacul exact în sectorul său. Lovitura a fost respinsă, dar batalionul a pierdut 21 de ostași, dintre care 5 au fost uciși, 13 răniți și 3 capturați⁹⁸.

Acțiuni importante a continuat să desfășoare și divizia Vucassovici. După ce a trecut Lesia, această mare unitate, cu cele două batalioane bănățene, începe, plecând din Buffalora, marșul spre râul Pad, ocupând o serie de poziții importante pe ambele maluri, la Ponte Saturn și Trino. Patrurile întărite au fost trimise spre nord pe Valea Dora, până către Ivrea. Toate aceste incursiuni aveau scopul de a încuraja la răsccoală populația, pe toți cei nemulțumiți de ocupația franceză.

Apropierea grupării lui Macdonald, ajunsă deja la granița Toscanei, a determinat comandamentul francez să treacă la acțiuni menite să faciliteze joncțiunea. S-a decis atacarea trupelor austriece dintre râul Bormida și Servio, ocuparea Tortonei și așteptarea lui Macdonald la nord de Genova, pe drumul ce trecea prin pasul Boscetta. Atacurile franceze declanșate la 16 mai au fost, însă, respinse peste tot. În ziua următoare, Suvorov, în fruntea armatei principale, a trecut Podul pe la Casteggio, urmând malul drept până la Torino. Pe celălalt mal mărșăluia corpul lui Vucassovici, având tăria unei divizii, inclusiv batalioanele 2 și 5. La 27 mai trupele lor au intrat în marele oraș italian. Garnizoana inamică s-a retras în citadelă. De aici comandamentul aliat a ordonat o serie de mișcări menite să împiedice joncțiunea celor două armate franceze. În cadrul lor, divizia Vucassovici a pornit direct către sud, peste Cherasco, la poalele Alpilor Ligurici ce câptușesc golful genovez în regiunea Ceva-Mondovi. În fața sa, pe linia Asti-Sevigliano-Mondovi se aflau trupele generalului Moreau. Aceasta preferă însă să se retragă spre Riviera Levante.

În tot acest timp divizia generalului Ott — cu batalionul 6 — se desfășurase pe dealurile care puteau constitui o bună poziție pentru joncțiunea celor două corpuri franceze din peninsulă. Pentru a supraveghea cât mai bine întreaga regiune și a sesiza din vreme orice mișcare a inamicului au fost trimise detașamente puternice în toate direcțiile. Toate văile erau controlate prin pichete și patrule: în Valea Trebia, la Babbie, în Valea Zeno la Bardi, în Calea Taro la Campiano, în Valea Magra la Pontomorli și Triviziano. Alte mici detașamente au fost trimise pe firul văilor care coborau spre țărmul mării. Situația devenea tot mai confuză. Nu se mai știa precis unde se aflau garnizoane dușmane, care localități erau ocupate și care nu. Au trebuit date lupte sângeroase pentru multe sate și locuri de trecere. Încăierările între patrurile deveniseră fapte cotidiene. Toate acestea au subțiat și mai mult efectivele bănățenilor. Batalionul lor număra acum doar 8 ofițeri, 21 de subofițeri și 398 ostași, încât a fost unit într-un detașament special cu un batalion de linie⁹⁹. În mod constant acestuia i-a revenit misiunea de a asigura flancul stâng al diviziei. La 17 mai el a atacat și a cucerit poziția dușmanului de la Sasalbo, dar în ziua următoare a eșuat într-o încercare similară la Triviziano. La început totul părea să meargă bine. Francezii au fost scoși din poziție și împinși până la poalele unui castel din apropiere. Erau în-

tr-o situație dificilă, dar intervenția cu totul neașteptată a unui detașament de vreo 500 de oameni i-a salvat în ultima instanță. Atacul neașteptat, din flanc, a frânt asaltul grănicerilor și i-a silit să se retragă în dezordine spre pozițiile de plecare, respectiv spre Sasalbo. Pe câmpul de luptă au rămas 11 morți și 41 răniți. Trei ostași au fost dați dispăruți¹⁰⁰.

Între timp divizia Vucassovici a ocupat Ceva, Modovi și Saliotto, efectivele celor două batalioane bănățene din componența ei fiind împrăștiate prin localități și zone din Munții Apenini, uneori la mari distanțe unele de altele. Subunități grănicerești erau cantonate, cu misiuni de pază și supraveghere, la Brad, la Arona, pe cel mai înalt pisc al muntelui Salpino, cu ordinul de a apăra, la nevoie, trecătoarea ce ducea de la Vispa la Tavernes. O companie a batalionului 2 și un escadron de călăreți a fost pusă la dispoziția comandantului avanpostului de la Trinta. Ea s-a desfășurat, pentru apărarea liniei Ceva-Mendovi, în sectorul Bionette-Cuneo, peste Teci, Torre di Pessio și Castelenetto. Restul acestui batalion se afla la Cherasco ca forță de sprijin a avanposturilor și patrulelor ce țineau legătura cu Alba, o localitate aflată (ca și Cherasco) pe țărmul râului Tanaro. Tot acolo avea să fie adus pe la jumătatea lui iunie și celălalt batalion bănățean, nr. 5. La 9 iunie armata lui Macdonald are primele ciocniri cu avanposturile austriece care păzeau trecătorile Apeninilor¹⁰¹. Fără a încerca vreo rezistență, prea slabe, acestea s-au retras. La 20 iunie divizia Ott a fost și ea atacată la Borgo San Domino, înare Parma și Piacenza. Asaltul diviziei Victor azvârle pe austrieci peste Trebia și Tidone. Simțindu-se în inferioritate Ott era hotărât să nu primească lupta și să se retragă, a doua zi, spre Stadella. Ajutorul sosit l-a făcut să se răzgândească. Trebuie să menționăm că la comanda avangărzii corpului de sprijin se afla unul dintre cei mai capabili generali ruși, Bragation¹⁰². Lupta angajată a fost una dintre cele mai sângeroase. Pentru localitatea Sermet s-a dezlănțuit un adevărat măcel. Până să fie ocupată ferm de austrieci, ea a trecut de câteva ori dintr-o mână în alta. În cele din urmă francezii s-au retras peste Tidone și Trebia. Ott și Bragation și-au regrupat forțele pregătindu-le pentru un nou asalt. Batalionul 6 a fost repartizat celei de-a treia coloane, cu misiunea ca în zori să pornească de-a lungul șoselei spre Piacenza. Pe la Ponte Tidone trebuia să forțeze trecerea peste râul Tidone și apoi peste Trebia în dreptul localității Borgo San Antonio. De aici, lăsând Piacenza în stânga, urma să-și continue marșul peste San Lazzaro și Monte Alto până la Ponte di Nura și să ocupe poziție. Etapele au fost parcurse fără incidente, dar, abia ajunsă la Ponte di Nura, în noaptea de 15 spre 16 iunie, coloana a și fost atacată de un detașament francez venit dinspre Borgo di San Domino. Acesta nu era decât avangarda armatei lui Macdonald care, pornit din Parma, urmărea să angajeze o bătălie hotărâtoare cu Ott înainte de a atinge Piacenza. Forțele sale împărțite pe două coloane năvăleau deja în ziua de 16 iunie, dimineața, pe la orele 10,00, în San Lazzaro. Prudent, Ott refuză să se lase prins într-o luptă și se retrage spre Borgo San Antonio, apoi peste Tidone, organizându-și dispozitivul pentru apărare la Castell San Giovanni. Numeroasele avanposturi au fost plasate pe malul lui Tidone. Pe linia aceluiași măsuri de siguranță se înscrie și ordinul dat ca două companii bănățene din batalionul 6, împreună cu alte trei dintr-o

unitate de linie, să ocupe fortăreața Piacenței, pregătind-o pentru apărare. Vreme de două zile linia ce despărțea armatele o constituia firul râului Tidone. Cu toate acestea au avut loc lupte grele finalizate cu o nouă respingere a francezilor.

Suvorov nu întârzie să exploateze succesul obținut pe Tidone, trecând la contraatac, pe trei coloane, dintre care cea din flancul stâng era comandată de Ott. În acest fel ostașii bănățeni au refăcut traseul cunoscut din vremea retragerii, dar străbătut acum în sens invers. Gruparea lui Ott primise ca întărire efective de tăria unei divizii. La Limeto avangarda sa, în care se afla și batalionul 6, alături de alte trei, a susținut o luptă în care a reușit să respingă inamicul peste Trebia. Era pe înserate și, prudent, comandantul a renunțat la urmărire, retrăgându-se mai aproape de forțele principale, ducând cu sine și vreo 300 de prizonieri.

Lupta de la Trebia

În ziua următoare grănicerii bănățeni au luat parte la marea bătălie de pe acest râu¹⁰³, unde armata lui Macdonald a suferit o gravă înfrângere. În momentul în care acesta s-a văzut silit să ordone retragere spre Parma, se pierdea și speranța într-o joncțiune cu trupele generalului Moreau. Divizia din care făcea parte batalionul 6 a participat la urmărirea francezilor, luând parte la o serie de ciocniri mărunte, dar foarte sângeroase. Astfel ei s-au bătut cu mult curaj, evidențiindu-se, în ciocnirea pentru capturarea podului de importanță excepțională de la Pontalbe. Deși au fost înfrânți, francezii s-au împotrivit cu dârzenie. Focul lor n-a putut opri asaltul grănicerilor. Ei au ocupat podul, deschizând cale forțelor principale. Acolo au căzut doi ostași și au fost răniți alți șase.

La 28 iulie aceeași unitate bănățeană se afla deja în marș dinspre San Giovanni spre Corticelli, mișcare inclusă unui ansamblu de manevre, care vor duce, în cele din urmă, la ocuparea Bologniei. Peste câteva zile, mai precis la 10 iulie, după capturarea localității Urbano, ostașii batalionului 6 au fost desemnați (este vorba doar de trei companii) pentru ocuparea acelei așezări, cu ordinul s-o pregătească pentru apărare. O parte a batalionului, tot atunci, a fost însă trimisă la Ferrara¹⁰⁴.

Macdonald nu avea totuși altă soluție decât să încerce să răzbească cumva spre Franța, eventual spre Riviera Levante. La 17 iulie trupele sale intrau în Genova. Siguranța o făceau marile unități ale lui Victor și Montrichard găsește o garnizoană destul de numeroasă — 6 000—7 000 de oameni — lăsați de Moreau. În timpul bătăliei de la Trebia aceasta izbutise să concentreze la Gavi vreo 15 000 ostași, în fruntea cărora, într-o disperată încercare de a reface situația, pornește spre Novi. Generalul Grenier avea ordinul să înceapă înaintarea spre râul Serivia și să-l treacă în dreptul localității Seravala. În momentul în care Moreau și-a pornit ofensiva, împotriva lui au fost dirijate cele două divizii — inclusiv batalioanele 2 și 5 bănățene, ale lui Vucassovici. Ele se aflau dislocate între

Servia și Tonnazzo, blocând cetățile Alexandria și Torova, cînd a sosit ordinul să facă tot ce era cu putință pentru a tăia calea armatei franceze. La 18 iulie Vucassovici ocupa Bormida, iar unitățile lui Bellegarde intrau în Spinetto. Acesta a fost momentul în care batalioanele de grăniceri bănățeni au fost transferate într-o altă zonă de operațiuni, nici ea ușoară, la asediul citadelor Fenestrelles și Torino. Cei din batalionul 5 au trebuit chiar să facă față unei tentative de ieșire a garnizoanei franceze de la Fenestrelles. A fost respinsă, dar documentele nu spun cu ce preț. La 20 iulie a capitulat Torino, ceea ce a adus asediatorilor mari cantități de materiale militare și un important număr de prizonieri.

La Spinetti, unde a fost oprit, Moreau este informat și despre faptul că Suvorov se apropia în marș forțat în fruntea unei mari armate, ceea ce l-a determinat, conștient de zdrobitoarea inferioritate în care s-ar fi găsit, să ordone retragerea pe vechile poziții din Munții Apenini. La rândul său comandantul trupelor aliate dispune cantonamentul de refacere. Pentru aceasta s-a ales localitatea Orba, dar o puternică garnizoană a fost instalată și la Novi. Corpul lui Vucassovici a fost repartizat la Torino, în cadrul unei mari grupări de trupe, cu misiunea de a organiza apărarea pasurilor dinspre Riviera franceză. Ott, în efectivele căruia se număra și batalionul 4, dispune acestuia să se deplaseze la trupele ce asediau Mantova.

Batalionul 6 era și el prins în operațiuni de luptă în urmărirea armatei lui Macdonald. În curând, după capitularea Mantovei la 28 iulie, i se va alătura și batalionul 4. Nu peste multă vreme el va fi trimis la divizia ce trebuia să ocupe Toscana. Rînd pe rînd ostașii săi au intrat în Florența, Lucca, Pisa, Livorno. În luptele din Toscana această divizie a înfrînt un puternic detașament francez, respingându-l peste Magra. La 31 iulie ea se afla la Sarzana într-o poziție favorabilă, stabilind imediat legătura cu armata principală de pe malul stîng al râului Scrivia.

La începutul lui august, în noaptea de 2 spre 3, batalionul 2 bănățean, împreună cu câteva subunități de cavalerie din regimentul 7 și miliții piemonteze, a luat cu asalt localitatea fortificată Madonna dell Olmo. Au căzut 2 grăniceri și 2 au fost răniți¹⁰⁵.

Trupe de grăniceri, dintre care știm cu precizie doar batalionul 4, au fost prezente la marea bătălie de la Novi, 15 august 1799. Nu știm nici cu ce misiuni au fost aruncați în luptă.

A urmat un lung șir de ciocniri, marșuri și contramarșuri, manevre menite să curețe Piemontul de trupele franceze, la care au participat și bănățenii.

În septembrie Suvorov părăsește Italia, începând marșul spre Elveția, moment în care, în linii generale, una dintre cele mai importante faze ale campaniei, poate cea mai importantă, luase sfârșit.

Se produc noi mișcări de trupe care vor cuprinde și unitățile din Banat. Batalioanele 2 și 5 au fost atașate corpului Kaym, cantonat în principal la Torino, dar cu flancul stîng extins mult spre Savalino și Fossano. Avea ca misiune apărarea văilor Susa și Pignerol.

Celelalte unități bănățene, batalioanele 4 și 6 aparțineau de gruparea: Klenau, aflat pe Riviera Ponente. La 15 septembrie batalionul 4 a fost

reîntregit cu ostașii capturați de francezi la Magran, reveniți după un schimb de prizonieri.

La comanda armatei franceze alpine, în locul lui Joubert căzut la Novi, a fost numit generalul Championet¹⁰⁶. Gândul acestuia era să-și treacă forțele principale de la Pignerol pe Valea Stura, cu intenția de a ataca corpul lui Kaym. Printre cea dintâi care au intrat în luptă, tăindu-i calea, au fost bănățenii batalionului 2. La început cei 500 de ostași ai unității, ajutați de un pâlce de călăreți ce numără doar 45 de luptători, cantonați în satul Villa Franca, n-au putut face față asaltului dezlănțuit cu forțe mult superioare. După o luptă scurtă dar foarte dură, în care a fost rănit chiar comandantul batalionului, ei au fost nevoiți să se replieze spre dispozitivul forțelor principale. După ce primesc un sprijin, grănicerii contraatacă, oprind înaintarea inamicului. După ce-și consolidează poziția, un nou asalt îi va alunga pe francezi înapoi spre vechile lor poziții. La 22 septembrie împreună cu subunitatea de cavalerie erau deja pe vechile poziții. Patru companii au fost postate la Poncalier și alte două la Vigore, închizând drumul spre Villa Franca¹⁰⁷.

Luptele pentru Genova

La 26 septembrie, Klenau, încurajat de succesul obținut, face o încercare cu toate forțele disponibile în acel moment pe Riviera Ponente, deci și batalioanele 4 și 6, de a cucerii orașul Genova, pivot al dispozitivului francez. Existau informații, cărora le-a dat crezare, că francezii ar fi început chiar evacuarea. Știrea era întru câtva adevărată: un detașament de vreo 2 000 de oameni pornise din Genova, urmând țărmlul, spre Savona. În asemenea împrejurări un asalt părea să aibe șanse de reușită. Klenau hotărî organizarea unor atacuri demonstrative asupra avanposturilor inamicului din munții Scofera, cu scopul de a deruta asupra adevăratelor intenții, dar și de a fixa cât mai multe forțe. Lovitura principală avea să se producă, pe două coloane, de-a lungul țărmlului mării. Prima a fost repede oprită din pricina drumului distrus, dar mai ales din cauza salvelor bine ochite trase din spatele unor baricade. Cealaltă a fost mai norocoasă. După ce a înaintat fără mari dificultăți, trupele sale, în special cele din batalionul 6 bănățean au luat cu asalt tranșeele fortificate de pe dealurile de la Calcino, în vreme ce o parte din efective ocupau satul Panezi. Totuși principala poziție inamică nu a putut fi cu nici un chip cucerită. Era ocupată de o unitate numărând 2 000 de ostași și, prin natura locului, inaccesibilă dinspre vale. După două atacuri eșuate, a venit ordinul de retragere spre Uscio și, surprinzător, francezii, deși aveau posibilități, n-au contraatacat. Între cei 7 grăniceri uciși acolo se numără și locotenentul Papila, după nume un membru a familiei generalului Papila, figură remarcabilă în trecutul Banatului. În aceleași lupte au mai fost răniți 26 de ostași și 4 au fost dați dispăruți¹⁰⁸.

Proiectul lui Klenau eșuase și, pentru moment, a fost exclus din preocupările comandamentului austriac.

Din septembrie până în noiembrie au avut loc mișcări de trupe, dar nu s-au produs evenimente de natură să schimbe situația generală. De fapt ele erau legate de încercările evidente ale francezilor de a organiza o nouă ofensivă. Și într-adevăr, ea s-a produs. Începutul l-a făcut generalul Duñesme, a cărui trupe au înaintat pe valea Susa, cucerind Pignerolul și Saluzzo, respingând totodată corpul lui Kaym. Batalionul 5 al bănătenilor a fost greu încercat. El se afla dispus împreună cu o companie piemonteză între San Brigido și Castel Vechio. Ostașii acestei unități au fost atacați prin surprindere din spatele dispozitivului pe care-l ocupau. S-a produs panică și învălmășeală, în cele din urmă o retragere dezordonată. Mulți ostași au fost făcuți prizonieri. Lista celor capturați cu acel prilej cuprinde 254 nume, printre care 5 ofițeri și 10 subofițeri. Un căpitan și locotenentul Guran au fost răniți. A fost una dintre cele mai nenorocoase lupte la care au participat bănătenii în întreaga campanie. Toată luna noiembrie grănicerii au dus acțiuni într-un relief accidentat, cu drumuri rele, confrunțați zilnic cu inamicul în ciocniri mărunte dar foarte dure. Una din cele mai grele luni de front. De menționat, în acest șir anonim, atacul pe care batalionul 6, sprijinit și de 2 companii ale detașamentului d'Aspre, l-a lansat asupra redutei de la Toriglio¹⁰⁹.

În momentul în care incursiunea franceză și-a epuizat potențele ofensive, grănicerii au fost solicitați în detașamentele de urmărire. Un episod important s-a petrecut puțin după mijlocul lunii. În noaptea de 17 spre 18 noiembrie francezii s-au adăpostit în tabăra lor de la Corona. Era o poziție întărită și foarte avantajată natural. Practic era exclusă posibilitatea unui atac frontal. În aceste condiții singura soluție a fost ocuparea unor înălțimi care o dominau și de unde putea fi bătută cu foc. Garnizoana a trebuit deci să se retragă grabnic spre Genova, abandonând tabăra. Pe urmele fugarilor au pornit două detașamente. Unul, cel al colonelului d'Aspre, acționa de-a lungul țărmului mării, dinspre Nervi spre Quinto, iar celălalt făcea același lucru pe Valea Bisognia și pe Valea Scrivia. Acest al doilea detașament era alcătuit din ostașii batalionului 6 bănățean. Pierzând mai mulți oameni, abandonând importante cantități de material de război, francezii au fost urmăriți până la Montaggio, în apropierea zidurilor Genovei. Acolo cele două coloane, bănătenii și detașamentul d'Aspre au făcut joncțiunea. În cursul acțiunii au fost capturați 211 francezi, dintre care 7 erau ofițeri. Cu toate aceste succese, deloc neglijabile, Klenau nu mai îndrăznește să aspire la cucerirea Genovei, așa că trupele au fost rechemate și instalate pe poziții mai retrase. Patru din companiile batalionului 4 au ocupat culmea și pantele muntelui Barba Gelata și au început imediat să amenajeze fortificații. Alte două au ocupat fortul Toreglia, pe care îl cuceriseră prin asalt cu doar puțin timp mai înainte. În total bănătenii au pierdut și aici 52 de oameni, dintre care 7 au fost uciși, 25 răniți și 10 căzuți în captivitate. A fost ultima acțiune importantă la care au luat parte grănicerii în cursul anului 1799¹¹⁰. Deși a fost slab organizată și condusă, ea s-a soldat totuși cu un succes remarcabil, datorită în primul rând vitejiei trupelor și hotărârii comandanților direcți. Incompetența persista și va avea consecințe grele, de fapt un adevărat dezastru. Mișcările nesincronizate ale grupărilor

au fost principala cauză, dar nici pe departe singura care a dus în final la încercuirea întregului corp Klenau.

La 13 decembrie a fost pusă la cale a nouă lovitură împotriva celor ce apărau Genova. Același încercat batalion 6 avea să fie și de astă dată solicitat. La 14 iunie ostașii acestei unități izbutesc să cucerească o importantă poziție de pe Monte Crtta, dar nu să o și mențină. Un contra-atac îi aruncă înapoi, până dincolo de linia forțelor principale ale austrie-cilor. Afând acest lucru, comandantul corpului ordonă retragerea imediată a corpului colonelului d'Aspre. În această vreme el personal conduce patru batalioane, printre care și al 6-lea bănățean, într-un marș peste Valea di Bisognia, menit să-i scoată în spatele dispozitivului inamic. Nu reușește decât să nimerească într-un foc încrucișat, care a făcut mari pierderi în rândurile atacatorilor. Până la urmă cercul pe care inamicul începuse să-l strângă în jurul lor a fost spart, dar 1795 ostași au căzut în prizonierat. Mulți dintre ei erau grăniceri din batalionul bănățean.¹¹¹

După această nenorocită încercare trupele au fost cantonate pentru iarnă. La sfârșitul lui 1799 unitățile grănicerilor se aflau dislocate după cum urmează:

Batalionul 2, în brigada Lamarseille, cu un efectiv de 936 de oameni se afla cantonat la Chaumont.

Batalionul 5, în brigada Schanroth, cu un efectiv de 821 combatanți se găsea la Perusa.

Cele două brigăzi aveau misiunea de avanpost, de pe Valea Padului până în Valea Lanser.

Batalioanele 4 și 6 aparțineau brigăzii Klenau și aveau campaniile răsfirate pe Riviera Levante asigurând și ele avanposturi, dar între Sarazano și Genova. Primul număra doar 568 de oameni, iar celălalt, mai complet, 840¹¹².

Așadar numai pe frontul italian, în acel moment, se aflau 3165 grăniceri din Banat, la care se mai adăugau aproximativ alții 1000 pe cel german. După calculele noastre cam tot 1000 se aflau în lagărele de prizonieri franceze. Nu trebuie să-i uităm pe cei în jur de o sută, ce constituiau echipajele de vâslași în flotila de pe Lacul Garda. Un anumit număr, câteva sute, se mai aflau pe la unități și detașamente mixte de tiraliori. Nu știm însă prea mare lucru despre aceștia și nici câți erau în această situație. Am făcut apel la aceste cifre pentru că ele pot da o imagine destul de clară asupra participării regimentelor bănățene confiniere la campaniile împotriva francezilor în vremea republicii. Pe de altă parte, acești soldați s-au dovedit excelenți luptători și mai ales foarte disciplinați, aruncați în punctele cele mai dificile ale bătăliilor. Războiul i-a pus în cele mai complexe și neobișnuite situații. De pildă cei ce făceau parte din flotila de pe Garda erau ostași proveniți din batalionul 2 combinat. Au fost solicitați pentru acest serviciu încă din anul 1797. Numărau un efectiv de 111 oameni. La sfârșitul campaniei au fost chemați înapoi la unitatea lor. Comandantul flotilei, căpitanul Chavalier, s-a împotrivit însă și a făcut un raport, arătând că soldații grăniceri au devenit între timp cei mai buni vâslași. El personal socotea că nu pot fi înlocuiți decât, eventual, de specialiști, cum ar fi cei din

batalionul de ceaiachiști de la Titel sau de marinari profesioniști. În alte condiții schimbarea n-ar avea nici un rost. În urma acestei intervenții ordinul a fost revocat și cei 111 au rămas să îndeplinească serviciul la flotilă și, la un moment dat, chiar pe lacul Maggiore.¹¹³

În campania din 1799 mai mulți grăniceri bănățeni au fost distinși pentru bravura dovedită în lupte. Astfel, soldatul Petru Stan din batalionul al 5-lea a primit cea mai înaltă distincție pentru gradele inferioare, faimoasa cruce de argint. Cu toate că într-o anume împrejurare el s-a aflat singur, nu a ezitat să deschidă focul împotriva unui întreg escadron inamic și a rezistat în poziție până a primit ajutorul camarazilor săi. Pentru această faptă de vitejie a fost decorat. De fapt, atunci când a sosit ajutorul așteptat, Petru Stan nu a ezitat să pornească împreună cu aceștia la atac, respingând detașamentul cavaleriștilor francezi. Nu a fost singurul ostaș grănicer distins în luptele din Italia. Numai în bătăliile care s-au dat pentru Torino au fost decorați mai mulți dintre ei, printre care Petru Anticiu, Mihai Ceanca, Voicu Miclea, Pavel Iovanici, Iosif Stoian, Zaica Micloșin, Craia Stoica, Matei Panciu și caporalul Ioan Manciuc¹¹⁴.

Această campanie a fost, spre deosebire de celelalte, una victorioasă. Ea a readus nordul Italiei în mâinile austrieților, dar nu a izbutit să intervină pe teritoriul francez.

Revenirea lui Napoleon

Campania din 1799 se terminase de fapt, așa cum arătam, cu o victorie, chiar dacă nu a fost hotărâtoare. Frontierele Franței erau amenințate. În țară creștea nemulțumirea. Omul providențial, Napoleon, era de parte, dar era singurul în stare să refacă situația. Întoarcerea sa din Orient a stârnit entuziasmul popular. Riscurile pe care le-a înfruntat pentru a reveni în Franța îi apar chiar și protopopului de la Mehadia, Nicolae Stoica de Hațeg, peste mulți ani, într-o lumină favorabilă, eroică. Era, în înțelesul său, întocmai ca pentru milioane de francezi, răspunsul unui patriot la chemarea țării în primejdie: „Dar și el de-aicea îndărăt la Egiptet să dusă, unde dând comanda gheeneralului său Cleber, cu porunci scrise, el cu cei învățați, buni maistori ai săi, ca nezdrăvani, cu corabia pintră flota corăbiilor englezilor în Pariz au venit. Și franțozii, ce erau din toate părțile de prinț Carol al nostru și de gheeneralul Suvorov al muscalilor cetiți, abea văzându-l, îndată grand elector (marele conzul), crăișor franțozilor îl făcură¹¹⁵.”

Reluarea ostilităților nu mai era, din acest moment, decât o chestiune de timp. Pentru inevitabila înfruntare, ambele state majore își elaboreau planurile. Potrivit proiectelor austriece, operațiunile trebuiau declanșate cât mai repede cu putință, chiar și în februarie 1800 dacă s-ar fi putut. O ofensivă bine organizată trebuia să-i aducă în situația de a controla Riviera. Acest lucru însă nu era posibil decât în condițiile ocupării Genoavei, unde francezii se încăpătâneau să reziste. Starea nefavorabilă a tim-

pului a amânat declanșarea acțiunilor de război, a celor de anvergură, până în luna martie. Pregătirile însă continuau cu febrilitate. Mobilizări și concentrări de trupe începuseră de ambele părți. Doar iarna cu teribilele ei căderi de zăpadă în zona montană, în trecătorile alpine, a menținut o stare de pândă, de hărțuială, dar a împiedecat începutul luptelor duse de marile armate.

Luptele de avanposturi din timpul iernii

Practic acestea nu au încetat nici un moment. De importanță locală, ele nu urmăreau decât neliniștirea inamicului, ținerea lui într-o alarmă permanentă, sondarea reciprocă a tăriei efectivelor, corecturi ale pozițiilor utile din punct de vedere tactic. O astfel de acțiune este semnalată, documentar, în 24 martie 1800, așadar la finalul răstimpului de „pace”. Un detașament alcătuit din ostașii companiei căpitanului Popovici, din al-5-lea batalion bănățean a organizat o ambuscadă cu scopul de a distrage sau captura o puternică patrulă franceză. Zilnic aceasta ținea sub observație avanposturile batalionului de dincolo de Villavetta. În lupta scurtă, care a avut loc, francezii au pierdut doi subofițeri și șapte ostași, alții 11 fiind răniți¹⁶. Grănicerii grupării lui Ott au trebuit să rămână într-o stare de atenție încordată. Aproape zilnic au trebuit să respingă atacuri. Din această cauză, mai ales, comandantul trupelor din Varese, un maior, a decis să-și retragă forțele principale la Cente și Tersione. Pentru supraveghere, pe vechea poziție a rămas doar un grup de 40 de ostași, conduși de un locotenent. Nici nu ajunseră bine trupele în localitățile alese pentru cantonament, că pichetul lăsat în urmă a și fost atacat. Mai mulți grăniceri au fost luați prizonieri, inclusiv comandantul. Castigliase, localitate în care se afla acest avanpost, a fost luată. În chiar același timp francezii au atacat și alte poziții înaintate, cum a fost cea de la San Ștefano. Cei câțiva soldați de acolo s-au retras și ei pe linia forțelor principale. Violența acestor atacuri și tăria efectivelor care au luat parte au creat imaginea unui început de ofensivă. În consecință, comandantul trupelor austriece ce s-au retras de la Varese a luat măsurile ce se impuneau. A căutat să se apropie mai mult de forțele principale ale grupării Ott, să-și scurteze căile de comunicație și să-și asigure ajutorul în caz de nevoie. Și-a continuat deci retragerea până la Borgo, Val di Tarno. La Tersino a lăsat doar 30 de vânători și un ofițer. Ofensiva franceză însă nu s-a produs. Dimpotrivă, francezii au abandonat noile poziții, preferând să se întoarcă la cele vechi socotite mai sigure. La 31 martie grănicerii se aflau iarăși la Varese, punct de observație important pe comunicația Bobio—Genova. Toate aceste episoade demonstrează care a fost „liniștea” de care s-au bucurat ostașii bănățeni în avanposturile din munți¹⁷. Este o filă dintr-un război de uzură, care începea iarna, atunci când trupele beneficiau de o perioadă, de obicei nu prea lungă, de așa zisă „refacere”. Cei mai expuși erau cei de la avanposturi, aflați în permanent contact cu inamicul. Aceasta era o misiune care devenise aproape o specialitate a batalioanelor de grăniceri.

Asediul Genovei

Așteptându-se la un atac îndată ce vremea s-ar fi îmbunătățit, Masséna, care comanda garnizoana franceză, a hotărât s-o ia înainte, dezlănțuind un asalt general asupra liniei de avanposturi. Nu era vorba despre o încercare de spargere a cercului de asediu, deși era concepută ca o mișcare care să-l sondeze, să-l afecteze, pe toată circumferința. Prin aceasta se urmărea tatonarea pozițiilor și estimarea efectivelor trupelor de blocadă. În prima fază atacul părea să aibe succes. Micile detașamente de supraveghere austriece și chiar unități mai importante s-au retras peste Sturla până la Giavari și Sestri. Aici s-au regrupat. Contraatacul n-a întârziat și francezii au fost azvârliți înapoi pe pozițiile de pornire. Totuși scopul a fost, măcar parțial, atins. Sondarea necesară a fost realizată.

Către sfârșitul lui martie vremea s-a îmbunătățit mult. Erau posibile operațiuni de amploare. Comandamentul austriac a început să-și concentreze forțele într-un perimetru tot mai restrâns. În final s-a construit un dispozitiv cu flancul drept sprijinit pe satul Era și cu cel stâng alungindu-se până în spațiul dintre râurile Scrivia și Bormida.

Corpul generalului Kaym a rămas pe loc, având misiunea de a păzi trecătorile și văile alpine între Col di Tenda și Godarth. El trebuia să împiedice intervenția în Italia a oricărei armate, dar și, la nevoie, să taie calea oricăruia ar fi încercat să iasă din peninsula și să se retragă spre Franța. Drumurile care coborau din Alpi spre Piemont și Lombardia erau bine închise de trupe instalate în poziții fortificate. Toate unitățile corpului Kaym trebuiau, în caz de retragere, să se regroupeze la Torino. Într-o astfel de situație cele aflate sub comanda lui Vucassovici, deci și două batalioane bănățene, trebuiau să pornească spre Arona, urmând să ocupe poziții de apărare pe râul Ticino și pe țărmul lacului Maggiore și, în cel mai rău caz, să se replezie spre Milano.

Data atacului general fusese fixată pentru 5 aprilie 1800. În cadrul acestor operațiuni, unitățile bănățene au fost astfel repartizate: batalionul 2 era cuprins în trupele ce apărau trecerile spre Piemont. Număra acum 586 soldați și ofițeri. Tot acolo se afla și cel de-al 5-lea batalion cu efective aproape egale. În schimb batalionul 4, greu încercatul batalion 4, număra ceva mai mult decât o companie, 209 oameni. Din această cauză a și fost lăsat în refacere la Livorno. În acest oraș se găsea, în momentul în care s-a pornit asaltul asupra Genovei, și batalionul 6 bănățean. Numărul atunci 575 combatanți. Spre sfârșitul lui aprilie, aceste două din urmă unități aveau să revină la gruparea lui Ott¹¹⁸.

Înțelegând semnificația mișcărilor și regrupărilor ordonate de statul-major austriac, Masséna și-a concentrat, la rândul-i, cea mai mare parte a trupelor de care dispunea pentru apărarea Genovei. Flancul stâng al francezilor îl constituia corpul generalului Suchet¹¹⁹, ale cărui efective se aflau răspândite într-un fir subțire de-a lungul Rivierei, de la Vado la Nissa. Atacul pregătit de multă vreme a izbutit să-l azvârle înapoi spre Franța, nereușind să-l împiedice să se regroupeze pe o poziție aflată în apropierea graniței actuale. Astfel Masséna a rămas blocat în Genova, lip-

sit de legături cu Franța, în afara celei maritime, cu totul nesigură din cauza escadrei engleze. Unitățile lui Ott strângeau tot mai mult cercul în jurul orașului.

În timp ce Suchet era înfrânt și împins spre frontieră, a sosit vestea că o altă armată franceză, așa numita armată de rezervă, adunată la Dijon (în fapt doar o acoperire pentru organizarea adevăratei armate destinată frontului italian), pornise spre Italia, sub comanda fostului șef de stat-major al lui Napoleon, generalul Berthier¹²⁰. Era limpede, în conjunctura respectivă, că unitățile care urmează să închidă trecătorile piemonteze trebuiau urgent întărite în efective și armament.

Masséna înțelege și el să acționeze ofensiv, tot mai insistent, hărțuind trupele de blocadă. La 17 aprilie garnizoana franceză a trebuit să facă față unui atac dezlănțuit din ordinul generalului Melas. Era, desigur, o încercare de tatonare a frontului înjghebat de francezi în exteriorul Genovei. O jumătate de brigadă, care constituia aripa dreaptă a corpului Göttesheim, a fost aruncată la atac. Coloana aceasta includea și o companie de grăniceri bănățeni. Batalionul din care provenea ocupa o poziție împreună cu un mic grup de vânători în Valea Besegno și împrejurimi. Semibrigada înaintă pe Monte Ratti și apoi pe Valea Bisagno, deschizându-și drum cu multă greutate. Francezii cedau retrăgându-se încet și ripostând prin contraacuri foarte periculoase. După șase ore de luptă neîncetată, ei au fost totuși respinși. Nu știm nici acum ce pierderi au avut grănicerii¹²¹.

La 23 martie era rândul lui Masséna să treacă la atac¹²². Nu mai era vorba de o simplă tatonare, ci de o încercare de străpungere a bloca-dei. Croații, care aveau pichete pe Monte Parisone, au fost măturați de forțe mult superioare. Unități ale regimentului de grăniceri ogulini au fost imediat aruncate în luptă pe muntele Castagna, dar ofensiva francezilor n-a mai putut fi oprită. Doar contraatacul bine organizat și declanșat la momentul potrivit cu două companii bănățene a fost în măsură să înlăture primejdia și chiar să alunge inamicul de pe culmea muntelui. Erau aceiași soldați care au sângerat și la 17 aprilie. Deși au eliberat muntele Parisone, nefiind sprijiniți la timp, românii au trebuit să se repleze și ei. Francezii au pătruns astfel în valea dintre Parisone și Castagna, punând în primejdie flancul stâng al ogulinilor. Doar intervenția „în extremis” a rezervelor a reușit să oprească inamicul. Întreaga zi muntele Parisone a fost trecut dintr-o mână în alta, lupta crescând pe măsură ce ambele părți aruncau în foc forțe proaspete. Spre seară muntele era stăpânit ferm de austrieci, iar francezii erau azvârliți până la Sturla.

Masséna, încurajat de vestea sosirii lui Berthier, continua să iasă la atac aproape fără întrerupere. În oraș începuse să se facă simțită lipsa proviziilor, iar inamicul, înțelegând, strângea tot mai mult cercul bloca-dei. În ziua de 30 aprilie asediatorii au declanșat un atac pentru cucerirea dealului Basagno, o poziție excelentă pentru artilerie. Fixate pe locul cunoscut sub numele de San d'Albaro, tunurile ar fi putut provoca grele pierderi trupelor ce apărau orașul. Pentru a mări șansele de reușită, atacul trebuia să fie sprijinit și dinspre mare de escadra engleză a amiralului Keit, aflată în rada portului Livorno. Brigada din care făcea parte și batalionul 4, chemat de la Livorno, urma să treacă peste muntele Pa-

risone, curățând de inamic Valea Besagno și cucerind fortul ce se înălța acolo. Își continuă marșul și în colaborare cu o altă brigadă va încercui castelul Comandole și, dacă ar fi fost posibil, urma să-l și cucerească. Efectivele au fost împărțite pe trei coloane. Prima, condusă chiar de comandantul batalionului de grăniceri bănățeni a reușit, în zori, să ocupe muntele Ratti, dar încercarea de a cuceri și poziția de la Madonna del Monte a dat greș. A doua coloană era subordonată comandantului batalionului al 6-lea bănățean. Alături de ei luptau încă două companii de vânători. Bănățenii trebuiau să ia San Martino d'Albaro, acea râvnită poziție pentru artilerie. Urmau să treacă deci peste muntele Prisone și peste Sturla. La Verasco au întâmpinat însă o puternică rezistență, pe care n-au putut-o înfrânge. Un contraatac francez i-a azvârlit înapoi. Lăsând pe câmp morți și răniți, batalionul 6 a început retragerea sub focul necurmat al inamicului. Grănicerii au izbutit, totuși, pentru moment, să-și fixeze câteva subunități într-o poziție favorabilă la poalele lui Parisone. Din pricina ploilor și a neîncetărilor atacuri, au trebuit până la urmă, să se replieze spre Monte Facio.

În toate aceste ciocniri, asalturi și retrageri, grănicerii au pierdut mulți oameni din efectivele și așa reduse. Din batalionul 6 au căzut 3 ostași, 35 au fost răniți și 30 au căzut prizonieri¹²³.

Încurajat de seria acestor succese, Masséna socotește că a venit timpul pentru un atac în sectorul Alla Cronata. Deși au fost angajate forțe semnificative, tentativa sa a fost respinsă pe data de 2 mai¹²⁴. În aceea zi francezii din tabăra de la San Martino au trecut podul peste Sturla și apoi, după ce au lăsat un mic detașament pe șoseaua ce duce la Quarto, și-au continuat înaintarea spre înălțimile muntelui Parisone. O scurtă încăierare s-a petrecut în pădurea Boria, de unde au fost alungate avangardurile austriece. Două batalioane de grenadieri au fost lăsate între Parisone și Castagna, în vreme ce forțele principale ale coloanei de atac continuau înaintarea spre dealurile din preajma ultimei localități. De aici aveau posibilitatea de a lovi spatele unui batalion de grăniceri slavi¹²⁵. Deși aflați într-o vădită inferioritate numerică și surprinși de un atac pe o direcție neașteptată, aceștia n-au ezitat să angajeze lupta, în care nu aveau sorți de izbândă. Soarta lor părea pecetluită în momentul în care, în sprijinul lor a pornit al 6 batalion bănățean. Atacul lor a câștigat timpul necesar intervenția brigăzii, salvând astfel de la nimicire unitatea sârbă. A urmat un atac la baionetă după care francezii au fost puși pe fugă. Garnizoana din fortul Comandole, sub ochii căreia se desfășurase totul, a ieșit pentru a-i sprijini pe fugari, dar a nimerit sub un foc încrucișat și a trebuit să caute, repede, adăpostul pozițiilor fortificate. Abia pe culmea lui Monte Ratti au izbutit francezii să-și organizeze apărarea, fixându-se temeinic. Pe câmpul de luptă au fost uciși 1 comandant de batalion și 52 de ostași. Mulți au fost răniți, majoritatea fiind însă luați prizonieri. Grănicerii aveau, de astă dată, pierderi cu mult mai mici: 2 morți și 5 răniți, toți din batalionul 6¹²⁶.

La 11 mai francezii reiau ofensiva, îndreptându-și și de astă dată forțele principale împotriva aceleiași brigăzi Gottesheim. Au pornit pe trei coloane. Prima, în flancul stâng, țintea înălțimile Parisone; cealaltă, din flancul drept, înainta spre San George de Bavari. Centrul acțiunea peste

Sturla, spre Monte Facio. Prin urmare întregul front al grupării din care făceau parte bănățenii era angajat în luptă. Grănicerii au rezistat tuturor loviturilor, până când, în urma unei acțiuni declanșată împotriva lor dispre Monte Becco, gruparea s-a aflat în primejdie de a fi înconjurată și izolată de restul dispozitivului de blocadă. A urmat deci ordinul de retragere. Cea mai grea misiune, aceea de a acoperi retragerea, au primit-o cele două batalioane bănățene, ajutate și de două companii de croați. Luptele s-au prelungit întreaga noapte și abia spre zori grănicerii s-au repliat pe dealurile Seri și Recco. Francezii ocupă Monte Facio și pozițiile de pe Castagna. Bătălia a fost câștigată de trupele lui Masséna.

Batalionul 4 a pierdut aici 55 de combatanți, dintre care 6 au fost uciși, 21 răniți (inclusiv un ofițer) și 28 au fost dați dispăruți. Batalionul 6 a avut pierderi incomparabil mai mici: 7 răniți și 4 prizonieri. Raportul comandantului de brigadă, referindu-se la comportamentul grănicerilor bănățeni, apreciază că „în general s-au bătut ca lei”. Dar pozițiile cedate au trebuit recuperate de o altă brigadă¹²⁷.

În ziua următoare, 12 mai, francezii au reluat atacurile asupra avansposturilor de la Bogliasco, alungându-le spre Seri. Tot atunci brigada Gottesheim, inclusiv deci cele două batalioane bănățene, ocupă o nouă poziție pe Muntele Rua. Era de fapt o poziție mai puțin expusă, în care urma să se refacă după pierderile avute. Batalioanele bănățene, de pildă, ajunseseră să numere împreună doar vreo 900 de oameni, adică mai puțin decât un singur batalion cu efective complete¹²⁸. Având în vedere aceste stări de lucruri, ele/au primit misiunea de pază și apărare a unor depozite militare de pe Monte Rua. A fost însă nevoie să primească încă două companii de la alte unități.

Situația în care se afla Masséna, ca și luptele din mai sunt apreciate cu multă exactitate chiar de Napoleon. Rezumând cele întâmplate, el a precizat faptul că în planurile sale garnizoana ce apăra Genova avea un rol foarte important. Nu va mai apuca însă să și-l asume. Remarca lui Napoleon trebuie reprodusă, pentru că ea cuprinde referiri inclusiv la acel sector al operațiunilor unde luptau bănățenii: „Imediat ce Masséna a fost informat că nu mai era blocat decât de 30—35.000 de oameni, că Melas se îndreptase spre râul Var cu o parte a armatelor, el ieși din Genova, în speranța întemeiată de a nimici trupele care executau asediul, terminând astfel această campanie. În poziția în care se găsea, 15 000 francezi valorau mult mai mult decât 30 000 austrieci; într-adevăr inamicul fu respins din toate posturile sale înaintate.

La 10 mai, generalul locotenent Soult merse cu 6 000 oameni pe Riviera Levant, în spatele stângii lui Ott și se înapoie în Genova prin Monte Fascio, capturând provizii și luând prizonieri. Atacurile fură repetate la 13 mai. Ott își concentrează trupele pe Monte Creto. Lupta fu îndârjită și sângeroasă; Soult, după ce făcu minuni de vitejie, fu rănit și căzu în mâinile inamicului¹²⁹.

Garnizoana de apărare a cetății, ca și toate celelalte trupe franceze care operau pe frontul italian au fost încurajate de vestea, ajunsă la 4 mai, că în ajutorul lor va interveni cât de curând o mare armată. În acel moment corpurile de armată austriece se găseau dispersate în tot spațiul nordic al peninsulei. În localitățile din Valea Var se aflau aproape

16 000 de oameni. Vucassovici cu 8000 de soldați păzea trecătorile dinspre Saint-Bernard. O altă grupare, mai mică de numai 1 845 de oameni se afla la Gavi. Armata principală — 36 160 combatanți — cantona în Piemont. Acolo se aflau batalioanele 2 și 5 de grăniceri bănățeni, la care s-a adăugat ulterior și batalionul 1 al regimentului confinar bănățean germano-banatic. El venea de pe frontul german și era deci o unitate cu experiența războiului. A avut, la început, garnizoana la Ivrea, apoi a fost chemat la corpul operativ. Batalionul 2 combinat se afla la Chaumont, unde de altfel, stătuse întreaga iarnă. Aceeași poziție hibernală și-a păstrat-o batalionul 5, la Perusa. Doar pentru scurte perioade de timp aceste ultime două unități au făcut parte din aceeași brigadă, ele vor rămâne totuși multă vreme dislocate în menționatele localități. Batalioanele 4 și 6, cele care au luat parte la asediul Genovei, vor fi în curând mutate de pe muntele Rua, unde păzeau, cum am arătat, depozite de materiale, la Santa Croce¹⁵⁰.

Lupte în Piemont

La începutul lui aprilie divizia care închidea trecerile piemonteze a primit ordinul să organizeze o acțiune ofensivă asupra avanposturilor franceze de pe muntele Cenis. Pentru declanșarea atacului a fost fixată noaptea de 7 spre 8 ale lunii. Detașamentul număra 1 200 combatanți, jumătate din ei aparținând batalionului 2 de grăniceri bănățeni. Efectivele au fost concentrate la Susa. De aici, la 1 dimineață, trupele au pornit marșul prin munții împăduriți și acoperiți de zăpadă. Au străbătut Valea Chaune, au trecut pasul Cel de Escalier și au ajuns în cele din urmă pe Cenisul Mic. Acolo se aflau multe magazii militare, grajduri și adăposturi, toate apărate de poziții fortificate. Bazându-se pe factorul surpriză, grănicerii au reușit să le ocupe fără pierderi semnificative. După un scurt popas pentru ca oamenii să-și mai tragă sufletul, detașamentul a pornit mai departe împărțit în trei coloane. Prima a luat prin surprindere fortificațiile de la Grandeorix, care adăposteau un important parc de artilerie. Surpriza a fost atât de mare, încât tunurile nu au mai apucat să deschidă focul și aproape întreaga garnizoană a fost capturată. A doua coloană era alcătuită din cele patru companii ale grănicerilor bănățeni. Ea a înaintat peste munții Ramas, fugărind inamicul până aproape de Termignon, unde doi generali — Valette și Davin — au reușit să se salveze numai cu fuga. S-au reîntors triumfători aducând un număr mare de prizonieri, câteva tunuri, arme și muniții capturate. În câteva ore întregul Monte Cenis fusese curățat de trupele inamice, obligate să se retragă în dezordine până la Medane. Comandamentul diviziei menționa faptul că trupele detașamentului de atac „mergând prin zăpadă, în gerul mare, fără foc și flămânde, au învins cele mai mari greutăți . . .”¹⁵¹

Răspunsul francezilor nu s-a lăsat așteptat prea mult. Atacul lor s-a produs peste numai câteva zile, la 11 aprilie, dar cu toate că inițial a avut oarecare succes, lipsa factorului surpriză l-a privat de șansa victoriei. Organizat cu forțe egale detașamentului austriac, 1 200 de oameni,

asaltul francezilor a silit avanposturile de la Croix, unde ocupau tranșeele fortificate, să se replieze spre Chaumont, ocupat de batalionul 2 al bănățenilor. Presiunea francezilor creștea în fiecare clipă, iar retragerea avanposturilor semăna din ce în ce mai mult a fugă. În această situație se impunea urgenta intervenție în sprijinul lor. Batalionul 2 a trebuit să-și desfășoare efectivele și, după o scurtă încăierare, reușește să arunce inamicul dincolo de râul Dora. Pentru a elimina orice posibilitate de atac prin surprindere, grănicerii au dărâmat podul de la Ecilles. În luptele din ziua aceeaa bănățenii au mai pierdut 3 ostași, care au fost uciși. Alții 25 au fost răniți și 11 au căzut în captivitate. Așadar o singură încăierare de avanposturi, nu o luptă importantă, a diminuat efectivul militarilor din Banat cu 39 de luptători.

Peste o lună francezii vor reveni, dar forța lor era mult inferioară celei din atacul precedent, așa încât lovitura dinspre Fenestrelles a fost respinsă fără mari probleme. Și totuși, în acele împrejurări, un grănicer a fost ucis și unul rănit.

Situația pe frontul italian avea însă să se schimbe în curând și în mod radical. Bonaparte, ajuns prim-consul, concepuse unul dintre cele mai strălucite planuri militare. Concentrează la Dijon vreo 6 000—7 000 de oameni slab înarmați și prost echipați. Totul făcut fără nici o discreție, dimpotrivă. Publicitatea deliberată în jurul acestei concentrări era menită să acrediteze ideea că acolo se aduna armata principală a Franței. Reușita a depășit orice așteptări. Austriecii s-au lăsat convinși că la Dijon se afla la gruparea destinată intervenției în Italia. În realitate aceasta era înșiruită, cu discreție, în localitățile drumului ce ducea spre Saint Bernhardul Mare, coborând în peninsulă pe la Aosta și Ivrea. Avangarda, alcătuită din șase regimente de elită, era comandată de tânărul și viteazul general Lannes, veteran însă al campaniilor italiene, a celei strălucite din 1796—1797. La 6 mai, în fruntea semibrigăzilor 2 și 24, a regimentelor 11 și 12 de husari, 21 de vânători, el intra deja în Aosta. Drumul Italiei era deschis.^{1,2}

Am văzut că ostașii batalioanelor 2 și 5 bănățene se găseau în poziții care închideau drumurile dinspre Muntele Cenis spre Italia. În situația creată prin trecerea armatei franceze peste Saint Bernhardul Mare, ei rămăneau într-o zonă oarecum laterală, mai ferită, față de direcția principală de atac. Aceasta nu înseamnă că au avut parte de o perioadă de liniște, dimpotrivă.

Pentru a-și disimula intențiile, dar și pentru a fixa efectivele inamice pe aceste poziții, pe muntele Cenis, generalul Turreau ataca neînțet, hărțuind întreaga linie de avanposturi. Detașamentele acestea erau deosebit de active pe muntele Cenis și pe muntele Genevre. Garnizoane destul de puternice au fost instalate în forturile Ecilles, din Valea Susa și Fenestrelles, din Valea Prigelata. Al 2-lea batalion bănățean supraveghea, cu pichete și patrulă, drumul spre Ecilles, avându-și forțele principale cantonate în orașelul Susa. Batalionul 5 avea aceeași misiune în fața fortului Fenestrelles, care împreună cu regimentele piemonteze Torino și Pignerolo, ținea avanposturi și patrulă pe Valea Prigelato.

Pentru a crea impresia că ținta principală a francezilor ar fi Torino, Turreau avea ordin să pornească un asalt pe această direcție cu un

corp numărând cam 5 000 de oameni. La 18 mai avangarda, cam 600 de călăreți, a pornit dinspre Genevre spre Chaumont. Avanposturile au fost risipite cu ușurință, dar zgomotul împușcăturilor a alarmat forțele principale, care s-au organizat pentru luptă, atacând imediat. Ostașii batalionului 2 au respins astfel avangarda franceză spre Sezane. La 20 mai aici au fost aduse întăriri, cam 3 000 de oameni. O altă coloană de întărire pătrunde în Valea Susa, după ce și-a sporit efectivele cu o parte din garnizoanele forturilor Ecilles și Fenestrelles. Era evident că batalionul 2, care închisese drumul la 18 mai devenise cu totul insuficient în fața acesteia puteri, care o întrecea de multe ori pe a sa. El s-a retras deci spre Susa, unde comandantul brigăzii încerca să alcătuiască un dispozitiv de apărare. Poziția dintre fortul Susa și satul Gravière părea foarte potrivită. Aici a fost instalat și batalionul bănățean, după ce, în retragere, a pierdut 1 mort și 4 răniți. Turreau nu s-a lăsat mult așteptat. A sosit pe două coloane dinspre Chaumont spre Susa. Prima dintre ele a dezlănțuit atacul. La un moment dat francezii au reușit să ocupe o poziție foarte importantă, satul Gravière. Bătălia părea pierdută. Și totuși, după trei ore de foc neconținut, grănicerii au fost în măsură să refacă situația, să reia satul și să azvârle înapoi inamicul. Cea de-a doua coloană avea o misiune specială. Ea trebuia să pună mâna pe podul de la Comisela, pe unde cobora șoseaua spre Torino. Lovitura ei a fost puternică și neașteptată. În treaga brigadă a fost silită să se replieze spre Susa, unde s-a instalat în apărare. Curând orașelul avea să fie supus unui atac, precedat de un bombardament care l-a incendiat. Pentru apărarea sa și-au desfășurat efectivele patru batalioane de grăniceri, printre care unul era bănățean. Inamicul a fost oprit și chiar respins până la Navalese. Părea că norocul surâdea din nou grănicerilor, când, pe neașteptate, a intrat iarăși în luptă prima coloană refăcută după eșecul din ajun, ea și-a reluat acțiunile, punând în pericol flancul și spatele brigăzii. Amenințată cu încercuirea, prinsă între două focuri, ea abandonează Susa și, cu rândurile învălmășite, incapabilă de ripostă, se retrage spre Avigliano. Batalionul bănățean a fost crunt lovit. A pierdut 6 morți, 5 răniți și 295 prizonieri, între care 5 ofițeri — 2 căpitani și 3 stegari¹³³. Luptele acestea au fost remarcate chiar și de Napoleon, care afirmă că scopul pentru care au fost duse — acela de a înșela inamicul — a fost atins: „Totuși, începând de la 12 mai, Melas (comandantul armatelor austriece din Italia — N.A.) retrăsese din alte părți și adusese trupe spre Torino, întărind diviziile care păzeau Valea Aostei și a muntelui Cenis; el, în persoană, sosise la 22 la Torino. În aceeași zi, generalul Turreau, care comanda pe Alpi, atacă cu 3 000 oameni pozițiile de la muntele Cenis, le cuceri, făcu prizonieri și ocupă o poziție între Susa și Torino; diversiunea care neliniști pe Melas și împiedică să-și îndrepte toate eforturile spre Dora-Baltea⁴¹³⁴ Toate acestea și-au atins într-adevăr scopul. Melas socotea acum că ținta principală a ofensivei franceze era Torino, așa încât toate manevrele pe care le-a ordonat nu făceau decât să confirme planul napoleonian. La 29 mai Napoleon reia înaintarea în toate sectoarele și în numai câteva zile armata sa era în inima Lombardiei. Ocupase Milano, de unde primul consul a proclamat Republica Cisalpină. Corpul de armată al lui Vucassovici se frezi

izolat de restul armatei, așa cum avea să se întâmple, în scurt timp, chiar cu forțele principale ale austriecilor. Comunicațiile spre nord, spre Alpi și spre Tirol erau interceptate, practic tăiate. Într-o astfel de situație măsurile ordonate de Melas, care priveau și batalioanele bănățene, nu mai puteau salva nimic. Totuși, în baza lor, grănicerii au primit misiuni noi. Al 2-lea batalion era nominalizat printre cele 7 unități care alcătuia garnizoana Torino. După luptele de pe muntele Cenis efectivele sale erau foarte reduse. Tot în garnizoană, la Cuneo, se aflau batalionul germano-banatic și batalionul 5. Alte două, respectiv batalionul 4 și batalionul 1 panciovean, au fost trimise să ocupe și să apere perimetrul cuprins între confluența râului Ticino până la confluența lui Tanaro cu Po. Trebuia să supravegheze trecerile peste Pad de la Sale, peste Molino di Torte, Serada, Silvano, Crevesine și Bresino, până la Rea. Misiunea începea pe 5 iunie și urma să dureze până când întregul tren de bagaje al armatei va fi trecut pe malul drept. Totodată grănicerii trebuiau să asigure comunicațiile, pe partea stângă, de la Alexandria la Piacenza¹³⁵.

Capitularea Genovei

Un alt sector al teatrului de război italian, unde se aflau grănicerii români, era cel genovez. De la începutul blocadei aici acționaseră batalioanele 4 și 6. Primul, am văzut, la începutul lui iunie avea să fie chemat într-o misiune pe văile unor afluenți ai Padului, celălalt avea să rămână până la sfârșit atașat corpului de blocadă. Intrarea armatei de rezervă în Italia punea într-o situație dificilă acest corp, născând firești speranțe pentru garnizoană. Situația ei se agrava însă în fiecare zi. Provițiile se epuizau cu repeziciune. La sfârșitul lui mai practic erau terminate. La 24 mai încetează distribuția pâinii. Alimentele deveniseră marfa cea mai scumpă: o livră de făină se vindea cu 32 franci, una de carne cu 6 franci, iar o găină cu 32 franci! Totuși speranța nu a fost cu totul abandonată. La 26 mai comandantul de escadră Franceschi, care părăsise Genova cu o lună înainte, se întorsese cu vestea că Napoleon a trecut Alpii. Chiar el, cu ochii lui a văzut. Curând Napoleon va fi sub zidurile cetății. Zilele treceau însă și nu se întâmpla nimic, iar bucuria s-a prefăcut repede în deznadejde¹³⁶. La 29 mai s-a lătit vestea că austriecii au ridicat asediul sau că se pregătesc să îl ridice. În ziua următoare, Masséna a și pornit un atac cu forțe importante împotriva avanposturilor brigăzii Gottesheim de pe Monte Fascio, alcătuite, pe atunci, din batalioanele grănicerilor bănățeni 4 și 6. Luați prin surprindere, copleșiți de o evidentă superioritate numerică, ei au cedat. Au fost respinși și alungați pe șoseaua principală, urmăriți îndeaproape de avangarda franceză. Au reușit, în cele din urmă, să se fixeze ferm pe pozițiile întărite de pe muntele Becco. Cu focuri bine ochite și la nevoie chiar cu baioneta, ei au respins unul după altul trei atacuri. Înțelegând că inamicul se epuizase în atacuri sterile, grănicerii au ieșit ei la contraatac. Nimic nu i-a putu opri. Năvalnic, asaltul lor s-a

extins pe un front larg, care a măturat toate trupele franceze de pe versanții muntelui și apoi de la poalele lui Monte Fascio. Vechile poziții au fost recuperate. Aici francezii au schițat o ultimă încercare de rezistență, dar fără succes. Au fost scoși și alungați de un atac surprinzător, pe care avangarda brigăzii l-a organizat în flancul lor. Victoria era deplină. Francezii se retrăgeau în dezordine spre Pancione. Amurgul și apropierea periculoasă de pozițiile forțelor principale ale inamicului i-a determinat pe grăniceri să înceteze urmărirea, întorcându-se pe pozițiile de pe muntele Fascio. În raportul care, în aceeași noapte, comandantul brigăzii îl înalță comandamentului armatei de blocadă, grănicerii erau remarcați pentru vitejia lor, subliniindu-se și comportamentul meritoriu a doi ofițeri din batalionul 6. În aceeași vreme bănațenii își socoteau pierderile. Nu erau mari pentru o zi de luptă și oricum mai mici în comparație cu strălucitul succes pe care l-au raportat. Batalionul 4, puțin solicitat, avea doar un rănit, iar al 6-lea avea 4 ostași uciși și 17/răniți. Între cei din urmă și locotenentul Mihai din Caransebeș¹³⁷.

A fost una din ultimele ciocniri din vremea asediului. În cetate proviziile se sfârșiseră de mult, iar garnizoana era destul de numeroasă, la care se adăuga populația civilă. Mai existau acolo, după calculele lui Napoleon, vreo 8 000 de prizonieri. Pentru hrana lor, Masséna a apelat la Ott, sub cuvânt de onoare că nu se va atinge de alimente în favoarea garnizoanei. Ott a rugat ca cele necesare să fie puse la dispoziție de către amiralul Keit, comandantul escadrei engleze. Refuzul acestuia va răci sensibil relațiile între aliați. În fața unei revolte ce părea iminentă în rândul populației orașului, cu trupe epuizate de foame și tot felul de lipsuri, Masséna a intrat în tratative privind capitularea. Generalul Andrieu a fost trimis la Ott ca parlamentar. În anticamera acestuia a zărit un ofițer de ordonanță. El aducea ordinul lui Melas de ridicare a blocadei, corpul respectiv urmând să se îndrepte în cea mai mare grabă spre râul Pad. Napoleon — comunica Melas — era deja la Chivasso, grăbindu-se spre Milano. Este de înțeles că Ott era dispus acum să accepte capitularea în condiții favorabile pentru cei asediați. Dacă Masséna ar fi cunoscut realitatea, el ar fi întrerupt tratativele și ar fi continuat lupta. Lui Ott nu-i rămânea altceva de făcut, decât să accepte condițiile celor care capitulau. Tratativele se vor mai prelungi, periculos pentru austrieci, câteva zile. La ele au luat parte și englezii conduși de Keith. Patrurile franceze erau deja pe Adda. Nu mai era timp de pierdut. Ott ceda ușor condițiilor cerute de francezi, așa că în ziua de 4 iunie, ora 19.00, capitularea era un lucru hotărât. În ziua următoare 8 500 de ostași francezi părăseau Genova pe uscat, pornind, fără tunuri, de-a lungul țărmului spre vest. Masséna a luat calea mării cu alți 1 500 de ostași. Orașul era deschis austriecilor¹³⁸. Primul a intrat Hohenzollern în fruntea a 16 batalioane. El era acum comandantul Rivierei. Capitularea produsese mari greutăți lui Napoleon, căci ea făcea disponibilă gruparea lui Ott, sporind forța lui Melas. Planul pe care îl concepușe trebuia acum schimbat, în chiar elementele sale esențiale. Practic trebuia elaborat unul nou, care să țină seama de situația nou creată.

Marengo

Între unitățile care au intrat în Genova se numărau și batalioanele 4 și 6 bănățene. Împreună cu regimentul piemontez Casal, ele au fost dirijate la Casa Tismana. Este un scurt episod, însă, în lungile lor drumuri de război italiene. La puțină vreme au primit un alt ordin, să mărșăluiească cât mai iute spre Pad și de aici la Piacenza, alăturându-se altor unități croate și slavone. Imediat după capitularea Genovei, configurația repartizării batalioanelor bănățene suportase, în lumina noii situații, modificări importante. Batalionul 2 era în garnizoană la Torino, al 4-lea tocmai sosise de pe Pad la Piacenza, iar al 6-lea, cu trupe ușoare, se afla instalat în apărare la Cuneo. Al 6-lea era, cu Hohenzollern, la Genova. De aici, după ce în garnizoana Genova au fost lăsați proaspăt eliberații prizonieri, corpul acestui general, inclusiv unitatea bănățeană, a primit ordinul să se îndrepte spre Novi. Tot atunci Ott a primit încă un ordin: să apere cu orice preț podul de la Piacenza¹³⁹.

Soarta cea mai grea avea s-o aibă batalionul 4, căci în momentul în care Napoleon s-a hotărât să treacă Padul, Piacenza a căpătat o enormă importanță. La 6 iunie unitățile lui Murat treceau Padul și ocupau orașul, dar nu și castelul, care, apărat de o mică garnizoană, a reușit să reziste. Trupele imperiale, în ciuda ordinului primit, au fost nevoite să se refragă la Castel Giovanni, de aici, peste Strandella, la Bornio. Ea 7 iunie ele ocupau o nouă poziție, la Casteggio¹⁴⁰.

Un alt corp francez, al generalului Lannes, a trecut Padul, urmat de forțele principale, între Belgioso și Cîpriano, sosind la Branio în același moment în care sosea, dinspre Torino, și Napoleon crezând că francezii nu au trecut Padul cu forțe importante, Ott socoti că își va putea croi drum spre Piacenza, așa încât pornește din Novi spre Casteggio. În 8 iunie dimineața era deja acolo. Bonaparte înțelege imediat eroarea pe care o săvârșise generalul austriac. Imediat Lannes este trimis într-acolo. Cu 8 000 de oameni el nimici o armată de 18 000. Într-un han sărăcăcios, Bonaparte îl întâlnește pe cel mai îndrăgit dinare ofițerii săi:

— „A fost fierbinte — îi spune el — foarte fierbinte: ciolanele grenadierilor mei trosneau sub gloanțele austrieșilor ca un vitraj bătut de grindină...“¹⁴¹. Acolo au luptat și grănicerii batalionului 4, în brigada O'Reille, care, retras de la Piacenza, a ocupat dealurile de la Nivetto¹⁴².

Abia după aceste evenimente, după înfrângerea lui Ott la Casteggio, după retragerea spre Alexandria, peste Bormida, s-a lămurit și Melas înțelegând intențiile lui Napoleon. Era însă prea târziu. Armata sa era înconjurată și fără putință de retragere în caz de nevoie.

Această mișcare de repliere spre Alexandria, ca și faptul că atacul așteptat asupra poziției ce-o ocupa la Stradella nu s-a produs, l-au făcut pe Napoleon să creadă că Melas a renunțat la orice acțiune ofensivă și deci va începe retragerea spre Genova. În consecință va lua o serie de măsuri, care mai târziu îl vor pune într-o situație foarte dificilă. În loc să-și concentreze trupele potrivit principiului pe care l-a aplicat cu consecvență — în ziua și în locul hotărât să fii superior inamicului — el a ordonat lui Desaix să plece spre Novi, pentru a observa mișcările ina-

micului pe drumul Genovei. La 13 iunie generalul Victor ocupa, la ordin, satul Marengo, cu două divizii. Poziția era plasată în fața Alexandriei, pe malul stâng al râului Bormida. Lannes cu o divizie se instalează în dreapta sa, între Marengo și micul sat Castel Cerniolo. Napoleon însuși, cu o divizie de rezervă și garda consulară, se afla mai înapoi, la Torre de Galifolo. Seara un ofițer este trimis în cercetare pe malul Bormidei, care în acel loc face o mulțime de meandre. La întoarcere raportează că n-a zărit nici un pod și că austriecii nu par hotărâți să treacă râul. Napoleon se culcă liniștit, dar se trezește în bubuitul tunurilor. O canonadă înfricoșătoare. În acest timp, peste două poduri aruncate în timpul nopții, austriecii afluiuau în câmpia de pe malul stâng. Napoleon este într-o situație disperată; trimite o ștafetă pe urmele lui Desaix. Conținutul mesajului este scurt și sugestiv: „Credeam că voi ataca inamicul, dar mi-a luat-o înainte: pentru numele lui Dumnezeu, dacă mai puteți, întorceți-vă!”¹⁴³

Trecute peste Bormida, corpurile austriece s-au desfășurat cu mare iuțeală, ocupându-și pozițiile de luptă. Artileria, numărând 100 de guri de foc, față cu numai 17 ale francezilor, face mari goluri în rândul inamicului. Centrul austriac era condus de Melas personal, dreapta cu frontul de-a lungul pârâului Fontanone, de Ott. Flancul stâng, cu frontul spre șoseaua Tortonei, ocupa poziție între Marengo și Bormida. Îl avea în frunte pe locotenentul-mareșal O'Reille. Aici se aflau și grănicerii batalionului 4 bănățean. Era singurul din cele 5 câte dăduse Italiei Confiniul Banatului. Doar această unitate va lua parte la marea bătălie de la Marengo.¹⁴⁴

Totuși, batalionul 4 nu era singurul din trupele de graniță. În același corp se mai găseau un batalion ogulin, unul warasdin și unul otoccean¹⁴⁵. Aceste patru unități, după nenorocita luptă de la Casteggio, alcătuiseră ariergarda armatei. Acum acționau într-un sector foarte expus. Împreună numărau 2 188 de oameni, la care se mai adăugau 768 cavaleriști sosiți ca întărire. În această zi, 14 iunie 1800, la Marengo, toți aceștia se vor acoperi de glorie. Coloana lor a constituit, chiar în acea dimineață, corpul de avangardă, care s-a avântat la atac spre mica așezare de pe malul Bormidei, Petra Bona. Lupta s-a extins cu iuțeală pe întregul front, dar intensitatea cea mai mare o cunoaște aici, în flancul drept. Deși s-au apărut vitejește, avanposturile diviziei Cardonne au fost date peste cap, împinse înapoi și nimicite. În spărtura deschisă în dispozitivul francez, Berthier aruncă în grabă două batalioane de infanterie și câteva formațiuni de cavalerie. Spațiul îngust în care acționau, între Bormida și malul mlăștinos, plin de gropi al lui Fontanone, nu le-a avantajat. Ele au fost respinse lăsând locul presărat cu morți și răniți. În scurtă vreme aripa lui O'Reille se abătu asupra sătucului Sortiglione, care a fost cucerit din mers. Fără oprire, grănicerii și-au continuat ofensiva spre Cassina Bianca, aflată pe șoseaua către Tortona¹⁴⁶. Aici a avut loc una dintre cele mai sângeroase încăierări. Francezii se agățau cu disperare de poziții, încercând să oprească valul atacatorilor. Năvala impetuoasă a grănicerilor nu putea fi însă stăvilită. Un întreg batalion a fost capturat, odată cu Cassina Bianca. Situația francezilor nu era mai bună nici în alte sectoare ale bătăliei. După ce au respins primele două atacuri, diviziile lui Lannes și

Victor au început și ele să bată în retragere. Sub focul cumplit ce se revărsa asupra lor, grenadierii lui Lannes se retrăgeau încet, ripostând, eșalonat spre stânga. În trei ceasuri ei n-au cedat nici trei sferturi de leghe. A fost o zi a bravurii la o armată obișnuită cu vitejia. Bătălia părea totuși grănicerii părea strivită. Napoleon însuși recunoaște dificultatea momentului și în special starea în care se afla flancul stâng: „Inamicul cucerise în fine Marengo și divizia Victor după o vie rezistență, fiind bătută, intrase în cea mai dezorganizată retragere. Spre stânga câmpia era plină de fugarii noștri, care răspândeau alarma pretutindeni și mulți dintre ei făceau să se audă strigătul: Totul este pierdut¹⁴⁷. Nici măcar intervenția gărzii consulare, cam pe la ora 13,00, n-a mai putut schimba nimic și chiar ea s-a amestecat în fuga trupelor înfrânte. Melas era sigur că jocurile fuseseră făcute, așa încât, suferind, s-a retras la Alexandria, increditând comandantilor Zoph și Kaym desăvârșirea victoriei. N-au fost însă în stare. S-au pierdut în mișcări și combinații inutile, consumând un timp prețios. Grănicerii, ajunși la Frungarolo, au fost trimiși în scurte incursiuni spre Novi, fără nici un rost. În acel moment se produce intervenția corpului lui Desaix care schimbă radical situația. Austriecii, loviți pe neașteptate, se clatină, rândurile lor se amestecă și se învâlmășesc. Crezând, la un moment dat, că unitățile generalului francez Saint-Cyr vor depăși stânga austriacă și vor pune mâna pe podurile peste Bormida, cavaleriștii austrieci „care acopereau câmpia (...) se retraseră în galop răsturnând tot ce întâlneau în cale¹⁴⁸.

Lipsiți de sprijinul cavaleriei, infanteriștii au trebuit să se descurce așa cum puteau. Fiecare a pornit pe cont propriu, căutând salvarea peste Bormida. Podurile erau copleșite de o mulțime dezordonată și disperată. Panica cuprinsese întreaga armată. În această situație unitățile lui O'Reilly au încercat tot ceea ce era cu putință. Grănicerilor le-a revenit încă o dată cea mai dificilă misiune, aceea de a acoperi retragerea celorlați. Ei au încercat chiar lângă Marengo, unde se aliniaseră cu ariergarda diviziei de grenadieri a lui Weidenfeld, să apere satul asaltat de luptătorii diviziei Victor. Zadarnic a fost totul. Superioritatea era prea mare. Și dacă la Marengo nimicirea armatei austriece nu a fost totală, aceasta se datorează vitejiei acestor ostași grăniceri. Ei au fost cei care au împiedicat inamicul să pătrundă spre poduri odată cu ariergarda. Celor din regimentul ogulin și warasdinilor le-a revenit rolul principal în acea încăierare. Au avut și cele mai mari pierderi: 22 de morți, 294 răniți, 33 prizonieri. Bănățenii batalionului 4 au fost și ei greu încercați. La Marengo au căzut 9 dintre ei, 87 au fost răniți și 44 au căzut prizonieri¹⁴⁹. Prin urmare, din cei 2 189 grăniceri, câți au început lupta, în seara de 14 iunie, în tabăra de la Alexandria s-au regăsit doar 1 700. Bănățenii, din cei aproape 1 000 câți au plecat de acasă, numărau acum doar 388 oameni, nici măcar jumătate.

Cu tot insuccesul de la Marengo, aliații au decis să continue războiul, deși Austria era istovită de nesfârșitele campanii și de marile pierderi. La 15 iulie beligeranții au ajuns totuși la un armistițiu pe durată nedeterminată. Profitând de acest răstimp de liniște, comandamentul austriac a încercat să-și reorganizeze forțele, concentrându-le într-un spațiu

mai restrâns. Dar marea aglomerație de trupe a dus la izbucnirea unor epidemii, așa că a fost nevoie să se procedeze la o redistribuire într-un teritoriu mai vast, până la Vicenza. Batalionul bănățean a fost repartizat brigăzii Spleny. În baza convenției de la Alexandria, garnizoana Torino — din care făcea parte și batalionul 2 combinat — a evacuat orașul, cum s-a întâmplat și la Genova. Acolo se afla batalionul 6. La fel s-a întâmplat la Cuneo, unde era batalionul 5 bănățean. Toate aceste unități au fost trimise în lagărul de la Montamara, unde se concentrau batalioanele destinate apărării Mantovei. Batalionul 4, cel care luptase la Marengo, a participat și la luptele din 24 iunie pentru Mantova. La 12 iulie a fost trimis la Ferrara, unde cele patru batalioane combinate au fost desfăcute și refăcute apoi după regimentele de proveniență. Astfel regimentul 12 germano-banatic avea acum pe frontul italian 1 296 oameni: batalionul 1 cu 472 combatanți, batalionul 2 cu 352, batalionul 3 cu 636. Regimentul 13 româno-ilir avea pe câmpurile de război 2 124 oameni, din care în Italia 1 304. Erau împărțiți pe unități, după cum urmează: batalionul 1, cu 820 combatanți lupta în Germania, batalionul 2, cu 648 combatanți, în Italia. Acolo se găsea și batalionul 3, cu 656 combatanți. Așadar, în vara lui 1800, Banatul avea pe fronturile Europei, doar în batalioanele confiniere, 3 420 de oameni¹⁵⁰. Nu știm la cât se ridica efectivul celor din unitățile mixte, de tiraliori și nici câți erau cei recrutați în regimentele de linie.

Batalioanele regimentului român au fost dislocate la San Gataedo, Coregiolo, Ceresea, Pietole, San Silvestro, Cassino. La 4 septembrie Bonaparte denunță armistițiul, încât aceste două unități au fost alarmate și au primit misiunea de a păzi malul râului Pad până la Governolo (aproape de Mantova). Centrul, poziția principală a sa, se găsea tocmai în această localitate. În noiembrie ele aveau să fie cuprinse într-o garnizoană mobilă, pentru Mantova, aflată la Marengo (altă localitate decât cea unde s-a dat marea bătălie), pe malul stâng al râului Mincio. În decembrie, spre sfârșitul lunii, 4 companii din aceste batalioane au luat parte la un asalt, la Levata și Quasto, pierzând 10 ostași uciși și 100 de răniți. Încă din noiembrie grănicerii regimentului românesc au luat parte la lupte. La 23 ale lunii ei au fost semnalăți în sângeroasa bătălie de la Ceresara, unde s-au purtat cu multă vitejie. La 26 decembrie are loc o altă ciocnire la Pozzolo (trecut de cinci ori dintr-o mână în alta), unde aceiași luptători au dus greul¹⁵¹.

Între faptele de arme se numără și ieșirea garnizoanei din Mantova, de la 12 ianuarie 1801. Atacul s-a dat pe patru coloane. În cea de-a treia se aflau 500 de grăniceri din regimentul românesc. Alți 600 erau repartizați coloanei a patra. În rezervă, comandați de colonelul Oreșcovici, se mai găseau 600 ostași din regimentul germano-banatic. Coloanele au înaintat sub focul dușmanului spre Marmirolo în timp ce rezerva ataca spre Castel Vechio și Rivalta¹⁵². Câte pierderi au fost acolo, nu știm. A fost ultima luptă din campanie, ultima din îndelungatul război. Pentru prima oară din 1792 urma să se încheie o pace, după care va fi un răstimp de liniște și grănicerii după aproape un deceniu de război, se vor putea întoarce acasă.

NOTE

1. N. Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Studiu introductiv, ediție, glosar și indice de Damaschin Mioc. Timișoara, 1981, p. 299.
2. Fr. Vanicek, *Spezialgeschichte der Militärgrenze. Aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, IV, Wien, 1875, p. 40.
3. *Ibidem*, p. 39: „În timp ce Bonaparte înainta spre Torino, au fost puse în marș spre Italia, în afara granițelor, al treilea batalion karlstädter, primul banalist al doilea compus bănățean și al doilea batalion de tiraliori de graniță“. Era luna aprilie a anului 1796.
4. C. Schwab, *Cronica regimentului românesc de graniță nr. 13*, manuscris dactilo, traducere ing. Al. Balaș (în continuare se va preciza în paranteză numele traducătorului și fila după numărul indicat pe această dactilogramă), p. 8.
5. *Ibidem*.
6. *Dagobert S. Wurmser (1724—1797)*, general austriac de origine alsaciană. În timpul războiului de 7 ani fusese în serviciul Franței. Cunoscut mai ales după înfrângerile suferite în compania din Italia, sfârșită în mod dezastruos prin capitulare.
7. C. Schwab, *Op. cit.* (Balaș), p. 8.
8. *André Masséna (1756—1817)*, general, apoi mareșal francez, unul dintre cei mai valoroși ofițeri ai Republicii și apoi ai Imperiului. S-a distins în campania din Italia. În 1799, la Zürich câștigă o mare bătălie împotriva aliaților antifrancezi. Ulterior a luat parte la toate marile bătălii ale epocii napoleoniene.
9. *Pierre Augereau (1757—1816)*, general, apoi mareșal și pair al Franței. S-a ilustrat în toate marile campanii napoleoniene ca un valoros comandant. Titlul de duce al Imperiului îl va câștiga în campania din Italia, la Castiglione.
10. *Barthélemy Joubert (1769—1799)*, general francez din perioada Republicii, care s-a făcut cunoscut mai ales în campania din Italia. A fost ucis în timpul bătăliei de la Novi, câștigată de rușii comandați de Suvorov.
11. Col. Camon, *La guerre napoléonienne. Précis de campagnes*. Paris, 1911, p. 34. Apud Gh. Eminescu, *Napoleon Bonaparte*, I. București, 1973, p. 94.
12. *Napoleon, Memorii*, I. București, 1981, p. 111.
13. C. Schwab, *Op. cit.* (Balaș), p. 9.
14. *Napoleon, Op. cit.*, I, p. 110.
15. C. Schwab, *Op. cit.* (Balaș), p. 9.
16. *Ibidem*.
17. *Ibidem*.
18. *Napoleon, Op. cit.*, I, p. 114.
19. *Ibidem*.
20. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 9.
21. *Charles Vaubois (1748—1800)*, general francez. S-a afirmat în Italia, apoi la cucerirea Maltei, al cărei guvernator avea să fie numit de către Napoleon.
22. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 41.
23. Apud A. Castelot, *Bonaparte*. București, 1970, p. 180.
24. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, p. 41. Acolo bănățenii au luptat alături de grănicerii regimentului sluin.
25. A. Castelot, *Op. cit.*, p. 180.
26. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 10.
27. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 42.
28. *Napoleon, Op. cit.*, I, p. 123.
29. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 10.
30. *Carol de Habsburg (1771—1847)*, fiu al împăratului Leopold II, arhiduce, unul dintre cei mai valoroși ofițeri și comandanți militari ai veacului. După bătălia de la Wagram s-a retras din armată.
31. *Iosef Alvinczy (1735—1810)*, mareșal austriac originar din Transilvania. A luat parte la războiul de 7 ani și la campania din Italia. În 1797 a fost numit guvernator militar al Ungariei.
32. C. Schwab, *Op. cit.* (Balaș), p. 11.
33. *Ibidem*.
34. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 44.

35. C. Schwab, *Op. cit.* (Balaș), p. 11.
36. Napoleon, *Memorii*, I, p. 129.
37. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 12.
38. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 51.
39. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 131.
40. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 12.
41. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 133.
42. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 12.
43. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 47.
44. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 134.
45. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 13.
46. *Ibidem*.
47. *Memoires pour servir à l'histoire de France sous la régné de Napoléon I.* (Paris), 1830. Apud Napoleon, *Memorii*, I, p. 226—229. Lucrarea conține aprecierile generalului Jomini despre campania din Italia.
48. Cea mai exactă descriere a celebrei bătălii și, desigur, cea mai credibilă, aparține lui Napoleon însuși. Vezi, *Memorii*, I, p. 127—161. Acesta este și motivul pentru care, în ceea ce privește manevrele trupelor franceze, ne-am raportat în permanență la această lucrare și nu la altele. . .
49. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 48.
50. Napoleon, *Memorii*, I, p. 138.
51. *Ibidem*, p. 139—140.
52. Lucrarea des citată a lui George Barițiu, *Istori'a regimentului alu II românescu granitariu Transilvanu. Dupa monografi'a latina dein 1830 și după documente posterioare de G.B., Brasiov, 1874 ține să precizeze din titlu, chiar, care i-au fost sursele. Și totuși rămân multe semne de întrebare. În ce măsură l-au influențat scrierile directorului Istrate și *Poemation de secunda Legione valchica*. Magno-Varadini, 1830? Care a fost prima? Pe de altă parte se afirmă de către Bariț că o copie a lucrării lui Istrate a fost făcută de locotenentul Petru Tancu, dar ea a fost pierdută în timpul evenimentelor din 1848—1849. La prima întrebare Bariț pare să răspundă cu destulă claritate, atunci când afirmă: „Acea istorioară a lui Istrate a fost temelia istoriei regimentului pe câtă se află ea trecută în cărtișica *Poemation* de la pag. 45 până la 89, dar îi lipsesc multe“.*
53. Apud. G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 20.
54. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 223.
55. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 48.
56. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 13—15.
57. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 138.
58. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 15.
59. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 140.
60. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 15.
61. Napoleon, *Op. cit.*, p. 139.
62. *Ibidem*, I, p. 141.
63. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 15.
64. *Ibidem*.
65. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 144.
66. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 16.
67. *Ibidem*, p. 15—16.
68. *Ibidem*, p. 16.
69. *Ibidem*, p. 16—17.
70. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 53. Cele 10 companii de bănațeni care au atacat prin surprindere Poarta San Giorgio erau comandate de maiorul Zettnitz, iar batalionul al 3-lea karlstädter, care le-a venit în ajutor, de colonelul Micșici.
71. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 17. Raportul l-a întocmit comandantul brigăzii, colonelul Augustinetz.
72. *Ibidem*, p. 18.
73. *Ibidem*.
74. *Ibidem*, p. 19.
75. Napoleon, *Op. cit.*, p. 177: „Armata lui Napoleon era compusă din opt diviziuni de infanterie și dintr-o rezervă de cavalerie, având sub arme 53 000 oa-

meni în infanterie, 3 000 în artilerie, care deserveau o sută douăzeci de guri de foc și 5 000 în cavalerie“.

76. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 20.
77. *Ibidem.*
78. *Ibidem.*, p. 21.
79. *Ibidem.*
80. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 195—197.
81. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 21—22.
82. *Ibidem.*, p. 22.
83. *Ibidem.*, p. 25.
84. *Ibidem.*
85. *Ibidem.*
86. *Ibidem.*, p. 26.
87. *Ibidem.*
88. *Ibidem.*
89. N. Stoica de Hațeg, *Cronica ...*, p. 309.
90. Apud C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 26.
91. *Ibidem.*
92. Aleksandr Vasilievici Suvorov (1729—1800), conte, apoi prinț, feldmareșal, născut la Moscova. A luat parte la campaniile împotriva turcilor, a înăbușit în sânge răscoala națională a polonezilor în 1794, apoi a luptat în Italia împotriva francezilor, câștigând bătălia de la Novi. Ofensiva sa a fost însă oprită la Zürich de Masséna, în 1799.
93. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 27.
94. Claude Perrin zis Victor (1764—1841), general francez, apoi mareșal al Franței și duce de Bellune. S-a distins la Friedland și în campania din Franța.
95. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 28.
96. *Ibidem.*
97. *Ibidem.*, p. 29.
98. *Ibidem.*
99. *Ibidem.*, p. 30.
100. *Ibidem.*, p. 31.
101. *Ibidem.*
102. Piotr Ivanovici Bragation (1765—1812), prinț caucazian, dar general în armata rusă. A luptat alături de Suvorov în Italia și Elveția, dar s-a remarcat și la Austerlitz, Eylau, Friedland. La Borodino, unde i-a avut în față pe Murat și Davout, a fost rănit mortal.
103. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 75.
104. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 33.
105. *Ibidem.*, p. 34.
106. *Championet, Jean Etienne* (1762—1800), general francez, care a rămas cunoscut mai ales pentru că a fost cel care a organizat la Neapole Republica Partenopeeană.
107. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 35.
108. *Ibidem.*, p. 36.
109. *Ibidem.*, p. 37.
110. *Ibidem.*, p. 38.
111. *Ibidem.*
112. *Ibidem.*, p. 38—39.
113. *Ibidem.*, p. 39.
114. *Ibidem.*
115. N. Stoica de Hațeg, *Cronica ...*, p. 299.
116. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 94.
117. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 45—46.
118. *Ibidem.*
119. Louis Suchet (1770—1826) duce d'Albufera, general și apoi mareșal francez. S-a remarcat la Austerlitz, Iena și în Spania.
120. Louis Alexandre Berthier (1753—1815) prinț de Neuchâtel și duce de Wagram, mareșal al Franței. A fost unul dintre cei mai importanți și fideli secunzi ai lui Napoleon, al cărui șef de Stat Major a fost în multe campanii.
121. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 94.

122. *Ibidem*, p. 95.
123. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 47.
124. *Ibidem*.
125. Acești luptători aparțineau regimentului grăniceresc Varașdin.
126. C. Schwab, *Op. cit.*, IV, p. 47—48.
127. *Ibidem*, p. 48.
128. Un batalion număra 6 companii și efectivul complet pentru front se ridica la 1 200—1 300 de luptători.
129. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 171.
130. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 49.
131. *Ibidem*.
132. Napoleon, *Op. cit.*, p. 188.
133. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 51.
134. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 190—191.
135. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 53.
136. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 174.
137. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 52.
138. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 174.
139. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 54.
140. *Ibidem*.
141. Apud A. Castelot, *Op. cit.*, I, p. 410.
142. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, p. 99.
143. Apud A. Castelot, *Op. cit.*, I, p. 412.
144. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 55.
145. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, IV, p. 99—100.
146. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 55.
147. Napoleon, *Op. cit.*, I, p. 202—204.
148. *Ibidem*.
149. C. Schwab, *Op. cit.*, (Balaș), p. 55.
150. *Ibidem*, p. 56.
151. *Ibidem*, p. 57—58.
152. *Ibidem*.

2. CAMPANIA DIN GERMANIA

(1796—1800)

Izbucnirea războiului cu Franța a determinat mobilizarea forțelor militare ale Imperiului austriac, inclusiv a trupelor de grăniceri, considerate trupe de elită. Bănățenii au fost și ei solicitați pe noile fronturi, mai ales că-și dovediseră capacitatea de luptă în recentul război cu turcii. Practic aceste unități vor lua parte la toate marile confruntări care vor frământa continentul până în 1815.

Primele formațiuni bănățene vor lua parte la acțiuni în cadrul așa numitelor batalioane de tiraliori, alcătuite preponderent din ostași croați și sârbi, dar și din români. Chiar din primăvara lui 1793 aceste detașamente vor participa la operațiuni pe câmpul de luptă din Germania, dar și în Țările de Jos¹.

În unități proprii, bănățenii sunt semnalati pe frontul german în toamna lui 1793. Nu cunoaștem luptele la care au participat până în 1795 și nici ce pierderi au avut.

Cu toate că la sfârșitul anului 1795 se încheiase un armistițiu, ei nu au primit permisiunea de a se întoarce. La începutul ostilităților primul batalion de marș al regimentului româno-ilir, cu un efectiv de 1 284 de oameni, se afla în Renania, asigurând cordonul la Ischlingen, spre frontiera elvețiană. Subunitățile sale se aflau însă împărțite: două companii în brigada Palfy și patru în brigada Utz².

La 18 iunie o armată franceză a trecut Rinul pe la Khel, pătrunzând în Baden. O companie bănățeană care făcuse serviciul de cordon se afla în acel moment la Constanța, pe malul lacului Boden. Atacată de un puternic detașament inamic, ce număra 1 200 de oameni și două tunuri, ea a trebuit să se retragă de-a lungul țărmului spre Lindau și Bregenz, apropiindu-se astfel de forțele principale ale diviziei.

Trebuie să precizăm faptul că în cadrul armatei Rinului, C. Schwab menționează un batalion bănățean provenind din regimentul germano-banatic cu statul major la Pancevo³, dar mai mult ca sigur este vorba de o confuzie cu batalionul de marș româno-ilir, pe care îl citează, nominalizându-l cu ocazia luptelor din 23—24 octombrie, de la Siegenkirschen. De fapt autorul monografiei regimentului pomenește batalionul germano-banatic atunci când enumeră unitățile grănicerești ce operau pe acest front, dar apoi nu-l mai menționează cu nici o altă ocazie. Se știe însă cu precizie că tot aici se afla un al treilea batalion compus bănățean (alcătuit deci din 6 companii, 3 de la Caransebeș și 3 de la Pancevo)⁴.

La 8 august grănicerii au intrat iarăși în luptă. Francezii, care reușiseră să concentreze forțe importante la Bregenz, trec la atac asupra brigăzilor Wolf și Graefen, în care acum se aflau și companiile batalionului româno-ilir, două în ultima și patru în prima formațiune. Ofensiva

franceză s-a desfășurat pe trei coloane. Două atacau frontal, de-a lungul șoselei principale spre Bregenz, izbutind să azvârle avanposturile brigăzii Wolf peste râul Leibach, între Lindau și Bregenz. Aici însă au fost oprți și, pentru a-i împinge înapoi, s-a organizat un puternic contraatac. La început s-a reușit un oarecare succes dar, lovite din flanc de cea de-a treia coloană inamică rămasă până atunci în rezervă, trupele austriece au fost nevoite să se retragă în grabă, evitând în ultimul moment încercuirea. În ziua următoare atacul, mai bine pregătit, a fost reluat și francezii au fost, la rândul lor, azvârliți peste Leibach. Întunericul a împiedicat însă exploatarea succesului, încât trupele au fost retrase pe vechile poziții de pe pantele dealurilor de la Bregenz. În timpul acestor lupte ostașii batalionului bănățean au avut pierderi simțitoare: 36 de morți, între care stegarul Verité și 37 de răniți, între care un locotenent Lapressy⁵. În raportul comandantului de brigadă a fost remarcat curajul și îndrăzneala grănicerilor din cele 4 companii ale regimentului caransebeșean.

Către sârșitul lui august, francezii au reușit să realizeze o altă concentrare în zonă, la Lindau, destinată, în viziunea comandamentului austriac, unei lovituri spre Tirol. În virtutea acestei ipoteze, brigăzile din care făceau parte trupele grănicerilor au început retragerea de la Bregenz spre Alstadt, Blindenz, până la St. Peter, pentru a închide astfel drumul francezilor spre Tirol. La 18 august colonelul Rachitievici a primit ordinul să lase două companii de grăniceri în localitatea Oberndorf, iar cu celelalte patru și un escadron de cavalerie să se deplaseze la Immenstadt, oraș de importanță deosebită în aceste împrejurări, cheia poziției ce apăra drumul spre Tirol. Abia ajuns, detașamentul său a și fost atacat de forțe mult superioare, dar grănicerii români au rezistat cu dărzenie loviturii și au declanșat apoi un contraatac, forțând inamicul la retragere. Ei vor rezista în aceste poziții până către mijlocul lui septembrie, când au trebuit să cedeze în fața superiorității, părăsind orașul.

Situația corpului de armată al lui Latour — în care luptau și bănățenii — devenise, în ansamblul operațiilor, destul de critică. Spre sfârșitul lui august, începutul lui septembrie, lucrurile s-au schimbat, însă, datorită faptului că arhiducele Carol reușise să azvârle peste Rin armata lui Jourdan și, cu forțele astfel disponibile, să înainteze spre râul Isar în Bavaria. Deși învingător asupra lui Latour, Moreau a fost nevoit să ordone o retragere din ce în ce mai accelerată, căci trupele arhiducelui amenințau să-i taie drumul, încercuindu-l. Schimbarea situației l-a determinat pe Latour să ordone, la rândul-i, reluarea acțiunilor ofensive. Astfel, la 5 septembrie divizia din care făceau parte bănățenii a atacat și a reușit să cucerească tabăra unei puternice formațiuni inamice la Dachau, după care, cu o parte din forțe, s-a deplasat spre râul Lech, alungând trupele inamice dintre Dunăre și Freisingen, ocupând totodată Messburgul. În retragere francezii au distrus podurile de pe Isar. Două companii de grăniceri români le-au refăcut în cel mai scurt timp, astfel încât corpul de armată a putut să-și continue urmărirea.⁶

La 17 septembrie divizia a primit misiunea să pornească spre Kempten și Immerstadt, pentru a-l împiedica pe generalul Laborde să intre în Tirol. Cu doar câteva zile înainte cele patru companii de grăniceri au fost nevoite să abandoneze orașul cu o poziție atât de importantă. Deși erau

de așteptat lupte grele pentru recucerirea lui, francezii l-au cedat surprinzător de ușor, practic fără luptă, chiar primei coloane de asalt a diviziei. Din ce-a de-a doua coloană făceau parte și patru companii de bănățeni, care porniseră de cu noapte din Nesselwagen. Întunericul l-a împiedicat pe inamic să observe manevra, astfel că au reușit să ajungă fără dificultăți la Durach, unde, printr-un asalt surprinzător, garnizoana franceză a fost alungată. Spre seară atacatorii au revenit pe pozițiile de plecare. Din a treia coloană făceau parte celelalte două companii ale grănicerilor din batalionul de marș româno-ilir. Ea a pornit în trei valuri din-spre Hohenembs către Lauterach, surprinzând inamicul cu un puternic atac din flanc. După o rezistență îndârjită francezii au abandonat localitatea cuprinsă de flăcări, din care cauză nici n-a mai putut fi ocupată. Grănicerii au trebuit să-și organizeze dispozitivul la periferia localității, de unde au ținut foc vreme de patru ceasuri împotriva unui inamic revenit mereu la contraatac. Copleșiți, s-au retras pe vechile poziții de la Hohenembs. Aceste hărțuieli aveau rostul de a distra atenția comandamentului francez de la lovitura plănuită cu forțele principale. Ea s-a declanșat pe două coloane. Prima a ocupat Durach, după care, cu trupele de cavalerie, a început urmărirea. Cea de-a doua a izbutit să ia cu asalt Kempten încercând și aici aruncarea cavaleriei pe urmele dușmanului, dar terenul mlăștinos a împiedicat această manevră. Raportul comandantului, înaintat imediat după încetarea luptelor, aduce elogii grănicerilor. Locotenentul Cârpanu de la călăreții grăniceri, care, în fruntea unei subunități a reușit să taie retragerea multor francezi, luându-i prizonieri, a fost remarcat în mod deosebit.

La sfârșitul lui septembrie a sosit pe front al 3-lea batalion combinat bănățean. A fost repartizat, ca și celelalte, corpului de armată Latour. Ei au urmat un traseu spre Triest, apoi spre Carintia. De aici, în căruțe rechiziționate, au pornit spre frontul Rinului, unde au sosit pe 27 ale lunii. Companiile batalionului nu au fost însă ținute laolaltă. Patru companii sub colonelul Duca au fost afectate brigăzii Hegel, iar celelalte două brigăzii Merkaudin. Acestea din urmă, comandate de căpitanul Nedelcu, au fost trimise în poziții de avangardă. Ostașii veniseră pe front în costumele naționale, așa cum le purtau în Banatul natal. Trupa avea efectivele complete, dar ofițerii erau jumătate din cât ar fi fost necesar⁷. În acest interval batalionul de marș al regimentului românesc a fost repartizat brigăzii Wolf, având dificila misiune de a stânjeni prin atacuri permanente retragerea spre Breisgau a unităților inamice din flancul stâng al lui Moreau.

La 28 septembrie corpul de armată al lui Latour, angajat în urmărirea armatei lui Moreau, ocupă localitatea Laubheim, iar în ziua următoare, dintr-un salt, îi scoate pe francezi din Biberach, aruncându-i până la Grodt. Aici însă comandamentul francez decide să angajeze o mare bătălie. În consecință, ariergarda s-a întors spre inamic, întâmpinându-l cu un foc puternic. Trupele proaspete din avangarda lui Latour au reușit, încă odată, să-i respingă. În cadrul acestor operații de importanță, un regiment de cavalerie, sprijinit de două companii a batalionului bănățean combinat nou venit, a primit ordinul să ocupe și să păstreze drumul spre localitatea Ahla. În ziua următoare — 30 septembrie — francezii atacă

violent avangarda brigăzii Merkaudin. În fruntea lor se aflau cei mai buni comandanți disponibili și asaltul lor a reușit să dea peste cap liniile vrăjmașului, alungându-l până la Biberach, unde se afla întregul corp de armată al lui Latour. Tocmai atunci comandamentul austriac primise vestea că trupele sale trimise să închidă drumul spre Ahla s-au retras. În noua situație s-a dispus intervenția a două coloane care să restabilească situația. Prima a înaintat spre dealurile de la Groth, iar a doua, din care făceau parte și patru companii ale batalionului bănățean combinat, spre Stafangen. Scopul imediat al acestei mișcări era de a descoperi flancul drept și de a acoperi totodată retragerea trupelor care au cedat drumul spre Ahla. Între localitățile Steinhäusen și Ogelhausen s-au desfășurat două companii bănățene, întărite cu două tunuri. În apropiere, la Ogelsheim, se aflau o companie de infanterie și un escadron de husari. Divizia din care făcea parte batalionul grănicerilor de la Caransebeș era și ea cuprinsă între marile unități care au luat parte la această luptă.⁸ Ocupa o poziție la Feltwagen. Aceasta a fost dispoziție grănicerilor până la 1 octombrie, când un detașament din 4 companii obișnuite, 2 de grăniceri ai batalionului combinat și o jumătate de escadron de cavalerie a primit ordinul să recucerească poziția de la Ahla. A doua zi, însă, francezii au trecut la atac tocmai în acest sector. Pozițiile de pe dealurile din jurul localității au permis o vreme detașamentului să reziste, respingând unul după altul trei asalturi. Dar când inamicul a primit noi întăriri, a fost nevoit să bată în retragere de-a lungul șoselei spre Biberach. Acoperirea a făcut-o divizia Kospoth, care a deschis un foc puternic din pozițiile avanposturilor sale de la Staffangen. În acest timp ofensiva franceză se generalizase și intenția de a lovi, atât din flanc, cât și din front, dispozitivul austriac era acum clară. Neputând rezista, armata a început să se replieze spre Laubheim. Prinsă sub focul concentrat al artileriei franceze, divizia Kospoth reușește totuși să se retragă și ea spre Biberach. Patru companii bănățene, cele comandate de colonelul Duca, împreună cu alte patru de infanterie, postate la ordinul locotenentului de stat major Fucs pe dealurile din stânga Biberachului, au rămas izolate. Aceștia li s-au mai adăugat încă cinci companii din regimentul Kaiser, adică efective ce se apropiau de două batalioane au fost încercuite. Pentru a nu fi nimicite fără rost, ele au fost nevoite să capituleze. S-au predat generalului Desaix, cel care va ajunge unul dintre cei mai cunoscuți adjuncți ai lui Napoleon⁹.

Cele întâmplate atunci au fost descrise în raportul colonelului Duca: „În baza ordinului primit în dimineața de 1 octombrie am dat două companii la comanda colonelului Nostitz, care, separate și divizate în câte o jumătate de companie, au fost așezate în diferite poziții. Celelalte două companii, împreună cu mine, le-am plasat în pădure, în așa fel că Ogelhausen era la dreapta și Schönof la stânga mea, în față. Între aceste două localități, pe marginea pădurii, au fost postate santinele și patrulile care asigurau legăturile, la dreapta cu regimentul Kaiser și la stânga cu regimentul Wenkheim. Pentru ocuparea acestor posturi s-au măcinat aproape în întregime cele două companii ce mi-au mai rămas, încât centrul, cu mine, abia au mai rămas 53 perechi. De altfel este bine cunoscut coman-

damentului corpului de armată și faptul că două companii, deja la sosirea mea pe front au fost detașate la alt corp și nu mai erau cu mine.

La 2 octombrie inamicul înaintase la dreapta și la stânga, către Biberach, unde s-au angajat lupte crâncene. Cele două companii date colonelului Nostitz au ajuns în foc, iar eu am rămas pe poziție spre a respinge atacul din front. Cum însă focul a devenit mai puternic și întins, am dedus că sânt în pericol de a fi complet încercuit și atunci am retras avansurile, care, stând o bună vreme în foc, au fost sprijinite de micul rest ce mi-a mai rămas și așa am început retragerea spre Biberach. Totodată, cu gândul la acoperirea după puțină și a flancului drept al generalului Bailet, am suit pe un platou, de unde s-a oferit puțină de a ataca pe inamic și al incomoda. Cele două companii repartizate colonelului Nostitz din ordinul locotenentului Fuchs din statul-major au fost postate la circa 800 de pași la dreapta, în pădure. Eu am ținut această poziție până când l-am întâlnit pe maiorul Egger, care m-a avertizat că toate trupele s-au retras deja. Împreună cu acesta am mers și cu până la un deal, unde două companii Gemmingen, care și-au epuizat toate cartușele, mi s-au atașat mie. Cu acestea și cele patru companii ale mele — din care două, la fel, au rămas fără cartușe — am format un careu și am acoperit drumul către Biberach, alungând cu un foc bine nimerit cavaleria inamică ce ne urmărea. Între timp s-a făcut noapte, iar inamicul înaintase tot mai intensiv și în cursul nopții. Noi în toate părțile căutam ieșirea spre Biberach sau altă localitate, ori chiar și înapoi, dar toate încercările noastre au fost zadarnice, fără ieșire din acest teren păduros și necunoscut.

Noi rătăcirăm peste dealuri și văi fără nici o orientare și observăm destul de bine că pe dealurile din dreapta noastră se transportau tunuri, iar pe partea stângă, înainta infanteria și cavaleria inamică, așa că noi eram înconjurați din toate părțile. După orele 10 noaptea a venit un colonel francez cu o escortă și în numele generalului Desaix ne-a somat să ne predăm ca prizonieri, făcându-ne atenți că suntem înconjurați din toate părțile și că în caz de opunere nici un om nu va rămâne viu. Deoarece, după toate mijloacele și încercările de scăpare, ofițerii, subofițerii și soldații au fost provocați să-și spună părerea, care, unanim, a fost ca «să ne dea liberă trecere cu armele». Această propunere, după lungi desbateri, nu s-a admis. Astfel, între două rele, am ales răul cel mai mic și pentru a nu jertfi toată lumea care încă în mai multe locuri și la alte ocazii poate să aducă mari și prețioase servicii, am convenit să depunem armele, rămânându-ne mondurul și bagajele particulare, iar ofițerilor și sabia cu obligământul ca până la raționarea noastră, respectiv până la schimbul formal, nimeni dintre noi să nu lupte contra Franței. Pierderile — morți și răniți — nu se pot cunoaște precis și detaliat, din motivul că toată trupa a fost împărțită în diferite unități și poziții și unele plutoane, lipsite de ofițeri, erau comandate de subofițeri, care în timpul retragerii erau peste măsură de ocupați cu adunarea plutoanelor răsfirate și nu se mai puteau ocupa cu numărarea morților și răniților. În total se știe de o pierdere de 7 morți, 15 răniți și 49 dispăruți.

Dat în Dellmenzingen la 7 octombrie 1796, Duca colonel⁴¹⁰.

Raportul său a fost susținut de mărturiile mai multor ofițeri și soldați care au adevărit că faptele s-au petrecut întocmai. Între cei audiați

au fost locotenentul Măciucă, sergentul Pantelimon Miloșescu, ostașii Maxim Ciric și Ion Pânduru. În noaptea de 2 spre 3 octombrie, la Biberach au fost capturați 666 soldați și 6 ofițeri, dar conform înțelegerii ei nu au fost trimiși în lagăre de prizonieri, ci li s-a permis să se întoarcă în liniile proprii. Au fost transferați la Willmersbach și Hasbach, unde urmau să aștepte primul schimb. Proiectul însă a eșuat, încât companiile au pornit spre Offenburg pentru a fi reînarmate și echipate cu materiale din depozitele de la Linz. Imediat după acesta au fost trimise pe câmpul de luptă la trupele care tocmai asediau Khel și Hünigen pe Rin, unde au ajuns la sfârșitul lui noiembrie.

În acest timp pe teatrul de operațiuni s-au produs evenimente importante. Victoria de la Biberach asigură francezilor căile de retragere spre Freiburg, așa că armata lor s-a îndreptat spre nord-vest, respectiv spre Khel. Manevra aceasta însă nu a reușit, căci, la 17 octombrie, arhiducele Carol face, la Mehlburg, joncțiunea cu armata lui Latour. Cu forțe de acum superioare, austriecii obțin o serie de victorii la Emmendingen, Waldkirch, Schlingen, Freiburg, Krotzingen, în urma cărora francezii au fost nevoiți să treacă peste Rin pe la Hönigen.

După aceste lupte unitățile de grăniceri au fost iarăși dispersate pe la mari unități cu misiuni diferite. Astfel două companii din cel de-al treilea batalion combinat se aflau prinse în brigada generalului O'Reilly, în timp ce batalionul regimentului românesc de la Caransebeș făcea parte din brigada Wolf. Aceste mari unități aveau misiunea de a urmări trupele generalului Thareau, peste Waldstetten în Pădurea Neagră. Manevra aceasta făcea posibilă o lovitură din flanc, înainte ca trupele franceze să fi atins Steckinggen și Hohling. După lupte crâncene francezii au fost respinși spre Elveția, peste Rin, la Rheinfelden. După ce au izbutit să treacă fluviul, au rupt podurile împiedicând urmărirea. Cu prilejul acestor lupte un detașament alcătuit din trei companii de grăniceri ai batalionului I de marș au reușit, luptând în flancul stâng al brigăzii Wolf, să captureze, pe șoseaua St. Blasien, 200 de soldați francezi. În timpul luptelor de urmărire românii au pierdut și ei un număr destul de mare de luptători: cinci morți, 48 de răniți, între care un căpitan și un locotenent.¹¹

Retrăgându-se peste Rin, francezii au menținut totuși două capete de pod, Kehl și Hünigen, ca baze fortificate pentru alte expediții. Arhiducele Carol a hotărât să le lichideze. La asediul care a ținut de la 21 noiembrie 1796 până la 9 ianuarie 1797 au participat, între alte unități, și cele două batalioane bănățene, dar și de această dată în brigăzi diferite. Batalionul 3 combinat a primit aici și cele patru companii pierdute la Biberach. Unitățile bănățene au participat aici la 23 de lucrări considerate ca foarte dificile și periculoase, mai ales la construirea unor tranșee fortificate. La început au avut mari greutăți din cauza gerului, care a înghețat pământul, dar după jumătatea lui decembrie, o schimbare a vremii, a umflat râurile Kinzing și Schutter. Tranșeele și așa impracticabile din cauza noroiului au fost acum pur și simplu inundate, iar trupele au fost nevoite să le abandoneze. În cele din urmă forturile au fost ocupate, la 7 ianuarie Hünigen și două zile mai târziu Khel. Bănățenii au mai pierdut și aici 17 morți și tot atâția răniți.

La mijlocul lunii ianuarie 1797 armata renană de sud a primit ordinul de cantonare pentru iarnă. Batalionul nr. 1 a fost trimis la Emmendingen, în timp ce batalionul 3 combinat a fost adăpostit în satele Maisenheim, Ottenheim, Wittenrich, Rust și Kappel, unde se afla și statul-major.

În această campanie caporalul Martin Călțun din satul Cornea, un veteran al războaielor cu turcii, a fost decorat cu medalia de argint. Această distincție i s-a acordat pentru că, la Sonnenberg, în Tirol, aflându-se în fruntea unui mic detașament de 25 de grăniceri, a atacat și a capturat o întreagă formațiune inamică.¹²

Odată cu venirea primăverii lui 1797, operațiunile militare pe acest front au fost reluate. La 15 aprilie francezii au anunțat armistițiul, dar peste numai trei zile o armată comandată de Hoche a trecut Rinul pe la Neuwied. Peste alte câteva zile o altă armată a lor, comandată de Moreau, a trecut și ea fluviul între Direheim și Gernsheim. În câteva zile o încercare a trupelor austriece de a se opune a fost spulberată.

Batalionul 3 combinat se afla în flancul stâng al acestei grupări, prima care a intrat în luptă, ocupând la un moment dat, la izbucnirea ostilităților de fapt, localitățile Nieder, Oberhausen, Wihl, Wiesenwicht și Sasbach, unde își avea și comandamentul, pe malul râului Elz. Avea misiunea să mențină un șir întreg de avanposturi, dar să fie pregătit și pentru o eventuală intervenție în sprijinul celor care apărau Khel și Breisach.

Batalionul 1 de marș românesc de la Caransebeș se afla tot în flancul stâng, dar într-o altă divizie, avându-și subunitățile dispersate în diferite localități. Două din ele făceau serviciul de cordon de la Seer spre frontiera elvețiană, iar celelalte patru aveau misiunea de observare și asigurare a Voralbergului, fiind desfășurat între Bregenz și Feldkirchen.

În această situație s-au aflat bănățenii în momentul în care s-a încheiat armistițiul de la Leoben, care s-a prelungit apoi în toamnă, când, la 17 octombrie, a fost semnată pacea de la Campoformio.

Răstimpul liniștit care a urmat a dat posibilitatea unor măsuri de reorganizare. Astfel prin rescriptul marelui cartier general de la 14 octombrie, în Schwitzingen, s-a ordonat desfacerea batalioanelor combinate. Din cele două batalioane de pe frontul renan s-au format două batalioane distincte după regimentele de origine. Măsura privea și unitățile din Italia, respectiv batalioanele 2, 4, 5 și 6, dar acestea, din cauza marilor pierderi, aveau efective atât de reduse, încât ea nu a putut fi practic aplicată. Batalioanele bănățene, indiferent de frontul pe care luptau, cuprindeau câte șase companii, iar cele de vânători numai câte patru. Având însă efective reduse, ele au fost desființate și ostașii împărțiți celor două batalioane din Renania.

După încheierea păcii de la Campoformio, acestea se aflau dislocate după cum urmează: Batalionul 1 de marș, sub comanda colonelului Duca, avea toate companiile în cadrul aceleiași brigăzi, dar răspândite pe un teritoriu destul de întins: trei pătrimi de companie se aflau în nu mai puțin de 42 de sate, asigurând cordonul Speer. Comandantul oficiului vamal pentru această zonă a fost numit locotenentul Popovici. Trei pătrimi de companie erau desfășurate de la Steppach la Wagen, aco-

perind pichete și patrule în 39 de localități. Comandanții acestor formațiuni erau doi sublocotenenți. Alte trei pătrimi de companie controlau cu posturi fixe și patrule 24 de localități între Mannenhofen și Stockach, fiind comandate de un locotenent adjutant și de un stegar. O jumătate de companie se afla în zona lacului Boden cu efectivele risipite de la Bregenz la Feldkirchen. Comanda o avea un căpitan asistat de un locotenent. Un sfert de companie, subordonat direct comandantului de batalion, alcătuit din ostași recent sosiți din Banat, era cantonat în 6 localități din jurul Bondorfului. Aici se instalase și comandamentul.

Batalionul 3, comandat și el de un colonel, cuprindea acum numai ostași ai regimentului panciovean, își avea efectivele la Seckingen¹³.

Pacea aceasta însă nu a durat mult. O coaliție antifranceză îi alătură acum pe austrieci rușilor și altor vechi aliați. Imperiul își concentra forțele militare în Bavaria, în Tirol și în Italia. Noua situație a impus desigur o nouă dislocare a unităților bănățene. Batalionul 1, comandat tot de colonelul Duca, a fost trimis la Neuburg, pe malul râului Lech. Nu știm însă dacă și batalionul 3 a fost dislocat sau a rămas tot la Seckingen.

După ruperea oficială a păcii, beligeranții și-au mobilizat forțele în zonele prevăzute de planurile lor de război. Imperialii dispuneau în Bavaria de o armată condusă de arhiducele Carol, desfășurată între râurile Isar și Lech. O altă armată cantona în Voralberg și în Tirolul central, gata de acțiune, gruparea feldmareșalului Bellegarde. De cealaltă parte generalul Joubert, numit la comanda generală, își împărțise forțele în trei corpuri. Primul, cel dunărean, era condus personal de Joubert. Pe Rinul mijlociu, așa numita armată de observație era comandată de Bernadotte și ultima, cea mai puternică, avându-l în frunte pe André Masséna, cantona în Elveția. Primele acțiuni le-a declanșat armata dunăreană, care trece pe malul drept al Rinului pe la Khel și Basel, împărțită în patru coloane. Imediat și-a desfășurat efectivele pe dealurile de la Rotweil și Blombel, împingându-și avangărzile până la Tuttlingen. În aceeași zi, 1 martie, a trecut fluviul, pe la Mannheim, corpul lui Bernadotte. La 3 martie au început trecerea râului Lech și unitățile arhiducelui Carol. Înaintarea se desfășura cu multă prudență, încât infanteria urmă avangărzii abia în 9 martie, iar cavaleria numai în 14 ale lunii. Forțele principale au fost concentrate în zona Memingen—Leutkirch, dar avangarda ajunsese deja la Biberach. La 5 martie gruparea lui Masséna a primit ordinul să înainteze, ocupând pozițiile fortificate de la Luciensteg (?), odată cu ocuparea Schellenburgului de către trupele generalului Oudinot. Sincronizându-și mișcările, generalul Lecourbe își trece unitățile în valea Rinului și a Innului, după o trecere destul de dificilă a creștelor alpine. Totodată generalul Desoles ocupă Murns. Ofensiva franceză a reușit să deschidă văile Inn și Münstertal. Informat despre aceste succese, Joubert a dispus și el trecerea la ofensivă, înaintând cu flancul drept sprijinit pe lacul Boden, iar cu cel stâng pe Dunăre. Centrul îl avea pe șoseaua ce ducea la München. La 17 martie avangarda îi raporta că a atins Ostrackh. În ziua următoare arhiducele Carol își concentrează trupele la Breisach, de unde avangarda reușește să respingă unitățile înaintate ale inamicului înapoi spre Ostrackh, pe care îl depășesc la 20 martie.

Cu această ciocnire a început de fapt o bătălie importantă, care se va încheia în 22 martie cu o victorie austriacă. La ea a participat și batalionul 1 caransebeșean. Inițial el a fost dislocat în preajma localității Neu Coburg și Kössig, de unde, la 11 februarie a fost detașat la Kenerzhoffen, pe malul stâng al Dunării. Nici aici însă nu avea să rămână multă vreme, căci la 28 februarie un alt ordin îl mută în zona localității Künzberg, de unde s-a desfășurat până la Eichsstadt. În bătălia de la Ostrackh a luptat în avangardă, angajându-se în ciocniri violente pe dealurile de la Grinzhopen, Ursendorf și Alteschweiller. 12 grăniceri, între care căpitanul Iovanovici, au fost uciși și 55 răniți, 21 dați dispăruți¹⁴.

La 24—25 martie batalionul se afla iarăși în vârtejul luptei. Din ordinul arhiducelui Carol un important detașament comandat de generalul Meerweldt primește misiunea să respingă și, eventual, să izoleze avangarda inamicului de forțele sale principale, în dimineața zilei de 25 martie. În zori însă, după ce retrace unitățile de pe flancuri, Jourdan dezlănțuie un asalt de-a lungul șoselelor Singen—Reisslingen și Eugen—Stoccach. Situația se modificase așadar substanțial, dar Meerwelt rămâne la ordinul primit și atacă pe direcția Emmingen. Batalionul caransebeșean trebuia să asigure flancul regimentului Kaiser, deplasându-se de-a lungul rambleului drumului Ziebtngen—Emmingen. Acest regiment trebuia, la rândul său, să ocupe o poziție pe dealurile de la Emmingen, de unde tocmai fusese alungată o formațiune franceză, alcătuită dintr-un escadron de husari și trei batalioane de infanterie. În timpul executării misiunii au fost observate mari unități franceze, masate pentru a lovi flancul drept al armatei arhiducelui Carol, trei divizii și o masă de cavalerie. În fața lor, lui Meerwelt nu i-a mai rămas decât să încerce să se retragă la timp. Pentru acoperire a fost lăsat un detașament mult prea slab, disproporționat chiar față de inamic, batalionul românesc, unul de infanterie și o unitate de voluntari. Aceștia din urmă au cedat repede asaltului violent al francezilor și, cuprinși de panică, au năvălit între batalioanele regimentului Kaiser, învălmășindu-le. Panica a cuprins repede și batalionul de linie care a părăsit poziția. Rămăși singuri, bănățenii au încercat să reziste, dar, copleșiți, au trebuit să se retragă. La început au reușit să mențină ordinea, dar sub presiunea avangărzii franceze retragerea a degenerat. Abia la Tutlingen intervenția forțelor principale a reușit să redreseze situația și un contraatac să azvârle înapoi unitățile avangărzii franceze. După această bătălie, cunoscută în istoria militară ca bătălia de la Stoeckach, batalionul nr. 1 a fost transferat, pe la începutul lui aprilie, la Neustadt, unde își avea lagărul brigada Gyulay. La operațiuni de război va mai lua parte abia în luna iunie, când a luat parte la atacul asupra capului de pod de la Breisach. Acolo, prin acțiuni neîncetate, zilnice, a reușit să înainteze cu mult peste linia inițială a propriului dispozitiv. Rapoartele militare vorbesc despre o acțiune foarte curajoasă a lor, în noaptea de 23 spre 24 iunie, când au reușit să împingă trupele inamice pe linia cordonului inițial între localitățile Hochsolët—Pinzen, au capturat 26 de francezi și, pentru că refuzau să se predea, 80 au fost azvârliți pur și simplu în Rin. Acolo au fost răniți 4 grăniceri. La 27 iulie însuși arhiducele Carol aduce laude ostașilor de la

Caransebeș, remarcând în mod deosebit bravura și priceperea locotenentului Popovici¹⁵.

Câteva zile mai târziu, după luptele de la Breisach, grănicerii au trebuit să participe la alte ciocniri sângeroase. La 25 iunie gruparea generalului Meerwelt, din care făceau parte, a primit ordinul de plecare la Haslagh. În ziua următoare atacă și respinge avanposturile franceze din Ettenheim, Oberkirch și Offenburg. La 4 iulie, însă, un puternic contraatac, cu un detașament compus din unități aduse din Olanda, comandat de generalul Legrand, a recucerit, la 6 iulie, Offenburg. La vestea că va fi atacat cu forțe puternice, Legrand decide și el retragerea, lăsând totuși o linie destul de subțire, de la Marlen peste Oppenweger până la Bischofheim. Cu aceste lupte, până în septembrie, pe frontul german se instalează o perioadă de oarecare acalmie.

Spre toamnă grănicerii au primit ordinul să se deplaseze la Freiburg, în așteptarea repartiției pentru cantonamentul de iarnă. Curând el a fost dislocat după cum urmează: o companie comandată de căpitanul Popovici își avea punctele de alarmare la Ebenthal și la podul de la Treisam. O jumătate de companie comandată de locotenentul Măciucă se afla la Stegen, în timp ce un sfert de companie era cantonată la Zarten, iar altul la Ebenet. Toate aceste grupe aveau ca punct de adunare localitatea Treisam. Acolo trebuiau să se prezinte, în caz de alarmă, și companiile căpitanilor Vancea și Mona, aflate la Freiburg. O altă companie de grăniceri, cu locul de alarmare la Heidendorf, se afla la Zehringen. Trei sferturi de companie era încartiruit la Guldelfinten și un sfert la Heiweiler, cu punctul de adunare la Heidendorf.

Despre operațiunile la care au luat parte grănicerii români în toamna lui 1799, pe frontul elvețian și german, manuscrisul căpitanului Sewab nu menționează decât ciocnirea de la Rotweil, unde au căzut doi soldați răniți și alții doi au fost făcuți prizonieri.¹⁶ Vanicek însă aduce un spor de informații, referindu-se mai pe larg la întâmplările din septembrie—decembrie 1799¹⁷. La 18 septembrie primul batalion germano-banatic, alături de alte două croate, a participat la atacul fortificațiilor de la Neckerau și Mannheim. Rapoartele comandanților au elogiat și de astă dată bravura bănățenilor¹⁸. Ei au făcut parte din prima coloană de atac, care a înaintat printre localitățile Faidenheim și Releishausen și, în vederea asaltului asupra Schwezingenului și Meidelburgului, și-a divizat forțele într-un detașament de izbire și unul de sprijin. Primul cuprindea o treime din efectivele grănicerilor și alte câteva subunități de infanterie. Două treimi din batalion, avându-l în frunte pe colonelul-comandant, era destinat rezervei, ce urma, gata să intervină, imediat după primul val. Cu toate că francezii au dezlănțuit un infernal bombardament de artilerie, grănicerii au izbutit să ocupe întăriturile, să captureze soldați inamici și chiar un tun. Primind ajutoare, francezii au trecut imediat la contraatac, dar au fost respinși până la porțile Heidelbergului și respectiv spre Mannheim. Restul batalionului aflat în rezervă a înaintat spre poarta Neckar, după ce un atac a fixat trupele franceze de pozițiile lor. Manevra a reușit. Ea a permis înconjurarea redevutei Neckar și, în scurt timp, încercuirea întregii garnizoane inamice. Până la urmă aceasta a fost constrânsă la capitulare. Între cei capturați

atunci se afla și un căpitan-inginer, un brigadier și alți 11 ofițeri. Tot atunci au fost cucerite și șase tunuri. O altă subunitate din același batalion, înaintând spre poarta Rinului, a capturat alți 40 de francezi și 2 ofițeri pontonieri. Victoria a fost însă foarte scump plătită: un ofițer și opt ostași uciși și 62 de răniți.

Aceeași unitate este menționată între trupele care la 3 decembrie 1799 au participat la asaltul asupra Philippsburgului, asediat a doua oară de francezi. Bănățenii au luptat pentru ocuparea localității Weiler. Este ultima operațiune de care au cunoștință sursele militare, la care au luat parte grăniceri bănățeni. La încheierea acestei campanii, primul batalion de tiraliori de graniță a fost desființat. Era, de fapt, singurul care mai exista, căci celălalt, distrus de francezi la Coronaberge, la 23 martie 1797, nu mai fusese refăcut.

În timpul acestei campanii s-au distins mai mulți ostași și ofițeri români, unii fiind înaintați în grad, alții decorați, cum a fost Ioan Pătrașcu din batalionul caransebeșean. La 21 martie, în timpul bătăliei de la Ostrach el a deschis focul asupra unei patrule inamice, capturând un mare număr de francezi. A fost distins și sergentul Alexandru Ienea din batalionul al 3-lea. El a condus atacul asupra unui grup de francezi care capturaseră comandantul de batalion la Liptingen, în 25 martie, reușind să-l salveze. În timpul asaltului de la Alt-Breisach, din 22—23 martie, sergentul Teodorovici a capturat singur 40 de soldați inamici. Asemenea tuturor celor de mai sus a primit crucea de argint.¹⁹

La începutul lui 1800 corpurile rusești, care au sprijinit armatele austriece în Italia și Elveția, au primit ordinul să se retragă, dar războiul a continuat. Arhiducele Carol dispunea de o armată în jur de 100 000 de combatanți, împărțită în două corpuri. Unul, mai mic, dispus în Voralberg și Tirol, era pus, de la 27 martie, sub ordinele prințului Reuss. Celălalt — armata renană principală — se afla sub comanda directă a arhiducelui. Campania care abia începea nu mai găsea însă pe acest front decât un singur batalion, cel caransebeșean, celălalt fiind trimis în Tirol pentru a se alătura altor unități bănățene. În tot timpul campaniei el va rămâne cu toate companiile în aceeași brigadă. Evenimentele îl găsesc într-o poziție la Freiburg. Un detașament de 100 de oameni cantona la Mülheim, cu misiune de supraveghere prin patrulare a Rinului, la Rothaus. De aici linia avanposturilor cu lungimea totală de 30 km continua peste Iringen, Ahkhoron, Nieder, Ober Rothweil, până la capul de pod Alt-Breisach. Brigada avea sarcina să apere Höllenthal, cel mai important pas din munții Pădurea Neagră spre izvoarele Dunării. La nevoie urma să se retragă spre forțele principale ale armatei, respectiv către Neustadt. Pe frontiera Rinului se aflau încă trei corpuri, care, împreună, alcătuiau armata principală, pusă, la începutul primăverii, sub comanda mareșalului Kray. Pe acest front cele mai importante forțe franceze erau masate în Elveția, sub comanda lui Moreau. Planul francez intenționa să izoleze armata Voralbergului de armata lui Kray și, lovindu-le pe rând, să le alunge peste Isar și Dunăre. În consecință Moreau și-a concentrat trupele între Basel și Strasbourg, hotărât să treacă Rinul în luna aprilie. Între 9—21 aprilie 1800 au avut loc mai multe încercări reale sau simulate, ceea ce a determinat impor-

tante mișcări de trupe. Brigada din care făceau parte grănicerii a rămas în poziția de la Freiburg, de unde, trimițând detașamente de supraveghere spre Höllenthal și spre St. Mergen, încerca să-și asigure, la nevoie, calea de retragere spre forțele principale.

Pe malul Rinului, la Strasbourg, se afla gata să intervină corpul de armată al generalului Suranne, iar la Breisach corpul de armată al lui Saint-Cyr. În Elveția o armată pusă sub comanda generalului Le Courbe, desfășurată între Ale și St. Gallen, era și ea gata de atac. La 25 aprilie o armată franceză a trecut fluviul, atacând trupele ce apărau trecerile peste fluviu de la Biberach la Strasbourg și respingându-le peste tot. Brigada din care făceau parte ostașii grăniceri a încercat o rezistență dărză la Zähringen, dar după pierderi grele a trebuit să se repleze pe direcția Freiburg—Höllenthal. Batalionul bănățean a cunoscut, cu această ocazie, pierderi serioase. Chiar dacă au căzut numai 3 soldați, alții 20 au fost răniți și nu mai puțin de 24 dați dispăruți. La intervenția unor forțe austriece puternice, francezii au preferat să se retragă spre tabăra lor de la Khel, fără a angaja lupte de importanță. Brigada grănicerilor își reocupa astfel vechile sale poziții de la Breisach. La 27 și 28 aprilie alte corpuri de armată inamice au trecut Rinul, desfășurându-și unitățile pe direcția Râului Alb, astfel că brigada a fost introdusă iarăși în foc. În zilele de 2—3 mai a participat la bătălia de la Messkirch. Tot timpul a ocupat o poziție de ariergardă a corpului de armată comandat de arhiducele Ferdinand. În timpul marșului pe care acesta l-a făcut între Neuhaus și Buchen, grănicerii au respins atacurile de hărțuială ale francezilor. La Bielingen ei au reușit nu doar să-i respingă, ci să și captureze 300 de soldați! A ocupat și menținut, atât cât avuseseră ordin, localitățile Hensdorf și Grombach. În cursul acestor confruntări batalionul de grăniceri bănățeni a pierdut 2 morți, 26 răniți și 33 prizonieri. La 6 mai brigada lor a fost iarăși atacată, prilej în care au mai pierdut 29 de oameni răniți și prizonieri.

La 9 mai generalul Le Courbe, cu armata din Elveția, a ajuns deja la Schussenried și Reichenbach. Pe de altă parte corpul de armată Saint Cyr se afla și el între Buchau și Dunăre. Informat despre aceste mișcări, de fapt o adâncă înaintare pe Valea Dunării, feldmareșalul Kray și-a schimbat planul, trecând iarăși pe malul drept. O astfel de manevră urma să asigure protecție marilor depozite de echipament de la Biberach, dar și stabilirea unei legături facile cu armata prințului Reuss din Voralberg și Tirol. Contrar dispozițiilor pe care le primise, aceasta n-a făcut nimic pentru a sprijini manevra lui Kray, ci a încercat un proiect propriu, sfârșit de altfel printr-un dezastru și punând astfel în pericol și alte trupe. La rândul său Kray a decis să rămână la planul inițial, deși situația era mult schimbată. La 7 mai a ordonat un marș pe două coloane spre Biberach și, ajuns aici, ocupă o poziție între Mettenberg și Ummerdorf, încercând zadarnic să reziste violentelor atacuri inamice. În aceeași noapte a fost nevoit să abandoneze și această localitate, repliindu-se grabnic spre Memmingen. Aici au reușit să se consolideze, să reziste atacului dezlănțuit de trupele generalului Le Courbe și chiar să le respingă. Un grănicer a fost ucis, 39 răniți și 16 dați dispăruți.

Canvingându-se că legătura cu armata Voralbergului era imposibil de restabilit, Kray a decis retragerea spre Ulm, unde a ocupat o poziție pe malul stâng. Pe celălalt mal a lăsat doar două brigăzi, între care și cea din care făcea parte batalionul bănățean. Moreau a preferat însă să se retragă, la rândul-i, pe malul drept al Dunării. Pentru a tătona pozițiile și tăria adversarului, el a ordonat lui Saint Cyr să execute un atac asupra avanposturilor brigăzii aflate la Weissenhorn. Neputând rezista, întreaga brigadă s-a retras spre Bubersheim și Pfaffenheim. Faptul că prin ultimele lor mișcări francezii și-au divizat armata și și-au desfășurat forțele pe un front prea larg pe ambele maluri, l-a determinat pe Kray să declanșeze un atac asupra lui Saint Cyr, izolat practic de restul armatelor franceze. Atacul s-a produs la Wissenhorn, la 15 mai, pe trei coloane. O divizie, între unitățile căreia se număra și batalionul grănicerilor bănățeni, a fost trimisă să acționeze din front pentru a fixa inamicul, dar cu ordinul de a nu se lăsa antrenată totuși într-o bătălie decisivă până la sosirea unor întăriri. Manevra a reușit și la Pappenau centrul lui Saint Cyr a fost strivit, în vremea ce flancul stâng al său era zvârlit în Dunăre. Pentru a stânjeni executarea acestor manevre, brigada grănicerilor a ocupat poziții pe dealurile de la Ranenztofen; de unde a declanșat mai multe atacuri asupra inamicului în retragere, provocându-i pierderi mari, între care 41 de prizonieri. Acolo a căzut un grănicer și doi au fost răniți. În zilele de 17, 18 și 19, grănicerii au mai luat parte și la alte ciocniri, dar fără importanță.

În cursul acestor lupte armata austriacă a fost concentrată lângă Ulm, între Inningen, Bähr și Mihaelisberg, pregătindu-se pentru desfășurarea unor operațiuni. Așteptându-se la aceasta, Moreau și-a concentrat, la rândul-i, forțele pe malul stâng al Dunării și apoi, cu o mișcare spre Augsburg, încearcă să-l facă pe Kray să treacă la urmărirea sa, ademenindu-l spre o bătălie decisivă. La 25 mai armata sa a pornit marșul pe malul stâng. Până la Pfaffenheim tot timpul a avut ciocniri cu brigada grănicerilor. Cea mai importantă dintre ele s-a produs la 25 mai, când brigada a lovit o coloană franceză în deplasare de la Bleien spre Wiltenhausen. Trei escadroane de călăreți din trupele de grăniceri au ocupat drumurile de la Oberhausen și Rieden, trecând apoi la atac din front și din flanc.

Generalul francez Benoit, după ce a suferit pierderi mari, a fost nevoit să ordone retragerea. Grănicerii au avut doar patru răniți. Răportul comandantului de brigadă aduce elogii trupelor de sub comanda sa, în mod deosebit remarcându-se curajul românilor și în special locotenentul Măciucă.

Manevra prin care Moreau încerca să atragă pe Kray a dat greș. Armata austriacă a rămas nemișcată, trimitând în urmărire doar câteva detașamente, e drept destul de puternice. Ele aveau misiunea să raporteze orice mișcare a inamicului, dar să-l și împiedice în aprovizionare. La 29 mai, brigada destinată și ea trupelor de urmărire a angajat o luptă violentă cu o coloană franceză. În lupta de la Oberhausen au căzut un grănicer și 2 au fost răniți.

La 12 iunie Moreau ordonă un atac general. În acel moment brigada avea misiunea de a forma avangarda corpului Sataray. Ea a fost

atacată pe la ora 16 pe întregul front, respectiv între localitățile Krumbach, Pilhausen și Dissenhausen de către două divizii inamice, Leclerc și Decän. Luptele deosebit de îndârjite au ținut până noaptea târziu, când întreaga divizie Sataray a fost nevoită să se retragă spre Günzburg, iar avangarda spre Wettenweiler și Wettenhausen. Atacată iarăși de forțe superioare, la 14 iunie ea se retrage spre Leinheim și Norheim. Au căzut acolo 2 grăniceri și 18 au fost răniți. Între aceștia din urmă se numără și locotenentul Popovici, mult lăudat în rapoartele comandantilor pentru priceperea și vitejia sa. În noaptea de 15 spre 16 iunie gruparea aceasta a trecut Dunărea pe malul stâng, urmându-i și brigada grănicerilor, pe la Falheim, unde batalionul a și ocupat localitățile Leipzig, Strase și Kissendorf.

Văzând că o mare parte din trupele austriece se aflau acum pe malul stâng al fluviului și considerând că armata Voralbergului nu are cum să-i producă neplăceri, Moreau a trecut și el Dunărea mai jos de Ulm. Avangarda sa a trecut, la 19 iunie, între Greinheim și Blindheim, ocupând imediat poziție la Altheim, după ce, printr-o lovitură hotărâtă, aruncă înapoi avanposturile lui Sataray. Trupele acestui corp s-au retras luptând la Gründenfingen, dar, respinse și de aici, s-au repliat la Sudheim și Grengen. În acest timp Kray a izbutit să-și concentreze forțele principale între Albeck și Elchingen, cu scopul ca printr-un atac decisiv să azvârle inamicul în Dunăre. Conform planului elaborat de statul major, Sataray a trecut iarăși Dunărea, așezându-se între Bogauwaler și Herbrechtingen. Brigada grănicerilor a fost repartizată între Riedheim și Stetzingen. Francezii, concentrați la Gründenfingen și Sachsenhausen, trimiteau pentru recunoaștere puternice patrulare spre Sudheim și Neresheim. Una dintre ele a fost surprinsă de grăniceri în timp ce se deplasa spre Sudheim și a fost nimicită. Românii au pierdut și ei în lupta care a avut loc acolo 2 soldați, unul ucis și unul rănit. În continuare batalionul bănățean a participat la cele mai importante acțiuni de luptă ale campaniei. Astfel, în timpul marșului armatei principale, început la 22 iunie, dinspre Albeck spre Nördlingen și Mannheim, unitatea de grăniceri a făcut parte, ca de obicei, între cele mai expuse trupe, în ariergardă. În aceeași zi au ajuns la Neresheim, de unde brigada a organizat avanposturile de-a lungul drumului pe care mărșăluia armata principală, respectiv în localitățile Auerheim, Mattheim, Frieking, Schweindorf și Ederheim. În cursul nopții de 22 spre 23 avanposturile lor au fost asaltate, dar au rezistat, permițând armatei să-și execute marșul fără probleme. În cele din urmă s-au retras spre Neresheim. Aici a zărit, spre Dossingen, o coloană inamică, care punea în primejdie avangarda armatei. De altfel o brigadă fusese deja atacată și aruncată peste dispozitivul grănicerilor. Infanteria acestei brigăzi și batalionul bănățean a primit ordinul ca în cea mai mare iuțeală să ocupe dealurile de la Bofingen. Aici au instalat imediat baterii de artilerie, în timp ce cavaleria trecuse deja la atac. Aceste măsuri au reușit — mai ales focul tunurilor — să respingă inamicul. Grănicerii români au pierdut însă doi ostași, uciși, cinci răniți și cincisprezece dați dispăruți.

Dacă această luptă de importanță secundară, de fapt o ciocnire, a fost încununată de succes, situația lui Kray era de fapt critică. În-

conjurat din toate părțile, el cere un armistițiu, pe care Moreau i-l refuză. În aceste condiții comandamentul austriac ia hotărârea să deplaseze armata pe malul drept al fluviului, pentru a se pune la adăpostul cetății de la Ingolstadt. La 28 ale lunii trupele erau deja sub zidurile ei. Singură brigada în care luptau grănicerii a fost lăsată pe celălalt mal, la Hagen. Căderea Münchenului l-a silit pe Kray să-și continue retragerea dinspre Ingolstadt spre Landshut. Brigada era repartizată la trupele care făceau siguranța marșului. Ea se afla în flancul stâng, trecând, la 30 iunie, peste Geinszenfeld și Rotteneck spre Mainburg, iar în ziua următoare peste Fürth, Eigenbach, Landshut, Tiefenbach, în această din urmă localitate fixându-și și avanposturile. Aici i-a găsit și armistițiu.

Situația de armistițiu s-a prelungit până la luna noiembrie, când comanda supremă a întregului front a fost încredințată arhiducelui Johann, după care ostilitățile au fost reluate.

Batalionul grăniceresc își avea în acel moment pozițiile de la Nils-hofen spre Nürnberg, iar statul major la Deggenfeld. Un nou armistițiu, scurt, a oprit iarăși operațiunile la 21—25 noiembrie (deși termenul expira, potrivit înțelegerii inițiale, la preavizul francez, abia în 28 ale lunii). Armata imperială a ocupat pozițiile de plecare. Batalionul se afla acum peste râul Nab, între localitățile Stadt am Hof și Schultzbach, ocupând și cetatea Passau. La 30 noiembrie au primit ordinul să plece spre Kelheim. La Obersaal brigada a avut prima ciocnire cu inamicul, de fapt un avanpost, care a fost nimicit în întregime, luându-i și 300 de prizonieri. La 3 decembrie, mereu în avangardă, batalionul a ajuns la Pfaffenhofen, unde l-a găsit vestea înfrângerii suferită de armata principală austriacă la Hohenlinden. Operațiunile au fost sistate și armata a primit dispoziția de retragere generală peste Salzburg și Neumarkt, până peste râul Traun. Aici a ajuns la 18 decembrie, când arhiducele Carol a luat iarăși comanda acestui front.

La Regensburg avanposturile brigăzii în care se aflau grănicerii au fost atacate. Era 25 decembrie. Două companii postate în afara orașului au intervenit, acoperind retragerea soldaților de la avanposturi. Aceasta a fost și ultima luptă a războiului.²⁰

La 9 februarie 1801 a fost încheiată pacea de la Lunéville. Batalionul grănicerilor nr. 1 al regimentului româno-ilir a primit pentru prima oară, după ani de zile, permisiunea să înceapă marșul spre casă. Urmând un traseu prin Viena, el a ajuns la Caransebeș la 10 septembrie, deși celelalte unități, cele de pe frontul italian, au ajuns în graniță încă în luna aprilie 1801. În tot acest interval batalionul a făcut parte din garnizoana orașului Budapesta, fiind supus unor exerciții și manevre militare oboșitoare. A fost un singur batalion din cele plecate care va mai întârzia, ajungând acasă după peste trei luni de la semnarea păcii.

Care a fost lista completă a pierderilor pe care le-au avut grănicerii pe frontul german nu se poate cunoaște, cel puțin în această fază a cercetărilor. Ea trebuie să fie fost însă foarte cuprinzătoare dacă se ține seamă că aceste unități au luat parte la lupte vreme de mai mulți ani, în toate campaniile războiului. Întotdeauna au fost plasate în poziții expuse, respectiv în avangardă când se duceau lupte ofensive și

în ariergardă în caz de retragere. Chiar și din cele știute din manuscrisul căpitanului Schwab, pierderile au fost impresionante, deși este specificat, nu o dată, că nici ele nu sunt exacte, că erau de fapt incomplete.

NOTE

1. Fr. Vanicek, *Spezialgeschichte der Militärgrenze Aus Originalquellen und Quellenwerke geschöpft*, IV. Wien, 1875, p. 4—32.
2. C. Schwab, *Cronica regimentului românesc de graniță nr. 13 (Balaș)*, cap. *Războiul pe frontul renan (1793—1796)*, p. 1. Deși capitolul acesta fixează ca început anul 1793, de fapt documentul narează evenimentele militare doar din primele luni ale lui 1796.
3. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, p. 55.
4. C. Schwab, *Op. cit.* (Balaș), p. 3.
5. *Ibidem*, p. 2.
6. *Ibidem*, p. 3.
7. *Ibidem*.
8. *Ibidem*, p. 3—4.
9. *Louis Charles Antoine des Aix zis Desaix (1768—1800)*. S-a făcut remarcat în armata Rinului în 1796, l-a însoțit pe Bonaparte în expediția egipteană. Bătălii au avut să-l mai înfrunte la Marengo, unde avea să aibă rolul decisiv în înclinarea victoriei de partea Franței și unde avea să fie ucis.
10. Apud C. Schwab, *Op. cit.* (Balaș), p. 5—6.
11. *Ibidem*, p. 7.
12. *Ibidem*.
13. *Ibidem*, p. 24.
14. *Ibidem*, Cap. *Războiul pe frontul german (1797—1799)*, p. 40.
15. *Ibidem*, p. 42.
16. *Ibidem*, p. 43.
17. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, p. 90—92.
18. C. Schwab, *Op. cit.* (Balaș), p. 45.
19. *Ibidem*, Cap. *Războiul pe frontul renan (1800—1801)*, p. 63.
20. *Ibidem*, p. 66.

3. CAMPANIA DIN 1805

În vara anului 1805, pentru militarii din Confiniul bănăţean, ca şi pentru atâţia alţii, lua sfârşit cea mai lungă perioadă de pace pe care au prilejuit-o războaiele napoleoniene.

La 11 aprilie Rusia şi Anglia semnaseră o alianţă la care a aderat şi Imperiul habsburgic. Au fost mobilizate trei armate. În fruntea celei mai importante se afla împăratul însuşi. Arhiducele Carol comanda trupele din Italia, iar Tirolul a fost încredinţat arhiducelui Johann. Mişcările suspecte au fost motivate francezilor cu eternul argument al exerciţiilor militare.

Cele 17 regimente grănicereşti trebuiau să dea fiecare câte trei batalioane a câte patru companii, cu un efectiv de 220 luptători, respectiv 2 640 în total¹. Laolaltă cu husarii secuii, Graniţa asigura nu mai puţin de 48 000 de oameni².

Banatul a dat şi el, din cele două regimente — româno-ilir şi germano-banatic — şase batalioane, aşadar peste 5 000 de ostaşi şi ofiţeri. Toate au fost trimise în Austria, unde se concentraseră deja alte 21 batalioane grănicereşti, dintre care şase erau româneşti ardeleni. Astfel, din cei 24 000 de oameni, aproape jumătate erau bănăţeni şi transilvăneni³. De fapt, în afară de batalioanele de marş, grănicerii au mai dat unităţi garnizonelor din Timişoara şi Arad⁴.

Cele şase batalioane plecate spre front au fost repartizate corpului de armată comandat de feldmareşalul Kienmayer, care pe atunci număra 20 000 de soldaţi. Aşadar 25% din efective proveneau din Banat. Pentru prima oară aceste unităţi nu erau combinate, ci luptau separat, după regimentul de provenienţă şi, dacă nu în aceeaşi mare unitate, cel puţin în acelaşi corp de armată. Era o noutate ce trebuie menţionată. Pentru început li s-a ordonat să-şi instaleze tabăra în localităţile Neu-Ötting şi Muhlendorf. Ceva mai la est se găsea bivacuul armatei ruseşti comandate de faimosul mareşal Kutuzov. Curând însă cele şase batalioane sosite din Banat au primit ordinul să ocupe malul drept al râului Inn, desfăşurându-se până la Rosenheim, în apropiere de München. Au rămas puţină vreme însă şi pe aceste poziţii. O altă poruncă i-a pus în mişcare, o dată cu întreaga armată. Kutuzov ceruse feldmareşalului Rienmayer să-şi alungească aripa stângă, astfel încât să facă joncţiunea cu trupele sale, închizând un front mai larg. În această situaţie bănăţenii, peste 5 000 de oameni, aveau misiunea ca împreună cu două escadroane de husari să pornească spre Salzburg şi, peste pasul Lueg şi pasul Griesen, să facă legătura cu trupele din Stiria şi Tirol. Kutuzov nu va izbuti însă să se menţină, aşa că, după ce a pierdut bătălia de la Remelsbach, s-a retras, trecând Dunărea pe la Melk. Drumul spre Viena era deschis şi pe 13 noiembrie francezii intră în capitala imperiului. Era un nou dezastru după capitularea din octombrie a generalului Mack la Ulm. Nu însă şi ultimul, care se va produce la Austerlitz, în 2 decembrie. Dezastrul armatei aliate din acea zi va pune ca-

păt războiului. Până atunci, însă, grănicerii bănăţeni au trebuit să treacă prin multe încercări. Din fericire manuscrisul căpitanului Schwab le-a consemnat.

Deşi cunoscuse unele succese, după capitularea de la Ulm, armata din Italia a trebuit să se retragă. Acelaşi lucru l-a făcut armata din Tirol. În principal ea trebuia să asigure trecătorile ce duceau spre Bavaria şi Salzburg. Flancul stâng al acestei grupări, comandat de feldmareşalul marchiz Chasteler, s-a deplasat, prin Pinzgau, apoi peste munţi, spre Werfen. La 3 noiembrie deja grănicerii bănăţeni se aflau acolo. Peste o săptămână se va întâmpla şi joncţiunea între trupele aflate în retragere. Cu o jumătate de companie bănăţenii au ocupat trecătoarea Lueg, dar pentru sprijin, la Stegwalden s-a mai postat o companie şi jumătate, iar la Aschauer Brucke, în acelaşi scop, alte patru. Toate proveneau din regimentul româno-ilir. Se aflau concentraţi în jurul aceleiaşi obiectiv 1 400 de ostaşi şi ofiţeri, peste jumătate din totalul efectivelor batalioanelor româneşti. Celelalte şase companii, conduse de colonelul Peretici, ocupaseră o poziţie la St. Martin. Un detaşament mai mic, de numai două companii, se instalase în apărare pe înălţimea Hochauer, supraveghind trecătoarea Manoling. Acesta a fost dispozitivul în care unităţile au rămas până la 13 noiembrie. În dimineaţa zilei de 14, Chasteler a primit vestea că francezii din corpul de armată al mareşalului Marmont se îndreptau pe râul Mur spre localitatea Bruck, de unde a apucat drumul spre Graz, lăsând în urmă mici detaşamente menite siguranţei comunicaţiilor sale. Slabe subunităţi franceze au umplut văile dintre Enns şi Mur. În consecinţă, detaşamentul bănăţean din preajma trecătorii Manoling a primit ordinul ca în aceeaşi zi, 14 noiembrie, să pornească spre Schlading, de unde urma să-şi trimită patrulele de cercetare până la Grodwing. În dimineaţa următoare s-au pus în mişcare toate unităţile lui Chasteler. În 16 noiembrie coloanele lor se întindeau între Raminstein şi Tiefenbach, ţinând malul Murului. Ele vor fi primele care, în 16 noiembrie, au făcut joncţiunea cu armata arhiducelui Carol, la St. Veit. Divizia Mitrovski şi alte două brigăzi ale acestei armate intraseră deja în Klagenfurt. Inamicul îşi dezvoltă acţiunile acum între Judenburg şi Knittelfeld, iar mareşalul Chasteler, care continua să dispună şi de batalioanele din Banat, încerca să intercepteze legăturile dintre corpurile lui Ney şi Marmont. Patrule şi chiar detaşamente puternice au fost prin urmare trimise în cercetare spre Judenburg, pe şoseaua Klagenfurt—Graz. Cu ocazia acestei acţiuni, pentru prima oară în campania anului 1805, grănicerii români din Banat şi cei din Ardeal făceau parte din aceeaşi mare unitate şi împărţeau grijile unei misiuni primejdioase. Nimeni nu ştia cu precizie unde se afla duşmanul. El putea lovi din orice parte. În acele momente în brigada de avangardă, comandată de colonelul Mesco, 8 companii, deci 2 batalioane, proveneau din regimentul de la Caransebeş, 4 din regimentul germano-banatic şi 6 din Confiniul transilvan. La ele se mai adăugau 3 batalioane de linie şi 4 escadroane de husari. Cealaltă brigadă a diviziei, comandată de generalul Schanroth, cuprindea, alături de trupe de linie şi de cavalerie, 4 companii din regimentul germano-banatic şi 6 companii de grăniceri ardeleni.

La 25 noiembrie divizia lui Chasteler a început un marș spre Ehrenhausen. Grănicerii au primit misiuni proprii. Un batalion a fost postat pe creasta muntoasă dintre Merburg și Radel, cu ordinul ca la nevoie să acționeze, tăind dușmanului cea mai scurtă cale către Marburg. Un alt batalion românesc era împreună cu alte două de linie și cu o grupare de cavalerie de tăria a trei escadroane. Cu același prilej, un al treilea batalion românesc din Banat a primit misiunea de a trece munții spre Gming.

De fapt în momentul în care armata din Italia și cea din Tirol au făcut joncțiunea, marchizul Chasteler a fost numit la comanda unei avangărzi unite, compusă din unități furnizate de ambele părți. La 27 noiembrie el a ordonat dispunerea în flancul său drept, în localitățile Murek și Radkersberg. Două din ele au trecut imediat la ocuparea podurilor de acolo. Germano-bănățeni se aflau pe aripa opusă, în localitățile Ehrenfeld și Kleinstatten. Tot ei alcătuiau, cu 2 batalioane, centrul dispozitivului plasat în localitatea Ehrenhausen. Într-o poziție mult mai expusă se aflau restul companiilor româno-ilire aflate în Lavanderthal și pe linia avanposturilor. Erau de fapt două batalioane întregi cu patru companii la Eisgriffen, St. Andre și St. Paul.

Înaintarea lui Marmont îl determină pe comandantul avangărzii să formeze dispozitivul de marș. Prima coloană alcătuită din 1 batalion caransebeșean, 2 germano-banatic, 6 companii de vânători tirolezi, 2 batalioane de linie și 6 escadroane de husari a pornit spre Mureck. Celelalte două batalioane româno-ilire, al 2-lea și al 3-lea au fost dirijate spre Marburg, înșiruindu-și avanposturile între Langenthal și Unterplattich. În ziua de 5 decembrie Chasteler continua marșul pe direcția Radkersburg și apoi spre Ungaria. Pentru puțină vreme, Radkersburgul a rămas controlat de un batalion caransebeșean. Celelalte două, citate mai sus, conduse de colonelul Peretici, au ajuns cu o seară mai înainte în același loc și au primit misiunea să asigure flancul stâng al diviziei, care se deplasa peste Hochstraden și Ferring spre Furstenfölda.

În 6 septembrie, ariergarda lui Chasteler, cuprinzând două batalioane bănățene, se afla dispusă pe un aliniament între localitățile Furstenfeld, Ils, Henssdorf, Burgau, Loidsdorf, Birnbach, Blumau, Dobersdorf, Königsdorf, Altendorf, Gillesdorf, Altenmarkt și Rudersdorf. Către seară un detașament al acestor trupe va intra în Graz. În aceeași zi ariergarda a fost pusă sub comanda feldmareșalului Hiller, urmând a fi reorganizată la Steinamanger exclusiv din trupe de grăniceri, însumând 17 batalioane, dintre care două de pancioveni. Cele trei batalioane ale caransebeșenilor au rămas mai departe în divizia Chasteler, brigada Schauroth, fiind repartizate pe poziții la avanposturi.

Toate aceste manevre se datorau, de fapt, intenției de a elibera Viena, pe care și-o atribuiău armatele Italiei și Tirolului și de stânjenire a francezilor, concentrați asupra armatei austro-ruse din Moravia. Dezastrul de la Austerlitz face inutile toate aceste planuri.

Conform condițiilor de armistițiu, în 11 decembrie grănicerii bănățeni menținuți între unitățile diviziei Chasteler au părăsit orașul Graz, la ora șase seara intrând deja garnizoana franceză. Peste trei zile unitățile din Confiniul bănățean părăseau Stiria. Ele au fost trimise în comi-

tatul Eisenburg, în localitățile Welsen, Dober, St. Marton, Altenmarkt, Totfah, Tenersdorf, Kreistein, Hensdorf, Poppendorf, Eltendorf, Königsdorf, Rudersdorf, Kalthenbrunn, Rohrbrunn.

În urma păcii de la Bratislava, încheiată pe 2 ianuarie 1806, a fost dat ordinul de desființare al unităților operative, batalioanele fiind trimise, prin Ungaria, acasă, în Banat⁵.

Se încheia una din campaniile la care bănățenii nu au participat în sectoarele decisive, ci în zonele oarecum secundare. Nu cunoaștem nivelul pierderilor, dar, cel puțin în comparație cu cele din campaniile precedente, îl bănuim mic. Batalioanele grănicerilor din Banat au avut șansa de a nu fi repartizate nici armatei care a capitulat la Ulm, nici celei care a fost zdrobită la Austerlitz. Cei mai mulți din ostași au pierit din cauza greutăților marșurilor, condițiilor grele din munți, dar mai ales a gerului. Nicolae Stoica de Hațeg, bazat probabil pe informații de la participanți, deci demne de crezare, subliniază acest lucru într-o însemnare manuscrisă⁶. Impactul asupra populației din Graniță a acestei scurte dar dezastruoase campanii în care Viena a fost cucerită, a fost imens. Este evidentă slăbiciunea unui imperiu, care se desprinde și din însemnările pe cărți făcute în satele grănicerești, mai ales ale lui Iliia Călțun din Pârvova⁷. Nu trebuie subestimat faptul că aceste însemnări exprimau opinia stratului fundamental al societății românești din Banat, exprimau ruralul. Ele pot foarte bine explica implicarea unor ofițeri și soldați români din Graniță în răscoala pusă la cale în anul 1808⁸.

NOTE

1. C. Schwab, *Cronica regimentului românesc de graniță nr. 13, Cap. 1805*, p. 3 după numerotarea pe capitole care s-a dat la achiziționarea manuscrisului de către Muzeul din Reșița. Cifra de 2640 rezultă din calcul, fiindcă autorul monografiei regimentului caransebeșean nu dă efectivul unui batalion. Ea este ceva mai mică decât cea știută de Fr. Vanicek, *Spezialgeschichte der Militärgrenze Aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, Wien, IV, 1875, p. 103: „...fiecare din cele 17 regimente ... a adus pe câmpul de luptă, 2762 de oameni”. Diferența poate fi dată de auxiliari, curieri și artileriști.
2. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, p. 103.
3. Ardelenii aduceau și ei, din cele două regimente de la Năsăud și Orlat, peste 5000 de oameni. După cifrele lui Vanicek, aceste unități împreună cu cele din Banat adunau 11048 de luptători. La aceștia se mai adăugau husarii secui și români din regimentele ardelenene de cavalerie.
4. Fr. Vanicek, *Op. cit.*, p. 104.
5. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 14.
6. Însemnare pe *Apostol*, București, 1784, Colecția Mitropoliei Banatului, Timișoara, inv. 19.960.
7. Însemnare pe o filă din *Biblia*, Blaj, 1795, acum pierdută. Reproducem după o fotocopie pusă la dispoziție de colegul O. Bozu.
8. Vezi capitolul II al acestei cărți.

4. CAMPANIA DIN 1809

! Deși n-a luat parte la cea de-a patra coaliție, Austria urmărea cu speranță desfășurările militare și politice. Victoriile napoleoniene de la Jena, Auerstadt, Eylau și Friedland o vor spulbera însă foarte repede. Tratatul de la Tilsit va adăuga marilor nemulțumiri, legate de pierderile teritoriale, altele cum ar fi cele rezultate din politica Blocusului continental care afectau economia. În aceste condiții nu este surprinzătoare mobilizarea Austriei, îndată ce conjunctura internațională părea favorabilă.

Încă la 20 februarie 1809 armata austriacă a fost pusă pe picior de război. Peste 300 000 de oameni au fost puși sub comanda arhiducelui Carol. Cu excepția a două corpuri aflate în Austria de Sus, armata a fost concentrată în Boemia.

Regimentele bănățene au trebuit să mobilizeze și ele. Potrivit ordinilor, trebuiau să trimită câte două batalioane. Cel de la Caransebeș, regimentul românesc, a chemat sub arme pentru front două batalioane de tiraliori și un escadron de husari de graniță. Fiecare batalion se compunea din șase companii cu efective sporite, așa cum spunea regulamentul că se va proceda în caz de război. Primul din ele, aflat sub comanda maiorului Golubovic, s-a adunat în tabăra de la Straja¹ pe 20 februarie. Celălalt și-a adunat luptătorii în ziua următoare, chiar la Caransebeș, unde se afla și statul-major al regimentului. După regulamentul de organizare-mobilizare al trupelor de grăniceri, fiecare regiment trebuia să dea, în cele 2 batalioane de marș, 2 966 de oameni, dintre care 240 trăgători de precizie și 44 artileriști. Un al treilea constituia rezerva și număra 1 437 ostași, la care se mai adăuga un al patrulea, așa numit „al țării“, cu misiuni de întreținere a ordinii și de poliție, având numai 675 de oameni². Pentru front însă erau destinate, cum am arătat, doar două. Cele de la Caransebeș au fost adunate într-o tabără comună, unde au fost subordonate colonelului Gratze. În ordinea de bătaie ele aveau să fie nominalizate *ca regiment*. Formațiunea de cavalerie a fost însă subordonată locotenent colonelului Johan von Betzmann, comandantul unui regimet obișnuit. Unitatea românească de la Caransebeș a trebuit să mai mobilizeze 2 companii cu efective complete care au pornit imediat marșul spre Arad, unde au constituit garnizoana cetății. Curând au pornit și batalioanele, la o zi unul după celălalt, spre Timișoara. De aici a început marșul spre câmpul de luptă. În 13 martie primul sosise la Pesta, urmat în 15 de celălalt. Acolo se afla al 4-lea corp de armată austriac, condus de prințul Rosenberg, pregătindu-se să pornească, peste regiunea boemiană, spre Viena. Aceleași armate i-au fost destinate și două batalioane ale regimentului germano-banatic, ridicând astfel numărul luptătorilor pe care Banatul îl trimitea spre front la 7 000, numai din Confinul militar³. Continuându-și marșul, la 27 martie batalioanele caransebeșene sunt consemnate de documentele militare în localitățile Pisek, Miercovitz și Stracovitz, unde, alături cu 8 unități de husari, au fost repartizate brigăzii Kadirojevich. Între timp însă planul de operații conceput de statul-major austriac a fost

brusc modificat, așa că în Boemia n-au mai rămas decât trupele comandate de feldmareșalul Bellegarde⁴. Grănicerii de la Caransebeș, împreună cu husari din regimentele Vincent și Stipsić, au fost repartizați brigăzii Stetterheim. La 27 martie Austria declarase oficial război Franței, așa că bătălii fuseseră incluși trupelor destinate luptelor. Ei au mărșăluit spre orașul Steyer, pe care l-au părăsit în 10 aprilie, îndreptându-se spre Schärding, unde au ajuns în 16 ale lunii. Cu trei zile mai înainte împăratul francez părăsise Parisul și în 18 era deja la Ingolstadt, preluând personal comanda trupelor. În câteva lupte a reușit să izoleze aripa stângă a armatei arhiducelui Carol, silindu-l să ordone retragerea în vederea joncțiunii cu forțele lui Bellegarde. Până în acest moment bătălii nu au intrat în luptă. La 20 aprilie ei soseau la Passau, unde, chiar în aceeași zi, primesc botezul focului în campania din 1809, în cadrul brigăzii Vincent. Deși s-au bătut cu mult curaj, ei au trebuit să cedeze în fața superiorității numerice. Se știe că aici au căzut primii bătălii, dar o listă a pierderilor nu s-a păstrat⁵. Tot aici trebuie să menționăm și faptul că în aceleași zile vor intra în luptă și cei din batalioanele germano-banatică, pe 22 aprilie, la Eckmühl. Ulterior aceleași vor fi trimise în brigada Radivoiević, către nord-vestul Boemiei, pentru a alcătui un dispozitiv de apărare al Văii Eger⁶.

Cei din regimentul românesc au urmat, în acel sfârșit de aprilie, traseul corpului de armată al lui Hiller, prin Haag, Lambach și Wels, spre Linz. Făceau parte din coloana generalului Pianchi, deplasându-se pentru siguranța armatei, a misiunii de ariergardă de fapt, pe direcția Efferding—Waizenkirchen—Alkofen—Linz. În primele două localități enumerate au trebuit să facă față la două puternice atacuri declanșate prin surprindere. Au fost pierderi grele, dar nici în acest caz nu se cunosc cu precizie. Probabil că aici (dacă nu cumva chiar la Passau) a căzut maiorul Iosef von Gollubović, comandantul primului batalion⁷. Presiunea crescândă a inamicului nu i-a dat prilej lui Hiller să înjghebeze o rezistență la Linz, așa încât, distrugând podurile peste Dunăre, pe 3 mai orele 16, trupele sale și-au reluat retragerea peste Traunn, în direcția Ebersberg. Ariergarda a rămas însă pe malul stâng, cu misiunea de a menține cât mai mult cu putință podurile, asigurând trenului de bagaje evacuarea. Pe malul stâng se desfășuraseră pentru luptă trupele lui Radetsky. Localitatea Kleinminden și pădurea din vecinătate erau ocupate de brigada Vincent. Un detașament al acesteia fusese plasat și în castelul aflat pe malul drept. O baterie de 6 pfunzi fusese instalată chiar acolo, pentru a lovi, la nevoie, podul de peste Traunn. Casele din apropiere adăposteau trăgători și o unitate caransebeșeană. Efectivele cele mai numeroase ale bătăliiilor fuseseră, însă, plasate chiar pe mal, în dreapta, mai jos de pod. Detașamentul de la castel era tot al lor. Alte câteva batalioane ocupau terenul la sud de Ebersberg, iar restul trupelor se dispuseră pe platoul dintre Ebersberg și Schildsburg.

Pe la orele 9, în dimineața zilei de 3 mai, francezii au declanșat atacul. Un foc viu s-a pornit de ambele părți. Curând un incendiu a cuprins podul apărat de grăniceri. Două picioare au trebuit distruse, chiar în acele împrejurări, pentru a împiedica inamicul să treacă și a salva de la încercuire trupele proprii. După ce a refăcut podul, Masséna și-a trecut to-

tuși forțele peste râu, așa încât lui Hiller nu i-a mai rămas decât să dispună retragerea pe direcția Enns-Krems⁹. La Ebersberg s-a dat una dintre cele mai crâncene lupte din întreaga campanie. Orașul arzând, mormanele de cadavre de pe străzi ofereau un spectacol sinistru: „Femei, copii nenorociți, mistuiți de flăcări, unii în brațele altora și, în mijlocul acestui dezastu general, o armată ce străbate teatrul de distrugere în sunetele unei muzici războinice, trăsurile ce înaintează peste o mie cinci sute de morți, sfărâmându-le craniile și smulgând fășii din rămășițele lor”⁹. Între ei au fost destui români din Banat. Pentru a putea trece suita imperială, a trebuit să i se deschidă drum cu lopețile printre grămezile de cadavre.

Planurile arhiducelui Carol au trebuit iarăși schimbate în fața rapidei înaintări a francezilor. El ordonă lui Hiller să înainteze spre Krems cu un detașament de observație și cu grosul trupelor să încerce, după caz, ocuparea luncii inundabile a Dunării, a căilor de comunicații spre Viena și, cel mai important lucru, a podurilor peste fluviu¹⁰. Încă de la 8 mai, batalioanele bănățenilor, întărite cu un escadron și jumătate de husari Stipsiç, au pornit din Krems spre capitala imperiului. Sosiți acolo la 10 mai, au primit ordinul ca împreună cu alte 4 regimente și un detașament de cavalerie să se unească cu brigada Mesko. Astfel ei ajung să alcătuiască aripa dreaptă a liniilor întărite între Leopoldstadt și Prater. Încă din 9 mai avangărzile franceze își făcuseră apariția în spațiul de siguranță al orașului, așa numitul *glacis*. Câteva salve de artilerie le-au făcut, pentru moment, să se retragă. Pe data de 13 mai Hiller a primit știrea că francezii se aflau deja în lunca Schwarzelaker și că erau aduse în continuare trupe cu bărcile dinspre Nussdorf. Napoleon înțelesese perfect faptul că era mai important să-și mențină forțele principale pe malul stâng al fluviului, pentru a putea astfel controla cele 2 drumuri importante care plecau spre Boemia și Moravia.

Ca urmare a știrii primite, Hiller ordonă brigăzii Weisenwolf să părăsească tabăra, deplasându-se în grabă spre Iedlersee, de unde Landswerul tocmai își retrăgea ultimul detașament. La comanda acestei brigăzi a fost numit colonelul de stat-major Ciottiç, stabilindu-se, cu același prilej, ca două companii de bănățeni să sprijine acțiunea trecând Dunărea, de fapt unul din brațele fluviului, spre capătul inferior al insulei, unde trebuiau să declanșeze atacul. Deși asaltul brigăzii a fost de trei ori respins de-a lungul digului ce lega insula de mal, în cele din urmă a reușit. Sincronizarea cu acțiunea grănicerilor a fost perfectă și astfel brigada a izbutit să încercuiască și să captureze un puternic detașament francez: 16 ofițeri, 386 de ostași și 50 de răniți. Restul trupelor inamice — 9 companii din regimentele 72 și 105 — au rămas pe câmpul de luptă ori s-au înecat.¹¹ Raportul lui Hiller remarca bunul comportament al unităților angajate cu acel prilej.

Chiar în aceeași zi, însă, unitățile austriece au părăsit Viena, retrăgându-se peste podul Thabor, după care l-au incendiat. Vestea l-a găsit pe arhiducele Carol între Horn și Meissan. Marșul armatei a fost oprit. Forțarea Dunării, în aceste împrejurări, devenise inutilă, așa că dispune ocuparea terenului de la poalele înălțimilor Bizam, sperând să poată oferi cetașlor câteva zile de odihnă. Avangarda rămăsese pe poziții pe malul

fluviului, pentru a observa și a împiedica orice tentativă de trecere din partea inamicului.

Chiar în dimineața capitulării Vienei, Napoleon, însoțit de Lannes, a inspectat malul fluviului, sesizând importanța insulei Lobau — patru pe șase kilometri — dispunând ocuparea grabnică a ei. Suficient de întinsă pentru a adăposti chiar și o armată, ea era în același timp o etapă în trecerea peste fluviu.

În aceste zile grănicerii români și-au reluat locul în formația generalului Rosenberg, corpul I de armată, având în frunte pe colonelul Gratze, numit însă și la comanda unei divizii. Încă din 19, avangarda raportează că inamicul ocupase insula, iar în luncă se lucra febril pentru ridicarea unui pod peste marele braț. Pe 20 mai, arhiducele Carol ordonă o recunoaștere care confirmă pregătirile. În dimineața următoare podul la care lucraseră cu toții, de la soldat la general, era gata. Armata austriacă fusese deja alarmată și-și ocupa dispozitivul pentru luptă. Forțele lui Rosenberg au fost dispuse în coloane de batalioane. Românii bănățeni se aflau chiar în avangarda acestui corp, în primele sale linii. Între timp francezii continuau să treacă brațul Dunării pe pod și cu bărcile desfășurându-se apoi în formațiuni de luptă. Era vădit că vizau localitățile Gros-Enzerdorf, Essling și Aspern. Arhiducele socoti că a sosit clipa. Francezii însă păreau că șovăie. Din cauza apelor umflate, marele pod fusese avariat. Napoleon înclina chiar să dispună retragerea pe insulă, cu excepția unui cap de pod care urma să aperse trecerea. Vestea că podul a fost reparat și înaintarea austriecilor l-au decis să pornească lupta. Masséna acționa pe direcția Aspern, pe aripa stângă, iar Lannes, pe dreapta, pe direcția Essling.

Grănicerii bănățeni, corpul lor de armată, ocupau o poziție pe malul drept al pârâului Rûsbach. Se aflau acolo ambele lor batalioane. În vecinătatea lor se aflau husarii prințului Lichtechstein. Mersul luptei va impune, însă, ca, până la urmă, asaltul lor să se îndrepte împotriva celui-lalt flanc inamic. Două puternice coloane, de fapt corpuri de armată, 4 și 5 s-au pus în mișcare din dreapta și stânga localității Wagram. Avangarda lor era condusă de feldmareșalul Klenau, un veteran al campaniilor antifranceze. Grănicerii s-au lansat asupra Enzersdorfului și, într-un cureș nestăvilit, sprijiniți de husari, au izbutit chiar de la prima tentativă să-l ocupe. În parte fusese părăsit de francezi încă de dimineață, dar cei rămași au opus o rezistență dâră. 30 dintre ei au fost capturați de bănățeni. Fără să se oprească, cele două mari coloane continuă să avanseze spre Essling. Satul a fost atacat de patru batalioane de infanterie. Rezistența francezilor devine tot mai hotărâtă, luptele se dau acum pe ulițele în flăcări ale satului. În cele din urmă vraajmașul este azvârlit înapoi. Revin și bătălia se încrâncenează. Oamenii se încaieră cu baioneta și cu patul puștii, liniile se amestecă, se învălmășesc. Francezii știu bine că abandonarea Esslingului ar prăbuși întregul lor dispozitiv, așa că se bat cu disperare. Napoleon ordonă intervenția unor forțe de sprijin și, pe măsură ce se însera, francezii recuperează pozițiile pierdute, inclusiv Enzersdorf. Noaptea trece în vreme ce inamicii se pândesc din poziții foarte apropiate. Zorii i-au găsit pe grăniceri gata de luptă în fața diviziei Boudet, care apăra Essling. Se aflau exact pe direcția localității. Acum însă francezii sunt cei care declanșează asaltul. Napoleon era decis să

forțe victoria¹². Lovitura lor se concentrează chiar în punctul unde se aflau bănațenii, asupra coloanei a 4-a. Gruparea lui Rosenberg a rezistat asaltului și apoi a declanșat un contraatac, aruncându-se cu batalioanele regimentului „Arhiducele Carol“ asupra Esslingului, în timp ce altele, între care și românii, depășiseră pe flancuri localitatea. Singura cale pentru francezi rămăsese acum retragerea. Atacurile cavaleriei lor, avantajate și de o ceață căzută pe neașteptate, au fost respinse, dar Esslingul a rămas totuși la ei. Spre orele 11 o ștafetă venită de la arhiduce ordona reluarea atacurilor. Se formează în grabă două coloane; din ultima, comandată de prințul Rohan, făceau parte și bănațenii. Atacul lor s-a produs frontal în vreme ce alte trupe acționau împotriva faimosului hambar ce mărginea drumul spre Gros Erzensdorf. Au reușit să intre în sat, dar nu să-l și ocupe, să se mențină pe acele poziții, așa că Rosenberg ordonă o repliere și trecerea la defensivă. Artileria reușește să le acopere retragerea și să țină în frâu un inamic mereu tentat de atac.

La celălalt flanc însă lupta se duce în favoarea austriecilor. În momentul în care Napoleon sesizează imposibilitatea ocupării Aspernului și replierea, bătălia este pierdută. Totuși arhiducele Carol ține să captureze Essling, de unde ar fi putut să-și trimită trupele spre podul Lobau. Furtuna îl rupsesse și aceasta a frânt atacul, până atunci victorios, al francezilor. Un asalt austriac pornit pe la orele 12, la care au luat parte și batalioanele bănațene, a fost iarăși respins. Fiindcă inamicul începuse oricum retragerea, arhiducele renunță să reia asaltul. Pe la 3 dimineața francezii părăsesc localitatea, din care n-au mai rămas decât mormane de ruine fumegânde. Erau zorii zilei de 13 mai 1809 și inamicul își trecuse armata pe malul stâng al Dunării, supraaglomerând iarăși insula Lobau.

Mii de morți umpleau câmpurile după marea bătălie, poate cea mai sângeroasă de la declanșarea revoluției franceze¹³. Românii au lăsat acolo jertfele lor: 47 de luptători au fost uciși, căpitanul Vancea și alți 6 ofițeri au fost răniți, ca și 245 de ostași. La aceștia s-au mai adăugat 34 dați dispăruți. Dispărut a fost dat și maiorul Cerrini, comandantul batalionului 2. El a fost de fapt capturat de francezi și va reveni la unitate în 25 septembrie, cu ocazia unui schimb de prizonieri.

Câteva săptămâni armatele au rămas față în față, despărțite de brațul Dunării. Inactivitatea aceasta prelungită a privat Austria de o victorie decisivă, creând, însă, premisele viitorului dezastru. Este lăsat timp lui Napoleon să pregătească pe îndelete o nouă lovitură. Insula Lobau a fost fortificată și împânzită de baterii, s-au construit noi poduri, de astă dată pe piloni, asigurând o posibilitate de acțiune mult mai rapidă și mai sigură.

Atacul francez se produce pe 5 iulie. Orice întârziere l-ar fi expus pe Napoleon unei lovituri din partea armatei arhiducelui Johann. În ciuda faptului că în după amiaza zilei precedente a izbucnit o furtună violentă, atacul n-a fost amânat. La revărsatul zorilor coloanele franceze atacau pe toată linia, iar pe la orele 6 fortificațiile austriece dintre Essling și Gros-Enzersdorf erau deja în mâinile lor. Până spre amiază francezii au continuat să înainteze. Regimentul bănațean suferise deja pierderi grele, mai ales că se afla în avangardă și deci a suportat primele lovituri, întotdeauna mai puternice, mai viguroase. Între timp o grupare inamică ataca

între Essling și Gros-Erzendorf, dezvoltându-și acțiunea spre Breitenlee, în vreme ce avangarda austriacă atinsese cu toate unitățile aliniamentul armatei principale. Feldmareșalul Nordman, în replierea executată sub permanentă presiune franceză, atinsese cu stânga sa Neusiedl și Grinzendorf. Această din urmă localitate fusese ocupată de subunități ale bănățenilor. Pentru ei situația s-a agravat în jurul orelor 16, când inamicul era pe punctul de a sparge centrul armatei. Grănicerii și vânătorii au luptat alături, apărând Grinzendorf și reușind, în cele din urmă, să-l mențină. Bătălia s-a stins abia pe la orele 23, dar armatele au continuat să rămână față în față pentru o înclăstare decisivă în ziua următoare. Statul major austriac urmărea să lovească de-a lungul Dunării, pentru a tăia astfel legătura francezilor cu baza de pe insula Lobau. În consecință s-au emis ordine către toate corpurile lor de armată¹⁴.

La orele 6 Napoleon este trezit de o cumplită canonadă. Austriecii începuseră atacul, coborând scundul platou de la Wagram¹⁵. Frontul avea — caz fără precedent în istoria militară — nu mai puțin de 15 kilometri lungime. Peste 1 100 de tunuri vărsau un torent de foc nimicitor. Flancul stâng francez, unde raportul era de la 1 la 3 în favoarea adversarului, se îndoia și începe să dea înapoi, fără ca această retragere să degenereze. Trupele se retrăgeau ripostând și în perfectă ordine. În noua ordine de bătaie batalioanele românești se aflau în extrema stângă, ocupând localitățile Markgrafen, Neusiedl și înălțimile care le flancau. Se subordonau corpului 4 de armată, comandat de feldmareșalul Hohenzollern. De fapt, după grelele pierderi din perioada anterioară, efectivul lor se redusese la aproape o jumătate de batalion, deci la 25% din câți veniseră pe front în primăvară, 652 de luptători.¹⁶ Misiunea corpului 2 părea să fie una mai ușoară. Un timp el nu a fost deranjat în poziția sa de pe pâraul Rüssbach. Efortul ambelor armate se concentra pe aripa opusă. Bănățenii vor intra în luptă mai târziu, când planul napoleonian de a înconjura aripa stângă a austriecilor devenise un fapt împlinit. Hohenzollern nu mai avea nimic altceva de făcut decât să urmeze în retragere unitățile corpului 4 de armată, care abandonaseră Baumersdorf. Stânjenită neconținut de șarjele cavaleriei franceze, manevra a reușit totuși. Grănicerii aveau misiunea de acoperire a flancului stâng. În 8 iulie era la Kammersdorf, unde a rămas și în ziua următoare. În 10 iulie, la miez de noapte, ajunge la Znaim, pentru a se alătura forțelor principale. El ocupa înălțimile de dincolo de Znaim și pădurile din lunca Thaya. Încadrați unei a doua coloane de acoperire, bănățenii au rămas în câmpie, la poalele înălțimilor. La Wagram au pierdut: 28 de oameni uciși, din care 5 ofițeri în frunte cu însuși colonelul Gratze, 179 răniți, dintre care 5 ofițeri, 4 ofițeri au căzut prizonieri. 93 de oameni au fost dați dispăruți. La aceștia se adaugă o listă de șapte ofițeri. Un total de 307 luptători deci. Conform unei situații ulterioare, se pare că numărul lor s-a ridicat la 460. Este drept că din cei dispăruți, cei mai mulți rătăcind prin împrejurimi, au reușit totuși să revină în rândurile proprii.¹⁷

În această poziție de la Znaim i-a găsit armistițiul. Din pricina efectivelor foarte reduse, regimentul a fost reorganizat ca batalion, avându-l comandant pe maiorul Del Rio, avansat recent prin ordinul mareșalului

Duca. Locurile lor de cantonament au fost fixate la Landskron, Hohenstadt, Muglitz, Blaim. Curând arhiducele a condus armata spre Ungaria pe ambele maluri ale Dunării, dislocând-o pe râurile Vak și Komarom, până la Balaton. În acest timp regimentul a primit completări, așa încât număra acum 1907 oameni. A fost repartizat diviziei Fresnell, brigada Alstern, corpul 2 de armată de la Hossu-falu. Urmează alte dislocări până când, la începutul anului 1810, a primit ordinul de a pleca spre patrie. Avându-l în frunte pe colonelul Mihailovici, care, în cadrul unui regiment de croați se distinsese la Wagram¹⁸, a pornit la 12 ianuarie din localitatea Urmei pe itinerarul: Surany, Udvar, Szellin, Szalka, Waitzen, Todt, Keresten, Ocsa, Arkeny, Kecskemet, Felegyhaza, Kistelek, Szegedin, Sännicolaul-Mare, Biled, Timișoara, Topolovăț, Lugoj, Sacul, Caransebeș, unde a ajuns la 13 februarie.

În anii 1810—1812 grănicerii au rămas acasă, îndeplinind serviciul specific timpului de pace.¹⁹ Vitejia românilor s-a remarcat și în această campanie și a fost pusă în lumină de ordinele de decorare sau recompensă. Astfel, stegarul Șchiopu Raici a primit medalia de argint, cea mai înaltă distincție militară pentru gradele inferioare, pentru că, în 20 aprilie, la Passau, a reușit să salveze, folosindu-se de un drum numai de el cunoscut, averea batalionului. Aceeași răsplată a primit-o caporalul Iancu Grosan. El s-a oferit în mod voluntar să neutralizeze o baterie inamică și, spre mirarea tuturor, a reușit. Trei ducați imperiali a primit caporalul George Costescu. Acesta s-a remarcat lângă Viena, în zona celebrului „Spitz“, în preajma așa numitelor „poduri negre“, când în fruntea plutonului său a capturat un ofițer superior și 20 de soldați francezi. Tot el, pe 23 mai, împreună cu 3 soldați a reușit să se strecoare la Essling în liniile inamice, de unde s-a întors aducând un sergent, un cavalerist și șapte infanteriști francezi capturați. Pentru această faptă de arme a primit încă trei ducați. Teodor Juha, plutonier, s-a purtat vitejește la Essling, pornind cel dintâi la contraatac la baionetă și reușind astfel să oprească înaintarea inamicului. El a fost răsplătit cu 2 ducați. Recompense prin citare și bani au mai primit plutonierii: Grigore Chiriac, Alexandru Irimescu, Ion Tepeniag pentru bravura de la Esslingen. Toți și-au îmbărbătat subordonații să reziste asaltului francez și să atace curajos. Mai ales ultimul s-a purtat vitejește. A participat la 4 atacuri și rănit fiind, a regretat că nu a mai putut să-și conducă plutonul la al cincilea. Tot acolo plutonierul Gheorghe și soldatul Grigore Hatman l-au salvat pe căpitanul Vancea, care fusese rănit, scăpându-l astfel de prizonierat. Tot așa Franț Aghescu, rănit la Esslingen, n-a părăsit lupta, salvându-l și pe locotenentul Isolka. Merite și-au câștigat și caporalul Olariu Zvanici și frunțașul Mihai Schintee, care s-au remarcat în acțiunile de acoperire de la Efening. Asemenea și soldatul Ioan Borlovan. Ultimii doi au fost citați și pentru bravura de la Passau și Ebersberg. Caporalul Petru Pepa a dovedit mult calm și curaj la atacul asupra întăriturilor de la Esslingen. Soldatul Gheorghe Pătrașcu — trăgător de elită — s-a acoperit de glorie în atacul nocturn de la Waisenkirchen.²⁰

Chiar și din cele de mai sus răzbate limpede faptul că în această campanie grea și sângeroasă în ansamblul ei, cel mai dificil pentru bata-

lioanele românilor bănățeni a fost momentul mării înclăștări de la Esslingen. Această luptă, prin prezența ostașilor români, ar trebui înscrisă, ca atâtea altele, și în istoria noastră militară.

NOTE

1. Localitate aflată acum în Jugoslavia, la frontiera cu România. În vremea la care ne referim avea denumirea germană de Lagersdorf.
2. Fr. Vaniček, *Spezialgeschichte der Militärgrenze Aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, IV, Wien, 1875, p. 116.
3. *Ibidem*, p. 118.
4. C. Schwab, *Cronica regimentului românesc de graniță nr. 13. Campania din 1809*, manuscris, p. 4.
5. *Ibidem*, p. 5.
6. Fr. Vaniček, *Op. cit.*, p. 122.
7. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 6.
8. *Ibidem*, p. 7.
9. Apud A. Castelot, *Napoleon, II*. București, 1970, p. 237—238.
10. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 8.
11. *Ibidem*, p. 10.
12. A. Castelot, *Op. cit.*, p. 241.
13. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 19.
14. *Ibidem*, p. 24.
15. A. Castelot, *Op. cit.*, p. 251.
16. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 25.
17. *Ibidem*.
18. Colonelul Mihailovici avea să fie numit la comanda acestui regiment la sfârșitul campaniei, dar nu va ajunge să ia parte nici la campania din 1812, unde regimentul nu a fost solicitat și nici la cea din 1813, când a fost chemat să conducă corpul voluntarilor.
19. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 32.
20. *Ibidem*, p. 32—35.

5. CAMPANIA DIN 1813

Dezastrul Marii Armate în Rusia și contraofensiva aliată au creat condiții favorabile intrării în război a Austriei, evident în tabăra anti-napoleoniană. Victoriile francezilor la Lützen și Bautzen, din mai 1813, erau totuși de natură să îngrijoreze.¹ Austria dispusese însă de un răstimp destul de lung pentru a se reface și avea acum rezerve militare importante, întrucât ea nu-și trimisese în Rusia elita armatei, batalioanele de grăniceri.² Ele fuseseră, pe cât a fost posibil, ferite, pentru a fi disponibile la momentul oportun. Intrarea sa în luptă nu mai putea surprinde pe nimeni. Problema era doar una de timp. La început, pentru a mai câștiga timp de pregătire, Austria a mijlocit un armistițiu de șase săptămâni între Franța și inamicii săi ruși, prusaci, suedezi și englezi. Ea punea la dispoziție aliaților o armată de nu mai puțin de 130 000 de oameni³. La comanda supremă a fost numit feldmareșalul prinț Schwarzenberg.

Armistițiul de șapte săptămâni negociat în mai-iunie, atitudinea duplicitară, au asigurat imperiului timpul necesar mobilizării și pregătirilor de război. În ceea ce privește Granița, unitățile sale au fost iarăși din plin solicitate. Două batalioane ale regimentului românesc din Caransebeș erau deja gata de marș încă de la începutul verii. Primul, comandat de maiorul baron Cerrini, având însă și statul major al unității, condus de colonelul Mihailovici, a plecat la începutul lunii iulie. Foarte curând însă colonelul Mihailovici a primit ordinul să revină la Timișoara, pentru a se ocupa de organizarea unui corp de voluntari sârbi și români, destinat și el frontului.⁴ Al doilea batalion, comandat de maiorul Brandhuber, a plecat din Caransebeș pe la începutul lui august și, asemenea celor din regimentul germano-banatic, a străbătut Ungaria în căruțe rechiziționate de la populație. Toate aceste formațiuni bănățene au fost dirijate la armata din Boemia sau, cum mai era amintită în documente, armata principală.

Primul batalion a fost repartizat corpului de rezervă al feldmareșalului prinț Reuss, în divizia Meerveld și brigada Bach, dar apoi a fost mutat la divizia Crenneville, brigada generalului maior Greth. Din aceeași mare unitate mai făceau parte și un batalion germano-banatic, unul de grăniceri gradișkani, unul de warasdini și unul de Sn. George⁵. Tabăra lor a fost instalată în localitatea Arnau.

Al doilea batalion românesc a fost trimis, împreună cu 6 escadroane de husari, la divizia a 2-a ușoară, în brigada Neipperg, comandată pe moment de colonelul Wieland. Pentru început tabăra lor a fost la Trautenau, apoi a fost mutată la Falkenau.

După 10 august primul ordin de luptă a fost anulat. Potrivit celui nou, unitățile bănățene s-au pus în mișcare, trebuind să treacă în subordinea altor comandamente. Astfel batalionul 2, ultimul sosit, a fost inclus diviziei 1 ușoară a feldmareșalului Mesko, brigada Paumgarten, alături de un batalion germano-banatic, unul din regimentul 1 al grănicerilor români din Ardeal și 6 escadroane de husari, toate cu tabăra la Pilsen.

Celălalt batalion româno-ilor a rămas în continuare la Falkenau, în aceeași mare unitate.

Între timp aliații continuau să-și completeze efectivele, aducând pe câmpul de luptă noi armate. Astfel în regiunea Berlinului se aflau deja 150 000 de ruși, prusaci și suedezi, în Silezia 95 000 de ruși, și prusaci. Împreună cu alte grupări, trupele aliate ajungeau la 700 000 de oameni, din care la operațiuni vor lua parte, în mod direct, cam 600 000 de ostași. Francezii nu puteau opune acestora decât aproximativ jumătate din efective, dar mai bine dispuse în dispozitiv. Forțele lor erau concentrate pe cursul superior și mijlociu al Elbei. Cursul inferior al acestui râu era și el controlat de corpul lui Davout.

Napoleon intenționa ca, bazându-se pe cetatea Dresda, pivotul mișcărilor sale, să lovească fiecare grupare inamică în parte, zdrobindu-le pe părți.

Primul lovit și obligat să se retragă precipitat a fost corpul de armată comandat de generalul prusac Blücher. Profitând însă de această mișcare, prințul Schwarzenberg s-a pus în marș, dirijându-și armata principală spre Dresda. Divizia ușoară Mesko a primit ordinul să urmeze a 4-a coloană, ca rezervă. Aici se afla și batalionul 2 caransebeșean. Pe 24 august era în mișcare dinspre Freiberg spre pădurea Tharand, cu misiunea ca, ocupând-o, să asigure trecerea coloanei principale. La orele 22 brigada în care se aflau bănățenii a primit dispoziția de a începe să înainteze spre Dresda, să-și trimită înainte detașamente de cercetare și să ocupe localitatea Krumbach. Până în zori avanposturile sale trebuiau să atingă Corbitz.

Al doilea batalion din regimentul româno-ilor, în cadrul diviziei Crenneville, cu cinci ore mai înainte ocupase Koschitz, dar ordinul primit cerea să fie ocupat și Plauen, mai ales podul de piatră peste Weseritz. Totodată trebuia să stabilească legătura cu unitățile feldmareșalului Mesko, la Libta, iar pe dreapta, la Racknitz, cu cele ale mareșalului Lichstein. În condițiile în care inamicul se instalase ferm în case fortificate la Plauen, iar Mesko nu apăruse încă, divizia nu avea altceva de făcut decât să renunțe la un atac fără sorți de izbândă și să ia măsuri pentru a-și asigura flancul stâng, expus deja în mod periculos. Abia în zori a apărut și divizia Mesko, care a trebuit, la rândul ei, să-și ocupe locul într-un dispozitiv care fusese trasat. Stânga și-o sprijinea pe Elba, având astfel posibilitatea unei supravegheri atente a drumului spre Maissen și a eventualelor mișcări din Friedrichstadt. Flancul său drept se afla în legătură cu divizia Crenville.

Când s-a realizat concentrarea tuturor forțelor disponibile, când frontul a fost bine încheșat, divizia a trecut la asalt asupra satului Libta (Löbtau) și a cartierului periferic Schusterhauser. A nimerit însă sub un foc intens de artilerie și a trebuit să se retragă, după ce suferise pierderi destul de însemnate. Pe la orele 11 a zilei (26 august) Mesko primește ordinul de a trimite cât mai urgent o brigadă spre Meissen, pentru a captura importantul pod peste Elba de acolo. Misiunea aceasta a fost încredințată unui detașament format la repezeală din cea mai mare parte a brigăzii Paumgarten: 4 companii caransebeșene, 4 germano-banatice și 2 escadroane de husari. În dispozitivul din fața cetății Dresda au rămas,

pentru a continua asediul, 2 companii ale regimentului româno-ilir, 2 ale celui panciovean, 2 batalioane de linie și 5 escadroane de husari.

Zgomotul atacului declanșat de divizia Mesko l-a alarmat pe Crenaville, care a ordonat imediat brigăzii Greth să sprijine cu patru batalioane asaltul pornit pe stânga sa. Două din aceste unități erau bănățene, câte una din fiecare regiment din acest confiniu. Grănicerii s-au bătut cu mult curaj și au reușit să ocupe mai multe poziții inamice. Pentru fiecare casă, transformată de francezi în fortificație, s-au dat lupte sângeroase. Pe măsură ce lupta creștea, comandamentul austriac arunca în foc forțe noi. Patru companii din regimentul germano-banatic s-au avântat asupra unei case întărite și apărate de un detașament puternic. A fost totuși ocupată, capturându-se și 53 de francezi. Pe la orele 14,00 inamicul a trecut la contraatac, pentru a recuceri pozițiile pierdute de dimineață. A fost însă respins de trei batalioane de grăniceri, dintre care două erau bănățene. Cel din regimentul caransebeșean abia pornise la asalt, că a și pierdut comandantul. Totuși n-a dat înapoi. Asaltul a fost continuat în ciuda unui foc intens. Acolo batalionul a pierdut 174 de oameni morți, răniți și dispăruți. Trei erau ofițeri, între care și maiorul Cerrini, care a murit în ziua următoare. Raportul pe care comandantul diviziei l-a înaintat pe 1 septembrie prințului Schwarzenberg sublinia curajul și vitejia acestor trupe: „De fapt spiritul dreptății ar cere acordarea laudei generale de merit a comportamentului trupelor, care din zori și până la ora 7 seara au stat sub foc continuu și este de plăcuta mea datorie să recomand respectivele înaltului comandament al armatei principale“.⁶

Chiar în momentul declanșării atacului celor două divizii în care luptau grănicerii bănățeni, pe 26 august la orele 10,30, Napoleon intra în Dresda pentru a prelua personal conducerea operațiunilor, ceea ce va schimba mersul lucrurilor în favoarea francezilor: „Napoleon, care a renunțat la urmărirea lui Blücher, atacă și joi 26 august, la ora zece dimineața, urmat de corpul de armate al lui Marmont și de vechea gardă, străbate în galop forțat podul August, ajungându-l pe Neustadt la Dresda“. Care era situația? Fără îndoială că rușii, care ocupă înălțimile din cealaltă parte a orașului, strigă de pe acum: „La Paris! La Paris!“, trupele lui Gouvion Saint-Cyr sînt respinse dincolo de suburbii, dar Dresda nu este încă cucerită de inamic. Drumul spre Franța nu este încă ocolit. Așa cum va afirma baronul Peyrusse, prin simpla sa prezență, împăratul redă viață și speranță locuitorilor îngroziți. „Ei se îngrămădesc în jurul lui, îl aclamă ca pe un eliberator. Entuziasmul acesta este împrăștiat de toate coloanele pe care maiestatea-sa le face să defileze în fața lui în pas de atac“. El arată locul de staționare al regimentelor fiecărui colonel care trece prin fața lui cu unitatea respectivă. Pare să cunoască Dresda tot atât de bine ca și Parisul. A reținut chiar și numele Dippodiswalde...

În rîndurile inamice, teribilul nume e pe buzele tuturor: „Napoleon! ... Napoleon! ...“ Răsună fanfarele regimentelor. Redutele și întărirea pe care Gouvion Saint-Cyr a fost silit să le abandoneze sînt recucerite. Aliații sînt respinși și în curând francezii îi urmăresc, hărțuindu-i de aproape“.⁷

Iată cum s-au întîmplat lucrurile din perspectiva opusă.

Spre seara zilei austro-rușii atinseseră suburbiile orașului, dar un contraatac francez, pe la orele 21,00 i-a împins înapoi. Divizia Mesko a fost și ea respinsă.

Pe 27 august bătălia a fost reluată. Era o zi întunecată, cețoasă, care a ajutat inamicului să-și ocupe fără să fie observat pozițiile de plecare la atac. Curând s-a pornit și o ploaie torențială, dezavantajând încă odată aliații. Unitățile lor erau și așa dispuse neglijent, separate prin râpe, care acum deveniseră torrente de noroi adânc și moale. Deși erau evidente condițiile impropriei unui asalt, Schwarzenberg intenționa să reia acțiunile ofensive din ziua precedentă. Situația era însă cu totul alta nu doar din punct de vedere meteo, ci și pentru că acum francezii erau conduși de însuși împăratul Napoleon. În zori trupele aliate își ocupaseră dispozitivul de atac potrivit ordinilor de luptă. Divizia Mesko, pe care o așteptau grele încercări, încălecase drumul spre Freiberg. În spatele ei, ca sprijin, se mai aflau două brigăzi. Grănicerii batalionului 1 din regimentul de la Caransebeș se aflau în primele linii din acest sector, gata de luptă. Cel de-al doilea, din același regiment, acționa în brigada Paumgarten, din corpul condus de feldmareșalul Klenau. El avansase dinspre pădurea Tharandt, împingându-și patrulele și în urma lor avanposturile până la Plauen. Mișcarea a venit însă prea târziu, pentru că Plauen a fost atins abia atunci când divizia Lichtestein începuse deja retragerea spre Giltersee. Toate jertfele sârgeroaselor atacuri de peste zi deveneau acum inutile.

De fapt lovitura principală fusese rezervată de Napoleon nu flancului drept aliat, așa cum însă s-a străduit tot timpul să lase impresia, ci celui stâng, acolo unde dintr-o privire a sesizat lipsa unor importante unități de cavalerie. Ioachim Murat, regele Neapolelui, pornește una din celebrele sale șarje cu mari mase de călăreți, aduse din timp pe poziții, care să permită atacul prin surpriză. Când Mesko a sesizat că tot câmpul din fața sa era literalmente umplut cu escadroanele franceze, era prea târziu ca să mai poată evita dezastrul. A ordonat părăsirea țărmului Elbei, abandonarea drumului spre Meissen și retragerea (celor care mai puteau) spre înălțimile Leutenitz. Cavalcada dezlănțuită de cavaleria lui Murat a dat totul peste cap. Din cauza noroiului și a ploii infanteria nu se mai putea apăra cu focuri de pușcă. Praful devenise inutil, se muiașe la umezeală. Rândurile diviziei s-au clătinat și s-au învălmășit, apoi a început fuga dezordonată. Francezii au putut măcelări în voie, fără să aibă vreo împotrivire cât de cât organizată. Toți alergau spre Kesseldorf și Krumbach, urmăriți de călărimea inamică. În aceste două zile de luptă, după listele făcute în seara de 27 august, numai batalionul de grăniceri români din Banat a pierdut două treimi din efectiv, respectiv 780 de oameni. În realitate, însă, ele s-au diminuat foarte mult în ziua următoare, când foarte mulți au revenit la unitate. Unii au izbutit să ajungă la pădurea Tharandt și prin localități apropiate, scăpând de prăpăd. Situația finală dădea drept pierderi pentru bănățeni 35 de ostași morți, răniți și dispăruți. Insuși feldmareșalul Mesko împreună cu generalul maior Seczen a căzut prizonier în acea zi nefastă.

În timp ce cavaleria zdrobea stânga aliată, asaltul dezlănțuit pe celălalt flanc se dezvoltă și el cu mult succes. Practic francezii înaintau

impetuos pe întreg frontul din jurul orașului. Intenția lor de a intra în Prohlis a fost însă întâmpinată cu o dârză împotrivire. Spre orele 17,00 situația se agravasese din nou pentru austro-ruși. În acele momente intervine pe neașteptate corpul generalului Vandamme, trimis încă din 25 august de Napoleon spre Königstein, pe Elba, pentru a tăia comunicațiile inamicului și orice posibilitate de retragere. El a trecut pe malul stâng al Elbei, grăbindu-se să închidă cercul în jurul aliaților. Singura manevră care-i mai rămăsese lui Schwarzenberg în acele circumstanțe era să ordone imediat retragerea spre Munții Metalici, ceea ce a și făcut!

Trimis în urmărire, Vandamme și-a prelungit nepermis comunicațiile, lăsându-se surprins de o contralovitură, atunci când nimeni nu-i mai putea veni în ajutor. La 30 august el a fost atacat din spate de prusacii lui Kleist și din front de rușii lui Ostermann, așa încât a trebuit să capituleze. Astfel francezii au pierdut vreo 12—13 000 de oameni în frunte cu generalul acestui corp de armată.⁹

În timpul retragerii bănățenii au rămas în formațiunea comandată de feldmareșalul Klenau, însărcinată cu misiunea de ariergardă. Tot timpul hărțuită de inamic, brigada Paumgarten, cu al doilea batalion bănățean a ocupat la 31 august Basbergul, unde a rămas până pe 4 septembrie. Atunci a fost primit un ordin prin care se stabilea o nouă organizare a armatei principale. Cu această ocazie ambele batalioane de grăniceri din regimentul caransebeșean au fost repartizate brigăzii Paumgarten, divizia Mohr, din corpul de armată al lui Klenau. În aceeași brigadă fusesse cuprins un batalion de grăniceri români ardeleni și 12 escadroane de husari.

Victoria de la Dresda l-a determinat pe Napoleon să încerce o lovitură asupra armatei lui Blücher, pe care l-a înfrânt, dar n-a reușit să-l zdrobească. În această situație a decis revenirea la Dresda, excelent pivot al dispozitivului său, de unde putea la fel de repede acționa împotriva oricărei armate dușmane.

În ziua în care Napoleon revenea la Dresda, feldmareșalul Klenau primea un ordin prin care i se cerea să se pună în mișcare pe direcția Comottan—Basberg—Marienberg, în încercarea de a induce inamicul în eroare cu privire la intențiile armatei principale a aliaților. Francezii își trecuseră cea mai mare parte din forțele lor pe malul drept al Elbei. Pe ziua de 7 septembrie trupele lui Klenau ocupaseră un dispozitiv sprijinit pe localitățile Zobling, Satzung, Annaberg, Wolkenstein. Brigada Paumgarten, cu cele două batalioane caransebeșene, își avea detașamentele înaintate la Heitzenbach, de unde aveau posibilitatea să observe eventualele încercări dușmane de a trece peste crestele înalte ale munților. Tot timpul s-a menținut o legătură sigură cu forțele principale ale armatei. În acest moment a sosit și vestea că Napoleon s-a întors pe Elba, încât aliații au decis să revină în Boemia, concentrându-se în ținutul trecătorilor montane.

Klenau a pornit, în urma acestei manevre, spre Comotton, punctul său de placare cu doar câteva zile mai înainte. Batalioanele bănățene au rămas, însă, pe o poziție de observare la Heitzenbach. Ele trebuiau să fie atente la orice mișcare dinspre localitățile Freiberg, Oederan și Chemnitz.

La rândul său Napoleon nu a îndrăznit să atace armata principală, care se întărise în excelențele sale poziții. Încă o dată el a hotărât să se reîntoarcă la Dresda. A urmat o serie de hărțuiri și mărunte ciocniri de patrulare sau subunități în preajma acestei cetăți.

La 27 septembrie armata principală a declanșat o nouă ofensivă în Saxonia, profitând de masivele întăriri rusești pe care tocmai le primise.

Corpul de armată al lui Klenau trebuia să asigure trecătorile spre Boemia de la Annaberg și Marienberg. Brigada Paumgarten avea misiunea de observare și supraveghere a unor direcții importante. Un puternic detașament a fost instalat la Schellenberg și totodată au fost ocupate podurile de la Hohenfichte și Flöha, pe râul cu același nume. Patrulare numeroase au fost trimise spre Mittelweyda, Heischen și Freiberg. În acest sector se concentrau trupele corpului francez de armată comandat de mareșalul Victor. În seara zilei de 2 octombrie, brigada din care făceau parte cele două batalioane de la Caransebeș a primit știrea că unități inamice de infanterie și cavalerie se deplasau pe șoseaua Dresda—Frieberg—Chemnitz, pe tronsonul Oederan—Chemnitz. Aceasta indica fără dubii intenția inamicului de a ataca dispozitivul aliat instalat de-a lungul râului, între cele două poduri recent ocupate la Hohenfichte și Flöha, care stânjeneau, tăiau de fapt deplasarea coloanelor franceze. Victor nu-și putea expune flancul stâng focului dinspre râu. Odată dezvăluite intențiile dușmanului, patru companii de infanterie au fost trimise în mare grabă spre podul de la Flöha pentru a întări o subunitate de bănățeni și un escadron de husari palatinali, care se aflau deja instalate în apărare acolo, dar care erau în mod evident incapabile, singure, să mențină acel punct atât de important. O altă subunitate a regimentului de la Caransebeș se desfășurase la liziera dinspre șosea a pădurii Falkenau. Un mic detașament a fost plasat la Grunburg, închizând astfel defileul spre râul Flöha. Un batalion din același regiment de grăniceri și-a instalat și el efectivele de-a lungul râului de la Hohenfichte la Hetzdorf. Restul trupelor brigăzii se aflau la Schellenberg și Grunburg, de unde ar fi putut interveni la fel de repede spre ambele treceri, acolo unde era clar că se va da asaltul francezilor.

Spre amiază, în jurul orelor 13,00 s-a pornit atacul. Trei regimente de infanterie, trei de vânători și unul de husari, cam 10 000 de oameni, comandate de mareșalul Murat au fost aruncate în luptă pentru a forța trecerea spre Chemnitz. Punctul fierbinte, cum era de așteptat, a fost la Flöha, mai ales că podurile peste râul Tschoppa fuseseră demontate. Apărarea, bine organizată, s-a dovedit mai puternică decât se așteptau francezii. Cinci atacuri au fost respinse unul după altul. Atunci a fost găsit un vad prin care a trecut un întreg regiment de husari înconjurând satul. Primele au căzut casele aflate pe malul drept, deși au fost apărate cu înverșunare de grăniceri, apoi a căzut întreg satul. Nu înainte însă ca românii să distrugă podul, de fapt miza întregii bătălii! Un foc de artilerie bine dirijat și un viguros contraatac avându-i în primele rânduri pe aceiași ostași grăniceri au izbutit să-i azvârle afară pe francezii siliți să lupte pe ulițele în flăcări. Devenise limpede că apărarea în acel punct era bine articulată și suficient de puternică pentru a rezista închizând drumul. Soluția ar fi fost doar ocolirea sa, căutată o altă direcție, un punct

slab în dispozitivul grănicerilor și aceasta cât mai repede. Un moment a părut că atenția francezilor s-a deplasat asupra Falkenaului. Trei companii au fost trimise prin urmare pentru a întări detașamentul de acolo. Alte trei au fost dirijate spre Flöha, unde, foarte curând, a redevenit clar că se va concentra în continuare efortul francezilor lui Murat. Sosirea artileriei sale a permis deschiderea unei canonade susținute asupra satului care a fost iarăși abandonat. Apărătorii săi s-au retras la Plauen, o bătaie de tun de Flöha. În schimb asaltul asupra localității Falkenau, apărută de numai 6 companii, din care jumătate erau bătășene, a fost respins. În acest moment a început un duel de artilerie peste râu. Sub protecția artileriei, inamicul a făcut trei tentative, toate eșuate, de a trece peste Flöha, între Hetzdorf și Falkenau. Importante avanposturi au fost desfășurate de-a lungul râului, bine mascate de vegetația de pe mal. Era deja limpede faptul că misiunea francezilor de a curăța drumul spre Chemnitz și apoi mai departe, spre Leipzig, a fost zădărnicită. Trupele brigăzii Paumgarten și-au apărut cu îndârjire pozițiile, la nevoie contraatacând și au terminat lupta în același dispozitiv în care au început-o. Batalionul 2 caransebeșean a pierdut aici 12 oameni, 6 răniți și 6 dispăruți. O situație mai grea a avut-o batalionul 3, care a avut 4 morți și 51 de răniți, la care trebuie adăugați 73 de prizonieri. Așadar, în total, aici rândurile grănicerilor s-au mai rărit cu 140 de oameni. În lupta de la Flöha s-a distins în mod excepțional ofițerul român Dragu Berzescu, care, în condițiile încercuirii, a reușit să distrugă podul, împiedicând astfel trecerea armatei franceze spre Chemnitz. Comandantul brigăzii a ținut să aducă la cunoștința superiorilor bravura acestui ofițer, recomandându-l pentru recompensă. Din fericire s-a păstrat, deși fragmentar, acest raport: „Stegarul Dragu Berzescu, din regimentul de grăniceri valaho-ilir s-a evidențiat în mod deosebit, căci respectivul, neținând seamă că era încercuit de dușmanul care trăgea din mai multe direcții asupra podului, asaltându-l sub protecția acestui foc, acest domn stegar nu numai că nu și-a pierdut prezența de spirit, dar a și incendiat podul, oprind astfel trecerea inamicului, ceea ce a fost de mare importanță în acele clipe. După salvarea acestei fapte, susnumitul domn stegar s-a retras la adăpostul tufelor (de pe mal), revenind apoi la comanda trupei, care sub o altă conducere, nu numai că ar fi fost pierdută, dar n-ar fi fost oprită nici înaintarea vrăjmașului. De aceea consider ca pe o datorie a mea să recomand în mod deosebit acest brav domn ofițer forurilor mai înalte, pentru a fi recompensat“. Documentul citat a fost semnat „In Avanpost, la 7 octombrie (1)813, Paumgarten“.

În zilele următoare au avut loc mai multe lupte, dar de o amploare mult mai redusă. Astfel, la 4 octombrie divizia Mohr, inclusiv greu încercata brigadă Paumgarten, a contraatacat la Chemnitz și Ebersdorf, aruncând inamicul spre nord, la Frankenberg și apoi spre Mittelweyda. Și cu această ocazie grănicerii bătășeni au mai pierdut trei dintre ei, răniți. În ziua următoare Klenau a intrat în Chemnitz, desfășurându-și trupele de-a lungul drumului dintre Reicheim și Bernsdorf, o mică localitate la cîțiva kilometri de Zwickau, la liziera unei păduri. Brigada Paumgarten avea o poziție de avanpost între Chemnitz și râul Tschoppa. Pe 7 octombrie Klenau și-a reînceput marșul conducându-și unitățile pe înălțimile dintre

Chemnitz și Zwickau. Brigada în care se aflau bănătenii și-a organizat poziția pe înălțimile de la Roten Vorwerk.

Francezii își aveau tabăra la Oederan. Trei corpuri, comandate de Lauriston, Victor și Murat își concentraseră efectivele în vederea reluării operațiunilor. Tot pe 7 octombrie forțele lor au ocupat Penning, după care au trecut râul Flöha, pe la Hohenfichte, izgonind avangărzile lui Gyulai, care cu doar două zile mai înainte înlocuise în poziția respectivă unitățile corpului Klenau.

Planul statului major aliat cuprindea între unitățile operative și brigada Paumgarten, ca și toate celelalte în care luptau ostași din Banat. Ei au intrat în luptă chiar în prima zi a noii ofensive, pornită pe 8 octombrie. Avangarda brigăzii o alcătuiă un detașament de cercetare, destul de puternic pentru a angaja operațiuni pe cont propriu până la sosirea forțelor principale. De fapt deschidea drumul brigăzii și era alcătuit dintr-un batalion al regimentului caransebeșean, unul de linie și două subunități de cavalerie. Era condus de însuși comandantul brigăzii și s-a îndreptat spre Flöha, mărșăluind astfel prin locuri bine cunoscute, unde a luptat cu doar câteva zile înainte. O altă coloană alcătuită din restul trupelor, inclusiv batalionul 2 românesc din Banat, s-a îndreptat spre Frankenberg, postându-se pe malul stâng al râului Tschoppa, într-o adâncitură. O patrulă din grăniceri români și husari palatinali a trecut râul prin vad, intrând în orașel tocmai în momentul în care îl părăsea ariergarda inamică. Husarii au urmărit convoaiele de căruțe capturând câteva și luând 14 prizonieri dintr-o subunitate de intențență. Peste câteva ore cele două coloane au făcut joncțiunea la Hilbersdorf. Imediat a sosit ordinul de a porni la atac asupra Penningului. Era vorba de un asalt dat cu efectivele întregii divizii Mohr. Francezii aveau o excelentă poziție pe niște înălțimi în fața orașului și dispuneau de efective numeroase: șase regimente, din care jumătate de cavalerie. Două piese de artilerie instalate pe malul opus al Muldei puteau oricând deschide un foc din flanc, extrem de periculos pentru atacatori. Foarte stânjenitor era și detașamentul francez de pe înălțimea Galgenberg. Fără a fi ocupat dealul acela, nu era de conceput atacul asupra orașului. Misiunea, extrem de dificilă, a fost incredințată la două companii de grăniceri caransebeșeni, care urmau să lovească dinspre dreapta, de-a lungul malului râului Mulda, în vreme ce alte subunități de infanterie vor acționa din stânga și din front. Totul era susținut de focul a șase tunuri. Poziția cea mai grea o aveau totuși românii, care trebuiau să lupte sub focul celor două tunuri pomenite mai sus. Între cei care urmau să atace din front se mai aflau alte două companii de bănăteni. Asaltul desfășurat cu repeziciune și sprijinit eficient de artilerie a izbutit, dar poziția n-a putut fi totuși menținută decât foarte scurt timp. Azvârlind la contraatac noi forțe de infanterie și cavalerie, francezii au preluat înălțimea și, sub focul tunurilor, erau cât pe ce să treacă Mulda. Salvarea a venit de la două escadroane de husari, care au izbit înainte ca dușmanul să-și poată desfășura efectivele, tăind și fugărind până spre Penning. Imediat, bănătenii, împreună cu un batalion de linie, au relansat asaltul și au recucerit poziția cu pricina, dar au și intrat în oraș pe urmele dușmanului, mai ales că francezii nici n-au reușit să distrugă podul peste Mulda. Stricăciunile mărunte au fost imediat repa-

rate, încât s-a putut continua urmărirea până aproape de Ober-Elsdorf. Seara a împiedicat luptele și peste noapte francezii au reușit să se consolideze și să-și concentreze forțe în vederea reluării vechilor poziții. Dimineata unitățile lor au reușit să respingă avangarda brigăzii Paumgarten și au recucerit Penningul. În acest moment s-a hotărât introducerea în luptă a întregii divizii Mohr. Tocmai când se pregătea ofensiva, ea s-a trezit atacată de două regimente de lăncieri polonezi, care au țâșnit dinspre oraș și dinspre dreapta acestuia. Intervenția propriei cavalerii a fost, încă o dată, salvatoare. Canonada a continuat până noaptea târziu, dar toate atacurile lansate de Mohr au fost respinse. Francezii se băteau cu îndrăzneală, cu disperare chiar. Ei știau că apără retragerea corpului principal pornit din Mitweida, peste Rochlitz, spre vest. În zorii zilei următoare luptele au fost reluate. Rolul principal a revenit de astă dată unui batalion bănățean, destinat să atace frontal. Bateriile diviziei au deschis un foc nimicitor. Cele două tunuri franceze au fost în sfârșit aduse la tăcere. Ploaia de ghiulele revărsate asupra rândurilor francezilor le-a făcut să se clatine și să se învâlmăsească. Neputând rezista, ei încep să se retragă spre stânga, pe drumul către Frohsburg, lăsând totuși un batalion adăpostit în valea împădurită a Muldei, spre a le acoperi retragerea. Pentru curățirea pădurilor din jur și pentru cucerirea orașului grănicerii au trebuit să lupte cu un inamic dârz și disperat. Au ieșit victorioși, capturând și 150 de ostași francezi, printre care doi ofițeri, personal medical și mai multe căruțe cu medicamente. Însuși comandantul diviziei a adus laude bănățenilor: „Comportamentul brav și dârz al tuturor ofițerilor și al trupelor pe timpul celor trei zile de luptă — scria el — rămași neclintii sub focul neîntrerupt al dușmanului, este demn de laudă și merită adus la cunoștință înaltă“⁹.

Luptele de la Penning au costat batalioanele grănicerilor caransebeșeni 84 de oameni morți, răniți și dispăruți. 14 dintre ei au fost luați prizonieri. Într-o încăierare maiorul Vancea, probabil fiul faimosului haiduc bănățean Petru Vancea¹⁰, care comanda batalionul 2, a fost doborât de pe cal. Greu rănit el va fi trecut în rezervă cu gradul de locotenent-colonel, iar la comandă a fost transferat, pentru moment, un ofițer din regimentul grănicerilor gradișkani.

Încercările lui Napoleon de a surprinde și a nimici armatele aliate pe rând, l-au făcut să decidă părăsirea Dresdei, îndreptându-se spre Leipzig. Într-o orăș la 14 octombrie hotărât să impună aici bătălia care să pună capăt războiului.

„Bătălia Națiunilor“. Leipzig, 16—19 octombrie 1813

Îndată ce armata franceză a început marșul spre vest, unitățile lui Klenau au și primit ordinul s-o urmărească îndeaproape supraveghindu-i și, pe cât posibil, stânjenindu-i mișcările. Grupurile și detașamentele mai mici trebuiau atacate și nimicite. Orice schimbare a traseului urmat de inamic trebuia urgent raportată comandamentului. În 10 octombrie pa-trulele sale de cercetare au atins și apoi au ocupat localitatea Frohburg,

iar în ziua următoare intră în Flösberg. În acest moment s-a primit ordinul ca divizia Klenau să se subordoneze armatei conduse de prințul rus Wittgestein. Misiunea în liniile sale principale însă nu i se schimbă, încât în dimineața de 12 octombrie marșul este reluat spre Lauterbach și Otterwisch, mereu pe urmele ariergărzii vrăjmașe. Siguranța întregului corp Klenau, în toată această vreme, pe flancul stâng, o făcea faimoasa brigadă Paumgarten, în care, de la începutul campaniei, se aflau batalioanele bănățene de la Caransebeș. Marșul său se menținea pe o direcție paralelă cu cel al forțelor principale, peste orașul Grimma, de-a lungul țărmului Muldei. Dimineața următoare a adus informații importante pentru statul major general. Unitățile lui Klenau au remarcat, îndată ce ceața dimineții s-a ridicat, o mare concentrare de trupe inamice pe platoul din spatele localității Libertwolkovitz, dar și pe câmpul din fața acesteia. Coloane masive afluiu din toate părțile, indicând limpede că se pregăteau evenimente de anvergură. Totul sugera că Napoleon era decis să dea bătălia hotărâtoare. Manevrele feldmareșalului Klenau, în stânga armatei franceze, au determinat replierea, în noaptea de 14 octombrie, abandonând mai multe localități — Stormenthal, Gross Pösna — care au fost imediat ocupate de divizia Mohr. Totodată francezii au părăsit nord-vestul pădurii Universității, care a fost de asemenea ocupat de aliați.

Dimineața s-a făcut o recunoaștere asupra platoului de la Libertwolkovitz. Patrulele de cercetare au adus vestea că acolo se aflau mari mase de cavalerie, dar că, în spatele localității, pe înălțimi se aflau și puternice unități de infanterie, care ar fi putut cu ușurință interveni. Se aprecia că efectivele ce ocupau platoul ar număra în jur de 10—12 000 de oameni. Wittgestein ordonă imediat lansarea unui atac asupra satului și a înălțimilor din stânga lui. Nepregătit, susținut cu forțe insuficiente, el s-a terminat printr-un eșec general. Cavaleria franceză a lansat și o contralovitură, care ar fi putut fi nimicitoare dacă n-ar fi intervenit salvator cuirasierii ruși și prusaci. Un contraatac lansat de Klenau asupra flancului stâng al inamicului, organizat în extremis, însă, a contribuit și el la evitarea unui deznodământ nefericit.

Bătălia a continuat cu violență întreaga zi. Punctul cel mai fierbinte a rămas la Libertwolkovitz, care a fost trecut, cu preț mare de fiecare dată, dintr-o mână într-alta. Seara batalionul caransebeșean a mai fost odată trimis la asalt. Lovitura sa a fost dată din front și a reușit să-i alunge pe francezi. Prea slabi pentru a se menține, în ciuda vitejiei lor, caransebeșenii au trebuit totuși să se replieze, în plină noapte, pe vechile poziții. Acolo au pierdut grănicerii bănățeni încă 209 oameni: 142 uciși (printre care un căpitan), răniți, dispăruți și 67 capturați de francezi. Era aproape efectivul complet al unei companii.

A urmat o zi de tatonări, cu atacuri și contraatacuri, cu dueluri de artilerie, dar fără angajări importante. Se pregătea, pentru 16 octombrie, acea mare bătălie care va rămâne cunoscută în istoria universală sub numele de „bătălia națiunilor“. Ceea ce se știe mai puțin sau chiar deloc este faptul că acolo au luptat și câteva mii de români, cu o bravură și un curaj remarcabile.

Armata aliată, o mare armată, cu mult superioară numeric celei franceze, a fost împărțită în trei coloane principale. Ultima din ele, ală-

turând corpuri de armată ruse, prusace și austriece, comandate de Wittegenstein, cuprindea și brigada bănățenilor. Misiunea lor era de a împinge formațiunile franceze spre Leipzig, curățind astfel malul drept al Pleisei. Era unul dintre cele mai importante sectoare ale marii bătălii, poate cel mai important. El va fi cunoscut în istoriografia militară cu denumirea de „bătălia de la Wachau“. Dispozitivul francez era comandat de Murat, care îi avea în subordine pe Victor și Lauriston.

Atacul s-a pornit dimineața. Era încă ceață, care împiedica buna vizibilitate. A treia coloană, împărțită la rândul ei în alte patru mai mici, a început ofensiva la orele 8,00. Corpul feldmareșalului Klenau alcătuia coloana a 4-a și sectorul ei era deja bine cunoscut: faimosul sat Libertwolkovitz. Punctul de plecare a fost localitate Gross Pösna. În vreme ce brigada Paumgarten înainta pe direcția localității Holtzhausen, brigada Spleny a lansat un prim asalt spre Libertwolkovitz. El a fost respins, dar formațiuni ale acestei unități au reușit totuși să se fixeze pe liziera pădurii din preajmă.

Lovitura francezilor nu s-a lăsat așteptată nici ea. Mareșalul Macdonald trece la ofensivă, ocupând crângul de lângă Gross Pösna și o poziție favorabilă pe o înălțime alăturată. Spre orele 15 mareșalul Mortier aruncă în luptă forțe noi, care izbutesc să ocupe Pădurea Ciorilor, după care o coloană este lansată în direcția satului Seifertsheim, plasat la jumătatea distanței între șoselele Nossen—Leipzig și Grimma—Leipzig. Noua situație a impus aliaților abandonarea înălțimilor din fața satului și organizarea, mai la sud, a unui nou dispozitiv între Gross Pösna și Fuchshain. O șarjă a cavaleriei franceze, extrem de periculoasă pentru nou înjghebata linie, a fost respinsă la intervenția oportună a cazacilor hatmanului Platov și a unor escadroane prusace.

Bănățenii împreună cu întreaga lor brigadă au rămas la Seifertsheim. La ora 17 ei se aflau în plină luptă cu francezii, care atinseseră marginile satului. Au fost respinși cu salve bine ochite și cu baionetele, iar grănicerii au reușit să rămână pe poziții întreaga noapte. De altfel, când seara a învăluit câmpul de luptă, pozițiile celor două armate suferiseră prea puține și nesemnificative modificări în raport cu ceea ce fusese dimineața. Nici una din părți nu-și adjucecase victoria. Au rămas pe loc, față în față, supraveghindu-se reciproc. Ziuă următoare, cu excepția unor focuri sporadice și a unor scurte dueluri de artilerie, s-a scurs în liniște. Și totuși ea s-a scurs în favoarea aliaților, care au reușit să-și aducă noi corpuri de armată, ce însumau peste 100 000 de oameni. Astfel ei au reușit să dispună de trei ori mai mulți ostași decât francezii.

Noaptea de 18 octombrie a fost folosită de francezi pentru a-și reorganiza dispozitivul, retrăgându-și dreapta și centrul înspre Leipzig. La 2—3 ore după miezul nopții efectivele lor erau gata de luptă.

Aliații au profitat și ei de răgaz pentru a-și redispune trupele în 6 coloane. Potrivit acestei noi împărțiri, bănățenii făceau parte din cea de-a treia, care număra 50 000 de oameni și era condusă de generalul rus Benigsen. Ea trebuia să acționeze împotriva flancului stâng al lui Napoleon, învăluindu-l. Desfășurându-se în alte patru coloane, această grupare atât de puternică a cucerit, rând pe rând, Molkau, Pannsdorf, Baalsdorf, Zweinanendorf. În cadrul acestor acțiuni, bănățenii au ocupat înăl-

țimea din fața Seifarsthaimului, pe care apariția unor trupe de cavalerie pe câmpul din fața Holzhausenului o făceau și mai importantă. Comandantul brigăzii a alcătuit un detașament de asalt din primul batalion al caransebeșenilor, un altul din românii ardeleni și un al treilea de linie. Lor li s-au mai adăugat formațiuni de cavalerie și infanterie ruse. Aceste unități au fost destinate atacului asupra Holzhausenului apărât de efective numeroase. La 500 de pași acest detașament era urmat de corpul feldmareșalului Klenau, într-o formațiune de tablă de șah. La început batalioanele detașamentului au reușit să pătrundă pe ulițele localității, dar n-au reușit să se mențină. Intervenția a două batalioane rusești pe dreapta și câteva escadroane pe stânga au redresat situația. După ce și artileria inamică a fost adusă la tăcere, un nou asalt a fost încununat de succes. În schimb satul Sotteritz a rezistat tuturor atacurilor. Alături de restul trupelor, brigada a luat parte, până la sfârșit, la marea bătălie de la Leipzig.

La 19 octombrie Napoleon a părăsit orașul, dar a lăsat în urmă corpurile de armată ale lui Macdonald și Poniatowski, grupate într-o puternică ariergadă, care să-i acopere retragerea până ce va fi trecut de defileul Elster.

Practic marea bătălie a luat sfârșit, dar bănățenii au continuat să participe la operațiuni de luptă. În ziua în care împăratul francez renunța să continue o bătălie pe care o socotise pierdută și abandona pozițiile de la suburbiile Leipzигului, unitățile feldmareșalului Klenau au primit ordin să-și instaleze tabăra la Probstheida, așa că nu au luat parte la ultimele ciocniri care s-au dat în suburbiile orașului. Li se rezerva în schimb o misiune cu mult mai dificilă. În timpul acesta au fost întocmite listele de pierderi. Grănicerii batalioanelor din brigada Paumgarten au avut în zilele de 16—18 octombrie 20 de ostași și un ofițer uciși, 212 răniți, printre care locotenentul major Grivei, sublocotenentul Dănescu, stegarii Mila, Brancovici și Guran, 73 dispăruți. În total lista cuprindea numele a 6 ofițeri și 300 de ostași. Raportul comandantului de brigadă confirmă o dată în plus bravura cu care s-au bătut caransebeșenii: „...înaintea tuturor celor care au excelat în această luptă trebuie să-l recomand pe maiorul Lang din regimentul valaho-ilir, care s-a evidențiat în mod deosebit prin conducerea hotărâtă, cu sânge rece, a trupelor sale. Este drept că s-au mai evidențiat mulți alții, pe care însă nu-i pot numi, pentru că în îmbulzeala luptei nu te poți interesa de numele fiecăruia⁴¹¹.

În timp ce armata aliată străbătea triumfătoare străzile Leipzигului, corpul feldmareșalului Klenau a pornit spre Pegau și apoi spre Gros-sen. În localitatea Zeit a fost ajuns de o ștafetă care aducea o nouă misiune: să se îndrepte în marș forțat spre Chemnitz și apoi spre Dresda, unde gruparea franceză a lui Guvion Saint-Cyr îl înfrânsese pe generalul rus Tolstoi, amenințând să dezorganizeze comunicațiile armatei principale. Traseul a fost stabilit prin Altenburg, Pening, Chemnitz, Dresda, adică teatrul luptelor pe care le-au dat cu doar câteva săptămâni mai înainte. Ambele batalioane bănățene din brigada Paumgarten se aflau, ca de obicei, în cea mai expusă poziție, adică în avangardă. După ce au trecut prin localitățile Nanndorf, au străbătut pădurea Tharannndt și apoi

au luat drumul spre Herzogswalde. În 26 octombrie patrulele lor au fost întâmpinate cu foc din poziții aflate la vest de Dresda. Atacul grănicerilor a fost declanșat cu iuțea și iureșul lor a dus la ocuparea unui șir de sate mai mici sau mai mari: Benesig, Burgstadt, Gorbitz, Pestewitz, Rossthal, Joltzsche. Au fost luați și vreo 50 de prizonieri. Peste trei zile ei participau, împreună cu rușii, la asaltul asupra orașului Plauen, unde au mai pierdut trei oameni, răniți. La 1 noiembrie au făcut parte dintre trupele ce atacaseră pozițiile fortificate de la Dresda, luptând exact în vechile sectoare din vremea marii bătălii de la porțile orașului. Aici două din companiile lor au cucerit faimoasele Case ale Cizmarilor, luând și 30 de prizonieri. Până în 11 noiembrie zilnic au avut loc ciocniri, unele de mai mare anvergură, care au uzat forțele apărătorilor. Atunci când era evident că trupele ce apărau Dresda nu mai aveau nici un fel de speranță de ajutor, Saint-Cyr a decis capitularea. Au depus armele 1 mareșal, 13 generali de divizie, 20 de generali de brigadă, 1 759 ofițeri și 27 714 ostași. Între 12 și 17 noiembrie, șase coloane dezarmate urmau să fie lăsate să treacă spre liniile franceze, sub cuvântul că nu vor servi, până la proximal schimb de prizonieri, în trupele combatante. Răniții din spitale — 6 031 de oameni — au fost considerați ca prizonieri de război. Austriecii însă n-au avut onestitatea de a-și respecta cuvântul dat. Sub pretextul că feldmareșalul Klenau nu ceruse, înainte de încheierea actului de capitulare condiționată, acordul prințului Schwarzenberg, francezii au fost capturați, declarați prizonieri și internați la Dresda și în fortăreața Sonnestein din Boemia.

După această ultimă operațiune gruparea lui Klenau a fost destrămată și doar o parte a acestor trupe au urmat armata principală spre Rin. Bănățenii nu se aflau printre aceștia. Împreună cu un batalion de grăniceri români din Transilvania și cu 12 escadroane de husari ei au urmat traseul: Hertzogenwalde, Freiburg, Oederan, Lichtestein, Zwickau, Reichenbach, Plauen, Hof, Munchberg, Kulmbach, Stadelhofen, Bamberg, Burgweinhelm, Schwarzach, Ochsenfurth, Beresfelden, Mergentheim, Kupferzell, Heillbron și Kirchheim. La 30 decembrie au primit ordinul să-și instaleze tabăra la Ludwigsburg. Efectivul celor din regimentul românesc de la Caransebeș număra acum doar 1 219 luptători.

Aici au fost acordate și recompensele pentru cei care au săvârșit fapte de arme de un deosebit curaj. Caporalul Pera Nicolici a primit faimoasa cruce de argint, cea mai mare distincție rezervată gradelor inferioare, pentru vitejia dar și pentru competența dovedită la comanda unei mici formațiuni în timpul bătăliei de la Leipzig. Cu șase ducați se recompensa caporalul Avram Ciocârlie pentru curajul arătat la asaltul asupra Oederanului, din ziua de 2 octombrie. Pentru bravura în bătăliile din 7—9 octombrie de pe râul Mulda când au luat prizonier și un ofițer inamic, soldații Iovan Ciurei și Adam Nicolici au primit, fiecare, câte patru ducați. Au fost citați în fața frontului, pentru vitejie, plutonierii Filip Nicolici, Adam Iova, Costa Surulescu, caporalii Mărtin Piu, Nicola Marin, cadetul Dimitrie Tințar, fruntașii Gheorghe Boțoc și Iancu Dobromir, soldații Ianoș Banda, Ioan Popovici, Ioan Vior. Toți s-au distins în luptele de la Flöha, Pennig și Holtzhausen.

Cu aceasta, sângeroasa campanie din anul 1813 a luat sfârșit.

NOTE

1. Gh. Eminescu, *Napoleon Bonaparte*, II. București, 1973, p. 133.
2. Fr. Vaniček, *Spezialgeschichte der Militärgrenze Aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, IV. Wien, 1875, p. 115. Din corpul expediționar austriac doar 4 batalioane erau din trupele de Graniță, iar din acestea numai 2 vor lua parte la dezastruoasa retragere a Marii Armate.
3. C. Schwab, *Cronica regimentului românesc de graniță nr. 13*, Cap. 1813, p. 5. Trimiterea se face la numărul paginii din acest capitol. Manuscrisul este numerotat doar pe capitole.
4. Vezi capitolul II al acestei cărți.
5. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 15.
6. A. Castelot, *Napoleon*, II. București, 1970, p. 452—453.
7. *Ibidem*, p. 454.
8. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 36—37.
9. N. Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, studiu introductiv, ediție glosar și indice de Damaschin Mioc. Timișoara, 1981, p. 112.
10. C. Schwab, *Op. cit.*, p. 57.
11. *Ibidem*.

6. CAMPANIILE DIN 1814 ȘI 1815*

Operațiunile militare au continuat și în 1814 scopul ofensivei aliate fiind cel al forțării lui Napoleon la capitulare. Bănățenii, integrați armatei austriece comandată de mareșalul Schwarzenberg, aveau acum prilejul să cunoască direct țara care a determinat schimbarea continentului european, redimensionarea sa. Direcția de acțiune a aripii stângi, cea mai sudică, a dispozitivului aliat, alcătuită din corpurile de armată austriece, fusese stabilită între munții Jura și Vosgi adică de la Basel, de la frontiera elvețiană spre vest.

Primele mari unități au trecut pe la Basel încă în decembrie 1813, celelalte urmându-le în ianuarie viitor. Obiectivul lor imediat era să ocupe platoul Langres poziție considerată ca foarte importantă. Primele mișcări ale austrieților au surprins pe francezi ceea ce a făcut ca, cel puțin parțial, înaintarea să se petreacă fără mari probleme. Pe ziua de 18 ianuarie Schwarzenberg hotărâse un atac asupra orașului Langres dar inamicul l-a cedat fără luptă repliindu-se spre Chamont. Ocuparea acestei localități deschidea perspective favorabile pentru întreaga campanie. La aceste operațiuni a luat parte și regimentul românesc de la Caransebeș.

La sfârșitul lunii decembrie 1813 această unitate a fost repartizată diviziei feldmareșalului Lederer. Împreună cu alte trupe români au trecut frontiera franceză la 16 ianuarie având în frunte un alt comandant, colonelul Zellesy. Fiindcă după marile pierderi din anul 1813, cu toate că primiseră și ceva întăriri, regimentul număra doar 1 177 luptători, el a fost trecut în ordinea de bătaie a armatei ca batalion, printr-un ordin din 5 ianuarie. Împreună cu 18 escadroane de husari și 3 batalioane de vânători alcătuiau divizia a 2-a ușoară și a început marșul pe traseul Basel—Dell—Montbéliard—Arcey—Villersexel—Vesoul—Grandvelle—Gray unde ajunge pe 24 ianuarie. Primele ciocniri cu inamicul au fost consemnate la începutul lui februarie. Românii au luptat pe 4 februarie la Grand-Vachennes și în ziua următoare la Maisons Blanches. În prima luptă bănățenii au pierdut 3 morți și 9 răniți între care și un căpitan iar în cea de-a doua, 5 morți, 6 răniți și 3 dispăruți, toți soldați. Ulterior au fost cuprinși între trupele care urmau să asalteze Troyes dar Napoleon a retras unitățile franceze concentrându-se în jurul localității Nogent. Urmează câteva lovituri dirijate de Napoleon care pun în mare dificultate dispozitivul aliaților. Orașul Troyes a fost recuperat după ce în ziua precedentă austrieții au fost supuși unei puternice canonade. În zorii zilei de 21 februarie ei au început retragerea repliindu-se spre Bar sur Seine. În 23 și 24 ianuarie listele de pierderi indică faptul că bănățenii

* Singura sursă pentru cercetarea acestei campanii este manuscrisul căpitanului Schwab, pe care l-am utilizat la acest capitol, precum și cele 2—3 însemnări manuscrise pe cărțile vechi din satele grănicerești, pe care le-am valorificat în primele capitole ale acestei lucrări.

se aflau iarăși în luptă fiindcă se consemnează 4 morți și 5 răniți, alții 16 oameni fiind dați dispăruți. În timpul retragerii de la Troyes divizia din care făceau parte mărșăluia pe șoseaua Sens îndreptându-se, în avangarda corpului 3 de armată, spre Dijon. Comanda o avea colonelul Bianchi. Misiunea acestor trupe era să împiedice eventualele încercări inamice să forțeze trecătorile Elveției. Marșul lor a continuat apoi spre Villeneuve l'Archeveque.

După capitularea lui Napoleon și ocuparea Parisului, românii au fost trimiși în departamentul Côte d'Or. Pe 23 aprilie un ordin al armatei îi transferă diviziei Solth care ocupa localitățile dintre Chambéry și Grenoble. La nevoie ele trebuiau să poată interveni în Italia. Curând feld-mareșalul Bubna, fostul comandant al diviziei 1 ușoară, a fost numit, cu titlul temporar, guvernator al Piemontului și Savoiei. Bianchi, între timp înaintat în grad, avea ordin să le ocupe cu trupele destinate Italiei. Astfel regimentul românesc a ajuns în Savoia dar nu a rămas multă vreme nici aici. Pe 22 mai s-a ordonat eliberarea din garnizoană a tuturor trupelor de grăniceri care urmau să plece spre casă. De fapt Bianchi ordonase chiar din 21 adunarea lor lângă Alessandria de unde pe 8 iunie au pornit marșul de întoarcere, prin Lubliana, spre Caransebeș. În luna septembrie sosiseră deja în Banat. La sfârșitul anului 1814 toți participanții au fost distinși cu o coronită de luptători aflați sub arme iar la începutul lui 1815 au fost chemați din nou pe front. Pe 20 martie Napoleon intrase triumfător în Paris și în aprilie batalionul 1 românesc a primit ordinul de marș. Pleca pe 5 aprilie cu destinația Italia. După un marș obositor pe 21 mai era la Verona.

Armata din Italia primise misiunea de a acționa împotriva corpului de armată al lui Suchet care refuza să capituleze organizându-și dispozitivul bazat pe orașul Lyon. Forțele principale austriece urmau să intre în Franța dinspre Italia prin pasul Simplon dar, pentru a deruta inamicul, unele unități au fost dirijate prin Mont Cénis. Batalionul sosit din Banat a și fost inclus avangărzii armatei principale și trimis chiar a doua zi, pe 22 mai, pe traseul Ticino—Castelnuovo—Desenzano—Brescia—Chiari—Treviglio—Gorgonzolla—Milano—Saranno—Sonnio unde ajunge după 9 zile. Aici vine vestea că Suchet ordonase unor detașamente ale sale să înainteze de-a lungul frontierei spre Geneva. Începe un marș contracronometru, ambele părți grăbindu-se să ocupe pozițiile cele mai importante. Având un avans de trei zile avangarda austriacă a reușit să ocupe Saint Maurice dar nu și-a oprit înaintarea căutând să câștige cât mai mult spațiu. Francezii organizează o lovitură de întâmpinare îndreptată împotriva brigăzii Bogdan. Ei trimit, parte pe șosea, parte prin munți, un detașament de vreo 2 000 de oameni, spre Meillerie și St. Gringolph. Deși nu dispunea de tunuri pe care să le contrapună artileriei franceze, brigada își organizează în grabă dispozitivul. O parte din trupe — 2 companii românești, 2 de vânători și o subunitate de husari — au ocupat o poziție avantajoasă lângă Meillerie iar restul s-au eșalonat de aici spre St. Gringolph. Pe la orele 15, sprijiniți de focul tunurilor, francezii au declanșat atacul dar au fost opriți și alungați spre Evian. Astfel drumul armatei de-a lungul țărmlui sudic al lacului Léman a fost deschis.

Urmează o serie de operațiuni menite să curețe împrejurimile Genevei de trupe inamice și să ocupe poziții-cheie care să permită un marș lipsit de surprize spre Lyon, la care, desigur, bănățenii au luat parte.

Pe 27 iunie ei au fost incluși unui detașament care a reparat un pod foarte important peste torentul Arne pe care apoi a trebuit să-l apere împotriva unui asalt francez. După ce la Bonéville au făcut față acestei situații, grănicerii au fost trimiși la trupele care au atacat și ocupat Carouge. Pe 28 iunie avangarda austriacă depășise deja orașul elvețian alungând francezii de pe înălțimile dominante. Pe 2 iulie a fost pornit asaltul asupra dispozitivelor inamice din munții Jura. Bănățenii s-au îndreptat spre pasul Les Faucilles în vreme ce alte formațiuni au ocupat Gex după care, împreună, au alungat inamicul spre St. Claude și St. Laurent. Detașamentul din care făcea parte batalionul românesc trece munții Jura apoi se desfășoară de la St. Claude la Bourg en Bresse și de aici spre Nantua. A dat de inamic într-o poziție favorabilă la Oyonnax de unde l-a alungat.

Între timp însă Lyonul a fost cedat de Suchet, care s-a retras pe o linie convenită de ambele părți, unui corp de armată austriac venit pe malul stâng al Rhônului. Astfel, practic, luptele au luat sfârșit. Grănicerii au avut pierderi mici, incomparabile cu alte campanii — 5 morți, 16 răniți și 2 prizonieri.

Ordinile comandamentului i-au dus apoi în diferite părți ale Franței. La început au fost trimiși la Châlon, apoi la Nevers. Luna august i-a găsit lângă Valence de unde își organizează cantonamente la La Motte, Anzon, St. Germain, Arlant.

Pe 11 septembrie un document al armatei vorbește despre participarea la campanie nu doar a unui singur batalion bănățean ci a 4, două germano-banatică și două româno-ilire, așa ca în toate celelalte campanii din 1805 începând. Ne întrebăm, fără a putea răspunde, de ce totuși Carol Schwab vorbește de unul singur?

Ordinul de plecare spre patrie l-au primit pe 1 septembrie. Traseul pe care l-au străbătut merită reprodus pentru că el indică etape europene care au lăsat desigur urme în știința și conștiința acestor ostași români: Graponne, St. Etienne, Rive de Gier, Septême, Bourgoin, Beauvoisin, Chambéry, Montmélian, Aiguebelle, St. Jean de Maurienne, Monade, Lanslebourg, Susa, Settina, Crescentia, Torino, Vercelli, Novara, Buffalora, Magenta, Milano, Treviglio, Chiari, Brescia, Desenzano, Castelnuovo, Verona. Apoi au urmat cunoscutul drum prin Lubliana și Câmpia Panonică până la Timișoara. La 29 decembrie 1815 erau la Caransebeș. Până în 1831, cu excepția unei alarme provocate de evenimentele din 1821 din Țara Românească, regimentul nu va participa la operațiuni importante și nici la lupte.

LA FRANCE ET LE BANAT

1789—1815

Résumé

Le livre porte sur les contacts roumano-français du Banat à l'époque de la Révolution et de Napoléon. A cet égard, le Banat offre un avantage spécial à la recherche par son statut politique, par sa position géographique particulière — voisinage de zones brûlantes pendant cette période de l'histoire européenne —, par sa dimension multinationale et multiculturelle, mais aussi par la place importante qu'il occupe dans le système militaire autrichien. Le Banat était le siège d'un important commandement militaire provincial de l'Empire autrichien, de deux régiments de gardes-frontières et joua un rôle notable dans les campagnes anti-françaises auxquelles prit part l'Autriche à cette époque-là. Notre recherche s'est concentrée tout particulièrement sur une catégorie importante de la société roumaine du Banat, les gardes-frontières, qui se trouvèrent en contact direct avec la France et les Français et véhiculèrent une certaine image de la Révolution et de Napoléon dans le milieu roumain.

La première section du livre est consacrée à l'image de la France et des Français au Banat à l'époque des Lumières, à l'influence française, aux échos, réactions et attitudes de la société roumaine, — dont surtout le comportement des gardes-frontières — envers l'esprit révolutionnaire ou envers Napoléon. La seconde section consacrée à la participation des gardes-frontières banatois aux campagnes contre la France, aux opérations militaires auxquelles ils prirent part, à leurs faits d'armes.

L'époque des Lumières chez les Roumains contourna l'image de l'Europe en tant que modèle global conçu comme idéal normatif, système idéologique, schéma théorique abstrait. C'est une image exemplaire offerte comme modèle aux contemporains. Parallèlement à cette image abstraite, globale, les Lumières consacrèrent également les images des peuples, des nations et des Etats occidentaux, notamment celles de la France et des Français.

Cette dernière cristallisa par deux voies: celle de la tradition populaire qui souligna dans le folklore une image vague du Français, associée à celle de l'étranger, du catholique, du guerrier, du chevalier: une altérité lointaine, floue; la seconde direction est celle des milieux intellectuels, proposant une image culte. Si la première image en fut une négative, la seconde exaltait les vertus de la France et des Français, en les associant à la civilisation, à la culture, aux Lumières et à la raison.

Les Lumières roumaines du Banat reçurent des influences de la culture française moins systématiques, il est vrai, mais décisives pour

la constitution de certaines domaines de la culture tels que la linguistique, la littérature et, partiellement, la pédagogie. Le milieu culturel roumain était familiarisé avec la langue française, chose témoignée par les dictionnaires et les grammaires se trouvant dans les bibliothèques roumaines de l'époque. De la littérature française, l'auteur le plus connu fut Marmontel, dont on traduisit plusieurs contes moralisateurs, suivi par Voltaire, Montesquieu, Rousseau et Condillac. L'influence la plus forte en est identifiée chez Paul Iorgovici, qui adopta la philosophie et la théorie linguistique de Condillac et les idées de Rousseau.

L'image de la France et des Français fut complétée par les contacts avec les émissaires de cette civilisation: voyageurs, diplomates, agents secrets. Pendant cette période sont attestés au Banat les voyageurs Roger de Damas, Auguste de Lagarde, Madame Reinhard. D'habitude, les diplomates français envoyés en mission à Constantinople ou en Orient traversaient la province. Sebastiani apprécia la qualité des bains qui fonctionnaient depuis l'époque romaine, aménagés par les Autrichiens, et eut envie d'y faire un séjour. Parmi les agents ayant activé pour la France sont attestés Léon Dupleix et I. Toth. Les rapports consulaires français, mis en valeur dans ce livre, relèvent l'importance de cette province (faisant partie de la Hongrie) pour la politique française et l'intérêt spécial de la diplomatie parisienne pour cette zone. C'est notamment les relations de cette province avec la Serbie, le Vidin, les Principautés Roumaines, la Dalmatie, la Bosnie, la Transylvanie et la Hongrie qui intéressent les diplomates français accrédités à Bucarest, Jassy ou Constantinople. Des informations intéressantes sur la zone furent fournies aussi par l'adjudant Meriage, accrédité à Vidin.

Une certaine image de la France et des Français fut promue par la propagande contre-révolutionnaire et antifrançaise de l'Eglise orthodoxe. Celle-ci diffusa des thèmes, des idées ou des attitudes qui se rangeaient dans la phénomène contre-révolutionnaire européen avec lequel sa propagande présente une série d'analogies. De ce point de vue, le Banat offre de nombreuses similitudes avec le canton suisse de Fribourg où les militaires de gardes suisses fournirent un important contingent à la contre-révolution. Au Banat, les gardes-frontières s'enrôlèrent avec une telle énergie dans les guerres contre la France, qu'ils furent souvent donnés comme exemple par la propagande antifrançaise de l'Eglise aux autres habitants de la province, pour la plupart paysans. La propagande contre-révolutionnaire et antifrançaise de l'Eglise s'intégra au système officiel de propagande monté par les Habsbourg afin de contrecarrer l'expansion de la révolution et de l'esprit français. Le facteur le plus important qui détermina l'ampleur, la constance et la continuité du discours contre-révolutionnaire en fut un religieux. L'hiérarchie ecclésiastique diffusa l'image d'une France et d'une nation française qui menaçaient la croyance et l'Eglise chrétienne. La thème de la religion en péril, de la nation française immorale, irreligieuse dominait le discours contre-révolutionnaire de l'Eglise orthodoxe du Banat. Le dynastisme jouait un rôle de premier ordre dans ce phénomène. La propagande ecclésiastique dressa l'image de l'empereur autrichien restaurateur de la religion et de l'Ancien Régime. La propagande de l'Eglise orthodoxe eut

comme but pratique la concentration de l'effort humain et matériel du Banat autour du trône pour légitimer et soutenir la guerre contre la France. Cette propagande menée par l'Eglise orthodoxe trouve aussi une explication politique: c'était une tactique de sa hiérarchie qui espérait déterminer par une telle conduite une amélioration de l'attitude de Vienne envers l'orthodoxie et les peuples qui se trouvaient sous l'autorité du métropolitaine de Karlowitz.

A la fin du règne de Napoléon, l'image de la France et des Français se diversifie grâce à des écrits antinapoléoniens parus en 1814—1815, inspirés par la propagande officielle autrichienne. Imprimés en roumain dans l'imprimerie de Buda, ils furent diffusés en nombreux exemplaires dans la province. C'étaient, pour la plupart, des traductions de l'allemand, dues au prêtre roumain de Pesta, Ioan Teodorovici, originaire du Banat. Cette fois-ci, par l'intermédiaire de ces écrits, la propagande officielle développait de nouveaux thèmes et motifs (différents de ceux du discours contrerévolutionnaire de l'Angleterre), inspirés des objectifs de cette propagande pendant la fin du règne de Napoléon: la dénigration de l'empereur, la pacification de la France et de l'Europe. La nation française y est maintenant absolue de tous les malheurs dont on l'avait accusée; le seul coupable en est Napoléon. La propagande officielle opère une dissociation entre la France et Napoléon, proclamant que celui-ci est contre la France, contre ses intérêts, qu'il est le seul coupable de la compromission de la nation française en Europe. Dans ce sens, ces écrits véhiculent toute une série de clichés: Napoléon contre l'Europe, ennemi des peuples et des Etats, ayant soulevé toute l'Europe contre la France; Napoléon, le dictateur qui a imposé par la force des armes les institutions, les lois, les moeurs et l'esprit français; Napoléon, l'usurpateur, ayant instauré sa propre dynastie illégitime (l'on soulignait à cet égard son origine sociale modeste); Napoléon, le guerrier brutal, produit exclusif de l'instruction et de l'éducation militaires.

La série des brochures antinapoléoniennes s'intégrait au mouvement patriotique exaltant l'idéal autrichien inauguré par Hormayr, mouvement où l'on accordait un rôle important à l'histoire, définissant et relevant la mission historique de l'Autriche en Europe, actualisée à l'occasion des guerres contre la France. Certains motifs de cette propagande ont pénétré dans celle de l'Eglise orthodoxe. Les formes sous lesquelles elle se manifeste au Banat étaient semblables à celles que l'on retrouvait dans les provinces germaniques de l'empire.

Il y eut également une certaine littérature, d'une grande variété (chroniques, odes, allégories, maximes etc.), imprégnée du même esprit antinapoléonien, littérature qui circula surtout en manuscrit. Rapprochée esthétiquement de la littérature baroque, elle s'intégrait à la propagande antinapoléonienne où elle puisait thèmes et idées. Sa force de pénétration fut grande grâce à sa forme proche de celle de la littérature folklorique.

La presse en langue hongroise et en langue allemande diffusa de nombreuses informations sur la Révolution française. „Bécsi Magyar Kurir“ et „Der Kriegsbote“ circulèrent au Banat ou bien eurent des correspondants dans cette province et dans les régions limitrophes. Entre

1794 et 1814 il y eut des tentatives de publier des périodiques roumains, dues à Iorgovici, Piuaru Molnar et, paraît-il, Țichindeal, repoussées le plus souvent à cause de leur sympathie pour les idées françaises.

Les prisonniers français jouèrent un rôle considérable dans la propagande française au Banat. Dans les camps de prisonniers de Transylvanie et du Banat il y eut 36 670 soldats, 1 867 officiers inférieurs et supérieurs, 5 généraux, répartis à Vârșeț (875), Timișoara (6 115), Ciacova (2 195), Sânnicolaul Mare (5 660), Arad (5 110), Lugoj (2 630). Les contacts des prisonniers avec la population locale ou les tentatives des émissaires français de les contacter causèrent de nombreuses difficultés aux autorités. Le mauvais traitement provoqua le mécontentement des prisonniers et les poussa aux protestations et aux mutineries dont celle de Lugoj. A fin de dégager les camps trop agglomérés, le Conseil aulique de guerre approuva en 1809 l'enrôlement des prisonniers dans les unités de l'intérieur, mais le nombre de ceux qui acceptèrent l'offre autrichienne fut très réduit. Le Conseil aulique accepta aussi qu'on les employât à des travaux d'intérêt militaire ou économique, aux travaux agricoles, aux travaux publics ou dans les ateliers.

L'influence de l'esprit français sur les peuples de l'Europe Centrale et Orientale ne s'est pas manifesté simultanément ni identiquement au même phénomène d'Occident. Dans cette zone, l'influence française s'est exercée pendant une période plus longue, sur le fond du processus de modernisation de l'esprit public et des idées. Voilà pourquoi l'assimilation et l'adéquation des idées françaises chez les Roumains se prolonge jusqu'en 1848 et même après.

Les nouvelles ou les informations sur la Révolution française se répandirent dans un climat marqué par les agitations paysannes et la réaction de l'aristocratie, événements qui suivirent la mort de Joseph II. Toute manifestation contre l'ordre établi est inéluctablement mise en relation avec les événements qui se passent en France. Les soldats revenus du front et des déserteurs eurent un rôle important dans l'agitation de la population. La diffusion de l'esprit français encouragea la manifestation des mécontentements des masses, mais ils furent provoqués en fait par les accablantes charges de guerre qui pesaient sur le dos des habitants de la province: impôts, contributions en nature et en argent, transports, hébergement des troupes, recrutements forcés, entretien des prisonniers. Tout ceci engendra un mouvement de résistance, d'opposition aux charges de guerre, manifesté sous des formes variées: évasion, désertion, multiplication des pétitions, révoltes, séditions. L'épisode le plus connu, mis en relation avec les événements de France fut la mutinerie des gardes-frontières de Crușița dont les chefs avaient été, affirme-t-on, prisonniers chez les Français.

Ces guerres contre la France eurent un fort impact dans le milieu rural du Banat, surtout dans les villages situés sur le territoire des régiments de frontière. Dans les églises de presque chaque village on découvrit des notes sur les livres religieux, ou l'on avait consigné, commenté ou évalué les campagnes contre la France. Ces notes indiquent également un changement de mentalité, une autre attitude chez ce groupe de paysans militaires. Ils ont une autre perspective du temps et

de l'espace, un horizon continental, leur propre opinion sur la stratégie politique et militaire de la période 1789—1815. La guerre était devenue un aspect de leur existence de gardes-frontières, une dimension du quotidien, de sorte que ces notes constituent de véritables chroniques, des journaux d'opérations où l'on inscrit avec précision les dates du départ sur le front et du retour des gardes-frontières, les combats auxquels ils ont pris part, les étapes de marche, les pertes subies, les paix conclues et les conditions stipulées. La fin des guerres, la chute de Napoléon, son exil furent notés dans presque chaque village.

Dans le même milieu prit naissance la légende de Napoléon. Une fois éteinte la campagne antinapoléonienne du temps des guerres contre la France, dans les décennies suivantes la personnalité de l'empereur fut réévaluée, en relevant à la fois la dimension tragique du grand chef. La tradition populaire locale se concentra sur le tragisme de l'exil de Napoléon et sur son patriotisme. Des manuscrits du siècle passé répandirent des variantes du *Chant de Bonaparte*, une complainte qui circula dans tout l'espace roumain, avec une fréquence plus élevée au Banat et en Transylvanie, et qui fut attribué au milieu des gardes-frontières. Création culte à l'origine, au rythme et à la structure des vers des oraisons funèbres, cette complainte entra dans le folklore et jouit d'une large circulation dans le peuple.

Ce fut sur les intellectuels que les événements de France eurent le plus grand effet dans le temps. Au niveau de cette catégorie, l'on peut remarquer un sensible changement d'attitude, dépassant visiblement les limites du josphisme par une combativité accrue, par un esprit militant et un criticisme qui annoncent les expressions du libéralisme. Le mouvement jacobin eut de forts échos dans l'espace banatois et des reflets dans le milieu roumain, il est certain, même si dans le stade actuel des recherches nous ne pouvons parler d'une présence roumaine dans les organisations jacobines.

L'opposition de l'intellectualité roumaine aux autorités politiques et ecclésiastiques commence à se manifester depuis 1790. Elle s'intensifie après 1794 et atteint son apogée pendant la période 1813—1819, lorsque nous pouvons délimiter la première phase de la cristallisation du libéralisme chez les Roumains de cette zone, comme effet de l'assimilation et de l'adaptation de l'esprit français, et l'inauguration d'une nouvelle étape du militantisme politique roumain annonçant l'esprit de la révolution de 1848. Ce fut la plus importante conséquence de la Révolution française dans le milieu intellectuel, et qui contribua d'une manière décisive à la formation de l'idéologie de la génération de 1848 et à la préparation de la révolution démocratique roumaine.

Parmi les unités de gardes-frontières des confins autrichiens dont l'organisation avait soulevé l'admiration d'un spécialiste comme le maréchal Marmont, il y avait aussi deux régiments du Banat. Ils couvraient presque entièrement le territoire montagneux de la province, s'étendant vers l'ouest le long du Danube jusque dans la plaine de la Voïvodine. Le premier régiment était roumain, sauf quelques officiers et sous-officiers. Son état-major était situé à Biserica Albă et, à partir de 1805, à Caransebeș. L'autre, nommé germano-banatique ne comprenait que 10% de

colons allemands, le reste étant composé de Roumains et de Serbes en nombre presque égal. Son état-major se trouvait à Pancevo. Les deux régiments s'étaient bien comportés et avaient acquis une utile expérience dans la guerre de 1788—1792 contre la Porte.

Le commencement de la guerre contre la France détermina la mobilisation de cette armée permanente, professionnelle de gardes-frontières, y compris les unités du Banat. C'était pour la première fois qu'elles quittaient la province, l'espace familial, pour aller combattre dans des pays lointains, en long et en large d'un continent bouleversé, en voie de restructuration, ce qui n'allait pas manquer de laisser de profondes traces dans la conscience de ces paysans-soldats. Ils allaient prendre contact direct avec le monde occidental et, évidemment, avec l'idéologie de la Révolution française, contre laquelle on les envoyait lutter. La participation de ces milliers de Roumains aux grands événements européens de l'époque fut pourtant ignorée tant de l'historiographie étrangère que de l'historiographie roumaine. C'est la raison pour laquelle nous avons ajouté à notre livre les chapitres sur les opérations militaires. Nous avons tenté par là de relever une modalité d'entrer en contact avec l'espace et les idées de l'Europe Centrale et Occidentale, même si ce contact se produisit dans les rudes conditions de la guerre. Mais il fut direct, de longue durée, dans un espace immense s'étendant de la Méditerranée à la mer du Nord, le long du Danube, du Rhin, du Pô, l'Inn et de la Seine. Nous avons bénéficié des informations fournies par un manuscrit monographique du régiment roumain élaboré vers la moitié du XIXe siècle par le capitaine Carol Schwab, de Caransebeș. Celui-ci avait utilisé les documents de l'archive — aujourd'hui perdue — de cette unité. Egaré lors de la première guerre mondiale et récemment retrouvé, ce manuscrit s'avère une source extraordinaire dans la pénurie de documents concernant le sujet.

Les premières formations comprenant des gardes-frontières bana-tois envoyées sur le front furent les détachements de tirailleurs formés de Serbes, Croates et Roumains. Ces détachements prirent part aux actions militaires d'Allemagne, des Pays-Bas et de Suisse. En formations propres, les gardes-frontières bana-tois sont signalés sur le front allemand de 1793 à 1795, mais on ne connaît pas les opérations auxquelles ils ont pris part. En 1795, un bataillon bana-tois faisait partie d'une grande unité disloquée près du lac de Constance. Il comptait 1 284 hommes, mais au mois d'août de la même année, dans les batailles de Bregenz et de Lindau, il eut des pertes importantes dont le porte-drapeau Vérité et le lieutenant Lapressy. Nous les citons pour la raison française de leurs noms, parce qu'ils suggèrent l'enrôlement dans le bataillon bana-tois d'officiers qui provenaient des royalistes français internés au Banat. A cette unité venait s'ajouter, au mois de septembre, une autre, arrivée elle aussi du Banat. Chose insolite, cette fois-ci les soldats ne portaient pas l'uniforme de garde-frontière, mais leur costume national roumain. Les Bana-tois se distinguèrent dans la bataille de Biberach, mais ici même, par l'erreur de l'état major, quatre de leurs compagnies et quatre d'un régiment de ligne furent oubliées lors de la retraite. Il ne leur resta donc plus que de se rendre au général Desaix, le colonel Duca en tête. Celui-ci

allait devenir plus tard l'un des officiers les plus proches de l'archiduc Charles. On leur permit de rejoindre leurs troupes sur la promesse de ne pas prendre part au combat avant le premier échange de prisonniers. Quelques semaines plus tard, ces unités prirent leur revanche en capturant 200 Français. Les années suivantes elles sont mentionnées parmi les unités opératives et, pendant les brefs armistices, au service de cordon surtout dans la zone du fameux pont Kehl, un point extrêmement dangereux. Ensuite, elles prirent part aux combats de Ostrach et de Stoekach. Le 10 septembre 1801, après une marche exténuante, elles étaient de retour à Caransebeș.

En Italie, des gardes-frontières banatois sont mentionnées à partir de 1796, près du moment où Napoléon fut nommé à la tête de l'armée française sur ce théâtre d'opérations. Leurs bataillons, arrivés successivement sur le front, aboutirent à un effectif de 5 000 hommes. Ils furent répartis dans des brigades et des divisions différentes, mais participèrent souvent aux mêmes actions. Les Banatois se distinguèrent dans la défense du Tyrol, dans les tentatives échouées de délivrer Mantoue assiégée, dans la garnison de laquelle se trouvaient quelques-unes de leurs compagnies. Leur première bataille importante fut celle sur la Brenta, ayant eu à affronter les unités du fameux Masséna. Ils avaient le cours d'eau derrière, mais ils réussirent à maintenir leur position au prix de 437 hommes tués ou blessés et de 19 tombés prisonniers. Trois de leurs bataillons furent rattachés à ceux de Caldiero. Ce fut au pont d'Arcole qu'ils se couvrirent de gloire. Des trois bataillons qui y luttèrent, deux en étaient du Banat. Le manuscrit de Schwab le prouve sur la base des rapports et des listes des pertes autrichiennes de ce 15 novembre-là. Napoléon lui-même parlait des bataillons de Croates. Tous les soldats qui portaient l'uniforme de garde-frontière et ne parlaient pas l'allemand étaient probablement pris pour des Croates en raison du fait que ceux-ci étaient les plus nombreux dans les troupes provenant des confins de l'empire. D'autres luttes suivirent, diminuant encore plus leurs effectifs. Sur un effectif normal de 1 250 combattants, vers la fin de 1799 les bataillons de gardes-frontières du Banat en comptaient beaucoup moins : Bt. 2, 936 ; Bt. 5, 821 ; Bt. 6, 840 et Bt. 4, le plus éprouvé, 568 seulement. Il nous faut également mentionner que 100 Banatois servaient dans la flottille sur la Garda. Ils devinrent si habiles que lorsque l'on posa le problème de les remplacer, leur commandant s'y opposa catégoriquement.

Le retour de Napoléon sur le front italien changea la situation. Jusqu'alors, les Banatois avaient pris part à des combats au nord-ouest de l'Italie. L'hiver 1799—1800 connut des heurts sanglants, des attaques et des harcèlements réciproques dans les montagnes enneigées. Les gardes-frontières banatois se trouvèrent également parmi les troupes qui assiégèrent Gênes. A peu près à la même époque, arrivait d'Allemagne un cinquième bataillon banatois. Il y avait déjà en Italie presque un régiment.

A la bataille de Marengo prit part le quatrième bataillon banatois. Ce matin-là, ils faisaient partie de la colonne qui attaqua dans la direction Pietra Bona pour se diriger ensuite vers Casina Bianca. Les com-

battants banatois furent donc placés en avant-garde. Au retour, en échange, on les plaça en arrière-garde. Un détachement formé de trois bataillons — deux Croates et un roumain — réussit à couvrir le passage des dernières unités autrichiennes sur Bormida et à empêcher les Français de les rattraper. Les Croates perdirent 249 hommes et les Roumains 140. Leur effectif se réduisit à moins de deux compagnies; c'était ce qu'il en restait de six. Ce fut leur dernier grand combat de cette campagne. Tout comme aux Banatois du front allemand, ce ne fut qu'alors qu'on leur permit de retourner chez eux après tant d'années de guerre.

En 1805, on les rappella sous le drapeau. Ils durent alors mobiliser à nouveau six bataillons que l'on envoya en Autriche où ils agirent au flanc gauche des troupes du Tyrol, place qu'ils gardèrent même pendant la retraite. Ils participèrent aux combats, mais, à la différence des campagnes précédentes, ils activèrent dans un secteur secondaire de la guerre. En janvier 1806 ils repartirent vers la patrie.

Pendant la campagne de 1809 on les intégra aux troupes placées dans les positions les plus exposées. Les gardes-frontières du Banat envoyèrent cette fois-là deux bataillons par régiment, et les régiments roumains un escadron de hussards en plus. Ceux-ci assurèrent également la garnison de la citadelle d'Arad. Les effectifs des deux bataillons comptaient 2 966 combattants auxquels s'ajoutaient 240 tireurs d'élite et 44 artilleurs. Les Banatois contribuèrent donc avec environ 7 000 soldats en tout. Ils luttèrent à Ebersberg, aux abords de Vienne. Seul le régiment des Roumains perdit 332 combattants sur le plateau de Wagram et 311 à Essling. Après ces pertes, les deux bataillons de ce régiment furent rassemblés en un seul. Ils reçurent bientôt des renforts, mais il n'y en avait plus besoin, car le 12 janvier tous commencèrent la marche de retour.

A la campagne de Russie ils ne participèrent pas. En tant que troupes d'élite, on les épargna. Seuls deux ou trois bataillons serbo-croates furent envoyés avec la Grande Armée et ils n'en rentrèrent plus.

Au début de l'été 1813, les gardes-frontières furent à nouveau mobilisés. Ils prirent part à la bataille de Dresde et à la célèbre „bataille des nations“ de Leipzig. Dans une seule étape de la bataille de Dresde ils perdirent 780 hommes. Sur le plateau de Libertwolkowits tombèrent 209 Roumains, leurs pertes à Leipzig montant à 300 soldats et 6 officiers. Il y eut ensuite la campagne de France, mais ils ne participèrent pas à des actions importantes. En 1814, ils sont signalés près de Troyes, ensuite, dans l'avant-garde de l'armée, à Dijon. Ils furent ultérieurement répartis aux groupes chargés de prévenir une tentative française de forcer les défilés de la Suisse. Après la capitulation, on les cantonna dans le département de la Côte d'Or. Le 22 mai, ils quittaient la Savoie pour rentrer à Caransebeș où ils arrivèrent au mois de septembre. Cette fois encore, leur repos fut bref, parce qu'au mois de mars 1815 ils durent repartir. Le 21 mai 1815 ils arrivaient à Vérone où, le lendemain même, à l'avant-garde d'un corps d'armée ils s'engagèrent dans le défilé de Simplon. Ils se dirigeaient vers Lyon, que défendait Suchet. En chemin, ils se heurtèrent (à St. Mauritz et à Meillerie) aux détachements français avancés et ouvrirent la route vers Genève. Ultérieurement, on

les retrouve à Châlon et à Nevers. Le mois d'août les trouva près de Valence, d'où, le 1er septembre reprirent le chemin de retour, empruntant un trajet que nous allons présenter pour sa signification, vue cette présence roumaine si longtemps ignorée par les histoires militaires: St.-Etienne, Rive-de-Gier, Septème, Bourgoin, Beauvoisin, Chambéry, Montmélian, Aiguebelle, St.-Jean-de-Maurienne, Monade, Lanslebourg, Susa, Settina, Crescentia, Torino, Vercelli, Novara, Buffalora, Magenta, Milano, Treviglio, Chiari, Brescia, Desenzano, Castelnuovo, Verona, ensuite, par Liubliana et par la plaine pannonienne, Timișoara et, finalement, Caransebeș.

En français par TIBERIU TOADER

INDICE DE NUME

- Achimovici, stegar, 136
 Adam, Kozma, 78
 Adamovici, Gherasim, episcop de Si-
 biu, 56
 Alexandru I, 19, 48, 95, 101
 Alexandru Leopold, arhiduce, 74
 Alexiovici, Daniel, 21
 Alexiovici, Stancu, 21
 Alstern, comandant de brigadă, 210
 Alvinczy, Josef, mareșal austriac, 135,
 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145,
 146, 147, 149, 150, 154, 180
 Alvinzi, V. Alvinczy
 Ambruș, George, soldat, 94
 Andreossy, general, ambasador, 108
 Andrieu, general, 175
 Anghescu, Frant, 210
 d'Armont, căpitan francez, 64
 Atanasievici, Stefan, protopop, 105
 Anticiu, Petru, ostaș grănicer, 86, 165
 Anuichi, S., 122
 Ardelean, Nicolae, cnez, 78
 Arsenijejvici, Andrei, prefect de Pan-
 ciova, 81
 Arsici, Sava, director școlar, 111
 d'Aspre, colonel, 163, 164
 Augereau, Pierre, general, 131, 132, 133,
 136, 139, 141, 147, 148, 180
 Augustinetz, general, 135, 147, 148, 181
 Avacumovici, Pavel, episcop, 103

 Babeș, Vincentiu, 82, 100, 125
 Bach, comandant de brigadă, 212
 Baialici, comandant de divizie, 130, 147,
 148, 149, 150, 151
 Baiman, Ioan, oberșter, 89
 Balaș, Alexandru, 10, 180
 Banda, Ianoș, soldat, 224
 Baraictar, pașă turc, 27
 Barcsay, Abraham, 74
 Bariț, George, 8, 9, 10, 12, 142, 143, 181
 Bartolomeu, I., 13
 Bayzath, conte, 79
 Bechy, Imre, 103
 Bellegarde, feldmareșal, 161, 191, 205
 Belliard, general francez, 142
 Benda, K., 74, 126
 Benigsen, general rus, 222
 Benoit, general francez, 196
 Berlugyanski, Mihail, profesor, 103
 Bernadotte, Jean-Baptiste, general fran-
 cez, 151, 191
 Berthier, Louis Alexandre, mareșal al
 Franței, 168, 177, 182
 Berzescu, Dragu, ofițer, 218

 Betzman, Johan von, colonel, 204
 Bhöm, L., 9, 13, 83, 84, 85, 123
 Bianchi, colonel, 226, 227
 Binnet, Querin, locotenent, 61
 Blücher, general prusac, 213, 214, 216
 Bocșan Nicolae, 46, 56, 65, 66, 70, 122,
 126, 127, 128
 Bodea, Cornelia, 68, 69, 123, 126, 127,
 128
 Bogdan, brigadă
 Boicu, Leonid, 66
 Bonaparte, V. Napoleon
 Boppe, A., 67
 Borlovan, Ioan, soldat, 210
 Bornuz, Stefan, 9
 Boșneagu, căpitan, 150
 Bota, Moise, 65
 Botiș, Teodor, soldat, 70, 77, 127, 128
 Boțoc, Gheorghe, fruntaș, 224
 Boudet, comandant de divizie, 207
 Bourbon, 64
 Bozu, Oviidu, 124, 203
 Brabek, general, comandant de briga-
 dă, 145
 Bragation, Piotr Ivanovici, general rus,
 159
 Eraicu, D., 125
 Brancovici, stegar, 223
 Braniște, Valeriu, 11
 Branovatschi, Ioan, maior, general, 83,
 86, 91
 Brătianu, Gh. I., 14, 65
 Brigido, comandant de brigadă, 147
 Broșteanu, Petre, 8, 12, 82
 Brune, ambasador francez, 22
 Brussé, colonel, 58
 Bubna, feldmareșal, 227
 Büchrenk, magistrat, 81
 Budai, Aron, 106, 117
 Budai-Deleanu, Ioan, 108
 Bugariu, V., 126
 Bulat, T. G., 55, 69
 Bunea, V., 125
 Bura, Trăilă, soldat, 98
 Buracu, Coriolan, 9, 10, 13, 124
 Burghie, Pascu, soldat, 98
 Bydeskuti, Vicenz, vicecomite, 87

 Calimachi, 24, 25
 Camariano-Cioran, A., 65
 Canon, colonel, 180
 Caragheorghe, 26, 28, 81, 83, 84, 85
 Caragheoghevici, V. Caragheorghe
 Carcalechi, Zaharia, 46
 Carol al XII-lea, 18

- Carol de Habsburg, arhiduce, 38, 39, 40, 41, 135, 150, 151, 154, 165, 180, 189, 191, 192, 194, 198, 200, 204, 205, 206, 208
 Castelot, A., 180, 183, 211
 Căltun, Ilie, subofițer de grăniceri, preot, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 203
 Căltun, Martin, caporal, 180, 190
 Cârpanu, locotenent, 186
 Cârșovanul, Păun, soldat, 98
 Ceaușu, Mihai, ostaș grănicer, 165
 Cerrini, baron, maior, 208, 212, 214
 Cernoevici, Arsenie, 105
 Champagny, 27, 28, 108
 Championet, Jean Étienne, general francez, 162, 182
 Chasteler, marchiz feldmareșal, 201, 202
 Cherciu, Matei, diacon și învățător, 117
 Chiriac, Grigore, plutonier, 210
 Cica, Păun, soldat, 98
 Cimpoiu, Miloslav, soldat, 98
 Cimpoiu, Trăilă, soldat, 98
 Ciocărlie, Avram, caporal, 224
 Cipu, Păun, soldat, 98
 Ciric, Maxim, soldat, 189
 Ciulei, Gh., 125
 Ciurdaru, A., 69
 Ciurei, Iovan, soldat, 224
 Cizmariu, Alimpie, diacon și învățător, 94
 Clary, 112
 Cleber, general, 165
 Cloșca, 87, 88, 117
 Cojocaru, Iulian, 124
 Colloredo, feldmareșal, 38
 Condé, comandant francez, 57, 157
 Condillac, 18, 19
 Codrăca, emisar al Franței, 23
 Constantinescu, R., 122, 126, 127
 Cornea, P., 67
 Coronini, locotenent, 132
 Coronini, feldmareșal, 89
 Costescu, George, caporal, 210
 Cotoșman, Gh., 123
 Crăciunescu, Lazăr, învățător
 Crenneville, comandant de divizie, 212, 213, 214
 Creutzer, Charles, general, 58
 Curia, Păun, soldat, 98
 Czartoryski, Adam, 23

 Danczkay, József, 74
 Damas, Roger de, călător francez, 19
 Darabant, episcop, 103
 Dascălu, Bogdan D., 65
 Dascălu, Crișu, 65
 David, M., ambasador francez, 22, 23
 Davidovici, general, 130, 132, 133, 134, 138, 140, 146, 147
 Davin, general, 171
 Davout, general francez, 182, 213

 Dănescu, sublocotenent, 223
 Deac, Dimitrie, preot, 87
 Decăn, comandant de divizie, 197
 Del Rio, maior, 209
 Demény Lajos, 122
 Dessaix, Louis Charles Antoine des Aix, general francez, 176, 177, 178, 187, 188, 199
 Descorches, ambasador francez la Constantinopol, 20
 Desoles, general, 191
 Diaconovici Loga, Constantin, 16, 17, 65, 110, 111, 116, 118
 Dimitrie, capelan, 83
 Dimitrie, preot, 86
 Djordjevici, D., 66, 126
 Dobrinaț, comandant, 85
 Dobromir, Iancu, fruntaș, 224
 Dobrowollny, comisar imperial, 87, 88
 Dolga, A., 70
 Domartin, general, 133
 Dragomir, Arsenie, țăran, 100
 Drăgălina, Patriciu, 9, 10, 11
 Drându, Ion, soldat, 98
 Driault, E., 23, 66, 67
 Dubois, general, 133
 Duca, colonel, 187, 188, 191
 Duca, general, 81, 85, 87
 Duca, mareșal, 209
 Duca, Petru, maior, general, 91
 Duca, Gheorghe, maior, general, 91
 Duhesme, general, 163
 Dumouriez, comandant francez, 57, 64
 Duțu, Al., 7, 64

 Eckhart, 74
 Egger, maior, 188
 Enade, Pompiliu, 7
 Eminescu, Gheorghe, 180, 225
 Erdődy, cancelar, 116

 Farkas, Francisc, 69
 Faur, Viorel, 126, 128
 Feneșan, Costin, 69, 123, 126, 128
 Ferdinand, arhiduce, 195
 Filip de Bourbon, rege, 95
 Filip, Luca, învățător, 118
 Fleury, consul, 20, 21, 22
 Flora, Radu, 126, 127
 Fontaille, Honoré de, căpitan francez, 64
 Fornetty, 27
 Francisc II, 31, 38, 44, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 103
 Franck, agent, 20, 66
 Fresnell, comandant de divizie, 210
 Fucs, locotenent de stat major, 186, 188

 Gardan, general, 19
 Gavril, episcop, 22

- Gaudin, E., agent francez la București, 21, 22
 Gavriiliu, sergent, 143
 Gavrilović, Slavko, 122, 123
 Georgescu, Ioan, 57, 58, 62, 64, 70, 75, 122, 123, 125
 Georgevici, Dimitrie, 86, 87
 Georgevici, Vasile, protopop, 41, 76
 Gergely de Ciocotici, Vasile, 17
 Gherga, Trállá, soldat, 98
 Gheorghe, plutonier, 210
 Ghibu, O., 46
 Ghica, familie, 24
 Gillaucher, Joseph, locotenent francez, 64
 Giumanca, Petru, 83
 Glavasevog, 81
 Godechot, J., 66
 Göllner, Carol, 10, 13
 Gollubović, Josef von, maior, 86, 204, 205
 Gottesheim, general comandant de brigadă, 169, 170, 174
 Göring, magistrat militar, 86
 Graefen, comandant de brigadă, 184
 Gratze, colonel, 204, 207, 209
 Grenier, general, 156, 160
 Greth, general maior, 212, 214
 Grivei, locotenent maior, 223
 Grosan, Iancu, căporal, 210
 Groza, Liviu, 10, 13
 Gruici, Iosif, notar consistorial, 43
 Guieu, general, 143
 Guran, locotenent, 136, 163
 Guran, stegar, 223
 Gurămare, Medru, soldat, 98
 Gyémánt, Ladislau, 7, 68, 126, 128
 Győző, H., 68
 Gyulay, comandant de brigadă, 192, 219
- Habsburg, 15, 28, 44, 92, 108
 Hatman, Grigore, soldat, 210
 d'Hauterive, 23
 Hegel, comandant de brigadă, 186
 Henig, căpitan, 21
 Herzeg, ducter, 143
 Hiller, feldmareșal, 202, 205, 206
 D'Hilliers, general, 147
 Hirgeist, Francisc, student, 103
 Hoche, 190
 Hochmeister, tipograf, 55
 Hohenzollern, general, 135, 136, 139, 148, 150, 151, 175, 209
 Hohenwart, arhiepiscop, 110, 112
 Hollóki, István, vicecomite de Zarand, 72
 Horea, 72, 74, 87, 88, 103, 117, 122
 Horga Popovici, Nicolae, 105
 Hormayr, 40, 44
 Hristodor, diplomat turc, 19
 Hubert, Jean Louis, locotenent francez
- Hurdzescu, Matei, adjunct de batalion, 12
 Hurmuzachi, 66, 67
- Iana, A., 8, 12, 123
 Ianeș, Miclea, soldat, 98
 Ienea, Alexandru, sergent, 194
 Iosif, palatin, 32
 Ioanovici, D., 127, 128
 Ioanovici de Șacabent, Iosif, episcop de Vârșet, 32, 33, 67, 90, 97, 108
 Iosif, II, 71, 73, 103
 Iogovici, Ersenie, arhimandrit, 103
 Iorga, Nicolae, 7, 66; 88, 123, 124, 125
 Iorgovici, Iosif, 118
 Iorgovici, Paul, 18, 56, 65, 99, 103, 104, 105
 Iorgovici, Petru, preot din Oravița, 38
 Iota, Martin, soldat, 98
 Iova, Adam, plutonier, 224
 Iova, Marius, 78
 Iovanovici, căpitan, 194
 Iovanovici, Marian, căpitan, 83, 84, 85, 86
 Iovanovici, Pavel, ostaș grănicer, 165
 Iovanovici, Stefan, 103
 Iovici, maior, 155
 Ipsilanti, 24, 25, 26, 28
 Irimescu, Alexandru, plutonier, 210
 Isaev, general rus, 19, 26, 28
 Isolka, locotenent, 210
 Istrate, Nestor, 142, 143, 181
 Ivić, Alexa, 127, 128
- Jancsó, Elemér, 122, 126
 Janković, Marian, 83
 Johan, arhiduce, 190, 200, 208
 Jomini, general, 181
 Joubert, Barthélemy, general francez, 24, 131, 151, 152, 162, 180, 191
 Jourdan, 192
 Juha, Teodor, plutonier, 210
 Jumanca, Pârvu, căpitan, 82, 84, 85, 86, 98
 Jurchescu, Gheorghe, economic ghefrăitar, 94
- Kadirojevich, comandant de brigadă, 204
 Karagheorghe, V. Caragheorghe
 Kaym, general, comandant de corp de armată, 161, 162, 163, 167, 178
 Keith, amiral, 168, 175
 Kenghelac, Luca, 114
 Kienmayer, feldmareșal, 200
 Kleist, 216
 Klenau, feldmareșal, 161, 162, 163, 164, 207, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224
 Kenderesi, Francisc, 75
 Kolb, locotenent, 81

- Kospoth, comandant de divizie, 187
 Köblös, general, 150, 151
 Körösi, Stefan, 108
 Kovasc, Iosif, 122
 Kray, general, feldmareșal, 154, 155, 194, 196, 197, 198
 Kutuzov, mareșal, 200
- Laborde, general, 185
 Lacuée, G., 20
 Lagarde, Auguste de, 19
 Lamarseille, comandant de brigadă, 164
 Lang, maior, 223
 Langsam, W. C., 40, 67
 Lannes, general, comandant de divizie, 142, 176, 177, 178, 207
 Lany, 116
 Lapressy, locotenent, 185
 Latour, comandant de corp de armată, 38, 185, 186, 187
 Laudon, general, 134, 147, 149, 152
 Launay, general, 139
 Lauritson, comandant de corp, 219, 222
 Lazaru, Alexie, 16, 46, 56, 65, 69
 Lazăr, Gh., 46
 Lebel, Germaine, 7, 66, 67, 126
 Leclerc, comandant de divizie, 197
 Lecourbe, general, 191, 195
 Lederer, feldmareșal, 226
 Ledaulx, agent francez, 27, 28
 Legrand, general, 193
 Lemny, Stefan, 7
 Leopold II, 180
 Leu, Valeriu, 100
 Lezay, A., 20
 Lichtechstein, print, 207
 Liptai, general, comandant de divizie, 130, 135, 136, 145
 Liuba, familie din Măidan, 100, 125
 Liuba, George, soldat, 98
 Liuba Marcu, Miuța, 82
 Liuba, Păun, soldat, 98
 Liuba, Sofronie, 8, 12, 82, 123, 125
 Liuba, Trăilă, soldat, 98
 Lorge, La, secretarul cabinetului francez, 61
 Lorenz, consilier, 112
 Lorenz, Johann, dulger, 86
 Lucacéc, Constantin, 41
 Ludwig, general, arhiduce, 79, 83, 85, 87, 108
 Ludwig XI, 94
 Ludovic al XVIII-lea, 45, 46, 64
 Lungu, Enna, soldat, 98
 Lungu, Ianeș, soldat, 98
 Lungu, Paul, soldat, 98
 Lungu, Vasile Georgevici, învățător, 118
 Lupulov, Petru, protopop, 104
 Lupulovici, Trifon, preot, 36
- Lussignan, general, comandant de brigadă, 150, 151, 153
- Macdonald, 153, 157, 158, 159, 160, 222, 223
 Mack, general, 200
 Maior, Petru, 15, 99, 114, 115, 117, 119
 Malenița, Petru, 41
 Mallya, stegar, 83, 86
 Maniu, V., 12, 82, 83, 84, 85, 123
 Marchescu, Antoniu, 9, 10, 12, 13, 83, 123
 Magdici, Magdu, țaran, 89
 Manciu, Ioan, caporal, 165
 Marffy, Iosif V., vicecomite, 79, 113, 115
 Maria Theresia, împărăteasă, 39, 40, 105
 Marin, Nicola, caporal, 224
 Marino, Adrian, 14, 15, 16, 17, 64, 65
 Marmont, general francez, 27, 201, 202, 214
 Marmontel, 18, 19, 65
 Mamula, Iosif, maior, 42
 Marta, Ion, preot, 97, 98
 Martinovici, 102, 103
 Marton, Martin, emisar francez, 61
 Masséna, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 167, 168, 169, 170, 174, 175, 180, 182, 191, 205, 207
 Maxim Vodă, 90
 Măgureanu, Drăgoi, 98
 Măciucă, locotenent, 189, 193, 196
 Meerweldt, general, 192, 193, 212
 Mehesiu, căpitan, 143
 Melas, general, comandant de divizie, 130, 168, 170, 173, 174, 176, 177, 178
 Melenco, delegat sârb, 28
 Meriage, colonel, comandant adjutant, 25, 26, 27, 67
 Merkaudin, comandant de brigadă, 186, 187
 Merșavilă, Adam, soldat, 98
 Mesko, comandant de brigadă, feldmareșal, 201, 206, 212, 213, 214, 215
 Mezaros, 130, 131
 Michaud, M., 68
 Michelson, general rus, 91
 Miclea, Anghel, soldat, 98
 Miclea, Călin, soldat, 98
 Miclea, Jurjiu, soldat, 98
 Miclea, Micul, soldat, 98
 Miclea, Mircea, soldat, 98
 Miclea, Păun, soldat, 98
 Miclea, Trifu, soldat, 98
 Miclea, Voicu, ostaș grănicer, 165
 Miclosin, Zaica, ostaș grănicer, 165
 Micșici, colonel, 181
 Mihai, locotenent din Caransebeș, 175

- Mihail, cavaler de Iacobici, locotenent, 89
- Mihailovici, colonel, comandantul corpului de voluntari sârbi, 42, 43, 59, 68, 210, 211, 212
- Mihuț, Ioan, 111, 117, 118
- Mila, stegar, 223
- Milin, M., 122
- Miloiu, Ioachim, 125
- Miloradovici, 28
- Milașescu, Pantelimon, sergent, 188
- Miloșevici, Rafael, protopop, 84, 85
- Minola, Isaia, locuitor din Târnova, 37
- Minola, Magdalina, locuitor din Târnova, 37
- Minola, Petru, locuitor din Târnova, 37
- Mioc, Damaschin, 65, 69, 126, 180, 225
- Miollis, general, 148
- Mitu, S., 65
- Mitrovski, general, 130, 136, 145, 201
- Miuțovici, Mihail, paroh, 91
- Mohr, divizie, 216, 218, 219, 220, 221
- Moisiu, 103
- Mola Aga Hasnadar, 26
- Molin, R. S., 127
- Mona, căpitan, 193
- Montesquieu, 19
- Montrichard, general, 153, 160
- Moreau, general, 154, 158, 160, 161, 185, 186, 190, 194, 196, 197, 198
- Moruzi, domnitor, 24, 25
- Muiron, colonel, aghiotant al lui Napoleon, 142
- Murat, Ioachim, 182, 215, 217, 218, 219
- Mureșianu, I. B., 125, 126
- Murgu, Eftemie, 124
- Murat, general francez, 182
- Muțiu, Marian, 10, 13
- Napoleon, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 63, 64, 67, 68, 69, 71, 75, 82, 93, 94, 95, 99, 100, 101, 103, 107, 108, 126, 129, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 151, 153, 154, 165, 168, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 187, 206, 207, 208, 209, 211, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 223, 225, 226, 227
- Neagul, stegar, 136
- Nedelcu, căpitan, 186
- Nemiș, V., 124
- Nestorovici, Uroș, 56, 57, 111, 114, 117, 119, 128, 143
- Ney, 201
- Nichici, oberșter, 28
- Nicoară, Moise, 41, 51, 52, 54, 68, 69, 108, 109, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 125, 127, 128
- Nicolici, Adam, soldat, 224
- Nicolici, Filip, plutonier, 224
- Nicolici, Pera, caporal, 224
- Niepperger, comandant de brigadă, 212
- Nordman, feldmareșal, 209
- Nostitz, colonel, 187, 188
- Novac, Trăilă, 91
- Obradovici, stegar, 132
- Obradovici, Dositei, 28, 114, 115, 119, 126
- Obradovici, Grigore, 18, 65, 104, 106, 117
- Ocskay, general, 151
- Ogelthausen, comandant de companie, 187
- Opriș, Ioan, 105, 106
- O'Reille, locotenent-mareșal, comandant de brigadă, 176, 177, 178, 189
- Oprîșcovici, colonel, 179
- d'Orlodont, căpitan francez, 64
- Ostermann, 216
- Ott, general, 155, 158, 159, 167, 168, 170, 175, 176, 177
- Oudinot, general, 191
- Pálfi, cancelar, 73
- Pálffy, comandant de brigadă, 184
- Panciu, Matei, ostaș grănicer, 165
- Papila, general, 162
- Papila, locotenent, 162
- Pagnet, căpitan francez, 57
- Parandier, agent francez, 21, 22, 24, 66
- Parant, 24, 25, 66
- Pazvanoglu, 20, 21, 22, 25
- Paumgarten, brigadă, 212, 213, 216, 217, 218, 219, 222, 223
- Pavel, Teodor, 69
- Pânduru, Ion, soldat, 189
- Pătrașcu, Gheorghe, 210
- Pâclișanu, Z., 65
- Pepa, Petru, 210
- Peretici, colonel, 201, 202
- Pervain, Iosif, 46
- Petrovici, George, revizor al cărților ortodoxe, 114, 115, 119, 128
- Petrovici, Gheorghe, preot, 84, 105
- Petrovic, N., 122
- Petrovici, Petru, căpitan, 89
- Peyrusse, baron, 214
- Pianchi, general, 205
- Pistol, Păun, soldat, 98
- Piu, Martin, caporal, 224
- Piuariu, Molnar, Ioan, 56
- Platon, Florin, 7, 65
- Platov, hatman cazac
- Poniatowski, comandant de corp de armată, 223

- Pop, D., 125
 Pop, Stefan, 127
 Popa, Mircea, 7, 46, 64, 65, 68, 69, 126
 Popeangă, V., 65, 126, 127, 128
 Popovici, căpitan, 166, 193
 Popovici, locotenent, 190, 193, 197
 Popovici, Ilie, preot, 84, 85
 Popovici, Ioan, preot, 83
 Popovici, Ioan, soldat, 224
 Popovici, Nicolae, paroh, 95
 Popovici, Petru, paroh în Sintești, 96
 Popovici, Stefan, preot din Târnova, 37
 Popovici, V., 125
 Poreșevici, George, învățător, 115
 Preda, Iancu, soldat, 98
 Prodan, David, 122, 123, 126
 Prodanovici, colonel, 130, 152
 Provera, divizie, 136
 Prozorovski, feldmareșal, 28
 Pușcariu, I., 127
 Putnic, Iosif, administrator diecezan, 119

 Quosdanovici, 131, 135, 136, 147

 Rachitievici, colonel, 185
 Radetsky, 205
 Radivoievici, Sinesie, arhimandrit, 37, 68, 83, 205
 Radu, I., 126
 Raich, cancelist, 88
 Rainer, arhiduce, 115
 Ramondi, M., 22
 Ranca, I., 122
 Ray, general, 147
 Răduțiu, Aurel, 68, 126
 Rădoi, Ioan, 91
 Rainer, arhiduce, 56
 Regep, aga, 22
 Reinalter, Helmuth, 102, 126
 Reinhard, consul, 24, 25
 Reinhard, Madame de, soția consulului francez, 19
 Reu, stegar, 143
 Reuss, prinț, 131, 132, 194, 195, 212
 Robert, general francez, 142
 Robert, André, 35, 50, 67, 68
 Rodofinichin, general rus, 28
 Rohan, prinț, 208
 Rosenberg, prinț, general, 204, 207, 208
 Roșcovici, Pavel, preot, 93
 Roșu, Lazăr, director școlar, 118
 Rousseau, J. J., 18, 19
 Ruffin, comisar
 Rusu, Al., 67

 Sauret, 131
 Sataray, comandant de corp de armată, 196, 197
 Sădean, A., 127
 Sârbu, I., 124
 Schanroth, general, 164, 201
 Schintee, Mihai, fruntaș, 210
 Schilling, consul austriac la Iași, 22
 Schmitz, Iosif, ofițer pensionar, 85, 86
 Schmidt, Iacob, comisar francez, 61
 Schönof, comandant de companie, 187
 Schwab, Carol, căpitan, ofițer în regimentul de la Caransebeș, 9, 10, 11, 12, 128, 136, 139, 144, 180, 181, 182, 183, 184, 189, 199, 201, 203, 211, 225, 228
 Schwarzenberg, feldmareșal, 38, 42, 48, 212, 213, 214, 216, 224, 226
 Sebastiani, general, ambasador francez, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27
 Scribete, 88
 Scripete, Toma, locotenent, 83, 84, 86, 88
 Sebottendorf, comandant de divizie, 130
 Serrurier, general, 129, 148, 153, 154, 157
 Seczen, general maior, 215
 Sima, Adam, soldat, 98
 Spleny, comandant de regiment, 144, 179, 222
 Solth, divizie, 227
 Soult, general locotenent, 170
 Sorel, Albert, 29, 66, 67
 Sporek, general, 151
 Springer, colonel, 58
 Stadion, 44, 108
 Staici, Atanatco, negustor, 86
 Stamati, C., agent francez consul, 20, 66
 Stan, Petru, soldat, 165
 Stancovici, Meletie, paroh, 117
 Stațco, Anastasie, 86
 Stetterheim, comandant de brigadă, 205
 Stipsić, comandant de regiment de huseari, 205, 206
 Stoian, Iosif, ostaș grănicer, 165
 Stoica, Craia, ostaș grănicer, 165
 Stoica de Hațeg, Nicolae, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 28, 29, 39, 41, 42, 43, 52, 53, 54, 65, 66, 67, 68, 69, 82, 83, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 99, 100, 123, 124, 125, 126, 129, 155, 165, 180, 182, 203, 225
 Stoica, Petre, locotenent, 282
 Stojcović, Milenco, conducător de rebeli sârbi, 81, 84
 Stratimirovici, Stefan, mitropolit, 103, 110, 113, 116, 119
 Stefanovici, Vasile, 95

- Sturm, căpitan, 134
 Străin din Jitin, 97
 Suchet, Louis, general francez, 166, 168, 182, 227, 228
 Suciu, I. D., 122, 123, 126, 127, 128
 Sureslescu, Costa, plutonier, 224
 Suțu, Al., 24, 25, 26
 Suvegheț, Lazăr, grănicer, 90
 Suvorov, Aleksandr Vasileevici, feld-mareșal rus, 155, 157, 158, 160, 161, 165, 180
 Suranne, general, 195
 Szántó, asesor, 111
 Szabó, Miklós (Nicolae), 7, 102, 126
 Szacs vay, Al., redactor, 55
 Szlávy, S., membru al lojei masonice din Pesta, 103
- Șerban, C., 7
 Șerban, I., 117
 Șchiopu, Raici, stegar, 210
- Talleyrand, 22, 23, 24, 25, 26, 52, 66, 108
 Tamas Sava, Incu, soldat, 77
 Tancu, Petru, locotenent, 143, 181
 Tapalcsányi, Laurențiu, 73
 Tașcu, V., 69
 Tămaș, Mihai, caporal, 98
 Tekelja, Sava, 103
 Tepeniag, Ion, plutonier
 Teodorovici, sergent, 194
 Teodorovici, Ioan, paroh, cenzor, 47
 Teodorovici, Nicolae, 89, 99
 Teodorovici, Trișan, preot, 86
 Terlaici, sârb, 103
 Thareau, general, 189
 Tige, general, 38
 Töködi, directorul districtului Oradea, 104
 Tököly, Sava, 117
 Tomici, Ion, protoprezviter, 97, 98, 117
 Topol, Nicolae, soldat, 78
 Tornigand, Jean, locotenent francez, 64
 Tóth, Ianoși, 20
 Tunea, Gruia, soldat, 98
 Turreau, general, 171, 172, 173
- Țichindeal, Dimitrie, 15, 16, 17, 46, 56, 57, 65, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 126, 127, 128
 Țiganu, Iancu, soldat
 Țârni, Gheorghe, 28, 83
 Tenovici, Marcu, 19
 Țințar, Dimitrie, cadet, 224
- Uroșevici, diacon, 86
 Utz, comandant de brigadă, 184
- Valette, general, 171
 Vallya, Ladislau, comite, 74
- Vancea, căpitan, 193, 208, 210
 Vancea, maior, 220
 Vancea, Petru, haiduc bănățean, 220
 Vandamme, general, 216
 Vanicek, Fr., 136, 141, 144, 180, 181, 182, 183, 193, 199, 201, 211, 225
 Vasilievici, Moise, arhimandrit, 71
 Vaubois, Charles, general francez, 133, 137, 138, 146, 180
 Vălingean, Vasile, preot, 36
 Vârtoșu, E., 126
 Velea, Paul, soldat, 98
 Velia, Gheorghe, învățător, 117
 Verdier, general francez, 138, 139
 Verité, stegar, 185
 Veselinovici, căpitan, 96
 Victor, Claude Perrin, general francez, 148, 156, 159, 160, 177, 178, 182, 217, 219, 222
 Vidac, episcop, 39, 40, 41, 83
 Vidak, Tonea-Ioanovici, asesor, 113
 Vignolle, general francez, 142
 Vincent, baron, agent austriac, 24
 Vincent, comandant de regiment de husari, 205
 Vintilescu, V., 126, 127
 Vior, Ioan, soldat, 224
 Voltaire, 18, 19
 Vörös, asesor, 111
 Vucenici, Radu, căpitan, 28
 Vuia, Gheorghe, deputat, 72
 Vukassovici, general, 137, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 167, 171, 173
 Vulcan, I., 126, 127, 128
 Vulcan, Samuil, 106, 110, 111, 112, 115, 116, 119, 126
 Vurț, baumaistor, 93
- Zbârcea, Mândru, soldat, 98
 Zbârcea, Trăilă, soldat, 98
 Zellesy, colonel, 226
 Zettnitz, maior, 181
 Zichy, Carol, judele curții regale, 73
 Zimmermann, A. V., 56
 Zoph, general, 154, 178
 Zvanici, Olariu, caporal, 210
- Wagner, baron, lt. col., 60
 Wangerman, 102
 Weidenfeld, colonel, 131, 178
 Weisenwolf, comandant de brigadă, 206
 Wenkheim, comandant de regiment,
 Wetzler, E., 70
 Wieland, colonel, 212
 Wilsbach, Johann, locotenent, 86
 Wittgstein, 221, 222
 Wolf, comandant de brigadă, 184, 185, 186, 189
 Wurmser, Dagobert, feldmareșal, 57, 130, 131, 133, 134, 148, 154, 180

